

Athanasiana

16

ISSN 1219-9915

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA

INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

16

NYÍREGYHÁZA

2003

TARTALOM

Bevezetés	7
Dimitri Salachas – George Gallaro: A Keleti Katolikus Egyházak Liturgikus Instrukciója	9
Ivancsó István: A Miatyánk szövegváltozatai a magyar görög katolikus liturgiában	41
Orosz Athanáz: A „hontalan parókus” (πάροικος) ideáltípusa és az idegenben tartózkodás (ξενιτεία) életeszménye a Ter 12,1 görög exegézisében	75
Véghseő Tamás: Benkovich Ágoston váradai püspök működésé- nek görög katolikus vonatkozásai (1682-1702)	99
Soltész János: Az erkölcsi normaindoklás lehetőségei és határai	123
Szabó Péter: A felsőbb kormányzati hatalom eredetének és össze- tevőinek leírása (I) Történeti előzmények	141
Dionüsziosz da Furnà: Az ikonfestészet kézikönyve	157

SUMMARIA

I. Ivancsó: Le varianti del Padre nostro nella liturgia greco-catto- lica ungherese	185
A. Orosz: La figure d’Abraham comme «πάροικος» et l’idéal de la «ξενιτεία» dans l’exégèse grecque de Gen 12,1	186
T. Véghseő: Attività unionistica di Agostino Benkovich, vescovo di Varadino (1692-1702) tra i cristiani orientali	188
J. Soltész: Die Chance und die Grenze der sittlichen Normbe- gründung	190
P. Szabó: L’origine e “componenti” della potestà superiore di go- verno (I) Premesse storiche	191

KÖZLEMÉNYEK

Sivadó Csaba: A teremtés-teológia egyes szempontjai a keleti egyházban. Ember és teremtés	193
--	-----

Puskás Bernadett: Templomépítészet a történelmi munkácsi egyházmegyében a 15-16. században – L’architecture sacrale à l’éparchie de Munkács (Mukachevo) au 15-16e siècle	210
--	-----

KRÓNIKA

Doktorálás	211
Korai szerzetesség – elmélet és gyakorlat (A Magyar Patrisztikai Társaság II. tudományos konferenciája)	211
Tíz éves a MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testülete (1992-2002)	215
Jelenlétünk a Magyar Tudomány Napján	216
Zsinati dokumentumok kommentálása	216
Szent Atanáz Díjas 2002-ben: dr. Király Ernő	217

KITEKINTÉS

Hét női pap	219
Hét felszentelt és kiközösített nő	221
Teoktiszt Rómában	227

PAPI ÖNARCKÉPCSARNOKUNK 5.

Horváth György: Töredékek egy pap életéből	231
Sebődi Miklós: A Sematizmus adatai	234
Jeviczki Ferenc: Papi életrajz	235
Dr. Szavicskó János: A Sematizmus adatai	238
Szabolcs Sándor: Beszámoló életéről, papi mivoltomról	238
Terdik Mihály: Papi életrajz	239
Janka György: Papi életrajz	242
Könyvismertetések	249
Recensiones	259
Keleti egyházi bibliográfia magyar nyelven 2002-2003	269

BEVEZETÉS

Ismét jelentkezik Hittudományi Főiskolánk tudományos folyóiratának következő, immár 16. kötetével. Tanári Karunk ezzel igazolni tudja, hogy nem az infrastrukturális feltételek szabják meg az Intézményben folyó tudományos munkát. Ez a szám újra vastosabb; ezek szerint a szerzők megújuló nekibuzdulással vetették bele magukat a munkába, s tették ezt bizonyára azért is, hogy a legutóbbi kötetnél gazdagabb szám láthasson napvilágot. Sikerült is ezt a célt elérniük.

Főigazgatónk, *Pregun István* lefordította a *Salachas – Gallaro* szerzőpáros a Keleti Katolikus Egyházak Liturgikus instrukcióját feldolgozó angol nyelvű tanulmányát. A tény kettős szempontból jelentős. Egyrészt hiányt pótol ez a mű anyanyelvünkön. Másrészt pedig – a szokásos módon – külföldi szerző írása gazdagíthatja folyóiratunkat.

Liturgikus tanulmányában *Ivancsó István* szinopszisba állítja a Miatyánk szövegváltozatait, ahogy az Úr imádsága imádságos és énekes könyveinkben nyomtatásban napvilágot látott.

Patrisztikus egzegézisében *Orosz Atanáz* a Ter 12,1 szövegét elemzi az atyák tanítása alapján. Igazi értéke lehet bizánci katolikus egyházunknak ez az írás.

Történelmi írásában *Véghseő Tamás* szintén görög katolikus témát dolgoz fel: a XVII. századi Benkovich Ágoston váradi püspök működésének görög katolikus vonatkozásait.

Erkölcsteológiai téma szintén szerepel a kötetben. *Soltész János* az erkölcsi normaindoklás lehetőségeiről és hatáiról ír. Tanulmányában alapos összefoglalását adja a kitűzött témájának.

Nem hiányzik a kánonjogi témakör sem: *Szabó Péter* a szokott alaposágával és kimerítő bibliográfia felhasználásával kezd el egy nagyobb lélegzetű írásának közlését a felsőbb kormányzati hatalom eredetéről és összetevőiről.

Folytatódik a *Dionüsziosz da Furnà* által összeállított ikonfestészeti kézikönyv folytatásokban megjelenő fordítása is.

A „Közlemények” rovatban most két írás kapott helyet. Az egyiket *Sivadó Csaba* készítette a bizánci egyházban jellegzetes terem-

tés-teológiáról. A másikat pedig *Puskás Bernadett* a munkácsi görög katolikus egyházmegye XV-XVI. századi templomépítészetéről.

A „Kronika” rovat a Hittudományi Főiskolánkhoz, illetve annak tudományos életéhez kapcsolódó legfontosabb eseményekről számol be. Örömmel láthatjuk, hogy nem sovány az itt szereplő anyag.

Nem hiányzik a „Kitekintés” című rovatunk sem, amely a világ-egyház eseményei közül szemezget az olasz folyóirat (*Il Regno*) alapján.

Meggyőződéssel valljuk, hogy a „Papi önarcképcsarnokunk” egykor történelmi forrás lesz. Ez a motivációja annak, hogy immár ötödik alkalommal jelentkezik, s mutatkoznak be benne azok a papok, akik Intézményünkben végezték a tanulmányaikat.

A könyvismertetések a szokásos módon, vagyis két nyelven kerültek be ebbe a kötetbe is, mint az eddigiekbe. A külföldre kerülő példányok olvasói így képet nyerhetnek arról, milyen könyvek láttak napvilágot, melyek Intézményünk profiljába illenek.

Végül ismét a bizánci jellegű, magyar nyelvű bibliográfia zárja a kötetet, ami hasznos segítség lehet a kutatóknak.

A következetesség, egyházhűség, tudományos igény töretlen útját kívánja igazolni tanári karunk, amikor igyekeznek eleget tenni annak a szellemi-tudományos elvárásnak, ami Intézményünk felé megnyilvánul. Őszintén bízunk benne, hogy senkinek csalódást nem okozunk.

Így ajánljuk tudományos folyóiratunknak ezt a legújabb számát is az olvasóközönségnek, a teológia iránt érdeklődőknek, a bizánci teológia tanulmányozásában örömét lelőknek.

Nyíregyháza, 2003. január 15.

I. I.

DIMITRI SALACHAS – GEORGE GALLARO

A KELETI KATOLIKUS EGYHÁZAK LITURGIKUS INSTRUKCIÓJA

TARTALOM: 1. A keleti kódex és a liturgia; 2. A liturgikus jellegű részleges jog; 3. A liturgikus könyvek megjelentetése; 4. A hívők jogai a saját egyházukban való istentiszteletre; 5. A liturgikus nevelés előmozdítása; 6. Liturgikus élet az Egyházmegyében; 7. A szentségek kiszolgáltatása; 1/ A beavatás szentségei; 2/ A gyógyulás szentségei; 3/ A hivatás szentségei; 8. A szentelmények; 1/ A szent helyek; 2/ Ünnepek és bünbánati napok; 3/ A szent ikonok; 9. A liturgikus bizottság; 10. Egyéb szabályok

1996. január 6-án a Keleti Egyházak Kongregációja a Keleti Egyházak Törvénykönyve liturgikus előírásainak alkalmazására *Liturgikus Instruksiót* hozott nyilvánosságra.¹ (= *LI*) A törvénykönyv nem teológiai vagy liturgikus kézikönyv, kétségtelen azonban, hogy a teológia, a liturgia és az egyházjog a szent tudományoknak olyan elválaszthatatlan hármasságát alkotják, annyira szoros kapcsolatban vannak egymással, hogy ahhoz, hogy az egyháznak a kinyilatkoztatásból vagyis a szentírásból és a szenthagyományból származó tanítását a hit világosságánál megérthessük, együtt kell kezelnünk őket. Ez a három teológiai tudomány a hit és a kegyelem szolgálatában állnak, mivel abban segítik a keresztény hívőt, hogy megvallja, megünnepelje és megélje hitét a világban és az egyházban, mint közösségben. A teológia szükségszerűen a liturgia és a kánonjog forrása. A hit részizagságait, magát a teológiai tudományt azonban, nemkülönben a kánoni fegyelmet – a régi axióma szerint: *lex orandi, lex credendi* – az istentisztelet, különösen pedig a szentségek mutatják be. Így a liturgia szükségszerűen a tanításnak és a keresztény lelkeségnek forrása. A kánonjog az orthopaxis szabályaiba helyezi be mindazt, amit hinni és ünnepelni kell.

A *Keleti Egyházak Kánoni Kódexe* (= *CCEO*), követve a Keleti Egyházakról szóló dekrétumot (*Orientalium Ecclesiarum* = *OE* n. 1.), a

¹ *Instruction for Applying the Liturgical Prescriptions of the Code of the Eastern Churches*, Libreria Editrice Vaticana, Roma 1996.

39. kánonban kimondja, hogy „A Keleti Egyházak rítusait, mint Krisztus egyetlen Egyháza örökségét, amelyekben az apostoloktól az atyák révén átszármazó hagyomány ragyog fel, és amely a katolikus hit isteni egységét a különbözőségekből megerősíti, tisztelettel kell megőrizni és pártfogolni”. A 28. kánon 1. §-ának értelmében a liturgikus hagyomány minden sajátjogú egyház rítusának lényeges része, vagyis „a rítus a népek kultúrája és történelmi körülményei által megkülönböztetett liturgikus, teológiai, lelkiismereti és fegyelmi örökség, amely minden egyes sajátjogú egyháznak a maga módja szerinti hitéletében fejeződik ki”. Ugyanez a kánon foglalkozik az alexandriai, az antiochiai, az örmény, a káld és a konstantinápolyi nagy hagyományokból származó különböző rítusokkal. Minden egyes sajátjogú egyház a maga rítusában igazolja, vallja és éli meg, valamint ünnepli Krisztus egyedülálló hitét.

A *CCEO* a maga fegyelmi jellege miatt eléggé elszórtan foglalkozik a liturgikus területekre alkalmazandó fontos szabályok sorával. A *LI* azonban ezeket a szabályokat további részletekkel kiegészítve, szisztematikus egészbe gyűjti össze, és azokat a keleti katolikus egyházaknak nyújtja, hogy ezáltal saját önazonosságukat teljesen megvalósítsák.

A *LI* a következő célokat kívánja elérni:

a) elvezetni az eredeti keleti hagyománynak mérhetetlen gazdagságának mélyebb megértéséhez, amely hagyományt minden hívő felé lelkiismeretesen gondolni és közölni kell,

b) az érvényes liturgikus szabályokat az összes keleti katolikus egyház számára szerves egységbe rendezni, és ahol szükséges, elvezetni ahhoz a hagyomány szerinti keleti liturgikus hitelesség visszaszerzéséhez, amely hagyományt az összes keleti egyház az apostoloktól az atyák révén örökölte,

c) arra buzdítani, hogy – a szemináriumoktól és a nevelési intézményektől kezdődően – mind a klerus számára, mind pedig a laikus részére az iskolák és a misztagógikus katekizmus révén legyen egy szilárd alapra szervezett liturgikus nevelés,

d) felsorolni az egyes sajátjogú egyházak liturgikus direktóriumai kimunkálásának közös alapelveit (5. pont).

1. A Keleti Kódex és a liturgia

A *CCEO* 3. kánonja megállapítja: „Ámbár a kódex gyakran utal a liturgikus könyvek előírásaira, liturgikus kérdésekben azonban többnyire nem dönt. Ezért – hacsak nem ellentétesek a kódex kánonjaival –

gondosan kell követni ezeket az előírásokat”. A *CCEO* a maga szorosan vett jogi természete miatt kifejezetten nem szabályozza a liturgikus jellegű kérdéseket. Így az illetékes egyházi hatóságra tartozik, hogy a 657. kánon 3. §-a szerint szabályozza a nyilvános istentiszteletet. A „liturgikus könyvek előírásai” és nem „a liturgikus törvények” kifejezést használja, mivel a kódex ezeknek az „előírások”-nak az összes keleti egyház által történő kötelező megtartását hangsúlyozza, és egyben meghatározza, mely hatóság hagyhatja jóvá a liturgikus könyveket. A *CCEO*-ban egyébként – a liturgiára való utalásban – néhány alapvető és állandó elem van (lásd mindenek előtt a XVI. címet, az istentiszteletről és a szentségekről, a szentelményekről, a szent helyekről, az ünnepekről és a bűnbánati napokról, a szentek, a szent ikonok és az ereklyék tiszteletéről és bizonyos egyházi cselekmények liturgikus rítusairól szóló részeket). A kódex ismételten utal a „liturgikus könyvek”-re, „a liturgikus könyvek előírásai”-ra, arra, amit „a liturgikus könyvek tartalmaznak”, a „liturgikus törvények”-re, a liturgikus ügyekben a „részleges törvény”-re és a „törvényes szokások”-ra.

Mindezek a kifejezések, jóllehet nem mindig ugyanolyan jogerővel, mégis a „részleges jog”-ba vannak belefoglalva, amin az 1493. kánon 2. §-ának alapján mindazokat a törvényeket, törvényes jogszokásokat, szabályzatokat és egyéb jogszabályokat kell értenünk, amelyek sem az egyetemes egyházban, sem az összes keleti egyházban nem községek, hanem minden saját jogú egyháznak sajátja. A kódexnek a törvényekre és szabályokra vagy a liturgikus előírásokra való gyakori hivatkozása nagyobb erőt tulajdonít nekik, mivel alkalmazásuk ugyanazoknak a kánoni szabályoknak az alkalmazását igényli. Valójában, a különböző sajátjogú egyházaknak az istentisztelet rendjére, valamint a szentségek és a szentelmények kiszolgáltatására vonatkozóan – törvényesen jóváhagyott – liturgikus könyvei részleges előírásokat tartalmaznak. Itt nem a liturgikus rubrikákról vagy az azok betartására vonatkozó egyszerű buzdításról van szó, hanem a valós egyházi megalapozás és a józan lelki élet által megkívánt liturgikus rendről. Éppen ezért a 3. kánon általános törvényt állapít meg, amely szerint a liturgikus könyvek előírásait, amennyiben azok nem ellentétesek a kódex kánonjaival, gondosan be kell tartani. Nyilvánvaló, hogy a kódex kihirdetése után a különböző keleti katolikus egyházak által a liturgikus könyvekben hozott reformok és változtatások nem tartalmazhatnak a kódex kánonjaival ellentétes liturgikus szabályokat. Ebben az összefüggésben a *CCEO* 40. kánonjának 1. §-a – megerősítve a II. Vatikáni Zsinat *Ecclesiarum Orientalium* doku-

mentumának 6. pontját – elrendeli, hogy „a sajátjogú egyházak élén álló hierarchák és az összes többi hierarcha odaadó erőfeszítéssel gondoskodjanak saját rítusuk hűséges megőrzéséről és pontos megtartásáról. Csakis a szerves fejlődés alapján engedjenek meg benne változtatásokat, szem előtt tartva azonban a kölcsönös jóindulatot és a keresztények egységét”. A 657. kánon 4. §-a különös hangsúllyal állapítja meg, hogy „a liturgikus szövegekben való változtatásnál a 40. kánon 1. §-át kell figyelembe venni”. A klerikusok, a szerzetesek és a többi keresztény hívő bárhol kötelesek hűségesen megőrizni saját rítusukat és minden nap arra kell törekedniük, hogy egyre jobban megértsék, és egyre tökéletesebben gyakorolják azt (vö.: 40. kánon 2-3. §-ok és a 405. kánon). A *LI* még inkább aláhúzza ezt a szent köteleességet: „Mindezek az előírások, legyenek azok az egyetemes vagy a helyi törvényhozásból származók is, törvényerővel rendelkeznek. A *Keleti Egyházak Kánoni Kódexének* 3. kánonja hangsúlyozza ezek gondos megtartásának kötelezettségét” (26. pont).

A *LI* 12. pontja a szerves fejlődés értelmezésére szolgáló kritériumokat mutatja be: „A szerves fejlődés minden sajátjogú Egyházban mindenképp elől magában foglalja azoknak a gyökereknek – nevezetesen a jeruzsáleminak, az alexandriainak, az antiochiainak, a konstantinápolyinak, az örményországinak és az ősi perzsiainak – a figyelembevételét, amelyekből ezen egyházak hagyományai kezdettől fogva kifejlődtek. A szerves fejlődés másodlagosan magában kell hogy foglalja azt a módot is, ahogyan – a különböző körülményekhez és helyekhez való alkalmazás során, de mindenképp összefüggően és szerves folyamatosság szerint – továbbadták ezeket a hagyományokat. Ezt az elvet magyarázza meg VI. Pál pápának a *Keleti Egyházak Kánoni Kódexét* előkészítő bizottság tagjaihoz intézett buzdítása. A pápa, idézve az új *Kódex* kettős feladatkörét (hűség a hagyományokhoz és megfelelés világunk igényeihez) kijelentette, hogy az új dolgok bemutatása közben elégséges figyelmet kell fordítani az áthagyományozott örökség rendszerére. Bármilyen újításnak ténylegesen megegyezőnek és összefüggőnek kell lennie a tiszta hagyománnyal oly módon, hogy az új normák az Egyház egésze szempontjából ne valamiféle kívülről bekényszerített idegen testnek, hanem mintegy a már meglévő normák spontán kivirágzásának tűnjenek.² II. János Pál pedig a keleti katolikusok emlékezetébe idézi: „Ha ezért nektek ki kell iktatni azokat az idegen formákat és fejlődési irányokat, ame-

² *Nuntia* 1 (1975) 6.

lyek a ti hagyományaitoktól idegen liturgikus és paraliturgikus hagyományok különböző hatásaiból származnak, lehetséges, hogy így cselekedve, néhány népszerű szokást is helyesbítenetek kell”. Ugyanez a pápa arra is figyelmeztet: „Ne ragaszkodjatok elhamarkodottan a sajátotoktól idegen, más kultúrák és hagyományok utánzásához, hogy így eláruljátok saját népetek lelkületét. (...) Ez azt jelenti, hogy liturgiátoknak mindenféle esetleges átdolgozása csakis a források figyelmes tanulmányozására, kultúrátok sajátosságainak tárgyilagos ismeretére és a (kopt) kereszténység közös hagyományának megtartására alapulhat”.³

2. A liturgikus jellegű részleges jog

A *Keleti Kódex* a keleti egyházak liturgikus előírásainak hűsége megtartására utalva, ezen egyházak számára azt a kötelezettséget írja elő, hogy saját forrásaikhoz visszatérve, fedezzék fel újra azokat, vizsgálják felül az érvényben lévő saját gyakorlatukat és szokásaikat, és a liturgikus vonatkozású részleges jogot a kánoni eljárásmóddal megegyezően alkossák meg.

A különböző sajátjogú egyházak számára a liturgikus ügyekben a kánoni normák forrásait liturgikus könyvek, előírásaik, szabályaik, normáik, szabályzataik, törvényes szokásaik, valamint a *CCEO* ugyanilyen – ha nem is bőséges, de ezekkel azonos fontosságú – kánonjai tartalmazzák. A *Keleti Kódex* a nyilvános istentisztelet alatt azt érti, amit az egyház nevében, erre kinevezett személyek, az egyházi hatóság által jóváhagyott cselekményekkel végeznek, egyéb esetben minden magánjellegű (668. kánon I. §.).

II. János Pál pápa a *Sacri Canones* apostoli konstitúcióban a következő jogi tanácsot adja: „Ezen felül, ezen a területen fokozott figyelmet kell fordítani az egyes saját jogú egyházak részleges jogával kapcsolatos összes dologra, azokra, amelyek az összes keleti egyház közös java végett nem tekinthetők szükségesséknak. Ezekről az ügyekről az a szándékom, hogy akik az egyes sajátjogú egyházakban törvényhozó hatalommal rendelkeznek, saját rítusuk hagyományait, valamint a II. Vatikáni Zsinat rendelkezéseit szem előtt tartva, minél hamarabb alkossanak részleges szabályokat”.⁴ Ebben az összefüggésben állapítja meg a 6. kánon: „A kódex hatályba lépésével:

³ *L'Osservatore Romano*, 1989. augusztus 27, 7.

⁴ *Code of Canons or the Eastern Churches*, Canon Law Society, Washington 1992, XIV.

1. eltöröltettek a közös vagy a részleges jognak mindazon törvényei, amelyek ellentétesek a kódex kánonjaival vagy amelyek a kódex által teljesen átrendezett anyagra vonatkoznak;

2. visszavonásra kerültek mindazok a jogszokások, amelyeket a kódex kánonjai elvetnek vagy amelyek velük ellentétesek, hacsak nem száz évesek vagy meghaladják az emberemlékezetet”. Ennek következtében ez a kánon megkívánja azt is, hogy minden egyes sajátjogú egyház törvényhozó testületei vizsgálják felül a saját, még hatályban lévő részleges jogukat és végezzenek azok szerves fejlődéséről gondos revíziót.

A különböző sajátjogú egyházak illetékes hatóságára tartozik a nyilvános istentisztelet szabályozása. Következésképpen, a 668. kánon 2. §-a megállapítja: „Amit ezen hatóság elrendelt, ahhoz senki bármit hozzá ne adjon, se el ne vegyen belőle és ne változtasson rajta”. A 657. kánon szerint ez az illetékes hatóság a pátriarkai egyházakban – a pátriarkai egyház püspöki szinódusának beleegyezésével – a pátriarka, a sajátjogú metropolitai egyházakban – a hierarchák tanácsának beleegyezésével – a metropolita, a többi egyházban az Apostoli Szék és az általa megszabott határok között a püspök és azok törvényesen létrehozott testületei. A törvényvel összhangban, a pátriarkai egyházak a speciálisan liturgikus törvények tekintetében a hívek számára mindenütt kötelező törvényeket dolgozhatnak ki (150. kánon 2. §.). Ugyanez érvényes a nagyérseki egyházakra is (152. kánon). A hierarchák tanácsa a sajátjogú metropolitai egyházaknál olyan esetekben szintén alkothat liturgikus törvényeket, amikor a közös jog ezt lehetővé teszi (167. kánon 1-3. §. és a 169. kánon). Más sajátjogú egyházakban a hierarcha, aki a jog szabálya szerint élen áll, az Apostoli Szék egyetértésével hozhat liturgikus törvényeket, amennyiben a közös törvény ezt a részleges jogra bízta (176. kánon).

A pátriarkák és a püspökök a saját egyházuk liturgikus örökségének őrői. A pátriarka saját jogán adhat ki utasításokat az általa vezetett egész egyház hívőihöz a jámborság ápolása és az ő lelki javukat szolgáló gyakorlatok jóváhagyása végett, és a saját rítusát érintő kérdésekről körlevelet bocsáthat ki (82. kánon). A pátriarkáról megállapítottakat értelemszerűen alkalmazni lehet a nagyérsekekre is (152. kánon).

A megyéspüspök a maga sajátjogú egyházában a liturgikus örökség fő sáfára. A 199. kánon 1. §-a szerint „A megyéspüspök, mint az egész liturgikus élet szabályozója, előmozdítója és őrje, a rábízott egyházmegyében ügyeljen arra, hogy azt a legteljesebben ápolják és az előírások, valamint a maga sajátjogú egyháza törvényes szokásai szerint rendezzék”. A 201. kánon 2. §-a megállapítja: „A megyéspüspök vi-

gyázzon arra, nehogy az egyházi fegyelemben visszaélések harapózzanak el, főleg az Isten ígéje szolgálatát, a szentségek és a szentelmények kiszolgáltatását, Isten és a szentek tiszteletét illetően...” Ezen kívül, „a megyéspüspököknek, akire más sajátjogú egyház krisztushívóinek gondozása van bízva, súlyos kötelessége mindenben gondoskodni arról, hogy ezek a krisztushívók saját egyházuk rítusát megtartsák, azt ápolják és erejükhez mértén kövessék...” (193. kánon 1.§.). Végül, a 415. kánon 1. §-a azt állítja, hogy „az összes szerzetes a helyi hierarcha hatalma alá van rendelve abban, ami az istentisztelet nyilvános végzését, az Isten ígéjének a nép számára való hirdetését illeti...” A 114. kánon 1. §-a és a 124. kánon a pátriarkai és a nagyérseki egyházakban liturgikus bizottság felállítását írja elő.

3. A liturgikus könyvek megjelentetése

A *Keleti Kódex* a 656. kánon 1-2. §-aiban, a 657. kánon 1-3. §-aiban és a 655. kánon 3. §-ában világosan utal a liturgikus könyvek, a liturgikus szövegek és fordításaik, valamint a Szentírásnak a liturgikus használat számára vonatkozó fordítása egyházi jóváhagyására. A 656. kánon 1. §-a leszögezi, hogy „a liturgikus végzéseknél csakis az egyházi jóváhagyású könyveket lehet használni”. A *LI* bemutatja e kánon értelmét: „Ez a világos alapelv azonban számos gyakorlati nehézségbe ütközik. Néhány keleti katolikus egyház ugyanis ténylegesen nélkülözi a saját kiadású liturgikus könyveket, vagy nem kevésbé néhányuknak az ortodox egyházak által használt megfelelő kiadásokat kell használniuk, amelyekről egyébként tárgyilagosan el kell ismerni, hogy nagyon jól megalkotottak. Ez a használat az Apostoli Szék és a helyi hatóság hallgatolagos elismerésével történik. Ez a szükséghelyzet – amit minden esetben bölcsességgel kell megvizsgálni – a katolikus és az ortodox Egyházak között, a közös törzsből eredő mindmáig létező, mély és széles közösség egyik részleges megnyilatkozásaként, értékes jogszokásnak bizonyulhat, amit dinamikus magként lehet megőrizni a teljes közösség visszanyerésére. Másrészt viszont ortodox testvéreink nem egyszer nagyra becsülik és használják a Rómában publikált liturgikus könyvek kiadásait. Kerülni kell tehát a szükségtelen különbségtételt a keleti katolikus egyházak és az ortodox liturgikus könyvek között. A lehetséges mértékben inkább elő kell mozdítani a közös kiadásokat” (29. pont).

Ezt a kívánalmat ismétli meg az *Ökumenikus Direktórium* a 187. pontban:⁵

„Az egyházak és egyházi közösségek, amelyeknek a tagjai azonos kulturális területen élnek, ahol csak ez lehetséges, közösen javítsák ki a legfontosabb keresztény imádságok szövegét... Kívánatos lenne a liturgikus használatban alkalmazott zsoltárok fordításában való megegyezés is, fel kellene deríteni a liturgikus használatban a közös szentírási olvasmányokban való hasonló megegyezés lehetőségét is. Az osztatlan egyház időszakából származó liturgikus és más imádságok használata az ökumenikus érzület megerősödését segítheti. Ajánlatos a liturgikus zene fejlesztésében való együttműködés is. Amikor a keresztények együtt, egyetlen szöveg szerint imádkoznak, közös tanúságtételük felér az égig, és érthetővé válik a földön”.

II. János Pál pápa 1987. november 21-én az örmény egyház katolikusaihoz intézett üzenetében többek között azt mondja: „Különlegesen kedves kívánságom, hogy a liturgia közös tanulmányozása és annak szükséges alkalmazásai kiváltságos területe legyen az örmény katolikusok és ortodoxok közötti együttműködésnek”.⁶

Még a népi használatra szánt ima- és ájtatossági könyveknek is egyházi jóváhagyással kell rendelkezniük. A *LI* megjegyzi: „A keleti katolikus egyházak különösen a latin egyháztól vettek át meglehetősen számban olyan ájtatosságokat, amelyek nem tartoznak a keleti istentisztelet hagyományos szerkezetéhez. Nem jó dolog, hogy ezek a partikuláris ájtatosságok, amelyek ugyan hozzájárulhatnak a hívő ember lelki életéhez, oda vezetnek, hogy idegen elemek lesznek az egyes egyházak örökségében. Ha tehát ezek a hagyománytól függetlenül fejlődnek ki, a lelkiségnek »párhuzamos« formáit alakíthatják ki. Mivel azonban ezek az ájtatosságok nagymértékben elterjedtek a Keleti Katolikus Egyházakban, és ténylegesen táplálják és vigasztalják híveiket, nagyon oktalan dolog és a lelképásztori erőszakosság jele lenne azt hinni, hogy ezeket egyszerűen gyökerestől ki kell irtani” (38. pont). Hozzátehetjük, hogy ezek a keleti katolikus egyházakban nagyon is elterjedt ájtatosságok nem helyettesíthetik saját liturgikus hagyományaikat.

⁵ *Directory for the Application of Principles and Norms on Ecumenism*, Libreria Editrice Vaticana, Roma 1993.

⁶ II. János Pál pápa homíliája az örmény rítusú Szent Liturgián (1987. november 21-én), *L'Osstervatore Romano*, 1987. november 23, 6. Lásd még *Servizio Informazione per le Chiese Orientali*, melléklet (485-556), 6.

A liturgikus szövegek jóváhagyása, az Apostoli Szék előzetes felülvizsgálata után, a pátriarkális egyházakban és a nagyérseki egyházakban fenn van tartva – a vonatkozó egyházak püspöki szinódusának egyetértésével – a pátriarkának, illetve a nagyérseknek, a sajátjogú metropolitai egyházaknál a hierarchák tanácsának egyetértésével a metropolitának. Minden más egyház esetében ez a jóváhagyás a Keleti Kongregáció feladata. A liturgiának, mint az üdvözítésnek itt és most megmutató isteni-emberi cselekvésnek, az alapvető jelentősége és a hitletemény megőrzésében, valamint annak kifejezésében különlegesen kiváltságos természete, pontosan azok a dolgok, amelyek a keleti liturgikus gyakorlatok fölötti örökösnek és a védelemnek azt a funkcióját indokolják, amelyet az Apostoli Szék folyamatosan végez: ez tulajdonképpen a hit megőrzésének és védelmének egyik legfontosabb kifejeződésének ügye (LI 24. pont).

Ami a fordításokat illeti, ugyanezek a hatóságok jogosak jóváhagyni azokat, miután a pátriarkai, a nagyérseki és a sajátjogú metropolitai egyházak esetében beszámolót küldtek róluk Rómának. A liturgikus könyveknek, vagy azok fordításának ismételt kiadásához, kívánatos és elégséges a már jóváhagyott kiadással való megegyezésük megállapítása (657. kánon 2-3. §.).

4. A hívők jogai a saját egyházukban való istentiszteletre

A *CCEO* 17. kánonja kihirdeti azt az alapelvet, amely szerint minden kereszténynek joga van az Istennel való közösségre és a saját módú lelkiségre a követésére. „A krisztushívőknek joguk van arra, hogy az istentiszteleteket a maguk sajátjogú egyháza előírásai szerint végezzék, és lelki életük saját formáját kövessék, ha az megegyezik az egyház tanításával”.

A *LI* ezt így kommentálja: „Mindazonáltal minden hívő – mindenki vel együtt – sajátos módon vesz részt az istentiszteleten: az istentisztelet közösségei ugyanis ugyanúgy különböző részekből tevődnek össze, ahogyan az egész test különböző tagokból van megalkotva, mégis – együtt közösen – egyetlen élő valósággá válnak (vö. 1Kor 12,12-13). Így a liturgikus közösség egész teste, minden ízület jól szervezett és összekapcsolt együttműködése révén, minden egyes tag egyéni képessége szerint növekedhet, és érhet el a hit egységére és Krisztus megismerésére, elkerülve a tévtanítás itt és ott sodró összes szelének veszélyét (vö. Ef 4,13-16) (34. pont).

A 17. kánont az *OE* 4. pontja sugallta: „Minden egyes és az összes katolikusnak... meg kell maradnia, követnie és – amennyiben lehetséges – meg kell őriznie bárhol a világon saját rítusát”. Ilyenformán a II. Vatikáni Zsinat tanítása és az újabb kánoni fegyelem minden katolikus hívő számára biztosítja a saját liturgikus hagyomány gyakorlására vonatkozó szabadságot. Következésképpen a 31. kánon leszögezi: „Senki se merészeljen egyetlen krisztushívőt sem bármilyen módon más sajátjogú egyházba való átlépésre rávenni”. Ebből az következik, hogy minden hívőnek joga van megszabadulni a saját rítusa megváltoztatására irányuló kényszertől vagy törvénytelen indíttatástól. Ennek a jognak a megsértése különösen súlyos, amikor ezt azok teszik, akik valamilyen egyházi hivatalt, szolgálatot vagy más funkciót gyakorolnak. Az 1465. kánon ezt így szankcionálja: „Aki – bármely sajátjogú egyházhoz, akár a latin egyházhoz tartozék is – az egyházban hivatala, szolgálata vagy más tisztsége gyakorlásával valamely krisztushívőt a 31. kánon ellenére bármely módon más sajátjogú egyházhoz való átlépésre merészelt rábírní, kellő büntetéssel büntessék”.

A laikus személyeknek az istentiszteleten való részvételéről a 403. kánon 1. §-a megállapítja: „Mindenütt fenntartva a saját rítus megőrzésének jogát és kötelességét, a világiak jogosultak arra, hogy a liturgikus könyvek előírásai szerint tevékenyen részt vegyenek bármely sajátjogú egyház liturgikus végzéseiben”. A 38. kánon szerint azonban: „A keleti egyházak krisztushívői akkor is a maguk sajátjogú egyházához tartoznak, ha más sajátjogú egyház hirearchájának vagy paróchusának gondjaira vannak bízva”. A latin kódex⁷ is megjegyzi, hogy „A szentségek bármely sajátjogú egyház szertartása szerint való felvétele mégoly tartós szokás szerint sem vonja maga után az illető egyházhoz való tartozást”.

A *Keleti Kódex* biztosítja a keleti hívő szabadságát arra, hogy lelki életének sajátos formáját a saját egyháza hagyományában követhesse. A különféle életformákban és hivatásokban ugyanazt az életszentséget ápolják mindazok, akiket Isten Lelke vezérel. Mindnyájuknak kegyelmi adományuk szerint vonakodás nélkül annak a hitnek az útján kell járnia, amely felszítja a reményt és a szeretet által munkálkodik (*Lumen Gentium* = *LG* 41.). A II. Vatikáni Zsinat azt ajánlja, hogy minden katolikus, latin és keleti egyaránt, minél gyakrabban merítsen a keleti atyák gazdagságából, amely az isteni dolgok szemléletére emeli fel az egész embert (*Unitatis Redintegratio* = *UR* 15.).

⁷ *Codex Iuris Canonici*, 112. kánon 2. §.

A 9. kánon 2. §-a a katekumenek gondozását hangsúlyozza: „A katekumenekre különleges gondja van az egyháznak, amely miközben az evangélium szerinti életre hívja őket, mindnyájukat bevezeti a Szent Liturgiában, a szentségekben és a zsolozsmában való részvételre”. Az egyház a csatlakozni kívánó személyeket liturgikus szertartással bocsátja a hitjelöltek közé. Mindazok, akik felvételt nyertek a hitjelöltek közé, jogot nyernek az igeliturgián és más, nem kizárólag csak a keresztyének számára fenntartott szertartásokon való részvételre.

A *CCEO* még a missziós munka területén is elismeri, hogy: „A népek evangelizálása úgy történjék, hogy a hit és az erkölcs épsége megőrzése mellett az evangélium az egyes népek kultúrájában nyilatkozzék meg, nevezetesen a hitoktatásban és az ő sajátos liturgikus rítusaikban...” (584. kánon 2. §.).

5. A liturgikus nevelés előmozdítása

A II. Vatikáni Zsinat a Szent Liturgiáról szóló konstitúcióban kinyilvánítja, hogy: „Az egyház nagyon óhajtja, hogy a híveket neveljék rá a liturgikus ünneplésben való teljes, tudatos és tevékeny részvételre. Ezt magának a liturgiának a természete követeli meg, s a keresztségből származó joga és kötelezettsége a krisztusi népnek, mely »választott nemzetiség, királyi papság, szent nemzet, lefoglalt tulajdon« (14. pont). ... Az egyház tehát körültekintő gondoskodással arra törekszik, hogy a hívek ne csak mint kívülállók, vagy mint néma szemlélők legyenek jelen a hitnek ezen misztériumán, hanem azt a szertartásokon és imádságokon keresztül jól megértve, a szent cselekményekben tudatosan, áhitattal és tevékenyen vegyenek részt. Tanuljanak Isten igéjéből, merítsenek erőt az Úr testének terített asztaláról...” (48. pont).

A 346. kánon ezzel a zsinati tanítással összhangban fogalmazza meg a szent szolgálatokra készülők lelki és liturgikus nevelésére vonatkozó ajánlások sorát. Azt mondja ugyanis: „A szent szolgálatokra készülők neveljék úgy, hogy a Szentlélekben, mint családi közösség, képesek legyenek Krisztussal egyesülni, és mindenben Istent keressék úgy, hogy a Pásztor Krisztus szeretetétől vezérelve, a saját életük odaajándékozásával törekedjenek minden embert Isten Országának megnyerni. Minden nap Isten igéjéből és különösen pedig a szentségekből merítsenek erőt elsősorban saját lelki életükhöz és apostoli munkájukhoz. A növendékek az Isten igéjéről való figyelmes és állandó elmélkedés révén és annak az atyák szerinti megvilágítása által szerezzenek meg a készséget

életüknek egyre jobban Krisztus életéhez való átalakításához. A hitben, a reményben és a szeretetben megerősödvé törekedjenek az evangélium szerinti életre. Mindig vegyenek részt a Szent Liturgián, amit úgy tekintsenek, mint ami az egész keresztény életnek, de a szemináriumi életnek is forrása és csúcsa. Tanulják meg, hogy saját rítusuk szerint folyamatosan végezzék a szent zsolozsmát, és ezekből táplálják lelki életüket”.

A nagy szemináriumokban tanítandó teológiai tudományok közé a 350. kánon 3. §-a belefoglalja a liturgiát is, „amit a tanítás és az igaz keresztény lelkiség nélkülözhetetlen forrásaként, különleges jelentőségének megfelelően kell tanítani”. A 352. kánon 2. §-a arra hívja fel a figyelmet, hogy „a növendékeket a liturgikus végzés tekintetében különös módon kell kiképezni”. A papságra nem rendelt diakónusok képzésével kapcsolatban a 354. kánon hangsúlyozza, hogy tanulmányaiknál: „szem előtt kell tartani a maguk sajátjogú egyházuk hagyományait a liturgia, az ige és a szeretet szolgálatáról”. Az 591. kánon 2. pontja a missziós területek katekétáira utal, és azt állítja, hogy „a felszentelt szolgák igaz munkatársaiként az evangelizációban és a liturgikus cselekvésben a legjobban munkálkodjanak”. „A kateketikai direktóriumban tekintetbe kell venni a keleti egyházak különleges sajátosságát oly módon, hogy a hitoktatás megtartásakor... a biblikus és a liturgikus szempontok kitűnjenek” (621. kánon 2. §.).

A 343. kánon a más sajátjogú egyház szemináriumába felvett növendékekkel foglalkozik, és előírja, hogy „azokat a növendékeket, akiket más sajátjogú egyház vagy több sajátjogú egyház közös szemináriumába vettek fel – minden ellentétes jogszokást elvetve – saját rítusuk szerint kell nevelni”. Ez a kánon, amely a latin kódexből ugyan nem tűnik ki, mégis különleges jelentőségű azoknak a keleti növendékeknek az esetében, akiket latin szemináriumokba vagy nevelési intézményekbe vettek fel.

Ami a világi hívőket illeti, a 405. kánon arra buzdítja őket, hogy „buzgón tanulmányozzák saját liturgikus örökségüket”. A 903. kánon pedig „a keleti egyházak ősi hagyományaihoz való vallásos hűséget”, különösen pedig a liturgikus hagyományokhoz való hűséget, az összes keleti egyház közötti egység előmozdításának hatékony eszközeként tekinti. A 41. kánon azt ajánlja, hogy „Bármely sajátjogú egyháznak, de a latin egyháznak is a krisztushívői, akik hivataluk, szolgálatuk vagy tisztségük révén gyakori kapcsolatban vannak más sajátjogú egyház krisztushívőivel, kell hogy az általuk betöltött hivatal, szolgálat és tisztség fontosságához mérten, gondos kiképzést nyerjenek ezen egyház

ismeretében és rítusának művelésében”.

A *LI* ezekre a kánonokra utalva, hozzáfűzi: „Életszükséglet, hogy a keleti szemináriumokban, valamint a keleti szerzetesek és szerzetesnők nevelési intézményeiben a liturgiát nagy gonddal, a maga teljes egészében végezzék, hogy ők így annak összes gazdagságát és teljességét megismerhessék, megfelelő teret biztosítva nemcsak az Eucharisztíának, hanem a szent zsolozsmának is. A jelöltek nevelésében a liturgiának a lelkiesség forrásává kell válnia, olyan elemmé, mely egységesíti a megtanult dolgokat, olyan helyé, ahol a tudomány az imádság, a hálaadás és a kegyelemtől átítatott élet részévé válik” (71. pont).

6. Liturgikus élet az egyházmegyében

A 199. kánon 2-3. §-ai előírják, hogy „a megyéspüspököknek gondja legyen arra, hogy székesegyházában – a maga sajátjogú egyháza törvényes szokásai szerint – a zsolozsmát legalább részben naponta is végezzék, úgyszintén, hogy minden paróchián vasárnap és ünnepnapokon, valamint a legfőbb ünnepi alkalmakkor és ezek előestéjén erejükhez mérten végezzék az istentiszteleteket. A megyéspüspök vezesse gyakorta az istentiszteleteket a székesegyházban és más templomokban, főleg parancsolt ünnepeken és más ünnepségeken, amelyeken a nép jelentős része is részt vesz”.

A 278 kánon 1. §. 3. pontja megállapítja, hogy: „a kerületi esperesnek (a protopresbyternek) joga és kötelessége: „gondoskodni arról, hogy a Szent Liturgiát és az istentiszteleteket a liturgikus könyvek előírásai szerint végezzék, a templomok és a szent felszerelések szépségét és tisztaságát, legfőképpen a Szent Liturgia végzésénél és az Isteni Eucharisztia őrzésében odaadóan gondozzák”. A 289. kánon 2. §-a arra figyelmezteti a paróchust, hogy „a megszentelés tisztének megvalósításában gondja legyen arra, hogy a Szent Liturgia végzése a keresztény közösség egész életének központja és csúcspontja legyen, úgyszintén fáradozzék azon, hogy a krisztushívők a szentségek áhítatos és gyakori vétele, az istentiszteleteken való tudatos és tevékeny részvétel által lelki táplálékkal legyenek ellátva”. A 309. kánon arra utal, hogy a templomigazgató köteles gondoskodni arról, hogy a templomban a Szent Liturgiát, a szentségeket és az istentiszteleteket a liturgikus könyvek és a jog előírásai szerint végezzék. A 369. kánon 1. §-a arra emlékezteti a klerikusokat, hogy legyenek fáradhatatlanok a liturgikus végzésekben.

A szerzetesházak számára pedig a 473. kánon kinyilvánítja: „Az

egy-egy monostorokban a tipikon és a törvényes szokások szerint végé-
zzék a zsolozsmát, úgyszintén – azon napok kivételével, amelyeket a
liturgikus könyvek előírásai kizárnak – minden nap végézzék a Szent
Liturgiát. A monostorok előljáróinak legyen gondjuk arra, hogy minden
szerzetes a tipikon szabályának megfelelően, ha nincs törvényesen aka-
dályozva, naponta vegyen részt a zsolozsmán és – amikor azt végzik – a
Szent Liturgián, fordítson megfelelő időt az isteni dolgokról való elmél-
kedésre, és szorgalmasan foglalkozzék a jámborság más gyakorlataival”.
Azon monostorok számára, hol nincs szerzetespap, a helyi hierarcha
jelöljön ki egy papot, aki a monostorban a Szent Liturgiát szabályszerű-
en végezze és Isten ígését hirdesse (475. kánon 2. §.). Más szerzetes
intézmény számára az 538. kánon előírja: „A rendek és a kongregációk
minden egyes házában a szabályzatok és a törvényes szokások szerint
végézzék a zsolozsmát. Az előljáróknak legyen gondjuk arra, hogy min-
den tag megfelelően teljesítse mindazt, amit a szabályzat előír”.

7. A szentségek kiszolgáltatása

A *CCEO XVI.* címének felírása: „Az istentisztelet és főleg a
szentségek”. A *CCEO* így a szentségeket az istentiszteletbe foglalja be,
hangsúlyozva „a keletiek felfogásával való megegyezést, akik szerint a
szentségeket, mindenekelőtt pedig az eucharisztikus áldozatot, nem lehet
az istentisztelettől elválasztani”.⁸

A *Keleti Kódex* részletes módon hangsúlyozza a pneumatológiai
dimenziót, vagyis a Szentléleknek az egyház liturgikus életében való
tevékenységét. Így a 667. kánon előírja: „A szentségek által, amelyeket
az egyháznak kell kiosztania, hogy látható jel révén Krisztus misztériu-
mait közölje, a mi Urunk Jézus Krisztus az embereket a Szentlélek ere-
jében megszenteli, hogy egyedülálló módon az Atyaisten igaz imádóivá
váljanak és őket önmagába és az egyházba, saját Testébe beiktassa. Ezért
az összes krisztushívők, főként pedig a szent szolgák, ezeknek a szentsé-
geknek áhítatos végzésénél és vételénél gondosan tartsák meg az egyház
előírásait”.

Az egyház a Szentlélek erejével ünnepli és szolgáltatja ki a
szentségeket a nép megszentelésére (667. kánon). A keresztség kiszol-
gáltatása a természetes vízzel való lemosás által az Atya és a Fiú és a
Szentlélek Isten nevére való hivatkozással történik (675. kánon 1. §.). A

⁸ *Nuntia* 10 (1980) 4.

megkeresztelt embert a Szentlélek ajándékának pecsétje keni meg a szent myróval történő bérmláskor (692. kánon). A Szent Liturgiában a Szentlélek tevékenysége által válik jelenvalóvá mindaz, amit az utolsó vacsorán maga az Úr Jézus cselekedett (698. kánon). A Szentlélek vezet a krisztushívót a bűnbánat szentségéhez (718. kánon). A Szentlélek tevékenységének ereje által kapják a klerikusok a szent rendet és válnak felszentelt szolgálókká (323. kánon 1. §. és 743. kánon). A betegek szentségi kenetével, amelyet imádsággal együtt a pap végez, a súlyosan beteg hívő az örök jutalom reményével a Szentlélek által erősödik meg, és kap segítséget betegsége legyőzésére (737. kánon). A házasságban a Szentlélek ereje és a pap által végzett szent szertartás révén Isten a keresztény jegyeseket Krisztusnak az Egyházzal való soha el nem múló egysége mintájára kapcsolja egybe, és szentségi kegyelemmel szenteli fel őket (776. kánon 2. §. és 828. kánon).

A 673. kánon a szentségek egyházi dimenzióját hangsúlyozza. Krisztusnak és az egyháznak a tevékenységei ezek. „A szentségeknek, mindenekelőtt pedig a Szent Liturgiának az ünneplése, mivel az az egyház cselekvése, lehetőség szerint a krisztushívők tevékeny részvételével történjék”. A 674. kánon a szentségek ünneplésénél a saját liturgikus rítus megtartásának kötelezettségét emeli ki: „A szentségek ünneplésében gondosan be kell tartani a liturgikus könyvekben foglaltakat. A kiszolgáltató a maga sajátjogú egyháza liturgikus előírásai szerint ünnepelje a szentségeket, kivéve ha a jog másként rendelkezik vagy ő maga az Apostoli Szentszéktől különleges felhatalmazást kapott”.

1/ A beavatás szentségei

A CCEO a keresztény beavatás három szentségének egységét hangsúlyozza, ünneplésüket és egybekapcsolt kiszolgáltatásukat szabályozza. A 695. kánon 1. §-a szerint: „A szent myróval való bérmlást a keresztiséggel egybekapcsolva kell kiszolgáltatni, kivéve a valódi szükség esetét, de ekkor is gondoskodni kell a mielőbbi kiszolgáltatásról”. A 697. kánon szerint pedig: „Az üdvösség titkába való szentségi beavatás az isteni Eucharisztia vételével lesz teljes, ezért a keresztiség és a szent myróval való bérmlás után a maga sajátjogú egyháza részleges jogának szabálya szerint, mielőbb szolgáltatassák ki az isteni Eucharisziát a krisztushívőnek. A 710. kánon a kisdedeknek a keresztiség és a szent myróval történt bérmlás után az isteni Eucharisziában való részesítésénél a sajátjogú egyház liturgikus könyveinek előírásaira

utal.

Ezek a kánonok megerősítik a keleti hagyományt, vagyis a keresztény beavatás három szentségének belső egységét, amelyet együttes liturgikus ünneplésük is jelez és kinyilvánít, akkor is, ha ez a kisdetek tekintetében ritkábbá vált. A *LI* emlékeztet arra, hogy „oly erős ez a kapcsolat, hogy jelentős számú szövegben a »keresztység« terminus rendszerint magában foglalja a keresztény beavatás mindhárom fázisát: sok kéziratban és nyomtatott Euhologionban ezt a címet is adják nekik” (42. pont).

Mindazonáltal ugyanezen dokumentum 42. pontja azt is megjegyzi, hogy: „Ez a gyakorlat – a latinok által megmásított szellemi és lelkipásztori értelmezésekre alapozva – a különböző Keleti Katolikus Egyházakban az elmúlt évszázadok alatt külső nyomásra megváltozott, ami ugyan megmagyarázható, de idegen a szerves fejlődéstől, és nincs összhangban a keleti örökség dinamizmusával. Azokon a helyeken, ahol a hagyományos gyakorlat elveszett – a liturgiáról szóló zsinati konstitúció mintájára, ugyanúgy, ahogyan azt a konstitúció megkövetelte a latin liturgia részére – a kódex tartalmában meghozott normák alkalmazása igazi reformot ír elő”. Nyilvánvaló, hogy ez az egész folyamat minden érintettől fáradtságos és figyelmes feladatot kíván.

A 675. kánon 1. §-a teljes terjedelmében idézi a keresztység szertartásánál használatos formulát: „a természetes vízzel való lemosás az Atya, a Fiú és a Szentlélek Isten nevének segítségül hívásával...” A 683. kánon pedig utal a lemosás közben megteendő liturgikus előírásokra: „A keresztiséget annak a sajátjogú egyháznak a liturgikus előírásai szerint kell végezni, amelybe a jog előírása szerint keresztelendőt fel kell venni”. A 29. és a 30. kánonok pedig megállapítják azt a normát, amely szabályozza a keresztiség felvétele által egy sajátjogú egyházba történő felvételt, ami azt jelenti, hogy „a keresztiség kiszolgáltatásának a sajátjogú Egyházhoz való bevezetés látható jelének kell lennie” (*LI* 47. pont).

A keresztiség szertartásának módját illetően a *LI* 48. pontja kiemeli, hogy: „Sok liturgikus könyv rendelkezik arról, hogy a keresztiséget háromszoros alámerítéssel kell kiszolgáltatni. Ezt a – Keleti Egyházak hagyományai által fenntartott – sokatmondó és mélyen kifejező szertartást, amely napjainkban még a nyugati egyházban⁹ is jelen van és előszeretettel alkalmazott, egyszerű kényelmi okokból gyakran elfelejtet-

⁹ Vö. például a *CIC* 854. kánonját.

ték”.

A *CCEO* a bérmálás szentségét bemutatva – liturgikus és kánoni értelemben hagyományosan – a szent myróval való krizmáció kifejezést, vagyis a szent myróval történő megkenést használja. A *LI* ennél tovább megy, amikor kifejti, hogy: „A szent myróval való bérmálás (megkenés = *chrismatio*), amelyről a *Keleti Egyházak Kánoni Kódexének* 692-697. kánonjai tárgyalnak, annak a szentségnek a keleti neve, amelyet a *CIC* *confirmatio*-nak nevez. Ugyanannak a szentségnek ezek a különböző elnevezései a hagyománybeli értelmezéseknek felelnek meg, amelyek lényegileg ugyan azonosak, de mégis más-mást hangsúlyoznak ki: mindegyik ténylegesen egyetlen szempontot emel ki inkább és hangsúlyoz. A keleti egyházakban a Krisztus misztériumába való tökéletes beavatást, míg a latin egyházban a hitről való egyéni tanúskodáshoz megkapott képességet” (49. pont).

A 693. kánon bemutatja a szent myró liturgikus elemeit, vagyis hogy azt olívaolajból vagy más növények olajából és illatszerekből kell összeállítani és a püspöknek vagy a pátriárkának kell megszentelnie. A keleti egyházak hagyománya szerint a szent myróval történő bérmálást akár a keresztséggel összekapcsolva, akár pedig külön, az áldozópap szolgáltatja ki (694. kánon).

Az isteni Eucharisziával kapcsolatos liturgikus tartalmú kánonok a következők: a 699. kánon 2-3. §-ai utalnak a diakónusoknak a liturgikus könyvek előírásai szerinti liturgikus szolgálatára, valamint a laikus hívőknek a liturgikus könyvek és a részleges jog által meghatározott formában a Szent Liturgia bemutatásán való részvételére. A 709. kánon meghatározza, hogy az isteni Eucharisziát az áldozópap vagy a maga sajátjogú egyháza részleges jogának rendelkezése szerint a diakónus osztja ki. Ugyanez a részleges jog alkothat szabályokat az isteni Eucharisziának más krisztushívők által történő kiosztásáról is. Ez utóbbi lehetséges voltáról a *LI* megjegyzi: „Rendes esetben az Eucharisztia kiosztásának a papok számára való fenntartása az Eucharisztia legnagyobb szentség jellegét fejezi ki. Ez pedig kizárja a többi – jöllehet legális – indok érvényét. Ennek a hagyományos szokásnak a megváltoztatása a vonatkozó lelki szerkezet szempontjából, egy nem szerves dolog kieroszakolásának kockázatát vonja maga után. „Éppen ezért a püspökökön, a papokon vagy a diakónusokon kívül – ha ez utóbbira a sajátjogú Egyház részleges joga így rendelkezik – más személy csakis igazi szükség esetében gyakorolja az Eucharisztia kiosztására való felhatalmazást” (58. pont).

A 700. kánon 2. §-a a Szent Liturgia koncelebrálását ajánlja, ez

ugyanis a papság és az áldozat egységét fejezi ki, természetesen nem tagadva minden egyes áldozópapnak a Szent Liturgia végzésére való egyéni jogát, de nem ugyanabban a templomban és ugyanakkor, amikor ott koncelebráció van. A 701. kánon szabályozza koncelebráció módját, vagyis a koncelebránsoknak követniük kell főcelebráns liturgikus könyveinek előírásait, elkerülve minden liturgikus szinkretizmust és kívánatos módon megtartva a maguk sajátjogú egyházának liturgikus ruháit és jelvényeit. A *LI* részletesebben is foglalkozik ezzel, és hangsúlyozza, hogy az ilyen koncelebráció „sokatmondó jelképe a sokféleségben megmutatkozó jövőbeli egységnek, ugyanakkor pedig az asszimilációval szemben védelem a Keleti Egyházak számára, különösen azokon a helyeken, ahol azok kisebbségben vannak” (57. pont).

A 704. kánon a Szent Liturgia mindennapos végzését ajánlja, kivéve azokat a napokat, amelyeket annak a sajátjogú egyháznak a liturgikus könyvei előírásai kizárnak, ahová a pap tartozik. A Nagyböjt aliturgikus napjain az Előremegszentelt Áldozatok Liturgiáját kell végezni (715. kánon 2. §.). A *LI* bemutatja ezeknek az aliturgikus napoknak a jelentését: „Annak megállapítására, hogy melyek a nem-liturgikus napok, a kánon a liturgikus könyvek előírásaihoz utal. Ezek az előírások a különböző sajátjogú Egyházak számára – vagy még szabatosabban – a Keleti Egyházak nagy családjai számára azonban nem ugyanazok. El kell ismerni, hogy ezek az előírások – jóllehet a liturgikus könyvekben szerepelnek, és ennek következtében több sajátjogú Egyházban érvényben is vannak – a legújabb időkben éppen a latin hagyomány hatására, gyakran a sülyesztöbe kerültek. Eltűnésük maga után vonja, a nem-liturgikus napok ősi hagyományának elvesztésén kívül, az Előszenteltek Liturgiája végzésének elhagyását is. A keresztény ókorban az Eucharisztia örmelti és ünnepi eseményként és nem szokásként való megtapasztalása élő valóság volt. Számos keleti liturgia megtartotta ezt a gyakorlatot, hiszen az erről való lemondás a teljesen ünnepi módon végzett Szent Liturgia teljes jelentőségének csökkenéséhez vezetett volna, amit az egész előkészület zálogaként különböző típusú szertartásokkal ünnepeltek. Az osztatlan Egyház örökségében oly jelentős elemnek, mint a nem liturgikus napok fegyelmének felélesztésében és visszaállításában is tovább kell haladni ott, ahol az újabb időkben azok eltűntek” (63. pont).

A 706. kánon a Szent Liturgiában felajánlásra kerülő adományokra utal: a kenyérre, amelynek tiszta búzából, frissen készültnek kell lennie, és a szőlő terméséből készült természetes borra. A kánon nem

szól azonban a kis mennyiségű víznek a kehelybe való töltéséről, ahogyan azt az örmények kivételével az össze keleti egyház liturgikus előírásai tanúsítják. A törvény azért nem tesz említést erről az elegyítésről, mivel ezt az örmény egyház nem használja, és ezért nem érvényes az összes keleti egyház számára. A 707. kánon 1. §-a elrendeli, hogy az eucharisztikus kenyér készítésére (kovászos vagy kovásztalan) vonatkozóan meg kell tartani minden egyes sajátjogú egyház előírásait, mivel a keresztény egyházak ismerik az Eucharisziához szükséges kenyér elkészítésének módját. A *LI* említést tesz arról, hogy „A zeon szertartása (a forró víznek az áldozás előtti kehelybe való kiegészítő hozzáadása) – a konstantinápolyi törzsből származó egyházakban van jelen és néhány görög katolikus egyházban sajnálatosan feledésbe merült – visszaállítandó” (67. pont).

A *CCEO* arról is szól, hogy a Szent Liturgia bemutatása előtt az áldozópapok által végzendő imádságokat, az eucharisztikus böjt megtartását, a liturgikus ruhákat, a bemutatás idejét és helyét, valamint minden más hasonló dolgot minden egyes sajátjogú egyház részleges jogában szabályozott módon kell megtartani. Hasonlóképpen a 713. kánon 2. §-a előírja, hogy a krisztushívőknek a Szent Eucharisziában való részesedésre böjttel, imádságokkal és más cselekedetekkel való felkészülése során meg kell tartaniuk annak a sajátjogú egyháznak a törvényeit, amelyhez tartoznak, nemcsak ennek az egyháznak a területén belül, de lehetőség szerint mindenütt a világon.

A 713. kánon 1. §-a szerint az Isteni Eucharisziát a Szent Liturgia végzése során kell kiosztani, hacsak jogos ok mást nem javasol. A 714. kánon 1. §-a szerint pedig: „Azokban a templomokban pedig, ahol nyilvános istentiszteleteket és legalább havonta néhányszor Szent Liturgiát végeznek, őrizték az Isteni Eucharisziát, elsősorban a betegek számára, hűen megtartva azonban a maguk sajátjogú egyházuk liturgikus könyveinek előírásait”. Az Előremegszentelt Áldozatok Liturgiáján egyébként a celebráns és a hívek is az előző vasárnapon konsekrált adományokból áldoznak.

A 715. kánon megengedi, vagyis törvényesnek mondja, hogy a papok a krisztushívőktől adományokat fogadjanak el azért, hogy a Szent Liturgiát az ő szándékukra ajánlják fel. Az is lehetséges, ha erre törvényes szokás van, hogy az Előremegszentelt Áldozatok Liturgiájáért is adományokat fogadjanak el. Az 1013. kánon 1. §-a szerint azonban a megyéspüspöknek kell meghatároznia a Szent Liturgia, a szentségek és szentelmények végzése vagy más liturgikus cselekmények alkalmából a

különböző adományok összegét.

A Keleti Kódex hangsúlyozza a Szent Liturgia alatti homília fontosságát. A 607. kánon szerint: „Isten igéjének szolgálatában... ki-magasló helye legyen a liturgikus homíliának”. A 614. kánon megállapítja, hogy: „Nagyon ajánlatos a liturgia szerves részeként a homília, amelyben a liturgikus év során a Szentírásból fejtik ki a hit titkait és a keresztény élet szabályait. A paróchosoknak és a templomigazgatóknak kötelességük arról gondoskodni, hogy legalább a vasárnapokon és a parancsolt ünnepeken a Szent Liturgia közben homília legyen, amit csak súlyos okból hagyhatnak el. A paróchosnak nem szabad, hogy a gondjaira bízott népnek szóló ígéhirdetői kötelezettségét tartósan mások által lássa el, hacsak ezt a helyi hierarcha jogos okból jóvá nem hagyta. A homília az áldozópapnak van fenntartva, vagy a részleges jog szabálya alapján a diakónusnak is”.

A 92. kánon 2. §-a előírja, hogy a pátriarka a Szent Liturgia és az istentiszteletek során a liturgikus könyvek előírásai szerint emlékezzék meg a római pápáról. A pátriarkai egyház püspökeinek, papjainak és diakónusainak a római pápa után viszont meg kell emlékezniük a pátriarkáról (91. kánon). Ugyanez érvényes a maguk sajátjogú egyházát vezető nagyérsekekre és metropolitákra is.

A megyéspüspöknek – a vele való teljes hierarchikus közösség jeleként – mindenképp meg kell emlékeznie a római pápáról, és gondoskodnia kell arról, hogy ezt egyházmegyéje papjai és diakónusai is hűségesen megtegyék. Az egyházmegye teljes klérusának viszont a liturgikus könyvek előírásai szerint meg kell emlékeznie a megyéspüspökről (209. kánon).

A pátriarka köteles a részleges jogban meghatározott ünnepnapokon a Szent Liturgiát az általa vezetett egész egyház népéért bemutatni (94. kánon). A pátriarka – az imádságokat és jámborsági gyakorlatokat illetően, amennyiben azok saját rítusával összhangban vannak – az egész általa vezetett egyházban ugyanazt teheti, mint a helyi hierarchák (96. kánon). A megyéspüspök a reá bízott egyházmegye népéért gyakorolta mutassa be a Szent Liturgiát, a maga sajátjogú egyháza részleges jogában előírt napokon pedig köteles azt végezni (198. kánon). A megyéspüspök jogosult, hogy egész egyházmegyéjében – a liturgikus könyvek előírásai szerint, összes főpapi jelvényét magára öltve – szent ténykedéseket végezzen (200. kánon). A paróchosnak is gyakran kell a reá bízott paróchia népéért Szent Liturgiát végeznie (294. kánon).

2/ A gyógyulás szentségei

A 715. kánon arra buzdít, hogy az a krisztushívő, aki súlyos bűnének tudatában van, mihelyt lehetséges, vegye fel a bűnbánat szentségét, de fölötte ajánlatos ennek a szentségnek a gyakori felvétele, leginkább a maga sajátjogú egyházában tartott böjti és bűnbánati időkben. A 736. kánon előírja, hogy a bűnbánat szentsége végzésének sajátos helye a templom, tekintetbe véve a részleges jog előírásait. A keleti kódex azonban a gyónások meghallgatási helyeként nem ajánl irányelveket, mint ahogyan ezt a latin kódex teszi. (964. kánon 2. §.: A gyóntatóhely tekintetében a püspöki konferencia állapítson meg szabályokat, de biztosítsa, hogy mindig legyenek nyitott helyen levő olyan gyóntatószékek, melyek el vannak látva a gyónó és a gyóntató közti rögzített ráccsal, hogy azok a hívők, akik kívánják, szabadon használhassák őket.)

A *LI* hangsúlyozza, hogy „ezt a szentséget hagyományosan a hívő közösség jelenlétében, imádságok, buzdítások, könyörgések és feloldozás keretében szolgáltatták ki. Ezt a gyakorlatot ajánlja, ha csak közvetett formában is, a *Keleti Egyházak Kánoni Kódexe*, amikor azt állítja, hogy a kiszolgáltatásának sajátos helye a templom,¹⁰ és kiszolgáltatása a keleti hagyománynak megfelelően nem a latin egyházban használatos gyóntató helyiségben, hanem ugyanazon épületben, némely hagyomány szerint, a Krisztus-ikon előtt történik” (89. pont).

737. kánon 2. §-a ajánlja, hogy amely egyházakban szokásos, hogy a betegek kenetének szentségét több áldozópap szolgáltassa ki, ott lehetőség szerint törekedni kell e gyakorlat megtartására. A 741. kánon rámutat arra, hogy a betegek kenete szentségénél használatos olajat a kiszolgáltató papnak kell megáldania, hacsak a maga sajátjogú egyháza részleges joga másként nem rendelkezik. A megkenést – figyelmeztet a 742. kánon – a liturgikus könyvek előírásainak megfelelő sorrendben és módon kell végezni.

A Keleti Egyházakban a betegek kenete szentségének kiszolgáltatása az imádság misztagógikus tartalmát hangsúlyozza, ami együtt jár az Úr a csodáinak átemélkedésével. Ebből erőt és vigasztalást lehet meríteni. Az Úrhoz intézett könyörgés ez, hogy az Úr adja meg a beteg testének és lelkének gyógyulását mind a jelen körülmények között, mind pedig az idők végezetén, amikor a benne hívőket az isteni élet teljessé-

¹⁰ Vö. *CCEO* 736. kánon 1. §.

gének részeseivé teszi (LI 94. pont).

3/ A hivatás szentségei

A 773. kánon ajánlása szerint a szent rendeket vásár- vagy ünnepnapokon kell kiszolgáltatni, hogy így a hívek nagyobb számban vehessenek azon részt. A 327. kánon utal arra, hogy mindenegyes sajátjogú egyház részleges jogának kell szabályoznia a kisebb rendeket és azok liturgikus funkcióit. „Ha a püspökökön, áldozópapokon és diakónusokon kívül más kisebb rendbe állított szolgákat – az általában kisebb klerikusoknak nevezettek – is elfogadnak vagy képeznek Isten szolgálatára vagy a Szent Liturgia ténykedéseinek végzésére, ezeket csak a maguk sajátjogú egyháza részleges joga szabályozza”.

Ez a kánon utal a *Keleti Egyházakról* szóló dekrétum által a 17. pontban adott szabályra: „Az alszerpapságról és a kisebb rendekről, valamint a velük járó jogokról és köteleességekről mindegyik részegyház saját törvényhozó hatósága gondoskodik”. A 325. kánon nagyobb rendeknek a püspökséget, az áldozópapságot és a diakonátust tekinti.

A LI azt állítja, hogy: „Jóllehet a latin kódex beszél olyan szolgálatokról, amelyeket állandó jelleggel a laikátus is magára vállalhat »az előírt liturgikus rítusnak megfelelően« (CIC 230. kánon 1. §), a kisebb rendek azonban – a maguk szintje szerint – inkább az egyházi hierarchiába ízesülnek be. Ezért bárki, aki megkapta ezeket a rendeket, nem laikus személy többé, hanem annak tagjává válik, amit a keleti egyházak liturgikus könyvei »klérus«-nak vagy »szent rendek«-nek neveznek... Nem tűnik helyénvalónak, hogy a különböző sajátjogú egyházak a kisebb rendekkel kapcsolatos szokásaikat megváltoztassák... A különböző egyházak részleges jogai reformjainak az eltörlés helyett inkább ezek fontosságát és nagyobb életerejét kell visszaállítani. Ökumenikus természetű okok is ezt javallják: amennyiben a keleti katolikus egyházaknak különleges kötelessége az összes keleti egyház közötti egységnek különböző módokon – többek között az ősi hagyományhoz való vallásos hűség¹¹ útján – való előmozdítása, akkor nem látszik hasznosnak az ugyanabból a közös eredetből részesező ortodox egyházaktól eltérő szokásoknak a bevezetése. Mindazokat a változtatásokat, amelyeket eléggé helytelenül, többé-kevésbé a legújabb időkben vezettek be, ezen elvek alap-

¹¹ Vö. CCEO 903. kánon.

ján felül kell vizsgálni” (73-74. pont).

A 403. kánon 2. §-a azonban megállapítja, hogy „amennyiben a szent szolgák hiányoznak, és az egyház szükséglete és valós java azt javallja, a jog szabályának megfelelően a szent szolgák egyes ténykedései világiakra is bízhatók”.

Ahhoz, hogy valakit megengedetten felszentelhessenek, a maga sajátjogú egyháza részleges jogának szabálya szerint, az alsóbb rendek felvétele szükséges (758. kánon 1. § 5. pont).

A 782. kánon 1. §-a rámutat arra, hogy a jegyességet – „amely a keleti egyház ősrégi hagyománya szerint dicséretes módon megelőzi a házasságot” – a sajátjogú egyház részleges joga szabályozza. „Az évszázadokon át létező – és sok egyházban ma is alkalmazott gyakorlat szerint az eljegyzést – gyakran a „gyűrűk szertartása”-ként megnevezve – együtt végezték magával a házassági szertartással, a „koronák szertartásának” nevezve. Az eljegyzés szertartásának különleges jelentése az, hogy kifejezze a jövőbeli házastársak egyetértését, a koronázás pedig inkább a házaselet teljességébe való bevezetésre irányul” (LI 85. pont).

A 828. kánon az érvényes házasságkötéshez szent szertartást kíván. Ez a szent szertartás, amely az asszisztáló és az áldást adó pap közreműködéséből áll, a házasság kánoni formájának lényegi eleme. Az asszisztálás a jegyesektől az egyház nevében a házassági beleegyezés kikérését és fogadását jelenti. „A megáldás pedig azt a cselekményt jelenti, amellyel a pap, mint a szentség igaz szolgája, a maga papi hatalmával megszentelést közöl, hogy a jegyesek – Krisztus és az Egyház szeplőtelen egységének képmása szerint – Istennel egyesüljenek, és egymást a szentségi kegyelem által megszenteljék” (LI 82. pont).

A házasság kiszolgáltatásának formája gyakorlatilag megegyezik a liturgikus szertartással. Éppen ezért a 828. kánon és a 830. kánon 1. §-a szerint diakónus és laikus nem delegálható a házasságnál való közreműködésre és annak megáldására, mint ahogyan azt a latin kódex teszi. A 834. kánon 2 §-a szerint papi áldás szükséges egy katolikus és egy ortodox hívő közötti vegyesházasság érvényes megkötéséhez. A 836. kánon előírja, hogy „szükség esetét kivéve a házasságkötésnél be kell tartani a liturgikus könyvek előírásait és a törvényes jogszokásokat”. A LI arra figyelmeztet, hogy: „Az ezen végzéseknél alkalmazott liturgikus előírások felülvizsgálatában és korszerűsítésében az összes sajátjogú Egyházak illetékes hatóságai gondosan védelmezzék saját örökségük különleges sajátosságait, amely örökség az üdvtörténet keretén belül mutatja be a házasság intézményének különlegesen kiemelkedő tartal-

mát, különös módon, teológiai fogalmakkal kifejezi a közötté, valamint Krisztus és az ő Egyháza között létező jegyesi misztérium közti szoros kapcsolatot” (84. pont).

A 838. kánon 2. §-a megengedi, hogy minden egyes sajátjogú egyház részleges joga állítson fel szabályokat a házasságkötés idejéről. Általában véve a keleti egyházak bünbánati időben és a nagyobb ünnepeken nem engedélyezik a házasságkötést.

8. A szentelmények

A kánonok a *Keleti Kódex* XVI. címében szólnak a szentelményekről, vagyis a szent helyekről és időkről, a szentek, a szent ikonok és az ereklyék tiszteletéről és a nem szentségi liturgikus istentiszteletről.

A 867. kánon részben a liturgikus konstitúció megfogalmazása szerint ismerteti a szentelmények fogalmát, amely szerint: „az anyaszentegyház a híveknek szentelményeket is adott. Ezek a szentségekhez hasonlóan szintén jelek, mert nemcsak jelzik az elsődlegesen lelki hatást, hanem az egyház könyörgésének erejével azt meg is szerzik. A szentelmények előkészítik az embereket a szentségek sajátos hatóerejének befogadására, és egyúttal megszentelik az élet különféle megnyilvánulásait” (SC 60. pont).

A szentelmények és a szentségek közötti viszony abban a bizonyos hasonlóságban áll, amit a szentelmények megszentelt jelei a szentségi jelek tekintetében megvalósítanak. A szentelmények nem dolgok vagy cselekmények, hanem az isteni kegyelem megszentelt, liturgikus jelei. Így, a szentségek és a szentelmények liturgiája azt teszi lehetővé, hogy a megfelelően nyitott hívek számára az életnek szinte minden eseménye megszentelt legyen, mégpedig annak az isteni kegyelemnek a hatására, ami Krisztus szenvedésének és feltámadásának húsvéti misztériumából árad, hiszen minden szentség és minden szentelmény ebből kapja a maga erejét (SC 61. pont). A szentelményeknél nem elsősorban maga a szertartás közvetít kegyelmet, hanem elsősorban azoknak a hite és áhítata, akik ezeket a szentelményeket használják és fogadják.

Míg a szentségeket Krisztus alapította, addig a szentelményeket az egyház. Az egyház a maga liturgikus, közbenjáró hitén és imádságán keresztül megszenteli a hívők életét, és felkészíti őket a szentségek elsődleges hatásainak befogadására.

A 867. kánon 2. §-a előírja, hogy a szentelményekre vonatko-

zóna a tulajdon sajátjogú egyház részleges jogának szabályait kell megtartani. A keleti egyházakban ténylegesen nagy számú szentelmény van. Kiszolgáltatásuk és a végzésük rítusát a liturgikus könyvek előírásai határozzák meg.

1/ A szent helyek

A 869. kánon meghatározása szerint a templom – a liturgikus könyvek előírásainak megfelelően végzett felszenteléssel vagy megáldással – kizárólag istentiszteletre szánt épület. A 871. kánon szerint a megyéspüspöki felszenteléssel adják át rendeltetésének a székesegyházakat, a paróchiális templomokat, a monostorok templomait és a szerzetesházakhoz tartozó templomokat. A templomok és az oltárok felszentelését krizmával való megkenéssel kell végezni. A megyéspüspök – rendkívüli eseteket kivéve – a felszentelés hatalmát nem adhatja át presbyternek, mivel „a keresztény Kelet számára elfogadhatatlan, hogy az, aki nincs felruházva a püspöki konzekrációval, templomot konzekráljon”.¹² Az ún. magánkápolnák megáldásánál is követni kell a liturgikus könyvek előírásait.

Az elhunyt krisztushívők temetkezési helyeül szolgáló keresztény temetők is megszentelt helyek. A sírok és síremlékek a temetés alkalmával a liturgikus könyvek előírásai szerint áldás által válnak megszenteltekké (874. kánon 2. §.). Ezeket a helyeket a kereszténység legősibb idejétől kezdve tisztelettel vették körül a keresztények. A temetőkben az egyház nemcsak a halálról emlékezik meg, hanem megvallja a halálból való feltámadás hitét is.

2/ Ünnepek és bünbánati napok

A 880-883. kánonok foglalkoznak az ünnepekkel és a bünbánati napokkal, és nagy vonalakban megismétlik mindazt, amit a keleti katolikus egyházakról szóló dekrétum (OE 19-21. pontok) az ünnepi napokról, a kötelező ünnepekről, a szent időszakokról és a bünbánati napokra vonatkozó szabályokról mond.

A 880. kánon 1-2. §-a megállapítja, hogy „minden keleti egyház számára közös ünnepi és bünbánati napokat elrendelni, áthelyezni és megszüntetni egyedül az Egyház legfelsőbb hatósága (az egyetemes

¹² *Nuntia* 28 (1989) 120.

zsinat vagy az Apostoli Szentszék) jogosult. Mindazonáltal, egyes sajátjogú egyházak számára saját ünnepi és bünbánati napokat elrendelni, áthelyezni és megszüntetni az a hatóság is illetékes, amely ugyanezen egyházak számára jogosult részleges jogot alkotni, természetesen figyelembe véve az egész földrajzi terület és más sajátjogú egyházak szempontjait is”. Ugyanezen kánon 3. §-a szerint a vasárnapokon kívül minden keleti egyház számára közös parancsot ünnepnap a Karácsony, Úrjelenés, Urunk Mennybemenetele, az Istenszülő elszenderedése, Szent Péter és Pál apostolfejedelmek napja, fenntartva azonban a sajátjogú egyháznak az Apostoli Szentszék által jóváhagyott részleges jogát, mely egyes parancsolt ünnepnapokat eltöröl, vagy vasárnapokra helyez át.

A részleges jog érvényesítése terén azonban a leggondosabban tekintetbe kell venni a saját rítusbeli örökség megőrzésének kötelezettségét, amely csakis azokat a változtatásokat engedi meg, amelyeket a liturgia szerves fejlődése indokoltá tett. A kötelező ünnepi napok eltörlése ellentétes a keresztény Kelet megszentelt liturgikus hagyományával. Ugyanígy egy kötelező ünnepnek vasárnapra való áthelyezése teljesen ellentétes magának az ünnepnek liturgikus tartalmával, de ellentétes a vasárnapnak, mint az Úr napjának megünneplésével is. Egy kötelező ünnepnek vasárnapra való esetleges áthelyezése bizonyos gyakorlati lelkipásztori okokkal ugyan némileg igazolható, de egyáltalán nincs összhangban a liturgikus év szerkezetével.

A *Liturgikus Instrukció* a következő észrevételt ajánlja: „Amennyiben a legújabb időkben a keleti katolikus egyházak naptáraiba a latin liturgiából vagy más, nem megfelelő liturgiából vezettek be ünnepeket vagy böjti napokat, lelkipásztori bölcsességgel meg kell tenni azokat a szükséges lépéseket, hogy a naptárakat a maguk hagyományos szerkezetében visszaállítsák, kiküszöbölve a keleti örökség szellemével és sajátosságaival össze nem férő elemeket” (36. pont).

A Húsvét megünneplésével foglalkozva a keleti katolikus egyházakról szóló zsinati dekrétum megállapítja: „Kívánatos, hogy az összes keresztények megegyezzenek a Húsvét megünneplésének napjában. Amíg ez meg nem valósul, addig az egy vidéken vagy egy nemzetben élő keresztények egységének ápolása végett átmenetileg a pátriarkákra vagy az adott hely legfőbb egyházi hatóságaira tartozik, hogy egymással egyetértésben és az érdekeltekkel tárgyalva, megállapodjanak a Húsvét ünnepének ugyanazon vasárnapon való megülésében” (OE 20. pont).

A *Liturgikus Instrukció* szerint pedig: „Mindaddig, amíg létre nem jön az összes keresztény megkívánt egyetértése a Húsvét ünneplé-

sének közösen rögzített, egyetlen napon való megtartására, gondoskodni kell arról, hogy az a gyakorlat, amely az ortodox többségű országokban néhány katolikus közösség körében mindmáig élő, továbbra is fennmaradjon, vagyis – a II. Vatikáni Zsinatnak a *Sacrosantum Concilium* és az *Orientalium Ecclesiarum* függelékében megfogalmazott utalásoknak megfelelően – a Húsvétot azon a napon kell megünnepelni, amikor azt az ortodoxok is ünneplik. Az ökumenikus testvériség jelzésén kívül, ez a gyakorlat lehetővé teszi, hogy a katolikus hívek harmonikusan beilleszkedjenek a közös lelki légkörbe, amely gyakran a világi szférát is jellemzi, elkerülve ezzel a nem helyénvaló disszonanciát” (36. pont).

A 881. kánon 1. §-a előírja, hogy a krisztushívők kötelesek vasárnapokon és parancsolt ünnepnapokon a Szent Liturgián vagy a maguk sajátjogú egyházának előírásai vagy törvényes szokásai szerint az istentisztelet végzésén résztvenni. Ezen kánon közvetlen forrása a keleti egyházakról szóló zsinati dekrétumban található: „A hívek kötelesek vasár- és ünnepnap a Szent Liturgián vagy – rítusuk előírásai vagy szokásai szerint – és más istentiszteleten részt venni” (OE 15. pont).

A tény kedvéért azonban meg kell jegyezni, hogy „bizonyos régiókban az összes keleti katolikus kötelezőnek tekinti a vasár- és ünnepnapokon a Szent Liturgián való részvételt. Az ortodoxok is megengedik ezt a gyakorlatot. A közös kódexben annak megemlítése, hogy választási lehetőség lehetséges a Szent Liturgia és más istentisztelet (pl. imaórák) között, nagy zavart okozhat, és esetleg oda vezethet, hogy a hívő a könnyebb utat választja. Fokozatosan és majd szinte teljesen elhagyja a Szent Liturgián való részvételt. Az illetékes bizottság erre azt válaszolta, hogy »ezzel a záradékkal kapcsolatban a maguk sajátjogú egyházuk előírásai és törvényes szokásai szerinti rendelkezést kell kiadni«¹³. Nyilvánvaló, hogy a Szent Liturgia mint a keresztyén lelkiélet forrása és teljessége nagyobb értékű.

A II. Vatikáni Zsinat atyái arra emlékeztetnek bennünket, hogy : „Az egyház az apostoli korból származó hagyomány alapján minden hetedik napon megünnepeli a húsvéti misztériumot. Ezt a napot, a vasárnapot, joggal nevezik az Úr napjának. E napon ugyanis Isten igéjének meghallgatásával és az Eucharishtiában részesedve megemlékeznek az Úr Jézus szenvedéséről, feltámadásáról és dicsőségéről... A vasárnap tehát minden ünnepnap őse, ezért a hívek buzgó figyelmébe kell ajánlani, és sürgetni, hogy ez a nap az öröm és a munkától való megpihenés

¹³ Nuntia 28 (1989) 122.

napja is legyen. Semmi más ünnepet sem szabad elébe helyezni, kivéve a valóban legnagyobb jelentőségűeket. Az Úr napja ugyanis az egész liturgikus év alapja és középpontja” (SC 106. pont).

A CCEO szerint a Szent Liturgián vagy más istentiszteleten való vasár- és ünnepnapon részvételi kötelezettségnek harmóniában kell lenni a sajátjogú egyház előírásaival és törvényes szokásaival. A kódex megőrízve a krisztushívőnek az istentiszteleten való részvétele választási lehetőségét, azt akarta aláhúzni, hogy szent zsolozsma végzésének különleges értéke van a keresztény életben. A latin egyház gyakorlatát utánozva, sok keleti egyházban paróchiális síkon szinte teljesen eltűnt a szent zsolozsma végzése és a Szent Liturgia, az szent eucharisztikus áldozat alkotja az egész liturgikus életet, ennek következtében megszűnt a helyes egyensúly, ami a liturgikus élet teljes elszegényedését eredményezte.

A szent zsolozsma értelmével kapcsolatban a *Liturgikus Instrukció* a következőket mondja: „A szent zsolozsma minden egyházban az imádság iskolája, ami Istennek – Krisztusban, az egy Testben egyesült, a Főnek példáját követve – ősi dicsőítésére nevel” (96. pont).

A 881. kánon 2. §-a – megerősítve az OE 15. pontját – meghatározása szerint, hogy a krisztushívők minél könnyebben eleget tessenek e kötelezettségüknek, a hasznos idő az előesti vecsernyétől a vasárnap vagy a parancsolt ünnepnap végéig tart. Ez a rendelkezés különösen ott új, ahol érvényben van a Szent Liturgián való részvétel kötelezettsége, és összhangban van a liturgikus napnak a keresztény Keleten élő fogalmával. Maga a törvény azonban nem hatalmaz fel a vasárnap vagy az ünnepnap előestéjén a Szent Liturgia végzésére.

Ugyanezen kánon harmadik paragrafusában nagyon melegen ajánlja, hogy a krisztushívők ezeken a napokon és minél gyakrabban, sőt naponta magukhoz vegyék a Szent Eucharisziát. A krisztushívők figyelmét így az összes ünnepnapon való áldozás fontosságára hívja fel.

A 882. kánon szerint: „a krisztushívők a bűnbánati napokon kötelesek a maguk sajátjogú egyházuk részleges jogában megállapított módon megtartani a bűntöt vagy a megtartóztatást”. A *Liturgikus Instrukció* szerint: „Az ünnepnapokhoz járul még – rendszerint a rájuk való felkészülés céljából – a bűnbánati napok megtartása,¹⁴ amelyek alatt a krisztushívők a maguk sajátjogú Egyházuk részleges jogában¹⁵ megállá-

¹⁴ Vö. CCEO 880. kánon 1. és 2. §-ok.

¹⁵ Vö. CCEO 882. kánon.

pított módon kötelesek böjtot vagy megtartóztatást tartani” (LI 36. pont). Igen sok ősi kánoni szabály foglalkozik a bűnbánat napokkal, valamint a böjt jelentőségével, és a pszichoszomatikus önmegtagadás által elérhető lelki megtisztulás elvét hangsúlyozza.

Amint már említettük, a 40. kánon 3. §-a megállapítja, hogy „a krisztushívőnek mindenütt kötelessége megtartani a saját rítusát, hacsak a jog valamiben kivételt nem tesz”. A 883. kánon azonban egy kivételt ténylegesen megenged, szó szerint megismételve a keleti katolikus egyházakról szóló dekrétum szövegét, amely szerint: „az a hívő, aki kívül tartózkodik saját rítusának vidékén vagy területén, a szent időkre vonatkozó törvény dolgában teljesen alkalmazkodhat a tartózkodása helyén érvényben lévő fegyelemhez. A vegyes szertartású családokban ezt a törvényt csupán az egyik rítus szerint szabad megtartani” (OE 21. pont).

3/ A szent ikonok

A 884. kánon Isten népének megszentelésében hangsúlyozza az Istenszülő és a szentek tiszteletének jelentőségét. „A keleti keresztények liturgiájukban szebbnél szebb himnuszokkal magasztalják a mindenkorszűz Máriát, akinek szentséges Istenszülő voltát ünnepélyesen mondotta ki az Efezusi Egyetemes Zsinat, hiszen csak így ismerhetjük el Krisztust igazán és a szó szoros értelmében Isten fiának is, ember fiának is, az írások szerint. Sok szentet is magasztalnak, közöttük az egyetemesen tisztelt egyházatyákat” (UR 15. pont).

„A szentek hamisítatlan tisztelete nem annyira a külső gyakorlatok sokaságában rejlik, hanem sokkal inkább tevékeny szeretetük erősségében. Ezzel a szeretettel keresünk »példát a szentek magatartásában, részesedést közösségükben, támogatást közbenjárásukban«¹⁶ ... az égiekkel való kapcsolatunk – ha a hit teljesebb világánál fogjuk fel azt – egyáltalán nem szegényíti azt az imádó tiszteletet, amelyet az Atyaistennek Krisztus által a Szentlélekben adunk, hanem éppen ellenkezőleg, nagyon is gazdagítja”¹⁷ (LG 51. pont).

A szent ikonokkal foglalkozva a 886. kánon megerősíti a keleti egyházaknak azt a gyakorlatát, amelynek során – a maguk sajátjogú egyházának részleges jogában megállapított rendben és módon – a hívek

¹⁶ Vö. S. PETRUS CANISIUS, *Catechismus maior seu summa Doctrinae Christianae*, III. fej. I. rész 14.

¹⁷ Vö. II. Vatikáni Zsinat *Konstitúció a liturgiáról*, 1. f. 8. sz.

elé tiszteletadásra helyezik ki a szent ikonokat. Ugyanakkor pedig a 665. kánon I. §-a arra hívja fel a paróchusok és templomigazgatók figyelmét, nehogy templomaikban az eredeti szent művészettől idegen ikonokat vagy képeket helyezzenek ki, áruljanak vagy osszanak szét.

A *Liturgikus Instrukció* ezt pontosan meghatározva mondja ki: „sok keleti katolikus egyház ezen a területen olyan, silány minőségű, inkább közönségesebb, saját hagyományuk kívánalmaitól és jelentőségétől idegen nyugati hatásoknak lett alávetve. A hibridizmus és a szertartások belső ellentmondásainak elkerülésére lényeges feladat a saját szokások szerves visszanyerése. A tér, a képek, a liturgikus ruhák és a berendezések fölötti rendelkezéseket nem lehet rábízni egyes személyek vagy csoportok ízlésére, hanem ezeknek meg kell felelniük a szertartások belső követelményeinek, és egymáshoz is szervesen kell illeszkedniük” (LI 108. pont).

A szent ereklyék tekintetében a 888. kánon I. §-a elrendeli, hogy nem szabad eladni azokat. Ezek árusítása abszolút törvényellenes. A hagyomány szerint az egyházban a szentek hiteles ereklyéi tiszteletnek örvendenek, tiszteletben kell ezeket tartani. A szent ereklyéket, különösen pedig a vértanúkéit a külön nekik kijáró tiszteleten kívül a templomok felszentelésekor az oltárban kell elhelyezni. A II. Niceai Zsinat a hetedik kánonban megállapítja: „Az ereklyék elhelyezését rendeljük el a szokásos imádsággal mindazon templomokban, amelyeket a szent vértanúk ereklyéi nélkül szenteltek fel. Továbbá, mindazon püspök, aki ereklyék nélkül merészel templomot felszentelni, olyan valakiként mózdíttassék el, mint aki semmibe veszi az egyházi hagyományt”.¹⁸

9. A liturgikus bizottság

A *Keleti Kódex* a pátriarkai és a nagyérseki egyházaknak kifejezetten (114. kánon I. §., 124. és 152. kánonok), az érseki egyházaknak pedig burkoltan (171. kánon) liturgikus bizottság felállítását írja elő. A liturgikus bizottságot a szent művészetek bizottsága segíti. Nem lehet tagadni, hogy a keleti katolikus egyházak – különösen az újabb időkben – a szent művészet terén a saját hagyományuktól teljesen idegen hatásoknak voltak kitéve, és ez megmutatkozott mind a megszentelt épületek külső formájában, mind pedig a belső tér és a szent képek elrendezésé-

¹⁸ NORMAN TANNER, *Decrees of the Ecumenical Councils*, Washington 1990, vol. I, 144.

ben. A hűség – amint azt a megszentelt művészetnek, még Keleten is tapasztalható fejlődése mutatja – nem anakronisztikus megrögződést jelent, hanem inkább azt, hogy a fejlődés teljesen a végzett liturgia mély és változatlan jelentéséhez kötődik (LI 109. pont). Itt mi csak a hagyományhoz való hűség kötelezettségével foglalkozunk oly formában, hogy a megszentelt művészet találkozzon a saját liturgikus hagyomány kritériumaival és fontosságával.

10. Egyéb szabályok

A pátriarka kihirdetését és intronizálását a liturgikus könyvek előírásai szerint kell elvégezni (75. kánon). A 62. kánon szerint a hivataláról lemondott pátriarka főként a liturgikus ténykedésekben címét és tiszteleti jelvényeit megtartja. A szerzetesi fogadalommal foglalkozva a 462. kánon 2. §-a megállapítja, hogy meg kell tartani a tipikon és a liturgikus könyvek előírásait.

11. Végső megjegyzések

Mindezek a liturgikus természetű szabályok azt bizonyítják, hogy a *CCEO* megerősíti és megőrzi a keleti egyházak liturgikus könyveiben meglévő liturgikus örökséget. Éppen ezért, ezek a szabályok akár a közös törvényen, akár pedig a részleges jogon is alapszanak, jogerővel rendelkeznek.

A *Liturgikus Instrukció* mindezeket a liturgikus szabályokat összegyűjti, kiegészíti, és abban a reményben nyújtja át, hogy ezzel is segíti a keleti katolikus egyházakat. Némelykor azonban úgy tűnik, hogy ezen instrukció a nem kevés számú és az ezen egyházak számára idegen újításokkal szemben túlzottan is kritikus. Ebben azonban II. Vatikáni Zsinat tanítása vezette, amely szerint: „A keleti keresztények valamennyien legyenek bizonyosak afelől, hogy törvényes liturgiájukat és fegyelmi rendjüket mindenkor megtarthatják, és meg is kell tartaniuk, és csak sajátos, szerves fejlődésük érdekében változtassanak rajta. Ha pedig attól a korviszonyok vagy személyi körülmények miatt helytelenül eltértek volna, igyekezzenek visszatérni őseik hagyományához” (OE 6. pont).

A liturgikus hagyomány lényegi része az összes sajátjogú egyház drága örökségének. A keleti egyházakhoz az összes keresztények egységének különleges felelőssége is tartozik, amit az ősi keleti hagyomány

mányhoz való vallásos hűség példájával segíthetnek elő. Ebben az örökségben felragyog az apostoloktól az atyákon keresztül átszármazó hagyomány, amely a katolikus hit igazságának isteni egységét megerősíti.

(Fordította: Pregun István)

IVANCSÓ ISTVÁN

A MIATYÁNK SZÖVEGVÁLTOZATAI A MAGYAR GÖRÖG KATOLIKUS LITURGIÁBAN

TARTALOM: Bevezető; I. A kéziratos fordítások; 1. Krucsay Mihály fordítása; 2. Kritsfalusi György fordítása; II. A nyomtatott művek tanúsága; 1. Általános észrevételek; 2. A legjelentősebb művek; 1/ Roskovic Ó-hitű imakönyve; 2/ A Liturgikonok; 3/ Danilovics Általános énekkönyve; 4/ Krajnyák Gyűjteményes nagy énekeskönyve; 5/ A Dicsérjétek az Urat! énekeskönyv; 6/ Az Emeljük föl szívünket! imakönyv; 3. Az összes változat részletes egybevetése; 4. Az ökumenikus Miatyánk; Összegzés; Függelék

Bevezető

Magyar görög katolikus egyházunk – történelmi hányattatását, anyagiakban való szűkölködését, a magyar nyelvért folytatott évszázados küzdelmét tekintve, illetve mindezek ellenére – meglepően sok liturgikus kiadvánnyal rendelkezik. Ezek szisztematikusan számbavétele és feldolgozása csak a legutóbbi időkben kezdődött.¹

¹ A múlt század elején még teljes körű – tehát nem csupán liturgikus jellegű – görög katolikus bibliográfia összeállítását célozták meg. Ilyen kísérlet volt SZTRIPSZKY, H., „Bibliographiai jegyzetek az ó-hitű magyarság irodalmából”, in Szabó, J., *A görög-katolikus magyarság utolsó kalvária-útja 1896-1912*, Budapest 1913, 423-449. Három évtized múltán hasonló törekvés jelentkezett: ЛЕЛЕКАЧЪ, Н. – ГАРАЙДА, И. (зл.), *Загальна Библиографія Подкарпаття*, (Літературно-Наукова Библиотека 30), Унгварь 1944, I. часть. – LELEKÁCS, M. – HARAJDA J. (szerk.), *Kárpátalja Általános Bibliográfiája*, (Irodalmi és Tudományos Könyvtár 30), Ungvár 1944. I. rész – Faksimile: Ужгород 2000. A század végére viszont már megjelent az a folyamat, amely a magyar görög katolikus egyház liturgikus kiadványait elkezdte nem csak összegyűjteni és megmenteni, hanem publikálni is. A tevékenység folytatódik, s jó remény van a teljes számbavételre. Lásd IVANCSÓ, I., „A magyar görögkatolikus liturgikus könyveinek anyanyelvi fordításai és kiadványai”, in Timkó, I. (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 158-181; ID, „Újabb liturgikus kiadványaink”, in *Athanasiana* 4 (1997) 19-36; ID., *Szinopszis a magyar nyelvű bizánci liturgia emlékeiről (1690-1999)*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola – Institutum Sancto Athanasio Nominatum Liturgikus Tanszék 4), Nyíregyháza 1999; ID, „További liturgikus kiadványaink – Weitere liturgische Ausgaben”, in *Athanasiana* 13 (2001) 215-

A liturgikus jellegű kiadványoknak csaknem a felében szerepel a Miatyánk szövege. Roppant meglepő viszont, hogy milyen sokféle szövegváltozatban van jelen ezekben a művekben.² Az is igaz viszont, hogy a sokféle variáns jelentős része – ismét csak a fele – az ortográfiának köszönhető.

A következőkben megkíséreljük bemutatni a Miatyánk változatait, ahogyan azok magyar görög katolikus egyházunk liturgikus kiadványaiban szerepelnek. A teljességre törekvő igénnyel tesszük ezt, az eddig publikált, illetve a gyűjteményekben leírt művek alapján. Ki kívánunk térni a legkisebb eltérésekre is, összehasonlítva a variánsokat, illetve rendszert alkotva belőlük.

I. A kéziratos fordítások

A kitűzött célt tekintve, illetve a teljes körű bemutatást megcélozva, a liturgikus kéziratokkal kell kezdeni a Miatyánk szövegének áttekintését. Két jelentős kéziratunk létezik a XVIII. század végéről, amelyek az Aranyshájú-liturgia magyar fordítását tartalmazzák, s így a Miatyánk szövegét is közlik magyar fordításban, amint azt a Szent Liturgiában elődeink használták.³

235. Eme utóbbi publikációkban 210 liturgikus jellegű mű számbavétele és leírása történt meg. Viszont azóta is sikerült jónéhányat begyűjteni, illetve levéltári forrásokból még továbbiak is ismeretesek, amelyek eddig nem kerültek elő; így a mostanáig ismert szám megközelíti a háromszázat.

² Jelen írás szerzőjének személyes tapasztalata is fűződik ehhez, mely meglehetősen szomorú. Szokás volt, hogy a budapesti Központi Szemináriumban egy-egy májusi litániát Paraklisszal helyettesíthettek a görög katolikus papnövendékek. A közösség római katolikus tagjainak is szöveget kívántak adni, összegyűjtve az ima- és énekeskönyveket. S kritika érte őket, mert a különböző könyvekben nem csak az ájtatosság-nak, de még a Miatyánknak a szövege sem egyezett!

³ Az erdélyi Aranyos-Mohács község Gergely (Grigor) nevű papjának kéziratoként már 1600 tájáról fennmaradt a Miatyánk szövege. Ez a kézirat a magyar szöveg cirill betűs átírása, s a „Codex Sturdzanus” – a legrégebbi román nyelvemlék – 153. lapján található. A szöveg betű szerinti olvasata a következő: „Mi agiagaka ki vagi menegebene szetelesek te nevede jujun te orozágod lege te akaratudod mikipen menimekibán azonoikipán e felden is i mi kirnjárükät emden napiat adgiad nikik mo a se bucseasd meg nekikone a mi buneniket mikipen mi szi mege bucsetunk alinek veteteknek isi ne vegi keserteter de szabadicisi goszosztolo merte tetedede a roszagu atolom a deseg med oreki amen”. Vö. PAPP, GY., *A mohácsi Miatyánk*, (Görögkatolikus Szemle Kis Könyvtára 2), Nyíregyháza [é. n.], 6. – Mivel nem liturgikus könyvben található ez a szöveg, csak említést teszünk róla. Viszont „nyilvánvaló, hogy ezt a magyar nyelvű Miatyánkot egy magyarul nem tudó s nyilvánvalóan román nyelven beszélő ember írta

1. Krucsay Mihály fordítása

Az Aranyszájú-liturgia legrégebbi⁴ magyar szövege Krucsay Mihály gálszécsi paróchus fordításában maradt ránk,⁵ mégpedig 1793-ból. Ebben a szépen kalligrafált kéziratban⁶ a Miatyánknak csak az első része, valamint a záró dicsőítés található, a következő formában:

Mi Atyánk, ki vagy a Mennyekben; szenteltessék a Te Neved: Jöjjön Te Országod, légyen Te akaratod, miképpen Mennyben, azonképpen itt a földön is. 'S a t'.

Mert Tiéd az ország, és a hatalom és a ditsőség, az Atyáé, és a Fiué, és a Szent Léleké, most és mindenkoron, mind örökkön, örökké.

Ebben a szövegben szembetűnik, hogy a személyes névmásokat nagybetűvel írta a fordító. Sajnálatos, hogy a szöveg folytatását csupán

le egy magyar vagy legalábbis magyarul tudó ember diktálása nyomán. A cyrill betűk használata egészen érthető, hiszen az ószláv liturgikus nyelvhasználat örökségeként nagyon sokáig a románok is a cyrill-betűket használták” (*op. cit.*, 12-13.). Sőt, szerzőnk, Papp György kifejezetten azt írja, hogy „a legrégebb magyar nyelvű liturgikus nyelvemlék az. Pontosan egyidős a legrégebb román liturgikus nyelvemlékkel, hiszen egy és ugyanaz a kéziratot kötet, a „Codex Sturdzanus” őrizte meg mindkettőt számkra” (*ibid.*, 23.). A „mohácsi Miatyánk” szövegéről készített képet lásd a függelékben.

⁴ SZTRIPSZKY, *op. cit.*, 438. még nem így ismeri, ugyanis – miközben a 15. sorszám alatt közli a mű címét – a következőket írja róla: „Krucsay Mihály gálszécsi, majd s.-a.ujhelyi lelkész, 1804-1814 kanonok lefordította a liturgiát magyarra. Mikor? Nem tudjuk”.

⁵ A kézirat teljes leírását és bemutatását lásd IVANCSÓ, I., „Legelső magyar nyelvű liturgiafordításunk. 200 éves Krucsay Mihály munkája”, in *Athanasiana* 1 (1995) 53-76.

⁶ Címe: *Liturgia az az Isten Sz. Szolgálat, vagy Mise, mely Arany Száju Sz. János munkáiból magyar nyelvre által tétel, és e könyvetskébe Fidő Lupess István Timári Parochus Úrtól le irattatott 1814.* – Roskovics Ignác kanonok pedig a következőkkel egészítette ki a címlapot: „Fordította: Krucsay Mihály munkácsmegeyi kanonok 1793.ben elhalt 1814. Parochus antea Gálszécsensis, tum parochus et archidiaconus S. A. Ujhelyiensis, denominatus in Canonicum 1804. obiit 1814. Ezen fordítást össze hasonlítván a Kritsfalusy György ungvári gymnasiumi magyaryelv tanárnak 1795-ik évben tett és Bacsinzsky András püspöknek ajánlott fordításával, – attól egyébként alig különbözik, minthogy az »Uram irgalmaz minékünk« helyett »(Uram,) könyörülj rajtunk« van. Ezen észrevételt jegyezte Ungvárott 880. apr. 24. Roskovics Ignác kanonok”.

jelezte a „s a t” rövidítéssel. Ugyanakkor ez arra is utal, hogy időt és fáradságot, s nem utolsó sorban papírt spórolhatott azzal, hogy nem közölte az imádság teljes szövegét, mert nem tartotta fontosnak, hiszen úgymint ismerte mindenki. Ebből a szempontból tehát örvendetes is lehet a tény.⁷

2. Kritsfalusi György fordítása

Az Aranyszájú-liturgia második⁸ magyar nyelvű fordítását 1795-ből ismerjük,⁹ ami Kritsfalusi György ungvári gimnáziumi tanár munkálkodásának köszönhetően maradt ránk.¹⁰ Itt a Miatyánknak még rövidebb részlete található, mint Krucsay munkájában. A fentebb említett, erre vonatkozó szempontok nyilvánvalóan itt is érvényesek.

Mi Atyánk, ki vagy a' Mennyekbenn; Szenteltessék a' Te neved, 'sat.

Mert Tiéd az ország, és a' hatalom és a' ditsőség, az Atyáé, és a' Fiúé, és a' Szent-Léleké, most, és mindenkoron, és mind örökkén, örökké.

Kritsfalusinál is jelentkezik az, ami Krucsaynál, mégpedig az, hogy a személyes névmásokat nagybetűvel írta. Eltérő viszont, hogy megjelennek az aposztrófok. Továbbá érdekes, hogy az előbbinél a „Mennyekben”, itt viszont a „Mennyekbenn” szó szerepel; s a mai helyesírásnak egyikük sem felel meg.

⁷ A tendenciát pedig maga a szerző igazolja, amikor ezt írja műve elején, a címlap hátoldalán: „Itten el hagyattatnak min azon készültek, melyeket az Áldozó avagy Mise mondó Papp szokott meg tenni, minek előtte a Sz. Lithurgiát el kezgye”.

⁸ SZTRIPSZKY, *op. cit.*, 459. viszont még „a magyar liturgia első, neve szerint ismert fordítójának” nevezi Kritsfalusit. Sőt, tanulmányt is írt ezzel kapcsolatban: „A görög liturgia legrégebb magyar fordítása 1795” címmel (*op. cit.*, 451-461.).

⁹ A fordítás teljes leírását és bemutatását lásd IVANCSÓ, I., „A Kritsfalusi-fordítás és a mai Liturgikon egybevetése – Különös tekintettel a rubrikális részekre”, in *Athanasiana* 2 (1996) 61-82.

¹⁰ Magát a mára már elveszett kéziratot Sztripszky Hádor még ismerte, sőt, „betűhív” másolatban közölte nyomtatásban (*op. cit.*, 463-501.). Címe: *A görög anya-szent egyháznak liturgiája vagy-is isteni-tisztelete Arany-száju Szent János szerint Magyarra fordítottat Ungvárt 1795-dik esztendőbenn.* – További információt is lehet itt olvasni a fordítótól: „Nagy méltóságú kegyelmes Bacsinzky András munkátsi püspök eő excellentiájának Szent Péter apostol Tapoltzáról nevezetett apát-urnak, felséges fejedelmink belső titkos tanácsosoknak mint kegyes pártfogó uramnak”.

A papi fennhang mindkét esetben teljes terjedelemben szerepel a kéziratokban, mégpedig meglepő hasonlósággal. Ez viszont arra utalhat, hogy a fordító a pap szövegét már fontosnak tartotta közölni, mert azt a papnak egyedül kell mondania, nem úgy, mint a néppel együtt imádkozott, illetve énekelt Miatyánkot.

II. A nyomtatott művek tanúsága

A nyomtatásban megjelent liturgikus szövegek még annyira sem közlik egységesen a Miatyánk szövegét, mint azt a két kézirat fordításban – legalábbis a szöveg közölt részletében – tapasztalni lehet. Éppen ezért tűnik érdemesnek áttekinteni az összes olyan nyomtatott liturgikus jellegű művünket, amelyben az Úr imádsága jelen van. Az eddig összegyűjtött közel háromszáz ilyen kiadványnak¹¹ csaknem a felében megtalálható az imádság.¹²

Az általános észrevételek után előbb a magyar görög katolikus egyházunkban legmeghatározóbb művek alapján vetjük egybe a Miatyánk szövegét, majd a részletes elemzést, illetve összehasonlítást is elvégezzük. Mivel egyházunkban is megjelent az ökumenikus Miatyánk néhány ima-, illetve énekeskönyvben, ezért ezzel is foglalkoznunk kell.

1. Általános észrevételek

A Miatyánknak a liturgikus kiadványokban sokféleképpen leírt szövegében különösen a következő szempontok érdemelnek figyelmet.

1. Nem egységes a kezdő mondat: a „Mi Atyánk, ki a mennyekben vagy” mondatban sok esetben megfordul a szórend: „Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben”.¹³

2. Eltérés jelentkezik a kifejezésben: „miképpen – azonképpen”, illetve „mint – úgy”.¹⁴

¹¹ Vö. az 1. jegyzetünket.

¹² A gyűjtemények – melyeknek összegzése és egyetlen egységben való megjelentetése folyamatban van – tartalmazzák nem csak a nagy liturgikus műveket (oltári könyveket, énekes- és imakönyveket), hanem a rövidebb kiadványokat, sőt még az egylapos nyomtatványokat is. Minden olyan kiadvány megvan tehát bennük, ami liturgikus vonatkozású, magyar nyelvű, nyomtatott mű, amely eddig előkerült.

¹³ Sőt, mindkét formulán belül is rendkívül nagy a változatosság, amint azt majd a továbbiakban látni fogjuk.

¹⁴ Itt is érvényes ugyanaz, amit az előző jegyzetben megállapítottunk: további változatosság van – helyesírás szempontjából – a kifejezések közlésében.

3. Ugyancsak eltérés tapasztalható a hasonló kifejezésben: „miképpen mi is megbocsátunk”, illetve „amint mi is megbocsátunk”.¹⁵

4. Az a kifejezés ismét többféleképpen található meg a különböző kiadványokban, hogy „ellenünk vétőknek”.¹⁶

5. A „kísértésbe” szónak ugyancsak sokféle leírása szerepel liturgikus kiadványainkban.¹⁷

6. Figyelemre méltó, hogy korán megjelenik nyomtatásban¹⁸ – csaknem egészen pontosan¹⁹ – a Miatyánknak ma használatos szövege, s mégis hosszú időnek kell eltelnie, hogy általánossá váljon.

7. Fel kell figyelni arra is, hogy az oltárra kerülő liturgikus

¹⁵ A „miképpen” kifejezésnek ismét más előfordulásai is vannak. A részletes bemutatás számba fogja venni ezeket.

¹⁶ A részletes elemzés ezen a téren is világos eligazítást nyújt majd.

¹⁷ Ez érvényes a „kísértés”, illetve „kísértet” szavakra, de helyesírás szempontjából még bővül a változatosság.

¹⁸ Danilovics János kiadásáról van szó: *Görög katolikus imádságok szent misei és husvéti énekek. A hajdu-dorogi püspöki vikárius kiadása. 1884. Ára 12 kr. Debreczen, nyomatott a város könyvnyomdájában 1884. – 161, 4. – Ezt követi: Ajtatosági és szabály-könyv a hajdudorogegyházmegyei görögkatolikus Élő-Rózsafűzér imatársulatok tagjai részére. Egyházfőhatósági jóváhagyással. 1938. Kapisztrán-nyomda Vác, 8. Itt még további eltérések vannak, melyek számbavétele a részletes bemutatásnál történik. Ismét hasonló ezekhez: *Szívünk Vigasztalója. Oktató imádságok könyvecske a Jézus szent Szívét tisztelő görögkatolikus hívek lelki épülésére. Hálája és hódolata jeléül szerkesztette: Dr. Szántay-Szémán István archipresbyter, pápai prelátus, apostoli kormányzósági ált. helynök, a Szent István Akadémia rendes tagja. Második, átdolgozott kiadás. Miskolc, 1942. Ludvig István könyvnyomdája Miskolc, 61. A következő, hasonló változat: *Dicsérvjétek az Úr nevét! Görögszertartású katolikus ima- és énekeskönyv. Tartalmazza a mindennapi egyházi zsolozsma állandó részeinek magyar fordítását az Apostoli Szentszék által kiadott hiteles egyházi szövegek nyomán, az egyházi év nevezetesebb alkalmaira szóló változó részekkel, – különös tekintettel a magyar nyelvterületen érvényes liturgikus gyakorlatra és közhasználatú szövegekre. Miskolc, 1934. Chrysostomos-Társulat kiadása, 16. (A következőkben: *Zsolozsmáskönyv.*) Egy gyermekeknek szóló mű is hasonló szöveget ad: *Dicsőség Jézus Krisztusnak! Görögkatolikus imakönyv. Összeállította: Simon Sándor s. lelkész. Ára: 30 fillér. Hajdudorog, 1942. Orosz K. nyomdaüzeme Nyíregyháza, 5. – Ettől kezdve már uralkodóvá válik a formula, ám a ma használatban lévő szöveggel minden tekintetben – nyelvtanilag, illetve helyesírás szempontjából is – egyezőt a következő kiadvány közli: *Görögkatolikus szent liturgia Az egyházmegyei főhatóság engedélyével. Engedély száma: 3693/1983. Kiadja: Görögkatolikus Egyházközség, Ózd. Kiadásért felelős: Obbágy Miklós paróchus, 11. Végül a következő, legújabb imakönyv teszi általánossá a változatot: *Emeljük föl szívünket! Görögkatolikus imakönyv Nyíregyháza, 8.******

¹⁹ Az eltérések: hiányzik a „meg” igeikötő a „szenteltesék a te Neved” mondatban; jelen van viszont a „nekünk” névmás a „bocsásd meg nekünk a mi vétkeinket” kifejezésben; végül az „amint” helyett a „miképpen mi is megbocsátunk” szerepel a szövegben.

könyv – a jellegénél fogva a papság által használt *Liturgikon* – egyik változatában²⁰ sem tartalmazza a Miatyánknak azt a formáját, amelyik általános használatnak örvend.

2. A legjelentősebb művek

Magyar görög katolikus egyházunkban léteznek olyan művek, amelyek meghatározókká váltak nem csak a liturgikus szövegek tekintetében, hanem a liturgikus gyakorlatot illetően is. A Miatyánk szövegének közlésével nyilvánvalóan mindkettőről tanúságot tesznek ezek a kiadványok. Ezért érdemes az Úr imádságát, illetve annak szövegváltozatait előbb ezek alapján áttekinteni.

1/ Roskovics Ó-hitű imakönyve

A nyomtatásban megjelent első, ma is kézbevehető magyar nyelvű imakönyvet Roskovics Ignác hajdúböszörményi paróchus állította össze 1862-ben.²¹ Eddigi ismereteink szerint a XIX. század végéig nyolc

²⁰ Az első változat: *Aranyszájú Szent János atya szent és isteni liturgiája vagyis az ujszövetségi vérontás nélküli szent áldozat bemutatásának rendje kiegészítve több ol-tári imával és egyházi énekkel a magyarajku görög szertartásu katolikusok lelki épülésére. A munkácsi és eperjesi egyházmegyei szétszékek kebeléből kiküldött kilenczes tagu bizottság fordítása Hajdu-dorogon 1879. Debreczen, nyomtatott a város könyvnyomdájában. 1882. Ap., 38.* – A második változat: *A görög szertartásu katolikus egyház szent és isteni liturgiája a legszentebb áldozat bemutatását megelőző imákkal s isteni tisztelettel kiegészítve. A hajdudorogegyházmegyei főhatóság 1235/1920. sz. intézkedésével magánhasználatra engedélyezve. Átjavítva s kibővítve sajtó alá rendezte a hajdúdorogi püspöki iroda. Nyíregyházán nyomtatott Jóba Elek könyvnyomdájában 1723-1920, 147.* – A harmadik változat: *Aranyszájú Szent János egyházatya szent és isteni liturgiája A hajdudorogegyházmegyei főhatóság 1650/1949. sz. intézkedésével magánhasználatra engedélyezve. Sajtó alá rendezte a hajdudorogi püspöki iroda. Nyíregyházán nyomtatott Orosz Károly nyomdátüzemében 140-1949, 48.* – Az 1984-ben kiadott *Liturgikon* az 1920-asnak reprint változata, így természetesen a Miatyánk szövege is azonos benne. (A továbbiakban a *Liturgikon* és évszám jelzi a könyv változatait.)

²¹ *Ó hitű imádságos és énekes könyv, az egy szent közönséges apostoli anyaszentegyház napkeleti vagyis görög rendje szerint görög-katolikus keresztények lelki épületére. Fordította és kiadta Roskovics Ignác hajdu-böszörményi görög-kath. lelkész. Debreczen Nyomatott a város könyvnyomdájában. 1862.* – Az első és második kiadás ugyanazt a szöveget közli, a továbbiak pedig egy másik változatot, de ismét egységesen. – Igaz, hogy Szttripszky Hiador még ismert egy ennél korábbi magyar nyelvű, nyomtatott imakönyvet, de az csak az ő lírásában ismeretes: *Imadsagos könyvetske a' Magyar Oroszok' lelki hasznokra. Kassán, Ellinger István' Ts. K. priv. Könyvnyom-*

kiadást²² ért meg az utolsó, 1898-ban való megjelentetéséig.²³ Tehát valóban jelentős liturgikus jellegű könyvről van szó.

A Miatyánk első elemezhető szövege, amely magyar görög katólikus liturgikus műben megjelent, tehát a következő:

Mi Atyánk! ki a mennyekben vagy. Szenteltessék a te neved. Jöjjön el a te úrszágod. Legyen meg a te akaratod, mint a mennyben, úgy a földön is. Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma. És bocsásd meg nekünk a mi vétkeinket, a mint mi is megbocsátunk az ellenünk vétőknek. És ne vigy minket a kísértetbe. De szabadíts meg a gonosztól.²⁴

Azonban ez nem mindenben egyezik a további – a harmadiktól kezdődő²⁵ – kiadásokban meglévő szöveggel. Az első eltérés a megszólításnál található: a későbbi kiadásokban nem felkiáltójel, hanem vessző áll. A „vagy” után nem zárul le a mondat, hanem csak vessző áll ott. S ugyanez érvényes a „neved” után is. Az „úrszágod” szóban a későbbiekben rövid u betű szerepel, s utána ismét vessző van, nem pont. Az „akaratod” és a „mint” közé később nem kerül vessző, az „úgy” szóban pedig rövid a magánhangzó. A „mindennapi” szóval nem kezdődik új mondat az újabb változatokban, mint ahogy a „ma” után sem pont, hanem pontosvessző áll. Az előbbieken még megvolt a „nekünk” szó a „bocsásd meg” után, de a későbbiekben elmarad. Egy újabb eltérés jelentkezik ott, ahol a „vétőknek” szót az újabb változatok felcserélik a „vétetteknek”

tató költségével. 1825. Leírásához hozzáfűzi: „Tulajdonomban. Eddigélé csakis ez az egy példány ismeretes. Tudtommal egyetlen közkönyvtárunkban sincsen meg”. Lásd SZTRIPSZKY, *op. cit.*, 439, a 20. sorszám alatt. Ezen kívül a címlap reprintjét is közli: *ibid.*, 426. – Figyelemre méltó, hogy végül még egy megállapítást tesz, aminek alátámasztásával a szakirodalomban nem lehet találkozni: „Nagyon valószínű, hogy ez csak újabb kiadás, amelyet tehát azelőtt még régebben több is megelőzhetett”. *Ibid.*, 439. – Egy újabb, kiadási évszámmal el nem látott változata azonban ismerős, sőt a gyűjteményben is megvan, így jelen tanulmányunkban is felhasználjuk.

²² A nyolc kiadásból gyűjteményünkben az első, a második (töredékesen), a harmadik, a hatodik és a hetedik van meg. (A továbbiakban: a *Roskovics Ó-hitű imakönyv* és az évszám jelzi, melyik kiadásról van szó.)

²³ Vö. KOZMA, J., „Szertartási könyveink magyar fordításai III”, in *Görög katólikus Szemle* 15 (1943) 3.

²⁴ *Roskovics Ó-hitű imakönyv*, 1862, 25. S ugyanez szerepel a 2. (töredékes) kiadásban, melynek címlapja és első része veszett el, így a kiadási évszámot nem lehet megállapítani.

²⁵ *Roskovics Ó-hitű imakönyv*, 1873, 100.

szó használatával. Utána pedig nem pont, hanem pontosvessző áll, tehát nem kezdődik új mondat, mint ahogy az utolsó eltérésnél: a „kisértetbe” szónál is ez a helyzet.

2/ A Liturgikonok

A legmeghatározóbb liturgikus könyvnek a *Liturgikonnak* kellene lennie, mivel a Szent Liturgiát és a többi szertartást is belőle végzi a papság, mint állandóan az oltáron lévő könyvből. Viszont az is igaz, hogy ezt a hívek nem veszik kezükbe, mint egy ima- vagy énekeskönyvet. Mindenesetre, az első magyar nyelvű *Liturgikon* a hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság²⁶ munkálkodásának köszönhetően született – 1882-ben²⁷ –, és igen nagy hatása lett: immár nem a kéziratos fordításokból kellett a szent szertartást végezniük a papoknak.

Aztán 1920-ban ismét kiadták a *Liturgikont*, mégpedig bővített változatban, majd 1949-ben a kivonatát,²⁸ végül pedig változatlan, reprint kiadásban is megjelentették az 1920-ast 1984-ben.

A liturgikus szempontból jelentős könyvben – a *Liturgikonban*, illetve első változatában – található Miatyánk szövege a következő:

Mi Atyánk, ki vagy mennyekben, szenteltessék a te neved.
Jöjön te országod. Legyen te akaratom miképpen mennyben,
azonképpen a földön is. Mindennapi kenyerünket adjad nekünk
ma, és bocsásd meg nekünk a mi vétkeinket, miképpen mi is
megbocsátunk az ellenünk vétetteknek. És ne vigy minket
kisértetbe, de szabadíts meg a gonosztól.

Amint a Roskovics-féle imakönyvben, úgy a *Liturgikon* különböző kiadásaiban sem egyezik meg a Miatyánk szövege.

²⁶ Teljes körű feldolgozását lásd IVANCSÓ, I., *Az 1879-es hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság és tevékenysége.* (Athanasia Füzetek 1), Nyíregyháza 1999.

²⁷ A *Liturgikon* megjelenésének 120. évfordulójára szimpoziumot rendezett a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszéke, melynek anyaga publikálás alatt van: Ivancsó, I. (szerk.), *Liturgikus örökségünk – Az első magyar nyomtatott Liturgikon megjelenésének 120. évfordulójára 2002. április 18-án rendezett szimpozium anyaga*, Nyíregyháza 2002. – A mű részletes bemutatása: IVANCSÓ, I., „Az 1882-es Liturgikon”, in *ibid.*, 17-36

²⁸ Ez csak az Aranyszájú-liturgia szövegét tartalmazza, s azért született kétféle verzióban is, hogy egyrészt önálló műként is lehessen használni, másrészt a teljes *Liturgikonba* illesztve, azt ott elkopott lapokat lehessen pótolni vele.

Az első eltérés ott tapasztalható, hogy míg a legelső kiadásban²⁹ a „Jöjön” szó szerepel, addig a másik két változatban³⁰ már helyesen, a „Jöjjön” található. Ehhez csatlakozik, hogy az előző csupán annyit tartalmaz, hogy „Jöjön te országod”, a továbbiak viszont beleillesztik azt is, hogy „el a”. A harmadik eltérés, hogy az első kiadás egyszerűen annyit ír: „Legyen te akaratom”, a másik kettő viszont beleteszi a „meg a” részt is. A következő különbözőség abban látható, hogy az első kiadás beleteszi a vesszőt az „adjad nekünk ma, és” részbe, míg a későbbiek nem, s vessző nélkül közlik a szöveget. Az első változatban az szerepel, hogy „bocsásd meg nekünk”, a többiben pedig a „nékünk” szó. A „vígy” szó szerepel az első és a második változatban, a harmadikban viszont a magánhangzó hosszúvá válik: „vígy”. Továbbá, az első és a második kiadásban az áll, hogy „kísértetbe”, a harmadikban pedig a „kísértésbe”, s minden esetben rövid „i” betűvel. A „szabadíts” szót viszont – a mai helyesírás szerint – pontosan írva csak a harmadik kiadásban találjuk, az előző kettőben szintén rövid az „i” betű: „szabadíts”.

3/ *Danilovics Általános énekkönyve*

A magyar görög katolikus egyházban ugyancsak hosszú időn keresztül játszott meghatározó szerepet a Danilovics János hajdúdorogi püspöki külhelynök által összeállított énekeskönyv, éppen úgy, mint a Roskovics-féle könyv. Mintha prófétikusan adta volna meg a címét a szerzője, valóban általánossá lett, és sok görög katolikus közösségünkben túlélte még a következő nagy énekeskönyvet, Krajnyák Gáborét is.

A Danilovics-féle énekeskönyvnek eddig tizennégy kiadása ismerős.³¹ Az első a hajdúdorogi liturgikus fordító bizottság munkálkodá-

²⁹ *Liturgikon*, 1882, 38.

³⁰ *Liturgikon*, 1920, 147. és *Liturgikon*, 1949, 48. – Az 1984-es változatot nem említjük, mert az ugyanazt a szöveget tartalmazza, mint az 1920-ban kiadott.

³¹ Az első (1892), a második (1893), a harmadik (1897), a negyedik (1899), a hatodik (1903), a hetedik (1905), a nyolcadik (1906), a kilencedik (1907), a tizedik (1908), a tizenegyedik (1908), a tizenkettedik (1910) és a tizennegyedik (évszám nélküli) kiadás van meg a gyűjteményben, tehát csupán az ötödik és a tizenharmadik kiadás hiányzik. – Érdekes viszont, hogy Krajnyák Gábor 1920-ban átdolgozott formában megjelentetve, tizedik kiadásként jelezte a művet: *Görögszertartásu általános egyházi énekkönyv a hozzávaló imákkal. A görög-katolikus hívek lelki hasznára. Fordította Danilovics János, hajdúdorogi püspöki vikárius. Átdolgozta és sajtó alá rendezte Dr. Krajnyák Gábor budapesti s.-lelkész. Tizedik, bővített kiadás. Budapest A Szent-István-Társulat kiadása. Stephaneum nyomda r. t. Budapest.* Ez nyilvánvaló tévedés, mert előkerült a tényleges tizedik kiadás.

sának utolsó darabjaként jelent meg 1892-ben.³² A tizenharmadik kiadás 1913-ban látott napvilágot.³³ Az eddig ismert utolsó változatban – a tizennegyedikben – viszont nem található évszám, így nem is lehet megállapítani megjelentésének idejét.

A Danilovics-féle énekeskönyvben az előzőektől eltérő változatban szerepel a Miatyánk szövege.³⁴ Viszont az egymás utáni kiadásokban változatlan módon van jelen, mégpedig a következőképpen:

Mi Atyánk, ki a mennyekben vagy, szenteltessék a te neved.
Jöjjön el a te országod. Legyen meg a te akaratom mint a mennyben úgy a földön is. Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma, és bocsásd meg nekünk a mi vétkeinket, miképen mi is megbocsátunk, az ellenünk vétőknek, és ne vigy minket (a) kísértetbe, de szabadíts meg a gonosztól.

Ez a Miatyánk-szöveg teljesen egyezik a Danilovics másik művében³⁵ szereplővel, csupán a helyesírásában tér el tőle néhány helyen.³⁶ Ugyancsak egyezik a Krajnyák Gábor által átdolgozott, tizedik kiadás-ként feltüntetett könyvben szereplővel is; sőt helyesírási szempontból annak javított változataként lehet felfogni.³⁷

³² Görögszertartású általános egyházi énekkönyv a hozzávaló imákkal. A görög-katolikus hívek lelki hasznárá. Fordította és kiadta: Danilovics János, hajdu-dorogi püspöki vikárius. 1892. Debreczen, Nyomatott a város könyvnyomdájában 1892. 49. (A következőkben: *Danilovics Általános énekkönyv*.)

³³ Viszont éppen ebből nincs a gyűjteményben. Kiadását PIRIGYI, I., „A magyar görögkatolikuság történetének kiemelkedő személyiségei”, in Timkó, I. (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 197. igazolja: „E könyv sikerére jellemző, hogy az utolsó békeévből, 1913-ban már a tizenharmadik kiadása jelent meg”.

³⁴ *Danilovics Általános énekkönyv*, 4.

³⁵ *Görög katolikus imádságok szent misei és husvétii énekek, 1884*, 4.

³⁶ Az 1884-es kiadvány nagybetűvel írja: „Neved”, aztán az „akaratom” és a „mint” közé kiteszi a vesszőt, míg a másik nem, s ugyanez a helyzet a „mennyben” és az „ügy” szavak esetében is. Az 1884-es változat a „megbocsátunk” után nem teszi ki a felesleges vesszőt, mint a másik. – Az „ügy”, a „miképen”, a „vigy”, a „kísértetbe” és a „szabadíts” szavakat egyforma, a mai helyesírási szabályoknak meg nem felelő módon közlik.

³⁷ Az „akaratom” és a „mint” között azonban itt sem szerepel a vessző, a „mennyben” és az „ügy” között viszont már igen. Sőt, ezt a határozószót helyesen közli, hosszú magánhangzóval. A „ma” és az „és” közül viszont elhagyja Krajnyák a vesszőt. A „miképen”, a „vigy” és a „kísértetbe” szavak egyformán vannak jelen a művekben, viszont a „szabadíts” szót már helyesen, hosszú magánhangzóval közli Krajnyák.

4/ Krajnyák Gyűjteményes nagy énekeskönyve

Kimagaszló jelentőségű volt magyar görög katolikus egyházunk liturgikus életében a Krajnyák-féle nagy énekeskönyv is. Miután a Danilovics-féle általános egyházi énekkönyvet felváltotta, szinte napjainkig használatban volt. Csak lassan szorította ki az egyházmegyei kiadásban megjelentetett – ma is használatban lévő – énekeskönyvünk.³⁸ Hidat és átmenetet képezett a két mű között, olyan formában, hogy mindkettővel együtt, párhuzamosan használták a templomainkban.

Krajnyák Gábor gyűjteményes nagy énekeskönyve³⁹ csak egy kiadásban látott napvilágot, de folyamatos megjelentetésben. A második kiadásnak csak a tervéről szólnak dokumentumok, a háborús körülmények megakadályozták, hogy ténylegesen megjelenhessen.⁴⁰

A könyv sikerét az is megalapozta, illetve biztosította, hogy első alkalommal jelentek meg benne az éneklést szabályozó szünetjelek, amellyel lehetővé vált templomainkban az oly áhított egységes éneklés.

A Miatyánknak ebben a műben található változata⁴¹ is eltér az eddigiektől, s a következőképpen néz ki:

Mi atyánk, ki a mennyekben vagy, szenteltesd meg a te neved. Jöjjön el a te országod. Legyen meg a te akaratod, miképen mennyben, azonképen itt a földön is. Mindennapi kenyereinket add meg nekünk ma és bocsásd meg nekünk a mi vétkeinket, miképen mi is megbocsátunk az ellenünk vétetteknek. És ne vigy minket a kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól.

³⁸ Ez a *Dicséjétek az Urat!* című énekeskönyvünk.

³⁹ A mű leírása: *Gyűjteményes nagy énekeskönyv a görögszertartású katolikus hívek használatára Fordította és szerkesztette: Dr. Krajnyák Gábor Kiadja Rózsa Kálmán és neje könyvkiadóhivatal Budapest Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó R. T. Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28. – Nyomdaigazgató: Kohl Ferenc Méltóságos és fő-tisztelendő Miklósy István hajdudorogi püspök Úr 1755/1924., 1054/1926., 1570/0927., 1319/1928., 45/1929. és 1595/1929. számú kegyes jóváhagyásával és engedélyével. (A továbbiakban: *Krajnyák Gyűjteményes.*)*

⁴⁰ Magáról a műről még nem született nyomtatásban megjelent publikáció, ellenben egy főiskolai szakdolgozat már készült róla: KÁNTOR, E., *A Krajnyák-féle énekes könyv bemutatása*, Nyíregyháza 2002.

⁴¹ *Krajnyák Gyűjteményes*, 6-7.

Meglepő, hogy nem egyezik meg a Danilovics-Krajnyák-féle énekeskönyvben⁴² található szöveggel, sőt a lényeges pontokon eltér attól.⁴³ Ez igazolja, hogy tényleges és komoly átdolgozás történt ezen a téren is az új könyvvel kapcsolatban.

5/ A Dicséjétek az Urat! énekeskönyv

A jelenleg is használatban lévő és a magyar görög katolikus egyházban immár teljesen elterjedt s a régebbi énekeskönyveket kiszorító mű a Dicséjétek az Urat! című énekeskönyvünk. A legelső változat⁴⁴ eltér a későbbiektől, ez utóbbiak azonban már teljesen egységesek, sőt azonosak egymással.⁴⁵ Összesen tehát ötször jelent meg, csaknem évtizednyi pontossággal követve egymást.⁴⁶

Ebben az énekeskönyvben kétféle szövegváltozatban van jelen a Miatyánk. Az egyik a „Szokásos kezdet”-ben, a másik pedig a Szent

⁴² Ez a tizedik kiadásként jelzett, 1920-ban kiadott változat, ami azonban valójában egy új, önálló mű, s nem egyezik a kiadás száma sem, mert még az eredeti Danilovics-féle könyvnek is volt tizedik kiadása (sőt, a tizennegyedik is ismerős).

⁴³ Előrelépésnek tekinthető, hogy a „szenteltség” után már megjelenik a „meg” igekötő. Viszont visszalépés történik a „miképen” és „azonképen” szavak alkalmazásánál a „mint” és „úgy” szavak helyett. A másik helyen mindkét műben egyformán van jelen a „miképen” szó. Ismét visszalépést jelent a „vétetteknek” kifejezés használata a „vétőknek” helyett. A „vigy” mindkét helyen egyformán van jelen. Azonban további előrelépés is látható: az új szöveg a „kisértésbe” szót használja a „kisértetbe” helyett, valamint abban is, hogy már az előtte szereplő „a” névelőt nem teszi zárójelbe.

⁴⁴ Ennek a műnek a leírása a következő: „*Dicséjétek az Urat*” Görögszertartású katolikus énekes- és imakönyv kivonata Vasár- és ünnepnapra szent szolgálatok és énekei *A hajdudorogi egyházmegye kiadása Nyíregyháza, 1954.*

⁴⁵ Eme újabb kiadásokat csak az évszám alapján lehet követni. Viszont mindegyik megvan a gyűjteményben. Az előző után immár a második: „*Dicséjétek az Urat*” Görögszertartású katolikus énekeskönyv Vasár- és ünnepnapra szent szolgálatok és énekei *Kiadja a Szent István Társulat az Apostoli Szentszék könyvkiadója Budapest, 1960.* A harmadik: „*Dicséjétek az Urat*” Görögszertartású katolikus énekeskönyv Vasár- és ünnepnapra szent szolgálatok és énekei *Kiadja a Szent István Társulat az Apostoli Szentszék könyvkiadója Budapest, 1974.* A negyedik: „*Dicséjétek az Urat*” Görögszertartású katolikus énekeskönyv Vasár- és ünnepnapra szent szolgálatok és énekei *Kiadja a Szent István Társulat az Apostoli Szentszék könyvkiadója Budapest, 1984.* Az ötödik: „*Dicséjétek az Urat*” Görögszertartású katolikus énekeskönyv Vasár- és ünnepnapra szent szolgálatok és énekei *Megjelent a Görög Katolikus Hittudományi Főiskola kiadásában, 1994 A kiadásért felel: dr. Orosz László.* (A továbbiakban a *Dicséjétek az Urat!* és az évszámot alkalmazzuk a kiadások megkülönböztetésére.)

⁴⁶ Erről a fontos énekeskönyvünkről eddig még nem jelent meg nyomtatott publikáció. Viszont a gyűjtemények leírásában szerepel mindegyik változata.

Liturgiában található. Mivel liturgikus műveink nagyobb részében az utóbbi van meg, itt is ezt tekintjük alapnak, az első kiadásban:⁴⁷

Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben, szenteltesd meg a te neved. Jöjjön el a te országod. Legyen meg a te akaratod, miképpen mennyben, azonképpen a földön is. Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma és bocsásd meg nekünk a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétőknek. És ne vgy minket a kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól.

A „Szokásos kezdet”-ben közölt Miatyánk-szöveg egy kissé eltér ettől, de főleg a helyesírás szempontjából.⁴⁸

6/ Az *Emeljük föl szívünket!* imakönyv

Az *Emeljük föl szívünket!* imakönyvnek⁴⁹ azért van kimagasló jelentősége magyar görög katolikus egyházunk életében, mert az utóbbi fél évszázadban – ha nem is vált kizárólagossá, de – jelentős mértékben

⁴⁷ *Dicsérvétek az Urat!* 1954, 114. – A további kiadások csak annyiban térnek el ettől, hogy a „miképpen mennyben, azonképpen” részt jó helyesírással hozzák: „miképpen mennyben, azonképpen”. Lásd *Dicsérvétek az Urat!* 1960, 85; s a többi kiadásban is (1974; 1984; 1994) ugyanígy, mert változatlan formában jelentették meg őket.

⁴⁸ Ezeket az eltéréseket is nyomon követjük. Az első mondat végére felkiáltójel került: „a neved!” után. A „Jöjjön” szót régiesen közli, hosszú magánhangzóval, amint régebbi kiadásokban is olykor előfordult (lásd a részletes elemzésben!). Az „országod!” után ismét felkiáltójellel zárja a mondatot. A „ma, és” szavak közé viszont beteszi a mellékmondatokat elválasztó jelzőt, a jó helyesírásnak megfelelően. Alkalmaz a „nekünk” névmást a „bocsásd meg” után. Az utána következő „miképpen” viszont rossz helyesírással jelenik meg a szövegben. A „vétőknek” szó után nem pontot, hanem pontosvesszőt közöl, s ennek megfelelően kisbetűvel folytatja az „és” kötőszóval a szöveget. Végezetül a befejező mondat végére felkiáltójel kerül: „gonosztól!”. Lásd *Dicsérvétek az Urat!* 1954, 70. – Ugyanezek az eltérések a későbbi kiadásokban is jelen vannak, sőt még egy újabb is található bennük. Ugyanis a „földön is!” kifejezés után itt felkiáltójel található. Lásd *Dicsérvétek az Urat!* 1960, 16; s a többi kiadásban is (1974; 1984; 1994) ugyanígy, mert változatlan formában jelentették meg őket. Figyelemre méltó, hogy az *Emeljük föl szívünket!* című imakönyvben is (lásd fentebb!) ugyanez a változat szerepel, egy kivétel azonban mégis található: a „ma, és bocsásd” kifejezésben szerepel a vessző.

⁴⁹ Az imakönyv teljes körű bemutatás és feldolgozása megtörtént: IVANCSÓ, I., „Az »Emeljük föl szívünket!« című imakönyvünk, in *Athanasiana* 11 (2000) 21-51. – Az azóta 2000-ben megjelent, legújabb kiadást – természetesen – még nem lehetett beleolgozni a tanulmányba, de a kitekintésben szerepel a rá való utalás.

elterjedt híveink körében. Ezt igazolja a kilenc kiadása,⁵⁰ melynek nagyobb része meglehetősen nehéz körülmények között, a politikai rendszer ellenszelében történt.

Az imakönyv egymás utáni kiadásában közölt Miatyánk szövege hosszú ideig egységes.⁵¹ S ez a következő:

Mi Atyánk, ki a mennyekben vagy, szenteltessék meg a te neved. Jöjjön el a te országod. Legyen meg a te akaratom, mint a mennyben, úgy a földön is. Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma, és bocsásd meg a mi vétkeinket, amint mi is megbocsátunk az ellenünk vétőknek. És ne vigy minket a kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól.

Később azonban változik a helyzet, s megjelenik egy újabb szövegváltozat, amely a legújabb kiadásokban kap helyet.⁵² Ez azonban nem tartalmaz jelentős eltéréseket, csupán pontosabb helyesírás alkalmazásáról van szó.

Meg kell még említeni, hogy az imakönyv legújabb két változatába bekerült az ökumenikus fordítású Miatyánk is. Ezzel azonban külön részben foglalkozunk, amikor ennek a szövegváltozatnak elemzését, egybevetését végezzük.⁵³

⁵⁰ A könyvekben évszámmal nem jelzett, egymás utáni kiadásokról van szó. A gyűjteményben hiánytalanul megvan ezek mindegyike: az első kiadás (1958), a második (1967), a harmadik (1971), a negyedik (1974), az ötödik (1978), a hatodik (1984), a hetedik (1988), a nyolcadik (1992) és a kilencedik (2000).

⁵¹ *Emeljük föl szívünket! Görögkatolikus imakönyv Kiadja a Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék könyvkiadója Budapest, 1967*, 112. Továbbá az *1971-es*, 112; az *1974-es*, 112; az *1978-as*, 112; az *1984-es*, 112. és az *1988-as*, 112. – Az *1992-es*, 162-163. csupán annyiban tér el ezektől, hogy hosszú magánhangzóval írja a „vígy” szót.

⁵² Ez a „Szokásos kezdet”-ben jelent meg: *Emeljük föl szívünket! Görögkatolikus imakönyv*, Nyíregyháza 1992, 4. Itt is csupán annyi az eltérés, hogy a „vígy” szó hosszú magánhangzóval szerepel. A legutolsó kiadásban azonban már más különbözőség is tapasztalható, ugyanis megjelennek a felkiáltójelek: „a földön is!”, illetve „vétőknek!” S ez így van mind a két helyen: a „Szokásos kezdet”-ben és a Szent Liturgiában is. Lásd *Emeljük föl szívünket! Görög katolikus imakönyv*, Nyíregyháza 2000, 8. és 145. (A továbbiakban az *Emeljük föl szívünket!* és az évszámot alkalmazzuk a kiadások megkülönböztetésére.)

⁵³ Lásd a 4. pontot.

3. Az összes változat részletes egybevetése

A XVIII. századi kéziratokban, majd a legfontosabb nyomtatott liturgikus kiadványokban megvizsgált Miatyánk-szöveg után az összes többi változat egybevetését végezzük el. Kiindulási alapnak a jelenleg érvényes és általánosan használatban lévő szövegünket tekintjük.⁵⁴

Mi Atyánk,

Már a megszólítás is többféle formában van jelen a különböző kiadásokban. Szerepel a helyes módon: „Mi Atyánk!”⁵⁵ Megjelenik azonban felkiáltójelel nélkül is, vesszővel,⁵⁶ valamint egyszerűen, írásjel

⁵⁴ Természetes, hogy abból az imakönyvből vesszük ezt, amelyik legutóbb jelent meg. Bár alkalmi kiadványok még utána is napvilágot láttak, a szöveget azok is innen merítették. Így jogosnak fogadható el az eljárásunk. Az alapszövegnek tekintett Miatyánk le-
lőhelye tehát: *Emeljük föl szívünket! Görög katolikus imakönyv*, Nyíregyháza 2000, 8.

⁵⁵ *Imádságos könyvecske, a magyar oroszok lelki hasznukra. Nagyvárad, kapható Pauker Dániel könyvkereskedőnél.*, 4-5. (A továbbiakban: *Imádságos könyvecske*); *Roskovics Ó-hitű imakönyv*, 1862; és a második kiadás: *Énekes könyv a gör. kath. hívek számára. Jézus Krisztusnak a Boldogságos Szűznek és némely szentek ünnepéjéhez miróváláshoz alkalmazott énekek. Összeírta és kiadta: Kovács András Gestner Adolf könyvnyomdája. Tokaj, 1905.*, 4. *Kovács Énekes könyv*); „*Aranyszájú Szent János*” szent és isteni liturgiája. *Teljes szentmise partitúra. Vegyes karra szerző: Boksay János gör. kath. áldozópap. Rózsavölgyi és Társa cs. és kir. urdvari zeneműkereskedése Budapest és Lipcse London: Breitkopf és Härtelnél. Röder C. G. Ara K 3.- nettó, 27-29.* (A továbbiakban: *Boksay Liturgia*); *A keleti egyház miséi A mise dogmatikus, történelmi és szövegkritikai előadása Aranyszájú Szent János. Nagy Szent Vazul és Diálogosz Szent Gergely miséivel írta Dr. Rusznák Miklós theol. tanár, bekebelezett hittudor Budapest Stephaneum Nyomda R. T. 1915.*, 222. (A továbbiakban: *Rusznák A keleti egyház miséi*);

⁵⁶ *Roskovics Ó-hitű imakönyv*, 1873, 100. és további kiadások; *Liturgikon*, 1882, 38; *Liturgikon*, 1920, 147; *Liturgikon*, 1949, 48; *A dicséret áldozata Gör. szert. kath. imakönyv. Fordította és összeállította: Melles Emil. Eger. Az érsek-lyceumi nyomdában. 1883.*, 4; *A dicséret áldozata. Görög szertartású katolikus imakönyv. Fordította és összeállította: Melles Emil. Második javított és tetemesen bővített kiadás. Ungvár, 1891. Lévai Mór kiadása.*, 75-76; s a harmadik és negyedik kiadás; *A dicséret áldozata Görög katolikus imakönyv Fordította és összeállította néhai Melles Emil székszárdi c. apát, volt kisdobrai, később budapesti görög kat. lelkész Átdolgozta Melles N. Géza kanonok. Ötödik kiadás Bangert Péter „Glória” könyvkereskedő és terj. vállalata Budapest, VIII., Futó-utca 10.*, 42. (A továbbiakban: *Melles: A dicséret áldozata*); *Görög katolikus imádságok szent misei és husvéti énekek. A hajdu-dorogi püspöki vikárius kiadása. 1884. Ara 12 kr. Debreczen, nyomtatott a város könyvnyomdájában 1884. – 161.*, 4. (A továbbiakban: *Danilovics Liturgikus füzet*); *Danilovics Általános énekkönyv* minden kiadása, 4; *Görögszertartású általános egyházi*

énekkönyv a hozzávaló imákkal. *A görög-katolikus hívek lelki hasznára. Fordította: Danilovics János, hajdu-dorogi püspöki vikárius. Átdolgozta és sajtó alá rendezte dr. Krajnyák Gábor, budapesti s.-lelkész. Tizedik, bővített kiadás. Budapest A Szent-István-Társulat kiadása., 4. (A továbbiakban: Danilovics-Krajnyák); *A magyar görög katolikus egyház szombat és vasárnap délutáni istentiszteleteinek énekei, a hívek és a tanuló ifjúság lelki hasznára. Danilovics János – Dr. Krajnyák Gábor főtisztelendő urak általános „Egyházi énekkönyv-” c. műve alapján. Összeállította és kiadta: Kerek György makói gör. kat. kántortanító. Makó, 1937., 6-7. (A továbbiakban: Kerek Szombati és vasárnapi); *Magyar görögkatolikus egyházi énekkönyv Vecsernyei, utrenyei és szentmisei énekek a magyar görögkatolikus hívek és a tanuló ifjúság lelki hasznára. Danilovics János hajdúdorogi püspöki vikárius Általános Egyházi Énekkönyv c. műve alapján szerkesztette Kerek György debreceni gör. kat. kántortanító. Debrecen, 1944., 5-6. (A továbbiakban: Kerek Egyházi énekkönyv); *A hit fegyvere. Görög szertartású katolikus (ó-hitű) imakönyv. Összeállította: Gedeon. Budapest Rózsa Kálmán és Neje kiadása. 1909., 10. (A továbbiakban: Gedeon A hit fegyvere); *Jertek, imádjuk Krisztus! Görög szertartású katolikus vagyis ó-hitű ima- és énekeskönyv. Fordította és összeállította: Melles Emil. A munkácsi-egyházmegyei hatóság jóváhagyásával. II. Kiadás. Ungvárott, Lévai Mór könyvkiadóhivatala. 1903., 41. (A továbbiakban: Melles Jertek, imádjuk); s a többi kiadása is; *Imakönyv az oltáregylet gör. kath. tagjai részére. A munkácsi e. m. hatóság engedélyével összeállította: M. S. Ára köve 16 fillér. Ungvárott, nyomtatott Jäger Bertalan könyvnyomdájában 1902., 6. (A továbbiakban: Oltáregyleti); *Paraklisz a Boldogság Szűz Máriához. Az egyházmegyei főhatóság 3685:1905. számú jóváhagyásával. Ára 10 fillér. Nyomatott és kapható az „Unio Könyvnyomda Részvénytársaságnál” Ungváron. 1905., 4. (A továbbiakban: Paraklisz); *Lelki kincs Imakönyv a gör. kat. ifjúság számára Szemán István munkácscegyházm. áldozópap. 2882:1905. számú főpásztori jóváhagyásával. Az Unio Könyvnyomda R.-T. kiadása., 2. (A továbbiakban: Szemán Lelki kincs); *Lelki vigasz Imakönyv a gör. kath. női közönség számára. Összeállította: Szemán István munkács egyhm. áldozópap. Unio Könyvnyomda Részv. Társaság Ungvár. 1906., 14. (A továbbiakban: Szemán Lelki vigasz); *Gör. kath. kis énekes könyv. Ára: 40 fillér. Nyomatott Gaál László könyvnyomdájában Makón, 1907. 111., 4. (A továbbiakban: Makói kis énekes); *Párásztász, nagy és kis temetés rendje. Összeállította: Szabados Mihály gör. kath. lelkész. Ungvárott, Földesi Gyula könyvnyomdája. 1907., 3-4; ugyanez az 1927-es is. (A továbbiakban: Párásztász); *Nagy az imádság hatalmas! Alkalmi imák harctéren levő keresztény kath. katonák részére. Összeállította Papp Gyula debreceni gör. kath. plebánus. Kapható kizárólag Hoffmann és Kronovitz könyvkiadóhivatalában Debreczenben, Piacz-utca 49. sz., 2-3. (A továbbiakban: Papp Nagy az imádság); *Ájtatossági és szabály-könyv a hajdúdorogegyházmegyei görögkatolikus Élő-Rózsafüzér imatársulatok tagjai részére. Egyházmegyei engedéllyel. A MAGOSZ kiadványa. Nyiregyháza, Jóba Elek könyvnyomdája 542-1922., 4. (A továbbiakban: Élő-Rózsafüzér és évszám); *Élő-Rózsafüzér 1925, 4; *Élő-Rózsafüzér 1933, 4; *Imakönyv a gör. kath. ifjúság számára. Második kiadás. Kiadja: A MAGOSZ Sajtóvállalat R. T. Nyiregyháza. Nyomatott Jóba Elek könyvnyomdájában Nyiregyházán. 1033-1925., 6. (A továbbiakban: Ifjúsági imakönyv); *Lelki kenyér Görög katolikus (óhitű) ima- és énekeskönyv – Gedeon: „A hit fegyvere” c. imakönyv nyomán: Dr. Krajnyák Gábor budapesti s.-lelkész. Közrebocsátja: Rózsa Kálmán és Neje könyvkiadóvállalata Budapest, VIII., Szentkirályi-*****************

utca 30. [1923], 4. (A továbbiakban: *Krajnyák Lelki kenyér és az évszám*); *Krajnyák Lelki kenyér 1931*, 4; *Krajnyák Lelki kenyér 1948*, 4; *Szent Miklós Irta Kozma János hajdudorog-egyházmegeyi áldozópap. Máriapócs, 1927. A „Chrysosotomos” kiadása.*, 39. (A továbbiakban: *Kozma Szent Miklós*); *Szívünk Vigasztalója. Oktató és imádságos füzet a Jézus szent Szívét tisztelő görögkatolikus hívek lelki épülésére. Hálája és hódolata jeléül szerkesztette: Dr. Szémán István pápai prelátus, apostoli kormányzósági ált. helynök, a Szent István Akadémia rendes tagja. Máriapócs, 1927. A „Chrysosotomos” kiadása.*, 61. (A továbbiakban: *Szémán Szívünk Vigasztalója és évszám*); *Szémán Szívünk Vigasztalója 1942*, 61; A görög katolikus Szent Liturgia (szent mise) népénekei Az eredeti ősi dallamok alapján két szólamra átirta Janetschek Járai István Budapest A Szent István-Társulat kiadása 1930., 34-36. (A továbbiakban: *Janetschek Liturgia két szólamra*); *Zsolozsmáskönyv*, 16; valamint ennek kivonata is; *Imádkozzál Görög katolikus imakönyv Összeállította: A. Sz. St. Bazilrendi áldozópap Szent Bazilrendiek könyvnyomdája Užhorod 1935*, 6-7. (A továbbiakban: *Imádkozzál*); *Máriapócsi imakönyv a görögkatolikus ifjúság számára Összeállította és kiadta a máriapócsi Szent Bazilrendi zárda Máriapócs 1935*, 22-23. (A továbbiakban: *Máriapócsi imakönyv*); A következő három mű a Miatyánk teljesen egyforma szövegét tartalmazza: *Legszentebb imakönyv Aranyaszájú Szent János egyházatyja szent és isteni liturgiája A görög szertartású katolikus egyház miséi: 14 képpel, részletes magyarázatokkal, alkalmi imákkal és énekekkel. Szerkesztette Dr Kiss Andor hajdudorogi e. m. áldozópap, szföv. hittanár. Petrasovszky E. festőművész rajzaival. Budapest Stephaneum Nyomda R. T.*, 72. (A továbbiakban: *Kiss Legszentebb imakönyv*); *Hitéletünk öre Görög katolikus imakönyv Összeállította: Dr. Révész Dezső gör. kat. esperes 1958.*, 382-383. (A továbbiakban: *Révész Hitéletünk öre 1958*); *Hitéletünk öre Görög katolikus imakönyv Intermix Kiadó Ungvár – Budapest 1992*, 200. (A továbbiakban: *Hitéletünk öre 1992*); *A makói egyházlátogatás püspöki Szent Liturgiájának énekei. 1942. november 8. Kiadja a makói „Szűz Mária Oltalma” görögkatolikus egyházközség.*, 24. (A továbbiakban: *Makói Liturgia*); *Békejártosság. Végeztetik az ünnepi és vasárnapi parochiális misék után a ft. hajdudorogegyházmegeyi püspöki főhatóság 2098/1943 sz. rendeletére. Miskolc 1943. A gör. kat. lelkész kiadása. Felelős kiadó: Kozma János*, 4-5. (A továbbiakban: *Békejártosság*); *Aranyaszájú Szent János liturgiájának népénekei. 1944. Március hava. Kiadja: az ózdi gör. kat. egyházközség. (kézirat)*, 18-19. (A továbbiakban: *Ózdi Liturgia 1944*); *A görögkatolikus szentmise népénekei Az egyházmegyei főhatóság jóváhagyásával. Kiadja: Görögkatolikus egyház, Ózd. 1959.*, 10. (A továbbiakban: *Ózdi Liturgia 1959*); *Görögkatolikus szent liturgia Az egyházmegyei főhatóság engedélyével. Engedély száma: 3693/1983. Kiadja: Görögkatolikus Egyházközség, Ózd. Kiadásért felelős: Obbágy Miklós paróchus.*, 11. (A továbbiakban: *Ózdi Liturgia 1983*); *Az Én Kis Imakönyvem. Compiled for the American Catholic Children of the Greek (Hungarian) Rite by Rev. Julius Grigassy Secretary to the Bishop. Pastor. Braddock, P. 1945.*, 6-8. (A továbbiakban: *Grigassy Amerikai imakönyv 1945*); *a Dicsérvételek az Urat! minden kiadásában; Hitéletünk öre Görög katolikus imakönyv Összeállította: Dr. Révész Dezső gör. kat. esperes 1958.*, 6. (A továbbiakban: *Révész Hitéletünk öre*); *Hitéletünk öre Görög katolikus imakönyv Intermix Kiadó Ungvár – Budapest 1992*, 5. (A továbbiakban: *Hitéletünk öre 1992*); *az Emeljük föl szívünket! minden kiadásában; Pápai liturgia 1991. augusztus 18. [sztl.] kottás (A továbbiakban: Pápai liturgia); Dr. Timkó Imre megyéspüspök temetése Máriapócs 1988. április 8.*, 34. (A

nélkül is.⁵⁷ Sőt található a szövegek között olyan is, amely egybeírja a két szót: „Miatyánk”.⁵⁸ Még olyan is előfordul, amely két szónak írja, de

- továbbiakban: *Timkó Temetési*); *Első imakönyvem Rajzolta: Méhes Mária Viktória Média* (1992) [sztl.] (A továbbiakban: *Méhes Első imakönyvem*); „*Jertek, imádjuk Krisztust! Görög katolikus imakönyv gyermekeknek* (1993), 27 és 51. (A továbbiakban: *Gyermekimakönyv 1993*); *Görög katolikus Szent Liturgia* (1993), 11-12. (A továbbiakban: *Liturgikus füzet*); *Akathisztosz himnusz a legszentebb Istenszülő Szűz Máriához* (1996), 2. (A továbbiakban: *Akathisztosz*); *Máriapócs 1996. augusztus 18., 15.* (A továbbiakban: *Máriapócs 1996*); *Hálaadó Szent Liturgia Dr. Keresztés Szilárd hajdudorogi megyéspüspök miskolci apostoli kormányzó püspökké szentelésének 25. évfordulóján máriapócs 2000. február 8., 22-23.* (A továbbiakban: *Hálaadó Liturgia*); *Szentföldi jubileumi információs és liturgikus kézikönyv Összeállította Madari Gyula a Makrovilág igazgatója 2000*, 149. (A továbbiakban: *Zarándokliturgia*).
- ⁵⁷ *A görög katolikus Szent Liturgia (Szent mise) népénekei a házasságkötési és temetési énekekkel együtt a budapesti görög katolikus egyházközség megbízásából az eredeti ősi dallamok alapján férfinégyes karra szerző Janetschek István templomi karnagy. Vezérkönyv Ára: Kor. 3.60 nettó. Minden jog fenntartva. A kiadó tulajdona. A budapesti görög katolikus egyházközség megbízásából kiadja Méry Béla zeneműkereskedése Budapest VI., Andrásy-út 12. sz. Pesti könyvnyomda r. t. metszése és nyomása. M. B. 189, [1908], 60-67.* (A továbbiakban: *Janetschek Kottás liturgia*); *Mindennapi kenyér. Imádságos- és énekeskönyv gör. szert. katolikusok számára; különös tekintettel a tanulóifjúság lelki szükségleteire Szerkesztette és részben óslávból fordította: Szemán István, kir. kath. főgimn. r. tanár, em. s. tanfelügyelő. Az eperjesi ff. egyházmegyei hatóságnak 2581/1909. sz. kegyes jóváhagyásával. Ungvár, 1909. Földesi Gyula könyvnyomdája., 9-10.* (A továbbiakban: *Szemán Mindennapi kenyér*); *Mindennapi kenyér Görög szertartásu katolikus imádságos könyv Szerkesztette Dr. Szemán István pápai praelátus, püspöki általános helynök, a Szent István Akadémia r. tagja Második bővített és átdolgozott kiadás Miskolc ifj. Ludvig István könyvnyomdája 1930., 37.* (A továbbiakban: *Szemán Mindennapi kenyér* és a kiadás száma); *Vigyázatok és imádkozzatok. Ima- és énekeskönyv a görögkatolikus ifjúság használatára Összeállította: Demkó Sándor hittanár 1928 Magyar Jövő R.-T. Könyvnyomdája Miskolc, 6.* (A továbbiakban: *Demkó Vigyázatok*); *Énekes imafüzér Jézus szentséges Szívéhez és Szupplikáció az Oltáriszentséghez. 387/932 sz. rendfőnöki és munkácségházmegyei főhatóság 5763/932 engedélyével. Nyomatott a Szt. Bazil-rendiek könyvnyomdájában Uzshorodon, 4-5.* (A továbbiakban: *Szupplikáció*).
- ⁵⁸ *Élő-Rózsafüzér 1938, 8; Krajnyák Lelki kenyér 1923, 247-248; Krajnyák Lelki kenyér 1931, 352; Krajnyák Lelki kenyér 1948, 352; A következő öt imakönyv teljesen azonos módon tartalmazza a Miatyánk szövegét: Máriapócsi imakönyv a görögkatolikus ifjúság számára A hajdudorogi e. m. főhatóság jóváhagyásával. Az Eucharisztikus és a Szent István Szentév emlékéül kiadta: Nagy Szent Bazil Rendjének máriapócsi zárdája. Máriapócs, 1938., 23.* (A továbbiakban: *Máriapócsi imakönyv 1938*); *Máriapócsi imakönyv a görögkatolikus ifjúság számára A munkácsi e. m. főhatóság jóváhagyásával. II. kiadás. Kiadja a Nagy Szent Bazil Rendjének máriapócsi zárdája. Máriapócs, 1944., 31-32.* (A továbbiakban: *Máriapócsi imakönyv 1944*); *Imádkozunk a máriapócsi szent Bazilrendi monostor kiadása, 1938., 5.* (A továbbiakban: *Imádkozunk 1938*); *Imádkozunk II. kiadás A máriapócsi Szentbazilrend kegytemplomának kiadása, 1944., 4-5.* (A továbbiakban: *Imádkozunk 1944*); *Velünk*

kisbetűt alkalmaz: „Mi atyánk”.⁵⁹

ki a mennyekben vagy,

Érdekes, hogy a szövegekben akár felkiáltójel szerepel a megszólítás után, akár vessző, nagyrészt kisbetűvel kezdődik a következő rész: „ki”. Van azonban ellenkező példa is.⁶⁰

A Miatyánknak ez a részlete kétféle módon is jelen van a különböző kiadványokban. Az egyik változat, amikor ténylegesen így szerepel: „ki a mennyekben vagy”.⁶¹ Ezen belül a helyesírás szempontjából

az Isten. Görög szertartású katolikus imakönyv a legméltóságosabb Oltárszentség tiszteletére A hajdudorogi e. m. főhatóság jóváhagyásával. Az Eucharisztikus és a Szent István Szentév emlékéül kiadta: Nagy Szent Bazil Rendjének máriapócsi zárdája. Máriapócs, 1938., 27-28. (A továbbiakban: Velünk az Isten); Az 1938. évben Budapesten megtartott XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus görög szertartású miséje. E. Logothetis – Ducondray: Bizánci mise. Vegyeskar., 10-11. (A továbbiakban: Kongresszusi Liturgia); Dicsőség Jézus Krisztusnak! Görögkatolikus imakönyv. Összeállította: Simon Sándor s. lelkész. Ára: 30 fillér. Hajdudorog, 1942. Orosz K. nyomdaüzeme Nyíregyháza, 5. (A továbbiakban: Simon Dicsőség); Magasztalja az én Ielkem az Urat Ima és énekeskönyv a szórványokban élő magyar görögkatolikus hívek számára Szerkesztette: Dr. Papp György kanonok, hamiltoni gkat. lelkész Kiadja: A Szent György Missziós Szövetség, 4. (A továbbiakban: Papp Magasztalja); Életünk Krisztus! II. János Pál pápa máriapócsi zárándoklata 1991. augusztus 18., 65-66. (A továbbiakban: Pápai zárándoklat); Visitatio pastoralis Summi Pontificis Joannis Pauli P. P. II in Hungaria diebus 16-20 Augusti a.D. 1991, 99. (A továbbiakban: Pápai Liturgikon); A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola új épülete alapkövének megáldása 2001. május 18., 1. (A továbbiakban: Alapkőmegáldás).

⁵⁹ *Krajnyák Gyűjteményes, 6-7; Paraklisz a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére Damaszkuszi Szent Jánostól. Összeállította: Dr. Krajnyák Gábor Budapest A Szent István-Társulat kiadása [1930], 7-8. (A továbbiakban: Krajnyák Paraklisz és évszám); Krajnyák Paraklisz 1944, 7-8; Imakönyv az amerikai görög katolikus magyarok számára Görög Katolikus püspöki Főhatóságok által jóváhagyott kiadványok alapján összeállította: Dr. Grigássy Gyula püspöki titkár, lelképásztor Braddock, Pa. 1940, 2. Ebben az esetben nem következik utána vessző, míg az előzőekben volt. (A továbbiakban: Grigássy Amerikai imakönyv 1940);*

⁶⁰ Sőt, nyelvtanilag éppen helytelen módon, mert nem olyan esetben kezdődik nagybetűvel, amikor felkiáltójel, hanem amikor vessző áll előtte: *Élő-Rózsafüzér, 1938, 8.*

⁶¹ *Lezárt mondatként kezeli Roskovics Ó-hitű imakönyv, 1862, 25; és a második kiadás; a többi kiadás viszont pont helyett vesszőt tartalmaz. Melles A dicséret áldozata 1883, 4; Melles A dicséret áldozata 1941, 42. Tehát az első és az ötödik kiadás egyforma. Danilovics Liturgikus füzet, 4; a Danilovics Általános énekkönyv minden kiadása; Danilovics-Krajnyák, 4; Kerek Szombati és vasárnapi, 6-7; Kerek Egyházi énekkönyv, 5-6; Gedeon A hit fegyvere, 10; Kovács Énekes könyv, 4. Itt viszont nincs vessző utána. Papp Nagy az imádság, 2-3; Élő-Rózsafüzér 1938, 8; s itt jelentkezik a névmás nagybetűs írása: „Ki”, de vessző, és nem felkiáltójel után. A következő három könyv a „Szokásos kezdet” Miatyánk-szövegét adja egységesen: Krajnyák Lelki ke-*

helytelen „menyekben”⁶² is szerepelhet. A másik változat pedig olyan formában jelenik meg, hogy megfordul a szórend: „ki vagy a mennyekben”.⁶³ Itt viszont még két eltérés is lehet: az egyik az, hogy elmarad a névelő: „ki vagy mennyekben”.⁶⁴ A másik pedig itt is az, hogy a helyesírás szempontjából hibás „menyekben”⁶⁵ szó kap helyet.

szenteltesék meg a te neved,

Ismét változatosságot lehet tapasztalni a Miatyánk szövegének ebben a részletében is. Az esetek egy részében hiányzik a „meg a” szókapcsolat, s egyszerűen csak annyit közölnek, hogy „szenteltesék a te neved”. Ez a változat háromféleképpen jelentkezik. Az egyik: amikor mellékmondatként szerepel,⁶⁶ tehát kisbetűvel az elején, vesszővel a

nyér 1923, 4; Krajnyák Lelki kenyér 1931, 4; Krajnyák Lelki kenyér 1948, 4; Szémán Szívünk Vigasztalója 1942, 61; Krajnyák Gyűjteményes, 6-7; Janetschek Liturgia két észólamra, 34-36; Krajnyák Paraklisz 1930, 7-8; valamint az 1944-es második kiadás is. Zsolozsmáskönyv, 16; valamint a kivonata is, 14; Máriapócsi imakönyv 1935, 22-23; Máriapócsi imakönyv 1938, 23; Máriapócsi imakönyv 1944, 31-32; Imádkozunk 1944, 4-5; Velünk az Isten, 27-28; Kongresszusi Liturgia, 10-11; Makói Liturgia, 24; Simon Dicsőség, 5; Békeájtatosság, 4-5. A liturgikus füzet kiadásaiban egyforma a szöveg: Ózdi Liturgia 1944, 18-19; Ózdi Liturgia 1959, 10; Ózdi Liturgia 1983, 11; Révész Hitéletünk öre, 6; Hitéletünk öre 1992, 5; valamint az Emeljük föl szívünket! minden kiadásában. Timkó Temetési, 34; Méhes Első imakönyvem; Gyermekimakönyv 1993, 27. és 51; Liturgikus füzet, 11-12; Akathisztosz, 2; Hálaadó Liturgia, 22-23; Zarándokliturgia, 149; Alapkömegáldás, 1.

⁶² *Imádságos könyvecske, 4-5; Párásztász, 3-4; s az 1917-es is; Janetschek Kottás liturgia, 60-67; Boksay Liturgia, 27-29.*

⁶³ *Oltáregyleti 1902, 6; Paraklisz 1905, 4; Szémán Lelki kincs, 2; Ruzsnák A keleti egyház miséi, 222; Élő-Rózsafüzér 1922, 4; Élő-Rózsafüzér 1925, 4; Élő-Rózsafüzér 1933, 4; Ifjúsági imakönyv, 6. A következő három könyv a Szent Liturgiában más szöveget hoz, mint a „Szokásos kezdet”-ben: Krajnyák Lelki kenyér 1923, 247-248; Krajnyák Lelki kenyér 1931, 352; Krajnyák Lelki kenyér 1948, 352. Szémán Szívünk Vigasztalója 1927, 61; Demkó Vigyázatok, 6; Szupplikáció, 4-5; Kiss Legszentebb imakönyv, minden kiadása, 72; Révész Hitéletünk öre 1958, 382-383; Hitéletünk öre 1992, 200; Grigássy Amerikai imakönyv 1940, 2; Grigássy Amerikai imakönyv 1945, 6-8; Papp Magasztalja, 4; ugyanígy a Dicséjrték az Urat! minden kiadásában.*

⁶⁴ *Liturgikon 1882, 38; Liturgikon 1920, 147; Liturgikon 1949, 48; Melles A dicséret áldozata 1891, 75-76. s a harmadik és negyedik kiadás is ugyanígy tartalmazza. A Melles Jertek, imádjuk, 41. valamint a többi kiadásban is ugyanilyen. Egyformán közli: Szémán Mindennapi kenyér 1909, 9-10; Szémán Mindennapi kenyér 1930, 37; Kozma Szent Miklós, 39.*

⁶⁵ *Szémán Lelki vigasz, 14; Makói kis énekes, 4.*

⁶⁶ *Imádságos könyvecske, 4-5; Roskovics Ó-hitű imakönyv 1873, 100; valamint a további kiadások; Kovács Énekes könyv, 4. Érdekes viszont, hogy itt sem előtte, sem utána nincs írásjel. Párásztász, 3-4; s az 1917-es is; Janetschek Liturgia kétszólamra, 34-36; Grigássy Amerikai imakönyv 1945, 6-8. Viszont itt a végén nem vessző, hanem*

végén. A másik: kisbetűvel az elején, ponttal a végén.⁶⁷ A harmadik pedig: egész mondatként, tehát nagybetűvel az elején és ponttal a végén.⁶⁸ Sőt, egy alkalommal a „Neved” szó nagy kezdőbetűs írásával is találkozunk.⁶⁹ Az esetek más részében a teljes szöveg szerepel, nem hiányzik belőle a „meg a” szókapcsolat; de az is az előzőhöz hasonló módokon lehetséges. Először: mellékmondatként szerepelve,⁷⁰ kisbetűvel kezdve és vesszővel zárva. Másodszor: szintén kisbetűvel az elején, de ponttal a végén.⁷¹ Egész mondatként – tehát nagybetűvel kezdve és

pontosvessző kapott helyet. *Alapkömegáldás*, 1.

⁶⁷ *Liturgikon* 1882, 38; *Liturgikon* 1920, 147; *Liturgikon* 1949, 48; *Melles A dicséret áldozata* 1891, 75-76; valamint a harmadik és negyedik kiadás. A *Danilovics Általános énekkönyv* minden kiadásában így szerepel. Aztán a következőkben is: *Danilovics-Krajnyák*, 4; *Kerek Szombati és vasárnapi*, 6-7; *Kerek Egyházi énekkönyv*, 5-6; *Gedeon A hit fegyvere*, 10. A *Melles Jertek, imádjuk*, 41. valamint a többi kiadásban is ugyanilyen. *Oltáregyleti* 1902, 6; *Szemán Lelki kincs*, 2; *Szemán Lelki vigasz*, 14; *Janetschek Kottás liturgia*, 60-67; *Szemán Mindennapi kenyér* 1930, 37; *Boksay Liturgia*, 27-29. Itt azonban érdekes, hogy a „Te” névmást nagybetűvel közli, ami egyébként a szöveg további részére is érvényes. *Élő-Rózsafüzér* 1922, 4; *Élő-Rózsafüzér* 1925, 4; *Élő-Rózsafüzér* 1933, 4; *Kozma Szent Miklós*, 39; *Szemán Szívünk Vigasztalója* 1927, 61; *Demkó Vigyázatok*, 6; *Szupplikáció*, 4-5; *Imádkozzál*, 6-7; *Máriapócsi imakönyv* 1935, 22-23; *Kiss Legszentebb imakönyv*, minden kiadása, 72; *Révész Hitéletünk öre* 1958, 382-383. Az *Emeljük föl szívünket!* minden kiadása. *Hitéletünk öre* 1992, 200; *Grigássy Amerikai imakönyv* 1940, 2; *Révész Hitéletünk öre*, 6; *Hitéletünk öre* 1992, 5; *Timkó Temetési*, 34; *Méhes Első imakönyvem; Gyermekimakönyv* 1993, 27. és 51; *Liturgikus füzet*, 11-12; *Akathisztosz*, 2; *Hálaadó Liturgia*, 22-23; *Zarándokliturgia*, 149; *Alapkömegáldás*, 1.

⁶⁸ *Roskovics Ó-hitű imakönyv* 1862, 25; valamint a második kiadás is; *Szemán Mindennapi kenyér* 1909, 9-10. Itt nagybetűs a kezdés, annak ellenére, hogy előtte vessző állt.

⁶⁹ *Danilovics Liturgikus füzet*, 4.

⁷⁰ *Melles A dicséret áldozata* 1883, 4; *Makói kis énekes*, 4; *Rusznák A keleti egyház miséi*, 222; *Kongresszusi Liturgia*, 10-11. Itt a „Te” névmás nagybetűs. *Békeájtatóság*, 4-5; *Ózdi Liturgia* 1983, 11; *Papp Magasztalja*, 4. Ennek még két további sajátossága is van: a „Te” névmást nagybetűvel közli, a végén pedig pontosvesszőt hoz vessző helyett. Az *Emeljük föl szívünket!* minden kiadása, a másodiktól kezdve, de csak a „Szokásos kezdet”-ben.

⁷¹ *A dicséret áldozata* 1941, 42; *Paraklisz* 1905, 4; *Papp Nagy az imádság*, 2-3. Itt feltűnő a nagybetűs kezdés, mert előtte vessző szerepelt. *Élő-Rózsafüzér* 1938, 8; *Iffúsági imakönyv*, 6; *Krajnyák Lelki kenyér* 1923, 4. a 247-248. viszont nagybetűsen írja: „Te”. *Krajnyák Lelki kenyér* 1931, 4. és 352; *Krajnyák Lelki kenyér* 1948, 4. és 352; *Szemán Szívünk Vigasztalója* 1942, 61; *Krajnyák Gyűjteményes*, 6-7; *Krajnyák Paraklisz* 1930, 7-8; valamint a második kiadás is; *Zsolozsmáskönyv*, 16; valamint a kivonata is, 14. Viszont itt megjelenik – elsőként – a végén a felkiáltójel. *Máriapócsi imakönyv* 1938, 23; *Máriapócsi imakönyv* 1944, 31-32; *Imádkozzunk* 1938, 5; *Imádkozzunk* 1944, 4-5; *Velünk az Isten*, 27-28; *Makói Liturgia*, 24; *Simon Dicsőség*, 5;

ponttal zárva – viszont nem szerepel egyetlen liturgikus kiadványunkban sem.

jöjjön el a te országod,

A Miatyánkhoz ez az egysége az esetek többségében egész mondatként⁷² van jelen liturgikus kiadványainkban: nagy kezdőbetűvel, valamint írásjellel lezárva. Mellékmondatként⁷³ kevesebbszer szerepel, s ezen belül is vagy az elején, vagy pedig a végén nyitott félmondatként lehet találkozni vele. Továbbá, néhány kiadványban a „jöjjön”,⁷⁴ illetve a „jőjön”⁷⁵ régies formában olvasható a „jöjjön” szó. Egy esetben még a nyilvánvalóan hibás „jőjön”⁷⁶ írásmód is előfordul. A többi helyen viszont a megszokott helyesírással olvasható, mint az alapszövegünkben. Olykor viszont az „el” igeikötő marad ki a szövegből.⁷⁷ Az „országod”

Ózdi Liturgia 1944, 18-19; *Ózdi Liturgia* 1959, 10. A *Dicséjétek az Urat!* minden kiadásában; a „Szokásos kezdet”-ben lévő szöveg annyiban tér el, hogy felkiáltójelet hoz a végén, minden kiadásban. Ugyanígy az *Emeljük föl szívünket!* 1958, 19. is. Az *Emeljük föl szívünket!* minden kiadásában, a legutolsót kivéve. *Emeljük föl szívünket!* *Timkó Temetési*, 34; *Méhes Első imakönyvem; Gyermekimakönyv* 1993, 27. és 51; *Liturgikus füzet*, 11-12; *Akathisztosz*, 2; *Hálaadó Liturgia*, 22-23; *Zarándokliturgia*, 149; *Alapkömegáldás*, 1.

⁷² Az összes felsorolásától eltekintve egy sajátos eset: *Krajnyák Lelki kenyér* 1923, 247-248. Itt az egész mondatban a „Te” névmás nagybetűvel szerepel.

⁷³ *Imádságos könyvecske*, 4-5; *Roskovics Ó-hitű imakönyv* 1873, 100; valamint a további kiadások; *Melles A dicséret áldozata* 1883, 4; *Makói kis énekes*, 4; *Páraszász*, 3-4; s az 1917-es is. *Rusznák A keleti egyház miséi*, 222; *Kongresszusi Liturgia*, 10-11. Bár vessző áll előtte, nagybetűvel kezdődik, a „Te” névmást szintén így írja. *Békeájtosság*, 4-5; *Grigássy Amerikai imakönyv* 1945, 6-8. Utána viszont pontosvessző áll. *Papp Magasztalja*, 4. A „Te” névmás nagybetűvel szerepel itt. Az *Emeljük föl szívünket!* minden kiadása, a másodiktól kezdve. *Timkó Temetési*, 34; *Méhes Első imakönyvem; Gyermekimakönyv* 1993, 27. és 51; *Liturgikus füzet*, 11-12; *Akathisztosz*, 2; *Hálaadó Liturgia*, 22-23; *Zarándokliturgia*, 149; *Alapkömegáldás*, 1.

⁷⁴ *Imádságos könyvecske*, 4-5; *Kovács Énekes könyv*, 4. Előtte nincs vessző, csak utána pont. *Paraklisz* 1905, 4; *Szemán Mindennapi kenyér* 1909, 9-10. Itt a „Te” névmás nagybetűvel szerepel. *Szemán Mindennapi kenyér* 1930, 37. Itt újra kisbetűs a névmás. *Szupplikáció*, 4-5; *Zsolozsmáskönyv*, 16; valamint a kivonata is, 14. Felkiáltójelet áll a végén. *Kerek Szombati és vasárnapi*, 6-7; *Kerek Egyházi énekkönyv*, 5-6; *Grigássy Amerikai imakönyv* 1940, 2; *Békeájtosság*, 4-5; *Grigássy Amerikai imakönyv* 1945, 6-8. A *Dicséjétek az Urat!* minden kiadásában, s utána felkiáltójelet áll.

⁷⁵ *Liturgikon* 1882, 38.

⁷⁶ *Janetschek Kottás liturgia*, 60-67. Itt az „el” igeikötő után vessző is bekerült a szövegbe, felesleges módon.

⁷⁷ *Imádságos könyvecske*, 4-5; *Liturgikon* 1882, 38; *Melles A dicséret áldozata* 1883, 4. valamint az ötdízig a többi kiadás. A *Melles Jertek, imádjuk*, 41. valamint a többi kiadásban is ugyanilyen. *Boksay Liturgia*, 27-29. Itt a „Te” névmás nagybetűvel szerepel. *Janetschek Liturgia kétszólamra*, 34-36. Itt viszont vessző áll előtte, mégis

szó szintén előfordul régiesen: „úrszágod”,⁷⁸ illetve „urszágod”⁷⁹ formában is.

legyen meg a te akaratod,

Ez a rész is leggyakrabban, nagybetűvel kezdődik, s vesszővel folytatódik, néha azonban elmarad a vessző.⁸⁰ Kevesebb alkalommal áll az elején kisbetű.⁸¹ Egyszer a „légyen”⁸² változat is előfordul. Vannak olyan esetek, amikor hiányzik a „meg a” szókapcsolat,⁸³ illetve amikor csak a „meg” igekötő hiányzik.⁸⁴

mint a mennyben, úgy a földön is!

Ebben a részletben meglehetősen nagy változatosság tapasztalható. Leggyakrabban ponttal fejeződik be, de olykor vessző⁸⁵ áll utána, vagy pontosvessző⁸⁶ zárja le. Csak ritkán található a mondat végén felkiáltójel.⁸⁷ Csak a fenti alapszövegünkötől eltérő eseteket jelöljük. Megle-

nagybetűvel kezdi a részletet.

⁷⁸ Roskovics Ó-hitű imakönyv 1862, 25; valamint a második kiadás.

⁷⁹ Roskovics Ó-hitű imakönyv 1873, 100; valamint a további kiadások.

⁸⁰ Liturgikon 1920, 147; Liturgikon 1949, 48; Danilovics Általános énekkönyv minden kiadása. Danilovics-Krajnyák, 4; Kerek Szombati és vasárnap, 6-7; Kerek Egyházi énekkönyv, 5-6; Élő-Rózsafüzér 1922, 4; Élő-Rózsafüzér 1925, 4; Élő-Rózsafüzér 1933, 4. A következőben ugyan nem marad el a vessző, de „Te” névmás nagybetűs: Krajnyák Lelki kenyér 1923, 247-248. Kiss Legszentebb imakönyv, minden kiadása, 72; Révész Hitéletünk öre 1958, 382-383; Hitéletünk öre 1992, 200.

⁸¹ Imádságos könyvecske, 4-5. Hiányzik a végéről a vessző. Roskovics Ó-hitű imakönyv 1873, 100; valamint a további kiadások. Itt is hiányzik a vessző. Melles A dicséret áldozata 1883, 4; Makói kis énekes, 4; Párásztász, 3-4; s az 1917-es is; Rusznák A keleti egyház miséi, 222; Kongresszusi Liturgia, 10-11. Utána elmarad a vessző, s a „Te” névmás is nagybetűs. Békeájtatosság, 4-5; Grigássy Amerikai imakönyv 1945, 6-8; Papp Magasztalja, 4. A „Te” névmás nagybetűs itt. Az Emeljük föl szívünket! minden kiadásában, a másodiktól kezdve, a „Szokásos kezdet”-ben. Timkó Temetési, 34; Méhes Első imakönyvem; Gyermekimakönyv 1993, 27. és 51; Liturgikus füzet, 11-12; Akathisztosz, 2; Hálaadó Liturgia, 22-23; Zarándokliturgia, 149; Alapkömegáldás, 1.

⁸² Imádságos könyvecske, 4-5.

⁸³ Liturgikon 1882, 38. A vessző is hiányzik a végéről. Melles A dicséret áldozata 1891, 75-76; valamint a harmadik és negyedik kiadás. A Melles Jertek, imádjuk, 41. valamint a többi kiadásban is ugyanilyen. Janetschek Kottás liturgia, 60-67. A vessző itt hiányzik a végéről. Szemán Mindennapi kenyér 1909, 9-10. Ez viszont vessző utáni nagybetűs kezdéssel szerepel, s a „Te” névmás is nagybetűs. Janetschek Liturgia kétszólamra, 34-36.

⁸⁴ Szemán Mindennapi kenyér 1909, 9-10. A „Te” névmás nagybetűs.

⁸⁵ Roskovics Ó-hitű imakönyv 1873, 100; valamint a további kiadások; Rusznák A keleti egyház miséi, 222; Kongresszusi Liturgia, 10-11.

⁸⁶ Imádságos könyvecske, 4-5.

⁸⁷ Zsolozsmáskönyv, 16; és a kivonata is, 14; Békeájtatosság, 4-5; Emeljük föl szívünket!

hetősen gyakori a „miképen – azonképen”⁸⁸ szókapcsolat. De előfordul jó helyesírással is: „miképpen – azonképpen”.⁸⁹ További változatosságok is vannak még a szövegekben: „mikép – úgy”,⁹⁰ „miképen – úgy”,⁹¹ „miképen – úgy”,⁹² „mint – úgy”.⁹³ Egyéb eltérések is találhatóak még ebben a részletben: előfordul az itt helytelen „menyben”⁹⁴ (ami önmagában értelmes szó, de mást jelent), illetve a helyes „mennyekben”⁹⁵ szó. Meglehetősen gyakran hiányzik a névelő a „mennyben” szó elől.⁹⁶ Egyes

2000, 8. és 145. A *Dicsérvételek az Urat!* minden kiadása, a másodiktól kezdve. *Alapkömegéldás*, 1.

⁸⁸ *Roskovics Ó-hitű imakönyv 1873*, 100; valamint a további kiadások. *Liturgikon 1920*, 147; *Liturgikon 1949*, 48; *Melles A dicséret áldozata 1883*, 4; *Melles A dicséret áldozata 1891*, 75-76; valamint a harmadik és negyedik kiadás; *Melles A dicséret áldozata 1941*, 42; *Gedeon A hit fegyvere*, 10. A *Melles Jertek, imádjuk*, 41. valamint a többi kiadásban is ugyanilyen. *Oltáregyleti 1902*, 6; *Paraklisz 1905*, 4; *Szemán Lelki kincs*, 2; *Szemán Lelki vigasz*, 14; *Makói kis énekes*, 4. Benne hiányzik a vessző. *Szemán Mindennapi kenyér 1909*, 9-10; *Rusznák A keleti egyház miséi*, 222; *Élő-Rózsafüzér 1922*, 4; *Élő-Rózsafüzér 1925*, 4; *Élő-Rózsafüzér 1933*, 4; *Iffjúsági imakönyv*, 6; *Krajnyák Lelki kenyér 1923*, 4. és 247-248; *Kozma Szent Miklós*, 39; *Szemán Szívünk Vigasztalója 1927*, 61; *Demkó Vigázstatok*, 6; *Krajnyák Gyűjteményes*, 6-7; *Krajnyák Paraklisz 1930*, 7-8; valamint a második kiadás is; *Krajnyák Paraklisz 1930*, 7-8; valamint a második kiadás is; *Szupplikáció*, 4-5; *Máriapócsi imakönyv 1938*, 23; *Máriapócsi imakönyv 1944*, 31-32; *Imádkozunk 1938*, 5; *Imádkozunk 1944*, 4-5; *Velünk az Isten*, 27-28; *Grigássy Amerikai imakönyv 1940*, 2; *Grigássy Amerikai imakönyv 1945*, 6-8; *Papp Magasztalja*, 4; *Dicsérvételek az Urat! 1954*, 114; *Révész Hitéletünk öre*, 6.

⁸⁹ *Imádságos könyvecske*, 4-5; *Szemán Mindennapi kenyér 1930*, 37; *Krajnyák Lelki kenyér 1931*, 352; *Krajnyák Lelki kenyér 1948*, 352; *Kiss Legszentebb imakönyv*, minden kiadása, 72; *Révész Hitéletünk öre 1958*, 382-383; *Hitéletünk öre 1992*, 200. A *Dicsérvételek az Urat!* minden kiadása, a másodiktól kezdve. *Hitéletünk öre 1992*, 5.

⁹⁰ *Párasztás*, 3-4; s az 1917-es is.

⁹¹ *Janetschek Kottás liturgia*, 60-67.

⁹² *Papp Nagy az imádság*, 2-3.

⁹³ *Roskovics Ó-hitű imakönyv 1873*, 100; valamint a további kiadások; *Danilovics Liturgikus füzet*, 4. A *Danilovics Általános énekkönyv* minden kiadása. Itt hiányzik a vessző az „úgy” előtt.

⁹⁴ *Janetschek Kottás liturgia*, 60-67.

⁹⁵ *Szemán Mindennapi kenyér 1909*, 9-10; *Krajnyák Paraklisz 1930*, 7-8; valamint a második kiadás is; *Szupplikáció*, 4-5.

⁹⁶ *Imádságos könyvecske*, 4-5; *Roskovics Ó-hitű imakönyv 1873*, 100; valamint a további kiadások; *Liturgikon 1920*, 147; *Liturgikon 1949*, 48; *Melles A dicséret áldozata 1883*, 4; *Melles A dicséret áldozata 1891*, 75-76; valamint a harmadik és negyedik kiadás. A *Melles Jertek, imádjuk*, 41. valamint a többi kiadásban is ugyanilyen. *Makói kis énekes*, 4. Benne hiányzik a vessző. *Janetschek Kottás liturgia*, 60-67; *Szemán Mindennapi kenyér 1909*, 9-10; *Szemán Mindennapi kenyér 1930*, 37; *Rusznák A keleti egyház miséi*, 222; *Élő-Rózsafüzér 1922*, 4; *Élő-Rózsafüzér 1925*, 4; *Élő-*

esetekben viszont bővül a részlet, s ilyen formában jelenik meg: „itt a földön”.⁹⁷

Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma,

A Miatyánknak ez a részlete is meglehetősen változatosságot mutat a különböző kiadások egybevetése alapján. Az alapszövegtől eltérően, olykor kisbetűvel kezdődik ez a rész.⁹⁸ Egy alkalommal bővül a kezdés az „a mi”⁹⁹ betoldással. Szintén az alapszövegtől való eltérést jelenti az „adjad”¹⁰⁰ alkalmazása, illetve a helyesírás szempontjából helytelen „addjad”¹⁰¹ szóé. Olykor a „nekünk”¹⁰² szó is előfordul, valamint hibás írással a „nekünk”.¹⁰³ Az esetek többségében nincs a rész utána írásjel.¹⁰⁴ Viszonylag sokszor fordul elő azonban az is, hogy pont

Rózsafüzér 1933, 4; Ifjúsági imakönyv, 6; Krajnyák Lelki kenyér 1923, 4. és 247-248; Kozma Szent Miklós, 39; Szémán Szívünk Vigasztalója 1927, 61; Demkó Vigyázatok, 6; Krajnyák Gyűjteményes, 6-7; Krajnyák Paraklisz 1930, 7-8; valamint a második kiadás is; Szupplikáció, 4-5; Imádkozzál, 6-7; Máriapócsi imakönyv 1935, 22-23; Máriapócsi imakönyv 1938, 23; Máriapócsi imakönyv 1944, 31-32; Imádkozzunk 1938, 5; Imádkozzunk 1944, 4-5; Velünk az Isten, 27-28; Kiss Legszentebb imakönyv, minden kiadása, 72; Révész Hitéletünk öre 1958, 382-383; Hitéletünk öre 1992, 200; Kongresszusi Liturgia, 10-11; Grigássy Amerikai imakönyv 1940, 2; Grigássy Amerikai imakönyv 1945, 6-8. A Dicséjétek az Urat! minden kiadása. Révész Hitéletünk öre, 6; Hitéletünk öre 1992, 5.

⁹⁷ *Rusznák A keleti egyház miséi, 222; Krajnyák Gyűjteményes, 6-7; Krajnyák Paraklisz 1930, 7-8; valamint a második kiadás is; Papp Magasztalja, 4.*

⁹⁸ *Roskovics Ó-hitű imakönyv 1873, 100; valamint a további kiadások. Rusznák A keleti egyház miséi, 222.*

⁹⁹ *Imádságos könyvecske, 4-5.*

¹⁰⁰ *Imádságos könyvecske, 4-5; Liturgikon 1882, 38; Liturgikon 1920, 147; Liturgikon 1949, 48; Melles A dicséret áldozata 1883, 4; Melles A dicséret áldozata 1891, 75-76; valamint a harmadik és negyedik kiadás. A Melles Jertek, imádjuk, 41. S a többi változat is ilyen. Élő-Rózsafüzér 1922, 4; Élő-Rózsafüzér 1925, 4; Élő-Rózsafüzér 1933, 4; Krajnyák Lelki kenyér 1923, 247-248; Krajnyák Lelki kenyér 1931, 352; Krajnyák Lelki kenyér 1948, 352; Kozma Szent Miklós, 39; Szémán Szívünk Vigasztalója 1927, 61; Janetschek Liturgia kétszólamra, 34-36; Krajnyák Paraklisz 1930, 7-8; valamint a második kiadás is. Szupplikáció, 4-5; Kiss Legszentebb imakönyv, minden kiadása, 72; Révész Hitéletünk öre 1958, 382-383; Hitéletünk öre 1992, 200.*

¹⁰¹ *Janetschek Kottás liturgia, 60-67; Boksay Liturgia, 27-29; Ifjúsági imakönyv, 6.*

¹⁰² *Krajnyák Lelki kenyér 1931, 352; Krajnyák Lelki kenyér 1948, 352; Kerek Szombati és vasárnapi, 6-7; Kerek Egyházi énekkönyv, 5-6; Timkó Temetési, 34.*

¹⁰³ *Szémán Szívünk Vigasztalója 1927, 61; Kongresszusi Liturgia, 10-11.*

¹⁰⁴ *Imádságos könyvecske, 4-5; Liturgikon 1920, 147; Liturgikon 1949, 48; Danilovics-Krajnyák, 4; Kerek Szombati és vasárnapi, 6-7; Kerek Egyházi énekkönyv, 5-6; Mákó kis énekes, 4; Párásztász, 3-4; s az 1917-es is; Szémán Mindennapi kenyér 1930, 37; Boksay Liturgia, 27-29; Rusznák A keleti egyház miséi, 222; Élő-Rózsafüzér 1922, 4; Krajnyák Lelki kenyér 1923, 4. és 247-248; Krajnyák Lelki kenyér 1931, 4.*

zárja le.¹⁰⁵ Néhány alkalommal pedig pontosvessző kerül a részlet végére.¹⁰⁶

és bocsásd meg a mi vétkeinket,

Többször előfordul nagybetűs kezdés¹⁰⁷ a Miatyánknak ebben a részletében, miután az előzőt pont zárta le, az alapszövegünktől eltérően. Sokszor kerül bele a „nekünk”¹⁰⁸ betoldás, de olykor előfordul a „né-

és 352; *Krajnyák Lelki kenyér 1948*, 4. és 352; *Demkó Vigyázatok*, 6; *Krajnyák Gyűjteményes*, 6-7; *Janetschek Liturgia kétszólamra*, 34-36; *Krajnyák Paraklisz 1930*, 7-8; valamint a második kiadás is. *Kiss Legszentebb imakönyv*, minden kiadása, 72; *Révész Hitéletünk öre 1958*, 382-383; *Hitéletünk öre 1992*, 200. *Kongresszusi Liturgia*, 10-11. Előtte vessző áll, mégis nagybetűvel kezdődik. *Grigássy Amerikai imakönyv 1940*, 2; *Makói Liturgia*, 24; *Ózdi Liturgia 1944*, 18-19; *Ózdi Liturgia 1959*, 10; *Papp Magasztalja*, 4. A *Dicsérjétek az Urat!* összes kiadásában. *Révész Hitéletünk öre*, 6; *Hitéletünk öre 1992*, 5.

¹⁰⁵ *Roskovics Ó-hitű imakönyv 1862*, 25. A második kiadás ugyanígy. *Kovács Énekes könyv*, 4; *Paraklisz 1905*, 4; *Szemán Lelki vigasz*, 14; *Janetschek Kottás liturgia*, 60-67; *Szemán Mindennapi kenyér 1909*, 9-10; *Élő-Rózsafüzér 1925*, 4; *Élő-Rózsafüzér 1933*, 4; *Élő-Rózsafüzér 1938*, 8; *Iffjúsági imakönyv*, 6; *Szupplikáció*, 4-5; *Imádkozzál*, 6-7; *Máriapócsi imakönyv 1935*, 22-23; *Máriapócsi imakönyv 1938*, 23; *Máriapócsi imakönyv 1944*, 31-32; *Imádkozunk 1938*, 5; *Imádkozunk 1944*, 4-5; *Velünk az Isten*, 27-28.

¹⁰⁶ *Roskovics Ó-hitű imakönyv 1873*, 100; valamint a további kiadások. *Grigássy Amerikai imakönyv 1945*, 6-8.

¹⁰⁷ *Roskovics Ó-hitű imakönyv 1862*, 25; valamint a második kiadás is. *Papp Nagy az imádság*, 2-3; *Élő-Rózsafüzér 1925*, 4; *Élő-Rózsafüzér 1933*, 4; *Élő-Rózsafüzér 1938*, 8; *Iffjúsági imakönyv*, 6; *Szupplikáció*, 4-5; *Imádkozzál*, 6-7; *Máriapócsi imakönyv 1935*, 22-23; *Máriapócsi imakönyv 1938*, 23; *Máriapócsi imakönyv 1944*, 31-32; *Imádkozunk 1938*, 5; *Imádkozunk 1944*, 4-5; *Velünk az Isten*, 27-28; *Alapkömegálás*, 1.

¹⁰⁸ *Roskovics Ó-hitű imakönyv 1862*, 25; valamint a második kiadás is. *Liturgikon 1882*, 38; *Melles A dicséret áldozata* minden kiadásában; *Danilovics Általános énekkönyv* minden kiadásában; *Danilovics-Krajnyák*, 4; *Kerek Szombati és vasárnapi*, 6-7; *Kerek Egyházi énekkönyv*, 5-6; *Gedeon A hit fegyvere*, 10. A *Melles Jertek*, imádjuk, 41. S a többi változat is ugyanilyen. *Oltáregyleti 1902*, 6; *Kovács Énekes könyv*, 4; *Paraklisz 1905*, 4; *Szemán Lelki kincs*, 2; *Szemán Lelki vigasz*, 14; *Janetschek Kottás liturgia*, 60-67; *Szemán Mindennapi kenyér 1909*, 9-10; *Élő-Rózsafüzér 1922*, 4; *Élő-Rózsafüzér 1925*, 4; *Élő-Rózsafüzér 1933*, 4; *Iffjúsági imakönyv*, 6. A *Krajnyák Lelki kenyér* minden kiadásában. *Szemán Szívünk Vigasztalója 1942*, 61; *Krajnyák Gyűjteményes*, 6-7; *Janetschek Liturgia kétszólamra*, 34-36; *Krajnyák Paraklisz 1930*, 7-8; valamint a második kiadás is. *Zsolozsmáskönyv*, 16; és a kivonata is, 14. *Imádkozzál*, 6-7; *Máriapócsi imakönyv 1935*, 22-23; *Grigássy Amerikai imakönyv 1940*, 2; *Makói Liturgia*, 24; *Simon Dicsőség*, 5; *Békeájtatosság*, 4-5; *Ózdi Liturgia 1944*, 18-19; *Grigássy Amerikai imakönyv 1945*, 6-8; *Dicsérjétek az Urat!* minden kiadásában, a „Szokásos kezdet”-ben. *Révész Hitéletünk öre*, 6; *Hitéletünk öre 1992*, 5.

künk”¹⁰⁹ is, vagy pedig, néhány alkalommal, a hibás „nekünk”¹¹⁰ változat. A szintén hibás változat is megtalálható: az „a mi” helyett az „ami vétkeinket”.¹¹¹ Egy olyan eset is van, amikor kimarad az „a mi”¹¹² szókapcsolat a szövegből,¹¹³ valamint két esetben pedig egyáltalán nincs a részlet után írásjel.¹¹⁴

amint mi is megbocsátunk az ellenünk vétőknek!

A Miatyánknak ebben a következő részletében ismét sok eltérés látható a különböző kiadványok alapján. Megjelenik a „miképpen”¹¹⁵ szó, valamint a „miképen”¹¹⁶ is; ez utóbbi helyteles írásmóddal; valamint az „a mint”¹¹⁷ szintén helytelenül. Néhány alkalommal jelentkezik a

¹⁰⁹ *Liturgikon 1920*, 147; *Liturgikon 1949*, 48; *Boksay Liturgia*, 27-29; *Szupplikáció*, 4-5; *Kiss Legszentebb imakönyv*, minden kiadása, 72; *Révész Hitéletünk óre 1958*, 382-383; *Hitéletünk óre 1992*, 200; *Kongresszusi Liturgia*, 10-11; *Dicséjétek az Urat! 1954*, 114.

¹¹⁰ *Kozma Szent Miklós*, 39; *Szémán Szívünk Vigasztalója 1927*, 61.

¹¹¹ *Makói kis énekes*, 4; *Szémán Mindennapi kenyér 1909*, 9-10.

¹¹² *Szémán Mindennapi kenyér 1930*, 37.

¹¹³ Természetesen itt nem vesszük figyelembe az ökumenikus fordítású Miatyánk szövegét, amiről külön pontban lesz szó.

¹¹⁴ *Janetschek Kottás liturgia*, 60-67; *Boksay Liturgia*, 27-29.

¹¹⁵ *Imádságos könyvecske*, 4-5; *Krajnyák Lelki kenyér 1931*, 4; *Krajnyák Lelki kenyér 1948*, 4; *Kiss Legszentebb imakönyv*, minden kiadása, 72; *Révész Hitéletünk óre 1958*, 382-383; *Hitéletünk óre 1992*, 200. A *Dicséjétek az Urat!* minden kiadása. *Hitéletünk óre 1992*, 5.

¹¹⁶ *Liturgikon 1882*, 38; *Melles A dicséret áldozata 1883*, 4; *Melles A dicséret áldozata 1891*, 75-76; valamint a harmadik és negyedik kiadás. *Melles A dicséret áldozata 1941*, 42; *Danilovics Liturgikus füzet*, 4. A *Danilovics Általános énekkönyv* minden kiadása, de a „megbocsátunk” szó után vessző következik. *Danilovics-Krajnyák*, 4; *Kerek Szombati és vasárnapi*, 6-7; *Kerek Egyházi énekkönyv*, 5-6; *Gedeon A hit fegyvere*, 10. A *Melles Jertek, imádjuk*, 41. A többi változat is ugyanilyen. *Oltáregyleti 1902*, 6; *Paraklisz 1905*, 4; *Szémán Lelki kincs*, 2; *Szémán Lelki vigasz*, 14; *Makói kis énekes*, 4; *Párásztász*, 3-4; s az 1917-es is; *Janetschek Kottás liturgia*, 60-67; *Szémán Mindennapi kenyér 1909*, 9-10; *Szémán Mindennapi kenyér 1930*, 37; *Boksay Liturgia*, 27-29; *Papp Nagy az imádság*, 2-3; *Rusznák A keleti egyház miséi*, 222; *Élő-Rózsafüzér 1922*, 4; *Élő-Rózsafüzér 1925*, 4; *Élő-Rózsafüzér 1933*, 4; *Ifjúsági imakönyv*, 6; *Krajnyák Lelki kenyér 1923*, 4; *Krajnyák Lelki kenyér 1923*, 247-248; *Kozma Szent Miklós*, 39; *Szémán Szívünk Vigasztalója 1927*, 61; *Demkó Vigyázatok*, 6; *Krajnyák Gyűjteményes*, 6-7; *Krajnyák Paraklisz 1930*, 7-8; valamint a második kiadás is. *Imádkozzál*, 6-7; *Máriapócsi imakönyv 1935*, 22-23; *Máriapócsi imakönyv 1938*, 23; *Máriapócsi imakönyv 1944*, 31-32; *Imádkozzunk 1938*, 5; *Imádkozzunk 1944*, 4-5; *Velünk az Isten*, 27-28; *Kongresszusi Liturgia*, 10-11; *Grigássy Amerikai imakönyv 1940*, 2; *Grigássy Amerikai imakönyv 1945*, 6-8; *Grigássy Amerikai imakönyv 1945*, 6-8. A *Dicséjétek az Urat!* minden kiadása a „Szokásos kezdet”-ben.

¹¹⁷ *Roskovics Ó-hitű imakönyv 1862*, 25; és a további kiadások. *Kovács Énekes könyv*, 4.

szövegben a „megbocsájtunk”¹¹⁸ kifejezés. A következő is többféle változatban van meg. A leggyakoribb forma ezek közül a „vétetteknek”¹¹⁹. Egyszer megjelenik rossz helyesírással is: „véteteknek”.¹²⁰ Többször látható a „vétkezőknek”¹²¹ változat is. Egyszer hiányzik a névelő „az ellenünk”¹²² szókapcsolatból. Az írásjelek közül a leggyakoribb a pont a részlet végén, ami nem egyezik az alapszövegünkben látható változattal. A felkiáltójel¹²³ csak ritkán látható. Viszont a pontosvessző¹²⁴ többször, s csaknem ugyanannyiszor a vessző¹²⁵ is. Egyes esetekben viszont nincs írásjel¹²⁶ a részlet végén.

És ne vigy minket a kísértésbe,

Az alapszövegünktől ugyan eltér a „vigy” ige rövid magánhangzóval írt formája, ám az esetek túlnyomó többségében ez szerepel, így a másik változat lelőhelyeit soroljuk fel: „vigy”.¹²⁷ Az alapszövegtől

¹¹⁸ *Rusznák A keleti egyház miséi*, 222; *Makói Liturgia*, 24; *Ózdi Liturgia 1944*, 18-19.

¹¹⁹ *Imádságos könyvecske*, 4-5; *Liturgikon 1882*, 38; *Liturgikon 1920*, 147; *Liturgikon 1949*, 48; *Melles A dicséret áldozata 1891*, 75-76; valamint a harmadik és negyedik kiadás. A *Melles Jerék, imádjuk*, 41. S a többi változat is ugyanilyen. *Oltáregyleti 1902*, 6; *Paraklisz 1905*, 4; *Szemán Lelki kincs*, 2; *Szemán Lelki vigasz*, 14; *Makói kis énekes*, 4; *Boksay Liturgia*, 27-29; *Rusznák A keleti egyház miséi*, 222; *Iffúsági imakönyv*, 6; *Krajnyák Lelki kenyér 1923*, 247-248; *Kozma Szent Miklós*, 39; *Krajnyák Gyűjteményes*, 6-7; *Janetschek Liturgia kétszólamra*, 34-36; *Krajnyák Paraklisz 1930*, 7-8; valamint a második kiadás is. *Szupplikáció*, 4-5; *Kiss Legszentebb imakönyv*, minden kiadása, 72; *Révész Hitéletünk öre 1958*, 382-383; *Hitéletünk öre 1992*, 200.

¹²⁰ *Janetschek Kottás liturgia*, 60-67.

¹²¹ *Szemán Szívünk Vigasztalója 1927*, 61; *Janetschek Liturgia kétszólamra*, 34-36; *Szupplikáció*, 4-5; *Grigássy Amerikai imakönyv 1945*, 6-8.

¹²² *Imádságos könyvecske*, 4-5.

¹²³ *Emeljük föl szívünket! 2000*, 8. és 145; *Alapkömegáldás*, 1.

¹²⁴ *Roskovics Ó-hitű imakönyv 1873*, 100. S a további kiadások; *Makói kis énekes*, 4; *Párásztás*, 3-4; s az 1917-es is; *Szemán Mindennapi kenyér 1930*, 37; *Demkó Vigyázatok*, 6; *Zsolozsmáskönyv*, 16; valamint a kivonata is, 14; *Grigássy Amerikai imakönyv 1945*, 6-8. A *Dicsérvételek az Urat!* minden kiadása a „Szokásos kezdet”-ben.

¹²⁵ *Danilovics Liturgikus füzet*, 4. A *Danilovics Általános énekkönyv* minden kiadása. *Danilovics-Krajnyák*, 4; *Kerek Szombati és vasárnapi*, 6-7; *Kerek Egyházi énekkönyv*, 5-6; *Gedeon A hit fegyvere*, 10; *Oltáregyleti 1902*, 6; *Szemán Lelki kincs*, 2; *Janetschek Kottás liturgia*, 60-67; *Rusznák A keleti egyház miséi*, 222; *Krajnyák Lelki kenyér 1923*, 4; *Simon Dicsőség*, 5; *Békeájtatosság*, 4-5; *Kerek Szombati és vasárnapi*, 6-7; *Kerek Egyházi énekkönyv*, 5-6.

¹²⁶ *Janetschek Liturgia kétszólamra*, 34-36; *Kongresszusi Liturgia*, 10-11; *Hitéletünk öre 1992*, 5.

¹²⁷ *Liturgikon 1949*, 48; *Papp Nagy az imádság*, 2-3; *Krajnyák Lelki kenyér 1923*, 4; *Imádkozzál*, 6-7; *Máriapócsi imakönyv 1935*, 22-23; *Ózdi Liturgia 1983*, 11; *Hitéle-*

szintén eltér „kisértetbe”¹²⁸ szó, mégpedig meglehetősen sokszor van jelen a részletben, mint ahogy a „kisértésbe”¹²⁹ formula is. A harmadik változat kevesebbszer szerepel: „kisértetbe”.¹³⁰ Egyes esetekben hiányzik a vizsgált részletben az „a” névelő,¹³¹ más esetekben pedig zárójelben kapott helyet a szövegben.¹³² Kevesebbszer fordul elő az egységet lezáró írásjelként a pontosvessző,¹³³ viszont a pont lényegesen többször.¹³⁴ Bár igaz, hogy legtöbbször ugyanúgy, mint az alapszöveg, tehát vesszővel zárul.

tünk öre 1992, 5. Az Emeljük föl szívünket! 1992-es kiadásától kezdve mindegyikben. Zarándokliturgia, 149.

- ¹²⁸ *Imádságos könyvecske, 4-5. A Roskovics Ó-hitű imakönyv minden kiadása. Liturgikon 1882, 38; Liturgikon 1920, 147; Danilovics Liturgikus füzet, 4. A Danilovics Általános énekkönyv minden kiadása. Danilovics-Krajnyák, 4; Kerek Szombati és vasárnapi, 6-7; Kerek Egyházi énekkönyv, 5-6; Gedeon A hit fegyvere, 10. A Melles Jertek, imádjuk, 41. valamint a többi változat is ugyanilyen. Oltáregyleti 1902, 6; Kovács Énekes könyv, 4; Paraklisz 1905, 4; Szemán Lelki kincs, 2; Szemán Lelki vigasz, 14; Makói kis énekes, 4; Párásztász, 3-4; s az 1917-es is; Janetschek Kottás liturgia, 60-67; Szemán Mindennapi kenyér 1909, 9-10; Boksay Liturgia, 27-29; Papp Nagy az imádság, 2-3; Rusznák A keleti egyház miséi, 222; Élő-Rózsafüzér 1922, 4; Élő-Rózsafüzér 1925, 4; Élő-Rózsafüzér 1933, 4; Élő-Rózsafüzér 1938, 8; Ifjúsági imakönyv, 6; Krajnyák Lelki kenyér 1923, 247-248; Szupplikáció, 4-5; Grigássy Amerikai imakönyv 1940, 2.*
- ¹²⁹ *Liturgikon 1949, 48; Kozma Szent Miklós, 39; Szemán Szívünk Vigasztalója 1927, 61; Demkó Vigyázatok, 6; Kongresszusi Liturgia, 10-11; Ózdi Liturgia 1944, 18-19; Grigássy Amerikai imakönyv 1945, 6-8; Grigássy Amerikai imakönyv 1945, 6-8; Timkó Temetési, 34; Méhes Első imakönyvem [sztl.].*
- ¹³⁰ *Krajnyák Lelki kenyér 1923, 4; Imádkozzál, 6-7; Máriapócsi imakönyv 1935, 22-23.*
- ¹³¹ *Melles A dicséret áldozata 1941, 42. A Melles Jertek, imádjuk, 41. valamint a többi változat. Szemán Mindennapi kenyér 1909, 9-10; Szemán Mindennapi kenyér 1930, 37; Boksay Liturgia, 27-29; Élő-Rózsafüzér 1922, 4; Élő-Rózsafüzér 1925; Ifjúsági imakönyv, 6; Kozma Szent Miklós, 39; Szemán Szívünk Vigasztalója 1927, 61; Demkó Vigyázatok, 6; Janetschek Liturgia kétszólamra, 34-36; Kiss Legszentebb imakönyv, minden kiadása, 72; Révész Hitéletünk öre 1958, 382-383; Hitéletünk öre 1992, 200; Grigássy Amerikai imakönyv 1940, 2; Makói Liturgia, 24; Ózdi Liturgia 1944, 18-19; Alapkömegáldás, 1.*
- ¹³² *Danilovics Liturgikus füzet, 4. A Danilovics Általános énekkönyv minden kiadása. Danilovics-Krajnyák, 4; Kerek Szombati és vasárnapi, 6-7; Kerek Egyházi énekkönyv, 5-6; Gedeon A hit fegyvere, 10.*
- ¹³³ *Imádságos könyvecske, 4-5; Roskovics Ó-hitű imakönyv 1873, 100; valamint a további kiadások.*
- ¹³⁴ *Roskovics Ó-hitű imakönyv 1862, 25; valamint a második kiadás. Kovács Énekes könyv, 4; Paraklisz 1905, 4; Szemán Lelki vigasz, 14; Makói kis énekes, 4; Szemán Mindennapi kenyér 1909, 9-10; Élő-Rózsafüzér 1925, 4; Ifjúsági imakönyv, 6; Kozma Szent Miklós, 39; Szemán Szívünk Vigasztalója 1927, 61; Demkó Vigyázatok, 6.*

de szabadíts meg a gonosztól!

A „szabadíts”¹³⁵ szó helytelen változata viszonylag sokszor jelenik meg a különböző kiadások szövegeiben. Olykor hiányzik a részletből a „meg” igekötő.¹³⁶ Egyszer egy nyilvánvaló sajtóhibával is lehet találkozni: „gonosztól”.¹³⁷ A részlet önálló mondat, nagybetűvel kezdve¹³⁸ is szerepel néhány alkalommal, s olykor a végére felkiáltójelet kerül,¹³⁹ mint az alapszövegünkben. Máskor egyszerűen pont áll a szöveg végén.

4. Az ökumenikus Miatyánk

Az ökumenikus fordítású Miatyánk eddig nyolc alkalommal látott napvilágot nyomtatásban a liturgikus könyveinkben. Mivel ez a legújabb fordítás is változatosságot mutat a különböző kiadványokban, részletes elemzés tárgyává tesszük. Az összehasonlító egybevetés kitér a legkisebb eltérésekre is.

Előljáróban fontos megjegyezni, hogy körlevélbeli rendelkezés jelent meg arról, hogy az ökumenikus fordítású Miatyánkot magyar gö-

¹³⁵ *Imádságos könyvecske*, 4-5. A *Roskovics Ó-hitű imakönyv* minden kiadása. *Liturgikon* 1882, 38; *Liturgikon* 1920, 147; *Melles A dicséret áldozata* 1883, 4; *Melles A dicséret áldozata* 1891, 75-76; valamint a harmadik és negyedik kiadás; *Danilovics Liturgikus füzet*, 4. A *Danilovics Általános énekkönyv* minden kiadása. *Gedeon A hit fegyvere*, 10. A *Melles Jertek, imádjuk*, 41. és a további kiadások. *Oltáregyleti* 1902, 6; *Kovács Énekes könyv*, 4; *Paraklisz* 1905, 4; *Szemán Lelki kincs*, 2; *Szemán Lelki vigasz*, 14; *Makói kis énekes*, 4; *Párásztász*, 3-4; s az 1917-es is; *Janetschek Kottás liturgia*, 60-67; *Szemán Mindennapi kenyér* 1909, 9-10; *Boksay Liturgia*, 27-29; *Papp Nagy az imádság*, 2-3; *Élő-Rózsafüzér* 1922, 4; *Élő-Rózsafüzér* 1925, 4; *Élő-Rózsafüzér* 1933, 4; *Ifjúsági imakönyv*, 6; *Kozma Szent Miklós*, 39; *Szemán Szívünk Vigasztalója* 1927, 61; *Demkó Vigyázatok*, 6; *Szupplikáció*, 4-5; *Grigássy Amerikai imakönyv* 1940, 2; *Makói Liturgia*, 24; *Ózdi Liturgia* 1944, 18-19; *Grigássy Amerikai imakönyv* 1945, 6-8.

¹³⁶ *Imádságos könyvecske*, 4-5; *Szemán Lelki vigasz*, 14.

¹³⁷ *Szemán Szívünk Vigasztalója* 1927, 61.

¹³⁸ *Roskovics Ó-hitű imakönyv* 1862, 25; és a második kiadás. *Kovács Énekes könyv*, 4; *Paraklisz* 1905, 4; *Szemán Lelki kincs*, 2; *Szemán Lelki vigasz*, 14; *Makói kis énekes*, 4; *Szemán Mindennapi kenyér* 1909, 9-10; *Élő-Rózsafüzér* 1925, 4; *Élő-Rózsafüzér* 1933, 4; *Ifjúsági imakönyv*, 6; *Kozma Szent Miklós*, 39; *Szemán Szívünk Vigasztalója* 1927, 61; *Demkó Vigyázatok*, 6; *Szupplikáció*, 4-5.

¹³⁹ *Boksay Liturgia*, 27-29; *Krajnyák Lelki kenyér* 1923, 247-248; *Zsolozsmáskönyv*, 16; valamint a kivonata is, 14; *Békeájtatosság*, 4-5. A *Dicsérjétek az Urat!* minden kiadásában, a „Szokásos kezdet”-ben. *Gyermekimakönyv* 1993, 27. és 51; *Alapkömeg-áldás*, 1.

rög katolikus egyházunkban egyelőre csak az uniós imahét folyamán szabad használni, tehát a Szent Liturgiában nem. Keresztes Szilárd püspök rendelkezése a következő: „A Magyar Püspöki Kar és az Egyházak Ökumenikus Tanácsa által létrehozott közös bizottság elkészítette a Miatyánk és az Apostoli Hitvallás közös, ökumenikus fordítását, amelyet a Püspöki Kar elfogadott. Ennek alapján úgy intézkedem, hogy ezt a szöveget kell használni az egységért végzett imádság során... Liturgikus szertartásokon további intézkedésig a liturgikus könyvek szövegét kell imádkozni”¹⁴⁰.

Első alkalommal a pápai Liturgiára való felkészülést elősegítő füzetben jelent meg ez a szöveg, majd a pápalátogatásra, aztán a pápai szerkönyvbe is ugyanez a szöveg került. Később az imakönyveink újabb kiadásában is megjelent, valamint további kottás kiadványokban.

Elemzésünkben a leghivatalosabb szöveget, a pápai szerkönyvet vesszük alapul,¹⁴¹ s azzal vetjük egybe a többi változatot.

Miatyánk, aki a mennyekben vagy, szenteltessék meg a te neved, jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod, amint a mennyben, úgy a földön is. Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma, és bocsásd meg vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek, és ne vígy minket kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól.

Az első eltérés a különböző változatok között a kezdetben, megszólításban található. Az alapszöveg „Miatyánk” formájához még egy másik¹⁴² ugyanilyen csatlakozik, a többi a „Mi Atyánk” változatot tartalmazza.¹⁴³ A „te” személyes névmás kisbetűvel látható az alapszöveg mellett még három alkalommal,¹⁴⁴ viszont nagybetűs formában is

¹⁴⁰ „1751/1988. szám. Az Apostoli Hitvallás és a Miatyánk ökumenikus szövege”, in IVANCSÓ, I., *A magyar görögkatolikuság körlevélben közölt liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, Nyíregyháza 1998, 351.

¹⁴¹ *Visitatio pastoralis Summi Pontificis Joannis Pauli P. P. II in Hungaria diebus 16-20 Augusti a.D. 1991*, 99.

¹⁴² *Életünk Krisztus! II. János Pál pápa máriapócsi zarándoklata 1991. augusztus 18.*, 65-66;

¹⁴³ *Emeljük föl szívünket! 1992*, 8; *Emeljük föl szívünket! 2000*, 12-13; *Pápai liturgia 1991. augusztus 18.* [sztl.] (kottás); *Máriapócs 1996. augusztus 18*, 15; *Máriapócs 1998*, 15. (kottás);

¹⁴⁴ *Emeljük föl szívünket! 1992*, 8; *Emeljük föl szívünket! 2000*, 12-13; *Máriapócs 1998*, 15. (kottás);

előfordul, szintén háromszor.¹⁴⁵ Egy esetben nyilvánvalóan hibás módon jelenik meg egy vessző az „országod, Legyen” részletben.¹⁴⁶ A „mennyben úgy” szókapcsolatból hiányzik a vessző.¹⁴⁷ Az „a földön is!” résszel befejeződő mondat végén egy esetben felkiáltójelel áll.¹⁴⁸ Négy esetben¹⁴⁹ az alapszövegtől eltérő módon a „nékünk” szó áll a szövegben. Ugyancsak ezen négy alkalommal elmarad a vessző a „ma és” szavak közül.¹⁵⁰ A „vétkezőknek” szó után egyszer pont áll,¹⁵¹ s ez lezárja a mondatot. Máskor viszont felkiáltójelel került oda mondatzárónak.¹⁵² A többi esetben, az alapszöveggel megegyezően, vessző kapcsolja össze a két mellékmondatot. Egy esetben a nyelvtanilag helytelen „kisértésbe” formával lehet találkozni.¹⁵³

Összegzés

Összegzésképpen azt lehet megállapítani, hogy a XVIII. század végétől napjainkig öröndetesen sok alkalommal jelent meg a magyar görög katolikus egyház liturgikus kiadványaiban a Miatyánk szövege. Ugyanakkor az is tény, hogy nem csak sokszor, hanem sokféle módon is történt a megjelentetés.

Ennek oka elsősorban az lehet, hogy az ima- és énekeskönyvek összeállítói nem egymás szolgálai utánczóik voltak. Az a vágy hajtotta őket, hogy a hívek szolgálatára legyenek az imádságos, énekes, liturgikus szövegekkel. S a Miatyánkot is mindig újra leírták a kiadványok előkészítésekor. Ez okolhatja azt is, hogy egy-egy szerzőnek két könyvében,

¹⁴⁵ *Pápai liturgia 1991. augusztus 18.* [sztl.] (kottás); *Életünk Krisztus! II. János Pál pápa máriapócsi zárándoklata 1991. augusztus 18,* 65-66; *Máriapócs 1996. augusztus 18,* 15;

¹⁴⁶ *Máriapócs 1996. augusztus 18,* 15;

¹⁴⁷ *Pápai liturgia 1991. augusztus 18.* [sztl.] (kottás); *Életünk Krisztus! II. János Pál pápa máriapócsi zárándoklata 1991. augusztus 18,* 65-66; *Máriapócs 1996. augusztus 18,* 15; *Máriapócs 1998,* 15. (kottás);

¹⁴⁸ *Emeljük föl szívünket! 2000,* 12-13;

¹⁴⁹ *Pápai liturgia 1991. augusztus 18.* [sztl.] (kottás); *Életünk Krisztus! II. János Pál pápa máriapócsi zárándoklata 1991. augusztus 18,* 65-66; *Máriapócs 1996. augusztus 18,* 15; *Máriapócs 1998,* 15. (kottás);

¹⁵⁰ *Pápai liturgia 1991. augusztus 18.* [sztl.] (kottás); *Életünk Krisztus! II. János Pál pápa máriapócsi zárándoklata 1991. augusztus 18,* 65-66; *Máriapócs 1996. augusztus 18,* 15; *Máriapócs 1998,* 15. (kottás);

¹⁵¹ *Emeljük föl szívünket! 1992,* 8;

¹⁵² *Emeljük föl szívünket! 2000,* 12-13;

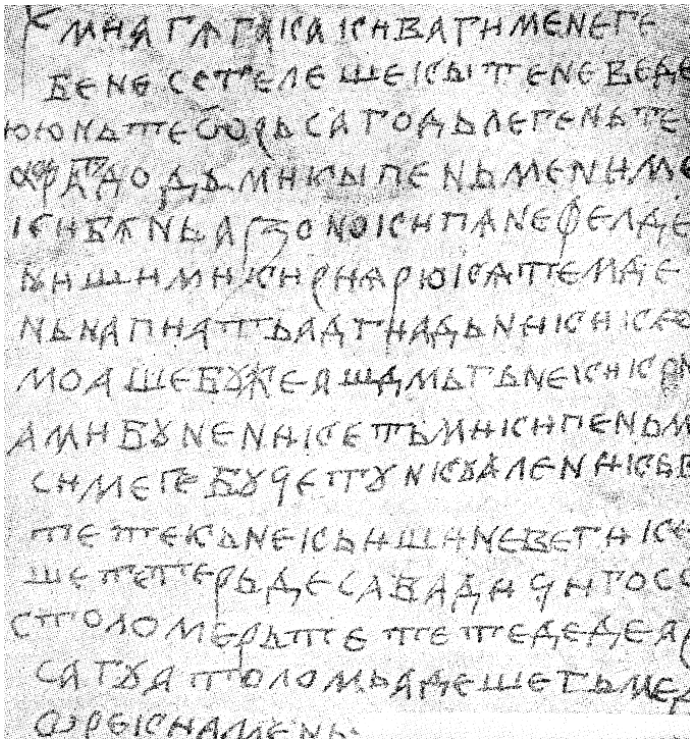
¹⁵³ *Máriapócs 1998,* 15. (kottás);

sőt, olykor egy könyvének két vagy több kiadásában sem ugyanaz a Miatyánk szövege. Az is tény, hogy az esetek többségében csupán ortográfiai eltérések tapasztalhatók a szövegek között.

A teljességre törekvő bemutatás ezt a nagyszerű munkát igyekezett dokumentálni.

Végül még egy szempont figyelemre méltó lehet. A környező szláv nyelvű egyházmegyékben – mint az anyaegyházmegyékben: a munkácsiban és az eperjesiben – nem volt szükség a Miatyánknak oly sok esetben történő lefordítására, mint a magyar görög katolikus egyházban, hiszen azokban legalábbis a Miatyánkot mindenki tudta az ószláv liturgikus nyelven.

Függelék

Az aranyosmohácsi Miatyánk szövege

OROSZ ATHANÁZ

A „HONTALAN PARÓKUS” (ΠΑΡΟΙΚΟΣ) IDEÁLTÍPUSA ÉS AZ IDEGENBEN TARTÓZKODÁS (ΞΕΝΙΤΕΙΑ) ÉLETESZMÉ- NYE A TER 12,1 GÖRÖG EXEGÉZISÉBEN

A II. Vatikáni Zsinat vallásközi párbeszédéről szóló dekrétuma szerint „Krisztus Egyháza elismeri, hogy hitének és választottságának kezdetei Isten üdvözítő misztériumának megfelelően már a pátriárkák-nál, Mózesnél és a prófétáknál is megtalálhatók. Vallja, hogy a Krisztus-hívők a hitben Ábrahám fiai, rájuk is *vonatkozik Ábrahám meghívása...*”¹ Ennek a pátriárkának a nyomában indulhatunk tehát egyfajta vándorútra, azzal a meggyőződéssel, hogy modern korunk problémáira sokszor épp az Atyák biblikus teológiájának fölelevenítésével lehet megoldást találni. Ahogyan H. de Lubac írta: „Az egyházatyák aktualitása nem felszínes aktualitás és nem is mindig mindenki számára szembe-ötölő, ám ez a termékenység aktualitása”.² Most mindenekelőtt az idézett bibliai hely és személy újszövetségi és a patrisztikus exegézisét csodáljuk meg, aztán Ábrahám mint örökös „parókus (πάροικος)” alakjából levonhatjuk a saját parókiánkra vagyis házunk tájára vonatkozó következtetéseket.

A Pápai Biblikus Bizottság biblia-magyarázatra vonatkozó leg-újabb dokumentuma kifejezetten javasolja „egy-egy perikópa értelmének megközelítését a hatástörténet felől”, hiszen magából a szövegből hangzik el ilyen vagy olyan hatás, amit az értelmezők meghallanak. Éppen arra hivatkozva, „hogyan fogadta ezt a könyvet az egyházatyák kora”, fölsillantja azt a lehetőséget, „hogyan jobban felfogjuk ennek a műnek összes értelmezési módját”. Persze „ez a megközelítés önmagában nem elegendő a mondanivaló feltárására”.³ De azon már a Biblikus Bizottság dokumentuma szerint éppen a modern filozófiai hermeneutika alapján már túl vagyunk, hogy csakis a történet-kritikai kutatás által fölkinált

¹ „Nostra Aetate (Nyilatkozat az Egyház és a nem keresztény vallások kapcsolatáról)” 4, in Diós, I. (szerk.), *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Budapest 2000, 401.

² In QUÉRÉ-JAUMES, F. – HAMMAN, A., *Les chemins vers Dieu*, Párizs 1967, Előszó.

³ PÁPAI BIBLIKUS BIZOTTSÁG, *Szentírásmagyarázat az Egyházban*, Budapest 2001, 29-30.

„lelki értelmezésében” elsősorban egy másik igéről van szó: a ξενιτεῶ, *vándorlok, idegenben tartózkodom* igéről.

Ennek főnevesített változatával („ξενιτεία”) először Démokritosz 246. töredékében találkozunk, ahol a *külföldön szolgáló zsoldosra* vonatkozik: „A ξενιτεία megtanít arra, hogy mindentől függetlenül éljünk; mert az éhségre és a fáradtságra egy kenyérvég és egy matrac jelenti a legkellemebb gyógyszert”.¹¹ A sztoikus Epiktétosz hangsúlyozta azt, hogy az igazi filozófia műveléséhez „testvéreket, hazát, barátokat, családot” is el kell hagyni,¹² mert „régí szokásaink magukkal ragadnának és nem hagyják, hogy valami egészen új dolgot kezdjünk, s mert mi magunk se viseljük el azt, hogy akikkel találkozunk, folyton ezt mondják: Nicsak, a filozófus, aki innen és innen származik”.¹³ A zárándok fogalmát hasonló értelemben megtaláljuk a Bölcs 18,3-ban is, ezenkívül a Hetvenes Bibliafordítás létrejöttét bemutató *Ariszteasz-levélben*.¹⁴

Már a zsidó Alexandriai Philón is úgy mutatta be a mennybe tartó bölcsék földi zárándoklétének eszményképét, mint aminek Ábrahám a leghitelesebb modellje.¹⁵ A probléma csak az, hogy nála ez a földi világ eleve idegen a lélektől, ezért az embernek természeténél fogva kell menekülnie az igazi hazájába, ami csakis a mennyei lehet. Philón ezzel kapcsolatban ugyanitt szembeállítja a πολιτευονται igét a ξένην szóval, ám egyébként magukat a ξενιτεία¹⁶ és ξενιτεῶ fogalmakat¹⁷ nem ilyen szövegkörnyezetben használja.

Ő is majdnem úgy érti ezt, ahogy Platón vonta le a következtetéseket: „Ezért innét meg kell próbálnunk mielőbb elmenekülni amoda. A menekülés pedig abban áll, hogy amennyire tudunk, váljunk hasonlókká

¹¹ DIELS II, 194, 13-15. sorokat idézi LANNE, E., „La «xeniteia» d’Abraham dans l’œuvre d’Irénee. Aux origines du thème monastique de la «pègrination»”, in *Tradition et communion des Églises*, Leuven 1997, 49-68. Ugyanezt az ókori fogalomkört magyarázza STÄHLIN, G., ξένος, ξενία ... in *TWNT V*, 25-26.

¹² *Párbeszéddek* III,24,78. SOUILHÉ, J. – JAGU, A. 1963. évi párizsi kiadását idézi PAULI, J., „Peri xeniteias: Über das Fremdsein. Die dritte Stufe der Leiter des Johannes Klimakos”, in *Studia Monastica* 41 (1999) 38-39.

¹³ *Ibid.*, III,16,11.

¹⁴ PELLETIER, A. (szerk.), *Lettre d’Aristée à Philocrate*, (Sources Chrétiennes 42), Párizs 1962, 257. és valószínűleg még 249-ben is.

¹⁵ Kahn, J. G. (kiad.), *De confusione linguarum* 77-79, (Les œuvres de Philon d’Alexandrie 13), Párizs 1963. Szakszerűen magyarázza STÄHLIN, *op. cit.*, 26-27. és SCHMIDT, K. L. – M. A., in *TWNT V*, 847.

¹⁶ Laporte, J. (kiad.), *De Josepho* 254, (Les œuvres de Philon d’Alexandrie 21), Párizs 1964; Flac. 172.

¹⁷ *De Jos.* 26, 195; *Vit. Mos.* II, 232; *Spec. leg.* I, 68; *Aet. mundi* 31.

istenhez...¹⁸ A platonikus filozófiát követő Philón szerint a bukás előtti „mennyei Ádám” istenképisége a szellemiségében nyilvánult meg, s ez a „sárból gyúrt” embernél már egészen elhomályosult.¹⁹ A zsidó exegéta szerint az „Isten nyomában járó” ember, aki „mindent Isten tetszésére igyekszik mondani és tenni”, e földön még nem egészen hasonlít Istenhez, hanem csak „végcélként” számíthat az Istenhez hasonulásra (□☉○□✠◆◆✠✠✠).²⁰

Philón *Ábrahám vándorlásáról* című könyve szerint az ősatya is ilyen „Isten nyomában járó” ember.²¹ Istenfélelmének, jámborságának egyik tanújele az, hogy Isten parancsára ez a mélyen istenkereső patriarcha habozás nélkül költözött ki a kaldeusok közül. Ennek Philón szerint természetesen minden egyes lélekre vonatkozó (erkölcsi-allegorikus) jelentése is van: Az igazán istenfélő lélek elszakad a kaldeusok között divatos csillaghittől, a bálványok tiszteletétől, s egyedül Istenben ismeri fel a világ irányítóját.²² A sokszor meszeszerűen leírt bálványellenes harcokkal szemben Philón valami másat is kiemelt: szerinte Ábrahám „a vallásos élet vágyától hevítetve igen buzgón kereste Istent, s igyekezett ráhagyatkozni a tőle kapott rendelkezésekre”.²³ Így folytatja: A patriarcha „isteni hangot hallott, hogy el kell hagynia hazáját, családját, atyái házát, s el kell költöznie. Erre mintha idegenből költözne szülőföldjére, s nem pedig mint aki saját szülőföldjéről költözik idegenbe, teljes buzgóságával eredt útnak, s az előírt rendelkezés végrehajtásának gyorsaságát ugyanúgy érdemszerzőnek tartotta, mint magát a végrehajtást”.²⁴

Philón tehát több ízben is visszatér Ábrahám igen buzgó vágyá-

¹⁸ A *Theaitétosz* 176ab szakaszban.

¹⁹ *De Jos.* 24, 146. A földhözragadt, sárból gyúrt ember testisége nála eleve kizárja az istenképiséget.

²⁰ *De opificio mundi* 144, amely sztoikus hatásokat tükröz. Poszeidoniosznál valamint a „kései sztoában” ugyanis a kozmológiai eikón-spekuláción túl az istenség utánzásának gondolata is fölvetődött, jóllehet a sztoikusok sohasem tartották az istenséghez való hasonulást végcélnek.

²¹ Cazeaux, J. (kiad.), *De migratione Abrahami*, (Les œuvres de Philon d’Alexandrie 14), Párizs 1965.

²² Ez a szempont már a korábbi zsidó irodalomban is uralkodóvá vált, elég ha a *Jubileumok* könyve és *Ábrahám Apokalipszise* ide vonatkozó anekdotáira gondolunk. Ezeket Smith, J. P. és Bonwetch kommentárja, illetve KAUTZSCH, E., *Die Apokryphen und Pseudoepigraphen des A. T.*, Darmstadt, ²1962, vol. II, 62. skk alapján idézi és magyar-
rázza LANGE, op. cit., 54-58.

²³ GOREZ, J. (kiad.), *De Abrahamo* 60, (Les œuvres de Philon d’Alexandrie 20), Párizs 1965.

²⁴ Abr. 62.

ra, s arra, hogy kész volt azonnal otthagyni hazáját, családját, atyai házát, s elindulni. Ebben a buzgó istenkeresésben és költözködésben hangsúlyozza a már itt „Ábrahámnak” nevezett Ábrám magányát: „Ábrahám néhány társával, vagyis inkább egyedül eredt útnak, mihelyt a parancs elhangzott feléje, s – inkább lelkileg mint testben, mivel a mennyeiek szeretete erősebb volt benne a halandó lényekhez való ragaszkodásánál – elment vadidegenbe”. Majd nyomban ezután mindezt az istenkereső lélek útjára is vonatkoztatja: „Ha tehát a költözés bölcs emberre vonatkozik, egyúttal az allegória törvényei szerint az erényes és igazán istenkereső lélekre is vonatkoztathatjuk”.²⁵

Az első keresztények életmódjára vonatkoztatott παροιμιώδης szakkifejezésről a legszebb tanúságtételt a *Diognétosz-levéiben* találhatjuk: „A keresztények mulandó dolgok közepette zárandokolnak”.²⁶ Ez az ismeretlen szerzőtől származó mű megmagyarázza, hogy miért olyan „paradox” a „jövevényként” élő keresztények életmódja: „Görög és barbár városokban egyformán laknak, kinek mi jutott osztályrészül. [...] Saját hazájukban laknak, de mégis jövevényként, mindenben részt vesznek polgárokként, de minden elviselnek, mint idegenek; bárhol, idegenben is otthon vannak, de minden haza idegen számukra... A földön időznek ugyan, de a mennyben van polgárságuk. [...] A világban vannak, de nem e világból valók. Ami a testben a lélek, azok a keresztények a világban...”²⁷

Köztudott, hogy az ősegyház hamar olyan társadalmi közegbe kerül be, amelyben kinek-kinek nem személy szerint, egyénileg, hanem csak mint az uralkodónak alárendelt, valamilyen helységhez kötődő „állampolgárnak” volt jelentősége. A *Diognétosz-levéleiből* kiviláglik, hogy a keresztények eredetileg szembehelyezkedtek ezzel a felfogással. Az egyház egységének alapja Jézus Krisztus. Tehát az általa létesített közösség egészen másfajta, mint a sztoikus filozófia kozmopolitizmusa. Krisztus egyháza nem úgy rivalizált a korábbi kozmopolitákkal, mintha hozzájuk hasonló értéket kínálhatna, s nem is állt be Róma helyébe a „világegység” egy újabb központjaként, hanem a császártól független valóságként értelmezte magát. Már a Zsid 11-13 és az 1Pt 2,11 szerint is a keresztények úgy élnek, mint „idegenek” és vándorok” e világban. Tehát az eszmei fordulat okait már az Újszövetségi Szentírásban fölfedezhetjük.

²⁵ Abr. 66-67.

²⁶ „Levél Diognétoszhoz” VI, 8, in Vanyó, L. (szerk.), *Apostoli atyák*, (Ókeresztény Írók 3), Budapest 21988, 372.

²⁷ „Levél Diognétoszhoz” V, 4-5, in Vanyó, *op. cit.*, 371.

Érdekes, hogy az Újszövetség kellős közepén és végén már megtaláljuk ezt a sajátos szempontot. Ábrahám kapcsán ez a *ξενιτεία* megtalálható az ApCsel 7,2-8 és a Zsid 11,8-19 szakaszokban. Az előbbi már módosítja a Teremtés könyvének kronológiáját is.

István így beszélt: „Testvérek és atyák! Hallgassatok meg! A dicsőség Istene megjelent atyánknak, Ábrahámnak, amikor még Mezopotámiában élt, mielőtt még Háránban letelepedett volna, és így szólt hozzá: Hagyd itt földedet és rokonságodat, s menj arra a földre, amelyet majd mutatok neked. Erre elvándorolt Káldea földjéről, és Háránba ment lakni. Innen atyja halála után erre a földre vezette az Isten, amelyen most laktok. Örökségképpen nem adott neki még egy talpalatnyi földet sem, de megígérte, hogy birtokul adja majd neki, és ha meghal, utódainak, jöllehet ekkor még nem volt gyermeke.”

Ábrahám tehát eszerint még eredeti káldeai lakhelyén, nem pedig Háránban hallotta a meghívó szót.²⁸ Ez a különös magyarázat még sok gondot okoz a későbbi atyáknak.

A Zsid 11,8-16 ide vonatkozó versei így hangzanak:

„Ábrahám hitből engedelmeskedett a hívásnak, hogy költözék arra a vidékre, amelyet örökségül kellett kapnia. Elindult anélkül, hogy tudta volna, hová megy. [...] Várta ugyanis azt a szilárd alapokon nyugvó várost, amelyet majd az Isten tervez és épít... Ezért ettől az egytől, noha már nem volt fiatal, annyian származnak, mint az égen a csillag vagy mint a tengerpart megszámlálhatatlan fövénye. Mind hitben hunytak el, de anélkül, hogy az ígélet teljességét megérték volna; csak messziről látták és üdvözölték, elismerve, hogy vándorok és jövevények a földön. Akik így beszélnek, megvallják, hogy hazát keresnek. Ha arra a földre gondoltak volna, ahonnan kijöttek, lett volna alkalmuk a visszatérésre. De egy jobb haza után vágyódtak, a mennyei után.”

²⁸ Egyébként az István diakónus által épp fordítva ismertetett üdvösségtörténeti részleteket egy markáns biblián-kívül hagyomány is így képviselte, amint erről éppen Alexandriai Philón tanúskodik (Abr. 62).

Aztán a legkorábbi apostoli atyák már továbbfejlesztik ezt. Így például Római Szent Kelemen a korintusiakhoz intézett levelében:

„Ábrahám, a kiválasztott barát, hűségesnek találtatott abban, hogy Isten szavaira figyelmes volt. Engedelmessége következtében hagyta el földjét, rokonságát és atyai házát, hogy a kevéske földet, a szegényes rokonságot és a kicsinyke házat elhagyva örökölje Isten ígéreteit. Mert ő azt mondta neki: »Vonulj ki földedről, rokonságod közül és atyád házából, s menj arra a földre, amelyet majd mutatok neked!« (Ter 12,1)»²⁹

Szent Iréneusz pedig már ennél is sokkal tisztultabb szemléletben tárgyalja ezt a kérdést. Érdekes, hogy az ApCsel 7,2-8-ban István diakónus által ismertetett üdvösségtörténeti részleteket az eredeti sorrendben állítja helyre. „Az apostoli igehirdetés feltárása” 24. fejezetében már így szól Ábrám meghívásáról:

Kutatta az Istent. [...] Lelkének buzgóságától serkentve keresztülvándorolt az egész világon, keresve, hol van Isten, elgyengült és már lemondott a keresésről. Ekkor Isten megkönyörült rajta [...]. Megmutatta magát Igéje által Ábrahámnak, úgy, hogy ez a ragyogás által fölismerte őt. Valóban, az égből beszélt vele és ezt mondta neki: „Vonulj ki földedről, rokonságod közül és atyád házából, s menj arra a földre, amelyet majd mutatok neked!” (Ter 12,1) Ő pedig hitt az égi hangnak, bár már hetvenéves volt, élemedett korú, mégis kivonult vele Mezopotámiából, maga mellé véve Lótot, meghalt testvérének a fiát.”³⁰

A Kisásziából Galliába költözött II. századi görög egyházatyja maga is átélte, és így nyilván egész életében magáénak vallotta ezt a áttelepülést. Amint az imént láthattuk, az itt jelzett magányos és csendes istenkeresésben inkább Philón exegézisét követi, mint a *Jubileumok könyve* és *Ábrahám Apokalipszise* ide vonatkozó, bálványoknak „hadat üzenő” beszámolóit és anekdotáit. A *Jubileumok könyve* ugyan beszámol arról is, amint Ábrahám egyedül imádkozik Istenhez, hogy mutassa meg

²⁹ „Római Szent Kelemen levele a korintusiakhoz” 10,1 skk., in Vanyó, *op. cit.*, 110-111.

³⁰ „Ireneusz: Az apostoli igehirdetés feltárása”, 24., in Vanyó L. (szerk.), *A II. századi görög apologéták*, (Ókeresztény Írók 8), Budapest 1984, 589.

neki az utat, s amikor késznek mutatkozik az indulásra, akkor kapja Isten útra indító igéjét (12,15). Szent Iréneusz azonban elsősorban az alexandriai zsidó szentírás-magyarázót követi,³¹ még ha nem is plagizálja úgy, mint például Szent Ambrus. Ábrahám tehát csöndes istenkeresésben buzgó vággyal egyedül imádkozott Istenhez, ahogy ezt Philón is kifejtette. Abban viszont már a keresztény püspök nem az alexandriai zsidó exegézisét követi, hogy a patriarcha az Ige hívó szavát hallva szinte a személyes Ige nyomába eredve lépett ki szülőföldjéről, hogy vele együtt nyerjen polgárjogot e másik Országban, ahol a szentek közösségében élvezheti ezt örökre. Ez válik nyilvánvalóvá a lyoni püspök következő nagy művéből, amelyben a gnosztikusokkal szemben hangsúlyozza az útra kelt Ábrahám mindhalálíg bizonyított teljes szabadságát. A gnosztikusok ugyanis már a természetnél fogva idegennek tartották ezt a világot, amelyből menekülésre bíztattak, mert azt mindenestül visszautasították. A keresztény hozzáállás legfőljebb látszólag hasonló: valójában viszont már az útra kelés motivációja, a hivatás is egészen másfajta.

Iréneusz ezt a témát a legszebben az *Eretnékek ellen* IV. könyvében fejtette ki: „»Ábrahám hitt Istennek, és ez megigazulására szolgált.« Jogos tehát, hogy egész földi rokonságát elhagyva Isten Igéjét követte, idegenben élest vállalva az Igével (ξενιτεύων), hogy aztán az Ige polgártársa legyen (πολιτευθί). Jogos az is, hogy az apostolok mint Ábrahám nemzetsége, atyjukat a bárkával együtt otthagyva (καταλιπόντες), az Igét követték. Végül pedig jogos az is, hogy mi is *Ábrahám hitével magunkra vegyük keresztünkét, mint ahogy Izsák magára vette a fát*, s így kövessük ugyanazt az Igét. Ábrahám személyében ugyanis már előre megtanulta és megszokta az emberiség, hogy Isten Igéjét kövesse.»³² A szöveg rendkívül szépen állítja egymás mellé a három zarándoklatot: Ábrahámnak, aztán az apostoloknak s végül a keresztényeknek a hivatásszerűen vállalt vándorlását. A közös lényeg ebben a szép megfogalmazásban fedezhető fel: az ember zarándokká válik az Igével, hogy aztán az Ige polgártársa legyen. Ehhez az idegenben vállalt zarándoklathoz szükséges, hogy mind az apostolok, mind maga

³¹ Ezt bizonyítja LANNE, E., „Cherubim et Seraphim. Essai d'interprétation du chapitre X de la Démonstration de saint Irénée”, in *RSR* 43 (1955) 524-534; és „Sur la théologie du Judéo-christianisme”, in *Irénikon* 32 (1959) 443-453. Vö. ORBE, A., *Antropologia de San Ireneo*, Madrid 1969, 340: Iréneusz «con toda probabilidad» ismerte és olvasta Philónt (vö. *ibid.*, 346).

³² *AH* IV, 5,3-4, IRÉNÉE DE LYON, *Contre les hérésies* IV, (Sources chrétiennes 100), Párizs 1965, T. II, 433.

Ábrahám otthagyanak valakit vagy valamit (atyjukat a bárkával együtt), s hogy „az Igét kövessék”. Ennek folytán válnak a keresztények is olyan fényes csillagokká, amilyen utódokat Ábrahámnak ígért az Úr az első meghíváskor.³³ Mindenesetre fontos, hogy Iréneusznál ez az életforma már nem a világtól való „természetes” elidegenedésen alapul, hanem ezt meghívás alapján vállalják azok, akik önként „az Igét követik”.³⁴

Az AH IV, 21-ben pedig Iréneusz hangsúlyozza, hogy Ábrahám, Izsák és Jákob patriarchák és próféták, hitünk ősatyjai (ami a II-IV. századi atyáknál nem mindig ilyen egyértelmű³⁵), aztán hozzátézi:

„Mert hajdan éppen a patriarchák és próféták által jelképezte és mondta meg előre (az Atya) a jövődöt, így gyakorlatoztatva és szoktatva hozzá örökségét, hogy Istennek engedelmeskedve idegenként éljen e világban, s így kövesse az Ő Igéjét (*et peregrinari in saeculo et sequi Verbum ejus*) és jelezze előre a jövődö valóságot”.³⁶

Néhány fejezettel később pedig, a IV, 25, 1-ben Iréneusz újra csak elmondja, hogy Ábrahám „mindazok atyja, akik Isten Igéjét követik és vállalják vele együtt azt, hogy idegenként éljenek e világban, tehát nemcsak a körülmételt, hanem a körülméletlen hívőknek is”.³⁷ Annnyit tehát már most megállapíthatunk, hogy a keresztények számára nem a föld számít „eleve idegennek”, mint Philónnak és a gnosztikusoknak, s a léleknek ez a „zarándok állapota” sem a természeténél fogva vállalt „menekülés”, hanem ezt a hívő szabadon vállalja, hogy követhesse Isten Igéjét és az ő polgártársává válhasson a mennyekben. Így térjünk vissza még egyszer a IV, 5,4-hez:

„Végül pedig jogos az is, hogy *Ábrahám hitével magunkra vegyük keresztünköt*, mint ahogy Izsák magára vette a fát...”

³³ AH IV, 7,3. *Ibid.* 461.

³⁴ Idézi és a továbbiakat is magyarázza az Iréneusz elemzéséhez vezérfonalként fölhasznált L'ANNE, „La «xeniteia»”, 54-58.

³⁵ Vö. BERTON, R., „Abraham est-il un modèle? L'opinion des Pères dans les premiers siècles de l'Église”, in *BLE* 47 (1996) 349-373.

³⁶ AH IV, 21, 3. IRÉNÉE DE LYON, *Contre les hérésies IV*, (Sources chrétiennes 100), T. II, 681-684.

³⁷ „...ut fieret pater omnium qui sequuntur Verbum Dei et peregrinationem in hoc saeculo sustinent”. *Contre les hérésies IV*, (Sources chrétiennes 100), T. II, 704-706.

Ábrahám útja nemcsak rokonságának elhagyásával járt együtt, hanem az (áldozat)készséggel akár saját fiának feláldozására is. Ezért mondja Iréneusz, hogy ezt a keresztény hívő is „Ábrahám személyében tanulta meg, és így szokta meg az egész emberiség, hogy Isten Igéjét kövesse”.³⁸ S erre az (áldozat)készségére a teológiai indokot már épp az adta, „hogy így maga Isten is hajlandó legyen az ő utódai kedvéért áldozatul adni saját egyszülött Fiát megváltásunkra”.

Aztán a IV, 25, 1-ben Iréneusz még azt is elmondja, hogy Ábrahámnak „Isten a kövekből [vagyis bálványimádó pogányokból] teremtett utódokat”, akik Ábrahám fiaiként az Ő Igéjét követve „viselnek el minden idegen életmódot (ξενίαν) ezen a földön”. Itt válik világossá, hogy a rokonság a pogány nemzetek bálványimádó környezetének jelképe lett, akik mind felsorakoznak Ábrahám mellé az ő örököseiként, hogy az egyházban elnyerjék a neki ígért örökséget. Az idegen földön élés, a ζενιτεία igazi képviselője tehát a pogányokból toborzott egyház. Ábrahám viszont a körülmételetleneknek is atyja, akárcsak „Krisztus, aki mint szegletkő tart össze mindent, és mindazokat egybegyűjti Ábrahám egyetlen hitébe, akik – akár egyik, akár másik szövetségből jönnek is – alkalmasok az Isten épületének felépítésére”.³⁹

Ezt hamarosan újabb bibliai érvekkel is megerősíti a püspök, hiszen „Ábrahám egymagában is jelképezte mindkét szövetséget, ahol egyesek vetettek, mások meg arattak” (25,3). A Jer 9,1-et idézi itt Iréneusz: „»Ki ad nekem végső lakást a pusztában?« vagyis »Isten országában«, hogy ott együtt örüljenek azok, akik vetettek s akik arattak”.⁴⁰ Isten Igéje személyében „Krisztus van jelen mindazok számára, akik kezdettől fogva” az Ige hívó szavára vállalták, hogy népüket is elhagyva a pusztába vonulnak. Ezt mondja a lyoni püspök – aki egyébként nem sivatagba vonult –, hogy így kell érteni a Jer 9,1 szavait: „Nekünk, akik elfogadtuk, hogy Isten Igéjét követni akarva népünket elhagyva a pusztába vonuljunk, ki ad nekünk végső lakást az Egyházban?” A patriarchák és próféták szervesen hozzátartoznak egyházunkhoz, mert ők is ugyanezt az Isten Igéjét követve hagyták el népüket, azzal a heves vággyal, hogy Őbenne találjanak lakhelyre, és benne örvendezhessenek mindörökre.

Erről szól még egyszer Iréneusz az *Eretnekek ellen* írt V. könyvében:

³⁸ AH IV, 5,3-4. Sources chrétiennes 100, 433.

³⁹ AH IV, 25, 1. Sources chrétiennes 100, T. II, 704-707.

⁴⁰ AH IV. 25,3. *ibid.*, 710-711.

„Ábrahám végigjárta a földet széltében-hosszában... és nem kapott egy talpalatnyi örökséget sem, hanem mindig csak *πάροικος* és jövevény maradt benne... Ha tehát Isten a föld öröklését ígérte neki, amit ő egész idelent töltött tartózkodása idején nem nyert el, úgy kellett, hogy ezt az igazak föltámadásakor ivadékaival együtt nyerje el, vagyis azokkal, akik Istent félik és hisznek benne. Márpedig az ő ivadéka [= öröksége] az Egyház, aki az Úr jóvoltából megkapja az Ábrahám fiává fogadtatást is, ahogy ezt Keresztelő János mondta meg: »Isten a kövekből is tud fiaikat támasztani Ábrahámnak!«⁴¹

Ábrahám azzal, hogy „nem kapott egy talpalatnyi örökséget”, sőt még a sírhelyet sem fogadta el ingyen (Ter 23,16), mindhalálig megőrizte a *πάροικος* és jövevény státuszt. Mivel emberek (nevezetesen a hetita Efron) kezéből nem fogadott el jutalmat, azt nyilván most az Egyházzal nyeri el. Ez az az új elem, amely Iréneusz fejtegetéseiben egyre világosabban kiderül. Ábrahám vándorlásának története a zarándok Egyházban folytatódik, a szelídekben, akik ösatyjukkal együtt „örökségül bírják majd a földet”, ahol már „megragadhatják”, elérhetik Istent.

Ebben a szövegösszefüggésben Ábrahám vándorlása a kereszteny ember alapvető aszkézise lesz. Az istenkeresés másutt található formáihoz képest a keresztenyeknél az Ige hívó szavának elfogadásával kezdődik minden aszkézis: Isten tervének szabad elfogadása és végrehajtása itt a földön. Akik tehát önként avagy gondviselészerűen idegenek lesznek ezen a földön, azok Isten Igéjével együtt nyernek polgárjogot az igazi, mennyei országban, ahol a Lélek jóvoltából „örökségül bírják majd a földet”.

Órigenész *János-kommentárja* szól részletesen erről a meghívtörténetéről (XX, 68-74), s a ránk maradt *Genézis-homíliái* közül a harmadik szól Ábrahám körülmetélkedéséről. Ebben elsősorban az Ábrám és Ábrahám nevek közötti különbséget fejtegeti (3. f.) a következőképpen:

„A névváltoztatást megelőzően Ábrám abban az isteni megnyilatkozásban részesül, amely így szól: »Vonulj ki földedről,

⁴¹ AH V, 32,2. IRÉNÉE DE LYON, *Contre les hérésies V*, Tome II, (Sources chrétiennes 153), 400-402.

rokonságod közül és atyád házából, s menj arra földre, amelyet majd mutatok neked!» (Ter 12,1) Ebben semmiféle parancs nem hangzik el Isten szövetségével, sem a körülmetélkedéssel kapcsolatban... Amikor aztán kiment földjéről és rokonsága közül, akkor már misztikusabb megnyilatkozásokban részesül, és először azt hallja, hogy »Ne legyen többé Ábrám a neved, hanem Ábrahámnak hívjanak«⁴².

Az igazi drámai bemutatás azonban majd csak Ábrahám áldozatbemutatásakor és a neki másodszer adott ígéretek elhangzásakor fogalmazódik meg a homíliákban.

A „Vonulj ki földedről, rokonságod közül és atyád házából, s menj arra földre, amelyet majd mutatok neked!” (Ter 12,1) szavakhoz Órigenész a János-kommentárban azt teszi hozzá, hogy ez nemcsak Ábrahám, hanem mindnyájunk felé hangzik el,

„akik az ő fiai akarunk lenni. Mert mindnyájunknak megvan a maga földje, rokonsága, amely az isteni kinyilatkoztatás előtt még nem jó, s persze atyánk háza is, még mielőtt az Isten Igéje eljutott volna hozzánk. Mármost ezeket a dolgokat egytől egyig Isten igéje szerint ott kell hagyni, ha az Üdvözítőtől ezt halljuk: »Ha Ábrahám fiai vagytok, akkor Ábrahám tetteit cselekedjétek!« (Jn 8, 39); mert csak ezt a földünket elhagyva jutunk el arra az igazán jó és valóban termékeny földre, amelyet az Úristen méltóztatik megadni az olyanoknak, akik e szavakkal adott rendelkezését végrehajtják: »Vonulj ki földedről!«. A nem jó rokonság elhagyásáért cserébe nagy nemzetté válunk, nagyobbá, mint ami emberileg lehetséges, s hogyha a nem tiszteletreméltó atyának házát is elhagytuk, igencsak áldottak leszünk, nevünket fölmagasztalja az Úr, s annyira áldottak leszünk, hogy aki bennünket áld, azt is megáldja Isten, s aki bennünket átkoz, az maga is átok alá kerül, s akkor majd rólunk is elmondhatják: »Elindult«, úgy, ahogy Ábrahámról mondják. S úgy gondolom, egy-kettőre Lót is követ bennünket, s amikor eljutunk Kánaán földjére, végigvonulunk azon az egész földön, egészen Szikhe-

⁴² *Homélie sur la Genèse*, (Sources chrétiennes 7 bis), Párizs 1985; Heidl, Gy. (szerk.), *A betű öl, a szellem éltet. Tizenhat homília a Teremtés könyvéhez*, Budapest 1999, 62-63.

míg, szellemünk fölemelkedésével haladva előre egészen addig, míg el nem jutunk a nagy tölgyig”.⁴³

A *Máté-kommentárban* ugyanő azt hangsúlyozza, hogy Ábrahám példájára szülőhazánk babonás szokásait (vagyis a bálványimádást) kell elhagyni. A „Buzdítás a vértanúságra” című művében pedig az alexandriai katekhéta az Ábrahámot meghívó szavakat a vértanúságra vonatkoztatja:

„Nemsokára talán nekünk is ezt mondja: »Vonuljatok ki az egész földről!« Jó lesz engedelmeskedni neki, hogy mihamarabb megmutassa nekünk a mennyeket, ahol a mennyország van”.⁴⁴

Órigenész nyomában, de tőle már alaposan eltávolodva Johannes Cassianus *Az egyiptomi szerzetesek tanítása* III. könyvében igyekszik hármass csoportokba foglalni a hivatás motivációit,⁴⁵ s a szentéletű Paphnutius abbának szájába adja a lemondás három legfőbb formájának és „a hivatás [illetve a lemondás] háromféle módjának” elemzését:

„Az első Istentől származik, a második embertől, a harmadik pedig a kényszerűség következménye. Istentől való: ha elküldi a szívünkbe valamelyik sugallatát, amely szinte felráz bennünket álunkból, az örök élet és üdvösség vágyát ébreszti bennünk, s üdvös bánattal arra buzdít, hogy kövessük az Istent és ragaszkodjunk parancsaihoz.”⁴⁶

Ennek a definíciónak a háttérében mindenekelőtt Ábrahám meghívásának idézése (Ter 12,1) áll. S ezt Cassianus Paphnutius abbát idézve így foglalja össze:

A Szentírásban olvashatjuk, hogy az Úr mind a hármat megparancsolta Ábrahámnak, midőn így szólt hozzá: „Eredj ki föl-

⁴³ XX, 68-70. Sources chrétiennes 290, 190-193.

⁴⁴ ÓRIGENÉSZ, „Az imádságról”, 5. f. – in Vanyó, L. (szerk.), *Órigenész az imádságról és a vértanúságról*, (Ókeresztény Írók 14), Budapest 1998, 168.

⁴⁵ *Collationes Patrum* III, 4-7. Kritikai kiadása: JEAN CASSIEN, *Conférences* I, (Sources Chrétiennes 42), Párizs 1955. Magyarul: JOHANNES CASSIANUS, *Az egyiptomi szerzetesek tanítása*, Pannonhalma – Tihany 1998, I. köt. 87-112.

⁴⁶ *Az egyiptomi szerzetesek tanítása* I, (III, 4), 89.

dedről, rokonságod közül és atyád házából!” (Ter 12,1). Először tehát el kellett hagynia földjét”, vagyis evilági javait (és földi gazdagságát), másodszor „rokonságát”, vagyis eddigi életét, s vele együtt korábbi erkölceit és bűneit, melyek születésünk óta hozzánk tapadnak és oly közeli kapcsolatban állnak velünk, hogy mintegy vérrokonság fűz hozzájuk bennünket. Harmadszor el kellett hagynia „atyja házát”, vagyis e világnak az emlékét, amely szemünk elé tárul.⁴⁷

S aktuális „lelki” magyarázatot is fűz hozzá:

„Az első lemondás abban áll, hogy test szerint megvetjük a *világ minden gazdagságát* és vagyonát. A második szerint megtagadjuk testünk és lelkünk *minden régi erkölcsét és vonzalmát*. A harmadik lemondás folytán *lelkünket elvonjuk mindattól, ami jelenvaló és látható, hogy csak a jövődő dolgokat szemlélje* és a láthatatlanok után vágyódjék.”

Ez aztán az, mely a szerzetesek lemondásában csúcsonylik:

„Ezt tesszük mi is, amikor Krisztussal együtt meghalunk mindannak, ami e világnak, és az Apostol szerint már nem azokat szemléljük, »amik láthatók, hanem amik láthatatlanok...« Tehát szívünk szerint elhagyjuk ez ideiglenes és látható házunkat, s lelki szemeinket arra a házra szegezzük, amelyben állandóan lakni fogunk... Így valósítjuk meg tetteinkkel és erényeinkkel az Apostol szavait: »A mi hazánk a mennyben van«”.⁴⁸

Nagy Szent Bazil a *Zsoltárkommentárokból* szól Ábrahám történetéről. A 14. zsoltár 1. verséhez fűzött magyarázat úgy mutatja be a keresztény hívőt, mint a mennyei Sion-hegy felé tartó, Ábrahámhoz hasonló hontalan zarándokot, akinek idelent az idegen földön csak ideiglenes lakása (παροικία) van. Ő is tanú arra, hogy ezt a παροικία szót (amelyből a mai parókia elnevezés származik) éppen ez idő tájt kezdték a helyi egyházra, pontosabban az egyházmegyére vonatkoztatni. A 32. zsoltár bevezetése egy istenélményt mutat be:

⁴⁷ *Ibid.*, I (III), 6), 92-93.

⁴⁸ Fil. 3,20 idézetével *ibid.*

„Az igaz emberben viszont már tartósan megvan ez az isteni és mennyei öröm attól fogva, amikor lakást vett benne a Lélek. Az Úr olyan, mint egy hely, amely magába fogadja az igazakat: aki tehát Benne helyezkedik el, annak minden oka megvan arra, hogy örüljön és jó kedve legyen. Sőt az igaz ember maga is ilyen helyé válik az Úr számára, amikor befogadja Őt. Mi tehát legyünk magában az Úrban, s amennyire képesek vagyunk rá, szemléljük közletről az ő csodáit”.⁴⁹

A zsoldár vége kapcsán pedig ha nem is szó szerint „parókusnak”, de legalábbis „a világ lakójának” nevezi a lelket, amelynek a testben lakás jutott osztályrészül.⁵⁰

Szintén Szent Bazil a *Rövidebben kifejtett Szabályok* 189. kérdésére válaszolva ad eligazítást a rokonsággal való szakítás következményeire a szerzetesközösségben.⁵¹ A 190. kérdésre pedig olyan kemény választ ad, amit igazán csak Szent Iréneusz és a sivatagi atyák által Cassianusnak elmondott „sivatagi” intelmek alapján lehet megérteni:

„Aki egyszer az Úr szavai szerint »Lélekből született«, és »hatalmat kapott arra, hogy Isten gyermekévé legyen«, az már szégyelli a test szerinti rokonságot, s inkább csak azokat ismeri el rokonainak, akik a hitben közel kerültek hozzá”.⁵²

Igen szép magyarázatot hagyott ránk a „Vonulj ki földedről, rokonságod közül és atyád házából” (Ter 12,1) szavakhoz Nüsszai Szent Gergely is, különösen is az *Énekek Énekéről* szóló szentbeszédében.⁵³ De részletesen magyarázza ezt a verset az *Eunomiosz ellen* írt II. könyvében is.⁵⁴

⁴⁹ NAGY SZENT BAZIL, *Zsoltárkommentárok*, (Orosz, L., kiad.), Nyíregyháza 1998, 118.

⁵⁰ *Hom. Ps. 32 (PG 29,336 C)*. Vö. *Zsoltárkommentárok*, 124: „...s hogy miután ez a gyarló testünk átalakult, olyan formában láthassuk meg, ahogyan hasonlóvá lett a megdicsőült testhez”.

⁵¹ NAGY SZENT BAZIL, *Életszabályok* II, (Orosz, L., kiad.), Nyíregyháza, 1994, 118-119 (= *PG* 31, 1209).

⁵² *Életszabályok* II, 136-137.

⁵³ *Hom. in Canticum VII*, in Jaeger – Langerbeck (szerk.), *Gregorii Nysseni Opera I*, Leiden 1960.

⁵⁴ *C. Eunomium* II (XII) 85-89, in Jaeger – Langerbeck, *GNO* VI, 215, 9 skk.

Ábrahám történetéről Aranyszájú Szent János is több szentbeszédében szól. A 36. homíliájában így foglalja össze alapvető mondanivalóját:

„Ismerjétek meg ennek az igaznak Isten ígéreteibe vetett nagy bizalmát és ama jutalmakat, amelyekkel a jóságos Úr elhalmozta. Ábrám története elegendőképpen ránevel bennünket arra, hogy [...] a mennyei jutalom reményében és Urunk bőkezűségének ismeretében vállaljuk szívesen e földi élet minden látszólagos nehézségét.”⁵⁵

„Ábrám [...] követte természet adta józan eszét, és utána azonnal isteni megjelenés jutott neki osztályrészul. [...] Valószínű, hogy nemcsak Istenét szolgálta, hanem szüleit is tisztelte. Atyját oly nagy szeretettel láncolta magához, hogy ez – a fia hatására – szintén kiköltözött (a kaldeai Úrból): a fia iránti szeretetében el tudta hagyni hazáját és idegen földre költözött. Úgy határozott, hogy elhagyja az ősi földet, és idegenbe költözik, mert teljesíteni akarta Isten parancsát és hajlandó volt, gondolom, egymagában, akár rokonsága nélkül is kivándorolni. Mindazonáltal – ahogy mondtam – erényével és szülői szeretetével elérte azt, hogy útjában atyja is elkísérte.”⁵⁶

Aranyszájú Szent János tehát igyekszik harmonizálni beszédét az ApCsel 7. fejezettel, de figyelmen kívül hagyja István diakónusnak azt az állítását, hogy Ábrahám még eredeti kaldeai lakhelyén, nem pedig Háránban hallotta a meghívó szót.

Háránba érkezve letáboroztak. Itt meghalt Tharra (így hívták Ábrám atyját). Most újra parancsot kapott az Úrtól, hogy költözzék el innét: „Eredj ki földedről, rokonságod közül és atyád házából, s menj arra a földre, amelyet majd mutatok neked!” (Ter 12,1). Háránba ugyanis egész ház-népével jött át, ezért tette hozzá az Úr, amikor újabb kiköltözést parancsolt neki: „Földedről, rokonságod közül”. Ezzel tudtára adta akaratát: egymagának kell vállalnia a vándorutat. [...] „Menj – mondja az Úr – (nem erre vagy arra a földre, hanem) amelyet majd mu-

⁵⁵ PG 53, 333-334. Simon S. magyar fordításában in Radó P. (szerk.), *Az egyházatyák szentbeszédeiből III. Aranyszájú Szent János homíliái a Geneziszhez*, Budapest 1944, 20-21.

⁵⁶ *Ibid.* 21-22 (PG 53, 334-335).

tatok neked!” (Ter 12,1). Jóllehet határozatlan volt a fölszólítás, Ábrám nem kíváncsiskodott, hanem megtette a parancsot.⁵⁷

Gázai Prokópiosz az, aki az egyházatyák erre a szakaszra vonatkozó véleményeit *Katénájában* összegezte.⁵⁸ Először is már a Ter 11,31 alapján figyelmeztetett arra, hogy az ApCsel 7,2-8-ban István által így bemutatott részletekben is lehet valami igazság: „A dicsőség Istene megjelent atyánknak, Ábrahámnak, amikor még Mezopotámiában élt, mielőtt még Háránban letelepedett volna”; tehát hogy Ábrám még eredeti káldeai lakhelyén, nem pedig Háránban hallotta a meghívó szót.⁵⁹ Ezen a ponton valószínűleg Emeszai Euszebioszra támaszkodott Prokópiosz, aki szerint Isten már először is céltudatosan rendelkezett úgy, hogy Ábrám családja vonuljon ki a káldeus földről, s aztán a Ter 12,1-ben olvasható felhívása szól magához Ábrámhoz, hogy most már eredjen útnak.

Ezután a „hagyd itt földedet és rokonságodat” szavak kapcsán ezt mondja el:

„Isten nem véletlenül rendelkezett úgy Ábrámnak, hogy hagyja el rokonságát, hanem azért, mert észrevett benne olyasvalamit, amit érdemesnek talált arra, hogy saját gondjaiba vegye: hitét, amelyhez szükségessé vált, hogy ő most már ne a bálványimádókkal éljen, nehogy kára származzék abból, hogy a gonoszokkal marad, mivel még nem elég szilárd az...”⁶⁰

Aztán az Üdvözítő követésre felszólító szavait idézi a Lk 14,26-ból és a Mt 19,27-ből. Mindebben elsősorban Vak Didümoszra támasz-

⁵⁷ *Ibid.* 22-23. A fejtegetést jellemző módon egészíti ki a szent főpásztor moralizálása: „Azzal pedig, hogy unokaöccsét is maga mellé vette, újra csak erényességét bizonyította. Öccsét még ifjúkorában örökbe fogadta és hamarosan erénye követőjévé nevelte. Nem akarta tehát elhagyni, hanem inkább útítársul fogadta”.

⁵⁸ Az *Oktateukhosz-kommentár* (Épitomé) Teremtés könyvére vonatkozó részét Migne Mai, A. 1834. évi kiadása alapján hozza a *PG* 87. kötetben a 21-365. C-ig.

⁵⁹ Az István diakónus által fordítva ismertetett üdvösségtörténeti részleteket úgy alkalmazza a Ter 11,31-re, hogy „Isten már azért küldte Háránba Terachot (vagy görögül Tharát) és fiát, Ábrámot, mert már előre elrendelte kivonulását”, sőt „egyesek szerint már maga Ábrám költöztette ki övét eredeti káldeai földjükről, anélkül, hogy beszélt volna nekik az isteni kinyilatkoztatásról, ... várva azt, hogy esetleg ők is megtérjenek (a bálványimádásból)” – *PG* 87,317BC.

⁶⁰ *Ibid.*, 320. C.

kodott Prokópiosz, akárcsak a folytatásban, ahol arról ír, hogy „az Ábrámnak megígért dolgok közül semmi sem egyszerűen emberi”.⁶¹ S inentől kezdve szó szerint idézi Vak Didümoszt.⁶²

„Aki vétkezik, az az ördögtől való, vagyis annak a Sátán az atyja, s olyan rokonságban él, amely a Sátántól ered. Isten pedig az ilyen rokonságból kihívja az igazat – s ezt a rokonságot »földnek« nevezi, hiszen a Sátánban nincs semmi menyeyei – hogy ilyen módon »a földinek képmását lerakva« a »menyeyeknek képmását öltse magára«. Aztán arra biztatja, hogy menjen arra a földre, amelyet Isten mutat neki: nem látható földre, jóllehet szinte jelképesen ilyet is kapott örökségül, mert »a látható remény még nem reménység« (Róm 8,24)”.⁶³

Aztán Prokópiosz hangsúlyozza a „nagygyá teszem nevedet” (a bábéli toronyépítéssel ellentétes irányú) ígérletét:

„Ez az ígérlet akkor teljesedik be, amikor Isten azt mondja neki: »Én vagyok a te Istened«, s amikor elfogadja az »Ábrám Istene« elnevezést (Ter 17,1 és 26,23). Az áldás pedig – amelylyel kapcsolatban ismét szó szerint idézi Vak Didümoszt – nemcsak Ábrám nagyságára vonatkozik, hanem »a tökéletes erény felé történő előrehaladására is«. S ebben részesednek mindazok »a nemzetek«, akik hívők lesznek, vagyis akik az Ige hallatára eltávolodnak saját földjüktől és rokonságuktól s atyai házuktól, s így Ábrám fiaivá válnak. Az pedig, hogy Ábrám »bejárta a földet széltében-hosszában«, az isteni haladáshoz méltó módon, szellemi értelemben történt, tehát az isteni valóság magasságáig hatolt el.”⁶⁴

A sivatagi *Szent öregek könyvének* alapvető üzenete az, hogy minden bizalmaskodás nélkül „örizd meg egy idegen életmódját

⁶¹ *Ibid.*

⁶² *In Gen.* (Sources Chrétiennes 244) 188.

⁶³ Petit, A. (szerk.), *Collectio Coislana* II, (CCSG 15), Turnhout 1986, 176.

⁶⁴ Petit, A. (szerk.), *Catena Graecae in Genesim et in Exodum* I, (CCSG 2), Leuven 1977. Vö. DIDYME, *Sur la Genèse* 226, (Sources Chrétiennes 244) 10-13.

(ξενιτεία) életed minden napján”.⁶⁵ Az *Apophthegmák* sorában Pisztosz atya hagyta ránk Sziszoeész abba következő mondását: „Hallgass, és mondd azt, bárhová mégy: »Semmi dolgom sincs e helyen«, s ez a zárándoklét (ξενιτεία)”.⁶⁶ Tithoész abba pedig azt mondta, hogy a „ξενιτεία (zárándoklét) az, ha az ember uralkodik a száján”.⁶⁷ Ezt az V. századi Izajás remete „ξενιτεία”-nak nevezi, de ugyanezt érti alatta.⁶⁸

A távoli császárvárosból a sivatagba költözött Arszeniosz abba pedig azt „mondta, hogy egy idegen szerzetes idegen földön semmibe se avatkozzék bele, s akkor majd nyugalmat talál”.⁶⁹

„Egyszer Longinosz abba megkérdezte Lukiosz abbát, mondva: »Idegenként akarok élni«. Erre azt mondta neki az öreg: »Ha nem tartod féken nyelvedet, nem vagy idegen, bárhová mégy is. Ahol tehát megfékezted nyelvedet ott idegen is vagy!«”.⁷⁰

A remete életmódnak ezek a ma már nagyon furcsának tűnő feltevélei szintén Cassianus magyarázatai alapján érthetők meg.

Szent Maximosz hitvalló a pátriárkákat a keresztény élet mintáiként mutatja be – ami a korábbi szentatyák számára még egyáltalán nem volt olyan magától értetődő (gondoljunk pl. Tertullianus vagy akár Szent Ambrus fenntartásaira is a feleségét félelemből húgként bemutató Ábrámmal vagy Jákob csaláisaival szemben).⁷¹ Maximosz hitvalló szerint a törvényadás előtt élt ősatyák (még Melkizedek is!) ugyanúgy lehettek szentek, mint a törvényt közvetítő Mózes és a próféták.⁷² Ezek a szentek

⁶⁵ PG 65, 109: „Egyszer Agathón atyához jött egy testvér és azt mondta: »A testvérekkel együtt akarok lakni. Mondd, hogyan éljek velük együtt?« Az öreg azt mondta neki: »Ahogy az első napon, amikor hozzájuk jössz, úgy őrizd meg egy idegen életmódját életed minden napján, nehogy valamiféle bizalmas érintkezést is ápoljál velük!«”. Magyarul Baán, I. (szerk.), *A szent öregek könyve*, Budapest 2001, 55. A „bizalmas érintkezés” itt nyilván meg nem engedett fiziológiai intimitást is jelenthetett.

⁶⁶ *A szent öregek könyve*, 300.

⁶⁷ *A szent öregek könyve*, 349.

⁶⁸ Or. 9. (AUGUSTINOSZ 1911. évi jeruzsálemi kiadásában a 17. l.)

⁶⁹ *A szent öregek könyve*, 41.

⁷⁰ PG 65, 256 C.

⁷¹ Vö. BERTON, R., „Abraham est-il un modèle?”, in *BLE* 47 (1996) 362-368.

⁷² *Ambiguorum liber* 10. PG 91, 1144-45. Vö. STEAD, J., „The Patriarchs As Models of the Christian Life According to St Maximos the Confessor in the Ambigua (1144-49 C)”, in *The Patristic and Byzantine Review*, 141-148.

pedig a keresztény élet mintapédái: tehát úgy kell (allegorikusan) értelmeznünk a velük kapcsolatos történeteket, hogy az erény elérésére szolgáló példák legyenek. Így például Ábrahámot lelkileg kell követnünk az atyai ház és szülőföld elhagyásában:

„Szellemi Ábrahám lesz az, aki kivonul földjéről, rokonságából és atyjának házából, és elmegy az Isten által mutatott földre; tehát aki szakít testi kötődésével, és kívül is kerül (eredeti) testi környezetén a szenvedélyektől való eltávolodása folytán, sőt érzékeit (érzelmi világát) is otthagyja, úgyhogy már semmilyen bűnre csábító hatást nem fogad el azoktól, és minden olyan érzékelhető dolgon túteszi magát, amik az érzékelés során bűnre szokták csábítani a lelket.”

Tehát az ilyen ember a Paphnutius apát által Cassianusnak elmondott „sivatagi” intelmek értelmében nemcsak fizikailag, hanem érzelmileg is elszakad előző környezetétől.⁷³

„Így már a minden anyagi kötődéstől mentes elméjével halad előre az istenismeretnek szent és boldog földjére, s titokzatos módon (misztikusan) bejárja azt széltében és hosszában, hiszen abban fogja megtalálni a mi Urunkat és Istenünket Jézus Krisztust, az őt félők jó örökségét; ugyanis (Jézus Krisztust) kimondhatatlan hosszában az arra méltók amennyire emberileg lehetséges, önmagában (véve) Istennek hirdetik, értünk pedig széltében dicsőítik, mindeneket fenntartó igen bölcs gondviselése és értünk vállalt fölöttébb csodálatos és kimondhatatlan üdvöngöztetése miatt. (Ábrahám) így részese lett annak az Urat tisztelő életmódnak, amelyre előbb gyakorlati életben, majd pedig szemlélődésben maga Isten nevelte őt: a hitéletnek, amely a legtermészetesebb módja annak, hogy Isten iránti szeretetét és Hozzá való hasonulását kifejezésre juttassa. Vagyis hogy ezt röviden is megfogalmazzuk: az olyan ember, aki gyakorlati éretnyes cselekvésével felülkerekedik a testen és érzékiségen és a világon, vagyis mindazon, amikhez való kötődése az elmét elvonná a szellemiektől, és (jó értelemben) „együgyűen” bölcs megfontolással a szeretet révén Isten felé halad előre, az ilyen

⁷³ Vö. STEAD, *op. cit.*, 147.

újabb Ábrahámmá válik, akit az erénynek és igaz ismeretnek a pátriárkáéval azonos kegyelme jellemez.⁷⁴

Klimakosz Szent János *Paradicsomba vezető Létrája* (Scala Paradisi)⁷⁵ azzal a sokatmondó címmel vezeti be az idegenben tartózkodók életmódjáról szóló (περί ξενιτεία) fejezetet, hogy ez az életmód „Istenhez vezet”. S míg az előző létrafok befejezésekor Lót feleségének elrémítő példájára hivatkozott, itt a Péld 4,27-et idézve hangsúlyozza: „Aki erre föllépett, ne nézzen már se jobbra, se balra!”

A témánkat érintő legfontosabb állítása éppen a következő két mondata:

„Talán senki sem adta magát annyira az idegenben tartózkodók életmódjára, mint az a nagy patriarcha, aki ezt hallotta: »Vonulj ki földről, rokonságod köréből és atyád házából!«. Márpedig ő akkor idegen nyelvű, barbár földre kapott meghívást.

S rögtön hozzáteszi: „Nemegyszer megtörtént már, hogy azt, aki ennek a nagy szentnek a példáját követve idegenné lett, az Úr még dicsőbbé tette. De még ha Isten dicsőséget is adott, jobb azt az alázat pajzsával elhárítani.”⁷⁶

Kicsit előbb pedig tisztázza:

„Aki az Úrért él idegenben, már semmihez nem ragaszkodik; különben ugyanis az derülne ki róla, hogy szenvedélyeitől hajtva csavarog. Aki elidegenedett a világtól, az már ne érintkezzék vele”. A hivatalos magyarázat ennyit fűz hozzá: „Akik e világ jelen dolgait nem szívesen hagyják el, azok teljesen bizalmatlanok a megígért eljövendő javak irányában... s ez akadályozza az istenszeretet.”

⁷⁴ *Ambigua* 10. PG 91, 1146-49. STEAD, *op. cit.*, 149. szakszerű magyarázata szerint a keresztény hívő ezen az úton nyerheti el saját identitását: azt az önazonosságát, amit a Teremtője szánt neki.

⁷⁵ PG 88, 581-1210. Ma leginkább használt kiadása: IGNATIOS (arkhim.), *Ioannou tou Sinaitou Klimax, Moné tou Parakletou* ³1986.

⁷⁶ III. 28 német fordítását adja magyarázatokkal PAULI, *op. cit.*, in *Studia Monastica* 41 (1999) 45-48.

Ezért Szent János – épp a hit meggyöngülésének veszélye miatt – még Szent Bazilnál is⁷⁷ határozottabban tiltja meg a rokonsághoz való kötődést:

„Jobb a szüleinket megszorítani, mint az Urat, hiszen ő teremtett és üdvözített, míg ők olykor elveszítik, azaz veszтükbe is juttathatják szeretteiket.”⁷⁸

De tisztázza:

„Nem gyűlöletből vonulunk mi vissza rokonainktól vagy lakóhelyünkről, Isten ments... Ebben is, mint minden másban, az Úr a tanítónk, mert ő gyakran úgy tűnt, mint aki elhagyta test szerinti szüleit. Mikor némelyektől ezt hallotta: »Anyád és testvéreid keresnek«, a mi jóságos tanítónk tüstént példát adott a szenvedélymentes tartózkodásra ezekkel a szavaival: »Az én anyám és testvéreim azok, akik teljesítik mennyei Atyám akaratát«”⁷⁹.

Aztán ennek kapcsán még a lelki atyaságra vonatkozó következő mondat válik jelentőssé a monasztikus hagyományban:

„Az legyen atyád, aki képes és hajlandó is bűneid terhét veled együtt cipelni; anyád meg a töredelem, mely megmoshat a szennytől; testvéred az, aki a menny felé vezető úton veled együtt fárad és küszködik; elválaszthatatlan élettársadként tedd magadévá a halál gondolatát”⁸⁰.

Végül pedig még hozzát teszi:

„Amikor a démonok – vagy az emberek is – önkéntes száműzetésünkért, vagyis idegenbe költözésünkért mint valami hőstettért dicsérnek bennünket, akkor mi gondoljunk arra, aki ér-

⁷⁷ Ő ezt a Bővebben kifejtett Szabályok 32. kérdésére válaszolva teszi meg: NAGY SZENT BAZIL, *Életszabályok* I, (Orosz, L., kiad.), Nyíregyháza, 1991, 118-119 (= PG 31, 996 A-C).

⁷⁸ Klimax III,12.

⁷⁹ Mt 12,46-50. Klimax III,18-19.

⁸⁰ *Ioannou tou Sinaitou Klimax*, III, 20.

tünk az égből idegenként a földre jött, és majd rájövünk, hogy mindörökre képtelenek vagyunk ezt neki meghálálni”.

Szent Epiphanosz ciprusi püspök neve alatt maradt ránk egy homília „Krisztus isteni testének sírbatételéről és Arimathei Józsefről, amit a nagyszombati zsoltó végén kellene felolvasni. Ebből a meghatározó szentbeszédből nyilvánvalóvá válik, hogy az idegenben tartózkodás kérdése nemcsak egy a sok létrafok vagy aszketikus téma közül, hanem hitünk leglényegével áll kapcsolatban. A homília szerint *Arimatheai József nem ékes szavakkal kért szívességet Pilátustól, „nehogy haragját felszítva célt tévesszen”*:

Nem mondja, hogy add nekem a Megváltót, „mert nem is oly rég elsötétült a Nap és a sziklák megrepedtek...” „Előáll valami nyomorúságos kéréssel: Ó bíró, kis kéréssel jöttem hozzád! Add ide nekem a holttestet, hogy eltemessem! [...] A fejét a szabad ég alatt lehajtó Jézusét, a vándor Jézusét, az ismeretlen vándor Jézusét, a lenézettét! Add nekem ezt az idegent! Mi hasznod neked az idegen testéből? Add ide nekem ezt az idegent! Mert messze tájról érkezett ide, hogy megmentse az idegent! Leszállt a sötét helyekre, hogy felhozza a száműzöttet. Add ide nekem ezt az idegent! Mert egyedül ő az idegen! Add ide nekem ezt az idegent, akinek hazáját mi, idegenek nem ismerjük! Add ide nekem ezt az idegent, akinek Atyját mi nem ismerjük, az idegenek! Add ide nekem ezt az idegent, akinek lakhelyét, születési helyét és módját nem ismerjük mi, az idegenek! Add ide nekem ezt az idegent, aki idegen életet és életmódot vállalt az idegenek között! Add ide nekem ezt a názáreti vándort, akinek születését és annak módját nem ismerjük mi, az idegenek! Add ide nekem ezt az idegent, aki így hajléktalan vándorként a szálláshelyen jászolban született! Add ide nekem ezt az idegent, akinek még a jászolból is menekülne kellett száműzöttként Heródes miatt! Add ide nekem ezt az idegent, aki pólyáskora óta Egyiptomban volt száműzött, akinek nem volt városa, faluja, lakása, szállása, rokona! Teljesen idegen országban van ez az idegen! [...] Halottért könyörgök hozzád, helytartó, a fára fölfeszített hontalanért! Nincs itt senkije a földön, sem atyja, sem barátja,

sem tanítványa, sem rokona, nincs ki eltemesse! Ő az Egyetlen egyetlen Egyszülötte!”⁸¹

Ezek a megható sorok híven mutatják be az idegenben tartózkodók életmódjának forrását, a hontalanként keresztre feszített Krisztust. S hogy ő miként „kínálja meg” átköltözéssel az egész emberiséget, az éppen a homília végén válik világossá:

Aztán az alvilágba leszálló Krisztus így szól Ádámhoz. „Lásd keresztre szegezett kezeimet és a fán átyuggatott lábaimat, mert lábaidat a rossz felé szedted, az engedetlenség fája felé a hatodik napon, s most újjáalkotásodon és a Paradicsom megnyitásán fáradozom... A kereszten aludtam és pallos fúrta át oldalamat, érted, aki elaludtál a Paradicsomban... Az én elalvásom vezetett ki az alvilág álmából... ezért kelj fel, menjünk innen, a fájdalomtól az örömbé, a börtönből a mennyei Jeruzsálembe!”⁸²

⁸¹ Az „Ismeretlen szerző beszéde nagyszombatra” magyarul az „Ókeresztény Örökségünk” sorozat „Az egyházatyák beszédei Krisztus-ünnepekre” című, II. kötetében jelent meg, Budapest 1996. (Vanyó L. ford.), 166-191.

⁸² *Ibid.*, 190.

VÉGHSEŐ TAMÁS

BENKOVICH ÁGOSTON VÁRADI PÜSPÖK MŰKÖDÉSÉNEK GÖRÖG KATOLIKUS VONATKOZÁSAI (1682-1702)

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Benkovich Ágoston életútja püspöki kinevezéséig (1632-1682); 3. Benkovich Ágoston a leleszi prépostságban; 4. A váradi püspöki székben; Függelék: Benkovich Ágoston váradi processzusának jegyzőkönyve

1. Bevezetés

A görög katolikus egyházak létrejöttének körülményeit kutatva számos tanulással szolgál az események alakításában főszerepet vállalt papok, szerzetesek és püspökök életútjának vizsgálata. A Rómával való egység missziós munka eredményeként jött létre, melyben a személyes meggyőzés, az egyházi tisztséggel járó széles jogkör és politikai befolyás, valamint az unió ügye melletti szilárd elkötelezettség nagyon fontos szerepet játszottak. A történelmi Magyarország különböző vidékein létrejött egyesült egyházak története számos példával szolgál arra, hogy az unió sorsa időnként egy-egy buzgó szerzetes vagy főpap elkötelezettségén múltott. Életútjaik és kapcsolatrendszereik vizsgálata lehetővé teszi annak feltárását is, hogy egyrészt miért tartották fontosnak az egyes régiókban élő keleti keresztények katolizálását, másrészt pedig milyen elképzelések alapján tervezték meg (amennyiben lehet tudatos tervezésről beszélni) az egység megteremtésére irányuló törekvéseiket.

Az alábbiakban egy olyan főpap életútját és az unió érdekében tett lépéseit szeretném felidézni, aki eddig többnyire elkerülte kutatóink figyelmét, vagy csak az események egyik mellékszereplőjeként került megemlítésre. Ennek oka talán korának – hangsúlyozottan – viszonylagos forrásszegénysége. Pedig Benkovich Ágoston (1632-1702) pálos misszionárius, rendfőnök, majd pedig váradi püspök egyike azon egyházi személyeknek, akik mind az északkelet-magyarországi, mind pedig az erdélyi-partiumi görög katolikus egyház létrejöttében fontos szerepet

játszottak. Halálának háromszázadik évfordulóján életének és munkásságának felidézésével kívánok előtte tisztelni.

Benkovich Ágoston püspöki működésének görög katolikus vonatkozásait két időszakban célszerű vizsgálni. 1682 és 1692 között kinevezett és a Szentszék által megerősített váradi püspökként a leleszi prépostságban él és látja el a hiteleshely vezetését. 1692 és 1702 között ténylegesen Váradon székelő püspökként, de 1699-ig a leleszi prépostságot is megtartva tevékenykedik.¹

2. Benkovich Ágoston életútja püspöki kinevezéséig (1632-1682)

Benkovich Ágoston 1632-ben született Nyitraapátiban, evangélikus nemesi családban. Katolizálásának pontos időpontja és körülményei ismeretlenek. Turkovich Mátyás pálos rendi titkár szerint katolikus pap keresztelte, majd pedig gyermekkorában az esztergomi érsek térítette meg.² Szülei a jezsuiták pozsonyi gimnáziumában tanítták. 1652-ben húsz évesen belépett a pálos rendbe, s a rend bécsújhelyi kolostorában elkezdte bölcseleti tanulmányait. A szorgalmas szerzetest 1653-ban Ivanovich Pál rendfőnök Rómába a jezsuiták vezetése alatt álló Német-Magyar Kollégiumba küldte, ahol a rend alapítványi helyekkel rendelkezett. Itt fejezte be bölcseleti tanulmányait, s kezdte el a teológiát. Tanulmányait – meglepően sok társához hasonlóan – megromlott egészségi állapota miatt nem tudta befejezni. 1658-ban, röviddel pappá szentelése után,³ kénytelen volt visszatérni Magyarországra. Előljárói – a többi pálos növendékhez hasonlóan – kiváló jellemzéssel bocsátották útjára.⁴ A barokk Rómában eltöltött évek, a katolicizmus életerejének közvetlen, mindennapi megtapasztalása és a magas színvonalú jezsuita oktatás mély nyomokat hagyott a fiatal szerzetes lelkében. Benkovich – több tucatnyi

¹ BUNYITAY, V., *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. IV. kötet: A váradi püspökök a száműzetés s az újraalapítás korában (1566-1780)*, (Málnási, Ö. szerk.), Debrecen 1935, 183.

² Turkovich Mátyás OSPPE rendi titkár eskü alatt tett vallomása Benkovich váradi processzusában: *ASV Fondo Concistoriale Processus*, vol. 81. fol. 659v. Turkovich állítását Branich György pálos is megerősíti vallomásában: *ASV Fondo Concistoriale Processus*, vol. 81. fol. 660v-661. A jegyzőkönyv szövege a függelékben olvasható.

³ Pappá szentelésének dokumentumai a Német-Magyar Kollégium Levéltárában: *ACGU Hist.* 40. fol. 365-366.

⁴ Életrajzi adatait a Német-Magyar Kollégium anyakönyvéből közli: VERESS, E., *Matri-cula et acta alumnorum Collegii Germanici et Hungarici ex Regno Hungariae oriundorum*, vol. I. *Matri-cula (1559-1917)*, Budapest 1917, 53.

társához hasonlóan, kik ezekben az évtizedekben Rómában végezték tanulmányaikat – egy egészen újszerű és a kor követelményeinek megfelelő egyházképpel és egyházi szemléletmóddal felvértezve tért haza Magyarországra.

Hazatérése után azonnal csatlakozott a pálos misszionáriusok csoportjához, akik 1641 óta a szintén egykori római növendék Vanoviczi János vezetésével Felső-Magyarországon működtek.⁵ A pálos missziók pátriárkájának nevezett Vanoviczi felismerte, hogy a súlyos válsággal küzdő pálos rend csak úgy menthető meg, ha magáévá teszi a kor egyházának lelkipásztori szemléletét. A pálos hithirdetők a század ötvenes éveitől kezdődően egyre nagyobb számban voltak jelen a térségben. Munkájukat a római Propaganda Kongregáció támogatásával és felügyelete mellett végezték, 1669-től szervezett missziófőnökség keretein belül. Benkovich hamar megbecsült hithirdetővé vált, mivel ruszin nyelvismeretét a térségben élő keleti szertartású keresztények körében végzett lelkipásztori munkában jól hasznosították. Terebesi házfőnökként a Vanoviczi alapította iskolát is vezette, ahol a pálosok a katolikus gyermekeken kívül protestáns és ortodox gyermekeket is oktattak és nyertek meg a katolikus egyháznak.⁶ Az 1671-ben útjára indított erőteljes rekatolizációs hullámban a pálosok is részt vettek. Szelepcshényi érsek a Szepességben bízott rájuk plébániákat. Az öregedő Vanoviczi a missziófőnökség vezetését egyre gyakrabban Benkovich-ra bízta, akit utódjaként jelölt meg. A tehetséges és szorgalmas szerzetesre a renden belül is felfigyeltek: először a rend központjának számító máriavölgyi kolostor vezetésével bízták meg, majd 1669-ben Kéry János rendfőnök helyettesének választották. 1675-ben Kéryt a király váci püspökké nevezte ki, aki utódjának a rendfőnöki tisztségben Benkovich-ot ajánlotta. Megválasztása után Benkovich továbbra is nagy figyelmet szentelt a missziók fenntartására, s megtartotta a missziófőnöki tisztséget is.⁷ Rendfőnökként a már

⁵ A XVII. századi pálos missziók történetét dolgozza fel Galla Ferenc kéziratban fennmaradt monográfiája: GALLA, F., *Pálos missziók Magyarországon*, Magyar Országos Levéltár, letéti eljárás alatt. A kézitról: FAZEKAS, I., „Galla Ferenc »Pálos missziók Magyarországon« című kiadatlan munkája”, in Sarbak, G. (szerk.), *Pálos rendtörténeti tanulmányok*, Csorna 1994, 219-228.

⁶ A pálos misszionáriusok és a görög katolikusok kapcsolatához: VÉGHSEŐ, T., „Pálos hithirdetők kapcsolatai Északkelet-Magyarország görög katolikusaival (1642-1682)”, in *Athanasiana* 12 (2001) 65-79.

⁷ A pálos missziók helyzetéről Rómába, a Hitterjesztés Szent Kongregációjának küldött jelentései: Tóth, I. Gy. (ed.), *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania 1627-1707*, Roma-Budapest 1994, 183-202.

korábban beindított rendi reformok megerősítésén munkálkodott, s utat nyitott a pálosok Csehországi meglepedése előtt.⁸

3. Benkovich Ágoston a leleszi prépostságban

Az elkötelezett hithirdetőre és a rendi reformok buzgó támogatójára felfigyeltek a császári udvarban is, s hamarosan Kollonich Lipót és Szelepchényi érsek emberei között tartották számon. Nem keltett különösebb meglepetést, amikor 1681-ben a soproni országgyűlésen Lipót császár az elhunyt Luzensky Joachim váradi püspök utódjává nevezte ki.⁹ 1682 őszén már kinevezett és Róma által megerősített váradi püspökként csatlakozott Szelepchényi érsek leveléhez, melyet a gallikán cikkelyek megfogalmazása ellen adott ki, elsőként a világegyházban.¹⁰ A többnyire Rómában nevelkedett püspöki kar tagjai részéről nem meglepő a gyors és határozott reagálás a pápai hatalmat megkérdőjelező kezdeményezésre.

Mivel a váradi egyházmegye, s maga a püspöki székhely is még török megszállás alatt állt, a császár Benkovich-nak adományozta a leleszi prépostságot is. Az uralkodó szakított a korábbi gyakorlattal, mely szerint a kinevezett váradi püspökök általában a szepesi prépostságot kapták meg, mely megfelelő javadalmat biztosított nekik. Bunyitay szerint ennek oka az volt, hogy helyileg közelebb legyen Váradhoz.¹¹ Azonban az is elképzelhető, hogy a császár inkább a görög katolikusok között szerzett tapasztalatára és tekintélyére számítva helyezte Benkovich-ot Munkács közelébe. Püspöki kinevezésében ugyanis jelentős szerepet játszott a görög katolikusok között kifejtett tevékenysége. A római megerősítést megelőző kánoni vizsgálat (*processus informalis*) fennmaradt jegyzőkönyve¹² szerint a beidézett négy tanú közül három (Sámbár Mátyás jezsuita, Turkovich Mátyás és Branich György pálosok) a görög katolikusok között végzett tevékenysége miatt tartja Benkovich-

⁸ KISBÁN, E., *A magyar pálosrend története*, Budapest 1938, I. köt., 262.

⁹ Elismertségét és rátermettségét bizonyítja, hogy ugyanebben az évben Eszterházy Pál nádor egri püspöknek ajánlja, mert alkalmasnak tartja arra, hogy segítségére legyen Csáky István felső-magyarországi főkapitánynak a régió újjáépítésében: IVÁNYI, E., *Eszterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681-1713)*, Budapest 1991, 35.

¹⁰ HERMANN, E., *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München 1973, 287.

¹¹ BUNYITAY, *op. cit.*, 148.

¹² ASV *Fondo Concistoriale – Processus*, vol. 81. fol. 651-664v. A jegyzőkönyv vonatkozó részeinek ismertetése: VÉGHSEŐ, *op. cit.*, 77-78.

ot alkalmasnak a püspöki méltóságra. Még egyértelműbben fogalmaz Bébery Gergely pálos rendfőnök, aki azzal az indoklással adja meg az ilyenkor megkövetelt rendi elbocsátót,¹³ hogy az uralkodó az unió előmozdítása miatt nevezte ki őt váradi püspöknek.¹⁴

Az unió ügyének elkötelezett támogatója, Kollonich Lipót is egyengette Benkovich útját a püspöki szék felé. Nyilvánvalóan meglátta benne a megbízható munkatársat. Ebben – amint később látni fogjuk – nem kellett csalódnia.¹⁵

Benkovich leleszi prépostságba történő kinevezése nem csak azt a célt szolgálta, hogy püspöki címéhez méltó anyagi feltételek közé kerüljön. A leleszi konvent ugyanis évszázadok óta hiteleshelyként is működött, ezért annak vezetője mindig előkelő helyet foglalt el a közhitelesség intézményrendszerében. A hiteleshelyek a XIII. századtól egészen az 1874-es közjegyzői törvény megalkotásáig a közhitelesség legfontosabb szervei voltak.¹⁶ A török hódoltság alatti és utáni északkelet-magyarországi birtokviszony-rendezésekben a leleszi hiteleshelyen örözött oklevelek, illetve a prépost által hitelesített másolatok igen fontos szerepet játszottak. A prépost nagy tekintélynek örvendő személy volt, akit szívesen kértek fel vitás ügyekben döntőbírónak, illetve különféle vizsgálatok lefolytatására.¹⁷

Így tehát amikor 1682. május 25-én a Szentszék megerősítette kinevezését,¹⁸ Benkovich egy igen fontos hivatalt vehetett át a leleszi

¹³ A rendi szabályzat tiltotta, hogy a rendtagok püspöki és egyéb méltóságokra törekedjenek. Ezért amennyiben egy pálos került kinevezésre, a rendfőnöktől kellett engedélyt kapnia annak elfogadására.

¹⁴ *ASV Fondo Concistoriale – Processus*, vol. 81. fol. 662.

¹⁵ Kollonich pártfogásának jele az is, hogy 1689-ben többek között Benkovich-ot is jelölte az alkancellári címre. Vö. MAURER, J., *Cardinal Leopold Graf Kollonitsch, primas von Ungarn. Sein Leben und sein Wirken*, Innsbruck 1887, 262. Később fontos állami bizottságokban bíz rá feladatokat: IVÁNYI, *op. cit.*, 134. 174. 185.

¹⁶ BÓNIS, GY., „A közhitelesség szervei Magyarországon és a magyar hiteleshelyi levéltárak”, in *Levéltári Híradó* 14 (1964) 125-126.

¹⁷ Így például 1689-ben Benkovich a Gersei Pethő, a Barkóczy és Károlyi családok között ítélezik: BUNYITAY, *op. cit.*, 149. Ugyanebben az évben ő vezeti azt a bizottságot, mely a sátoraljaújhelyi pálos kolostor 1678-as ostromának körülményeit vizsgálta: *DAP*, 1090. De a császár megbízásából is indít vizsgálatot 1691-ben Szirmay István ügyében: *EFL Archivum Vetus*, 1092. n. n.

¹⁸ A megerősítő bulla átirata: *ASV Index Bullarum Innocentii XI*. Lib. VII. f. 218. Szentelésére 1683. január 17-én Nagyszombaton került sor. Szentelői: Kéry János váci püspök (Benkovich rendtársa), Mario Trivulzio azori püspök és Széchenyi Pál pécsi püspök. Feljegyzés a nagyszombati pálos rendház naplójában: *DAP*, 570.

prépostságban, mely révén számos alkalommal intézkedhetett a régióban élő görög katolikusok érdekében.

Kinevezését maguk a görög katolikusok is úgy tekintették, mint korábbi érdemeinek elismerését és ügyeik kezelésének magasabb szintre emelését. Branich György vallomásában utal arra, hogy tudomása szerint Benkovich az esztergomi érsek megbízásából tevékenykedett a görög katolikusok között.¹⁹ Egy 1732-ben kiadott pálos rendtörténeti műben a szerző, Pongrátz Ignác azt állítja, hogy az egri püspök kinevezett rítusvikáriusaként működött.²⁰ Pongrátz feltételezését többen is átvették, bár annak igazságtartalma megkérdőjelezhető.²¹ Mindenesetre – ha nem is hivatalos megbízás alapján – Benkovich mindenképpen nagy tekintélynek örvendő személyiség volt, akihez a görög katolikusok bizalommal fordulhattak.

Benkovich egy olyan időszakban foglalta el a leleszi prépostságot, amikor a munkácsi egyházmegyében káosz uralkodott. Partén Péter püspök 1664-ben bekövetkezett halála után a kinevezési jog tisztázatlansága miatt az egyházmegye gyakorlatilag főpásztor nélkül maradt. A belpolitikailag egyébként is zűrzavaros években egymást váltották, vagy éppen egymással versenyeztek az udvar és Báthory Zsófia jelöltjei. Ez természetesen negatív hatással volt az unió ügyére. Benkovich kinevezésének időpontjában az uralkodó által 1676 végén vagy 1677 elején kinevezett Theophanes Maurocordato volt a munkácsi püspök, aki azonban már 1678-ban elhagyta Magyarországot és Bécsbe költözött. 1681. decemberében a soproni országgyűlésen tartózkodva Szelepcényi érsek a távollévő megyéspüspök helyettesítésére Lipniczki Jánost vikáriussá nevezi ki. Hodinka teljes joggal feltételezi, hogy az egyházmegye zűrzavaros állapotáról az országgyűlésen jelenlévő felső-magyarországi főpapok – köztük pálos rendfőnökként Benkovich – tájékoztatták az érseket.²² Ezt kiegészíthetjük azzal, hogy az uralkodó ugyanezekben a napokban nevezte ki Benkovich-ot, mégpedig Eszterházy nádor javaslatával ellentétben nem a görög katolikusok számára oly érzékeny egri püspöki székbe, hanem az ebből a szempontból közömbös váradi egyházmegye élére. Lipniczki és Benkovich egyidejű kinevezése mögött tehát a munkácsi egyházmegye helyzetének rendezése állt. Kettejük szoros

¹⁹ ASV *Fondo Concistoriale – Processus*, vol. 81. fol. 661.

²⁰ PONGRÁTZ, I., *Triumphus Sancti Pauli*, Posonii 1732.

²¹ VÉGHSEŐ, *op. cit.*, 75-78.

²² HODINKA, A., *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1909, 390.

munkakapcsolatát bizonyítja az is, hogy 1686 elején Lipniczki a makoviczai krajnán végzett egyházlátogatásáról Benkovich-nak tett jelentést.²³ Ez az egyetlen irat maradt fenn Lipniczkitől, minek alapján viszont joggal feltételezhető, hogy más alkalmakkal is írt beszámolót Benkovich-nak. Az sem zárható ki, hogy erre az esztergomi érsek kötelezte is. Lipniczki jelentésére reagálva Benkovich Szentiványi Márton²⁴ jezsuitának, Kollonich bizalmasának, írt levelében azt ajánlja, hogy Lipniczki kapja meg legalább azt az évi 200 forintot, amit a munkácsi püspökök a szepesi kamarától mindig is kaptak. Mellékel egy kimutatást a munkácsi püspök jövedelméről, s megemlíti, hogy jó lenne, ha Kollonich tenne valamit a görög katolikusokért. Szükség is lett volna a gyors közbelépésre, mivel ekkor Lipniczkin kívül Monasztelli Demeter esperes is gyakorolta a joghatóságot, míg az uniót elutasító papságot a Miszticén székelő Zékány püspök, majd 1686 novemberében bekövetkezett halála óta egy Metód nevű szerzetes irányította. 1685-től Lubomirszky Szaniszló herceg ajánlásával a lengyel Kulcsiczky Porphyrius is igényt tartott a munkácsi püspöki székre. Ezzel egyidejűleg Rafael Angelo galatai érsek neve is felbukkan, mint az egyházmegye adminisztrátora.²⁵ Kollonich megkeresésére Benkovich Lipniczki kinevezését támogatta 1688 őszén, míg Kulcsiczky éppen az ő ajánlását kérte egy neki eljuttatott jelentésében.²⁶ Nyilvánvalóan tisztában volt azzal, hogy Benkovich befolyásos személyiség, kinek véleményét az udvar figyelembe veszi.

Kollonich azonban úgy döntött, hogy mellözi a jelölteket és Rómából hozat új főpásztort az egyházmegye számára. Választása egy görög származású szerzetesre, Joannis De Camelisre (1641-1706), a vatikáni könyvtár írnokára esett. A tizenkét éves korától Rómában nevelkedett De Camelis nem volt elméleti ember, mivel a Propaganda Kongregáció megbízásából évekig misszionáriusként működött Albániában. Ezért minden szempontból alkalmasnak tűnt egy olyan egyházmegye vezetésére, melyben gyakorlatilag missziós munkát kellett végezni. De Camelis beiktatásában és tájékoztatásában Kollonich fontos szerepet szánt Benkovich-nak.²⁷ Szükség is volt egy tapasztalt, a helyzetet jól

²³ HODINKA, *op. cit.*, 391.

²⁴ Szentiványi Márton (1633-1705) jezsuita, ez időben a nagyszombati egyetem tanára.

²⁵ HODINKA, *op. cit.*, 391-393.

²⁶ HODINKA, *op. cit.*, 404-405.

²⁷ Érdekes egybeesés, hogy Benkovich és De Camelis ugyanabban az évben (1653) kezdtek meg római tanulmányaikat, s lakóhelyeiket, a Görög Kollégiumot, valamint a Német-Magyar Kollégiumot mindössze néhány száz méter választotta el egymástól.

ismerő főpap segítségére, mivel Kollonich Rómában nem a valós helyzetről tájékoztatta az információt kérő De Camelist, hanem sokkal inkább terveiről. Maga Benkovich is meglepődött, amikor De Camelis megmutatta kinevezési okmányát, melyben az állt, hogy apostoli vikáriusként alá van vetve az egri püspöknek. Azt tanácsolta De Camelisnek, hogy ne is mutassa meg az okmányokat senkinek. De Camelis azonban azzal érvelt, hogy Kollonich-nak van alávetve. Erről maga De Camelis számol be Kollonich-nak.²⁸ Kollonich ugyanis Rómában azt a tájékoztatást adta neki, hogy a munkácsi egyházmegye a kalocsai érsekséghez tartozik. Ez természetesen nem volt igaz. Viszont a gyakorlatias Kollonich valószínűleg arra gondolhatott, hogy a görög katolikusokkal kapcsolatos döntésekben végeredményben mindig az ő szava a döntő. De Camelis levelében azt írja Kollonich-nak, hogy Benkovich-ot sikerült megnyugtatnia. Sokkal valószínűbb azonban az, hogy a tapasztalt főpap tisztában volt azzal, milyen újabb konfliktusok forrása lesz a jövőben az egri püspöknek való alávetettséget rögzítő záradék.

Kollonich utasításainak megfelelően 1690. április 20-án Benkovich beiktatta De Camelist.²⁹ Majd a következő években segédkezett az egyházmegye birtokainak visszaszerzésében és anyagi helyzetének megszilárdításában.³⁰

Figyelmét azonban ebben az időszakban egyre inkább az kötötte le, hogy a felszabadító háborúk sikereinek köszönhetően püspöki székének tényleges birtokba vétele elérhető közelségbe került.

4. A váradi püspöki székben

Jóllehet Várad felszabadítására csak 1692-ben kerülhetett sor, az egyházmegye északi területei már 1686-ban a császári csapatok fennhatósága alá kerültek. A török hódoltság teljes felszámolása már valóban csak idő kérdése volt, ezért Benkovich joggal számíthatott arra, hogy hosszú évtizedek után ő lesz az első váradi püspök, aki ténylegesen is irányíthatja az egyházmegyét. Tudatosan készülve az újjáépítés nehéz

²⁸ HODINKA, *op. cit.*, 571.

²⁹ Beiktatásáról és a kezdeti nehézségekről számol be De Camelis a Propaganda Kongregációnak írott levelében: *SC Greci dal 1622 al 1700*, vol. I. 378., valamint fennmaradt naplójában. A naplót Zsatkovics Kálmán adta közre: *De Camelis József munkácsi püspök naplója*, Történelmi Tár, IV. Budapest, 1895. 700-724.

³⁰ HODINKA, A., *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára, 1458-1715*, Ungvár 1911, 264., 271., 275., 282., 283.

feladatára, az első adandó alkalommal tevékenyen bekapcsolódott a régió újjáéledő közéletébe. A felszabadított területeken már 1687 őszén újjáalakult Bihar vármegye, melynek főispánja 1688 tavaszán – ősi szokásjog alapján – a váradi püspök lett.³¹ 1691 őszén a felszabadító sereg körülzárta Váradot, de a város bevételére csak 1692 nyarán kerül sor. Az ostrom utolsó napjaiban és a város elestekor jelen volt Benkovich is, aki az elsők között léphetett be a csaknem teljesen elpusztult városba.³²

Az újjászervezést gyakorlatilag a nulláról kellett elkezdenie. Nem csak papjai és templomai nem voltak, de hívei sem. Mint bihari főispánnak és hamarosan mint birtokaiba visszahelyezett váradi püspöknek ugyanazzal az égető gonddal kellett megküzdenie, mint a felszabadított területek összes többi földbirtokosának: az emberhiánnyal. A budai kamara megbízásából Bihar vármegyéről már 1692-ben összeírás készült, mely siralmas képet fest az állapotokról. A vármegyében a legutóbbi, 1552-ben készült összeírás óta 680 település tűnt el. 1692-ben mindössze 112 helységben élt népesség, a legtöbb helyen 3-4 család. Mezősi Károly becslése szerint a vármegye lakossága az 1552-es 285 ezer főről 12 500 főre csökkent.³³ Egyházi tulajdonban az 1692-es összeírás szerint mindössze három falu volt. Egy évvel később azonban az uralkodó Benkovich kérésére elrendelte, hogy az 1552. évi összeírást alapul véve a váradi püspök kapja vissza birtokait. Ekkor több mint száz falu került a püspökség birtokába.³⁴

Az emberhiány az ország minden táján csak szervezett betelepítésekkel volt orvosolható. A szervezett telepítések egy 1689-ben kiadott császári rendelet alapján kezdődtek. Ez Kollonich Lipót elképzeléseit tükrözi, aki *Einrichtungswerkjében* kiemelt figyelmet szentelt az ország gazdasági talpra állításának. A telepítések célja egyértelműen gazdasági volt, nem feltételezhető semmilyen népességgpolitikai indíték.³⁵ A telepí-

³¹ BUNYITAY, *op. cit.*, 152.

³² BUNYITAY, *op. cit.*, 159.

³³ MEZŐSI, K., *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében (1692)*, Budapest 1943, 185. Megjegyzendő, hogy Dávid Zoltán és Bársony István kétségbevonják az összeírás megbízhatóságát és Mezősi becsléseit: DÁVID, Z., „Magyarország népessége a 17-18. század fordulóján. Népeségtörténeti forrásaink értékelése”, in *Történeti Statisztikai Évkönyv 1961-62*, 217-257. BÁRSONY, I., „A váradi püspökség Bihar megyei birtokainak jobbágysága a XVIII. század első harmadában”, in *Magyar Történeti Tanulmányok* 12 (1979) 59-114.

³⁴ MEZŐSI, *op. cit.*, 187.

³⁵ HERMANN, E., „Telepítések a XVIII. században”, in *Katolikus Szemle* IV (1936) 238-247. és V (1936) 300-306.

tési pátens kiadása után a földesurak nagy lendülettel fogtak hozzá a telepítésekhez.³⁶ Benkovich sem folyamodhatott más eszközöz. A telepítés azonban nem csak gazdasági, hanem egyben lelkipásztori feladat is volt a főpásztor számára, mivel számottevő szabadon mozgatható néptömeget az ortodox vallású románság körében lehetett találni. Betelepítésük, mely jelentősen megváltoztatta a vármegye nemzetiségi arányait, Benkovich idejében kezdődött el, s a XVIII. század első évtizedeiben gyorsult fel. Az 1692. évi összeírás alapján Mezősi 10% körülire teszi a román nemzetiségűek arányát, s megjegyzi, hogy az összeírásban a román lakosság egyházszerzetére utaló jelek nem fedezhetőek fel.³⁷ 1715 és 1720 között a magyar háztartások száma megduplázódott, míg a románoké megötszörözött. Egy 1773-ban készült összeírás Bihar vármegyében 130 magyar település mellett már 330 román helységet számlál.³⁸

A Benkovich által szervezett telepítésekről kevés adat maradt fenn. Az bizonyos, hogy a szokásos adókedvezményekkel jelentős számú telepest sikerült birtokaira hozatni, hiszen egy 1696-ban készült összeírás már 218 lakott települést számlál. Az is igaz viszont, hogy a lakott helységek számának megduplázódása nem járt együtt a lakosság számának ugyanilyen arányú gyarapodásával.³⁹ Bársony István szerint a román telepesek betelepítése az 1700-as évek elejére már hosszú múltra tekinthetett vissza, s ha maga a folyamat – megfelelő konkrét források hiányában – nehezen is ragadható meg, a tények önmagukért beszélnek: az újabb és újabb falvak lakóinak többsége román.⁴⁰

Az egyházmegye újjászervezésében tehát Benkovich-nak az volt az elsődleges feladata, hogy a megmaradt kevés számú katolikus mellé az unió terjesztésével újabbakat szerezzen.⁴¹ Ehhez gyakorlott munkatársakra volt szüksége, ezért a missziószervezésben járatos szerzetesrendekhez fordul segítségért. 1698-ban a pálosoktól kér papokat.

³⁶ Ez gyakran okozott konfliktusokat, mivel a földesurak a telepítés költségeit gyakran azzal igyekeztek csökkenteni, hogy a birtokaikon keresztülvonuló telepéseket egyszerűen feltartóztatták. Emiatt Benkovich-ot is elmarasztalták: BUNYITAY, *op. cit.*, 176.

³⁷ MEZŐSI, *op. cit.*, 228. Az összeírás egyetlen katolikus papot sem, s mindössze tizenhét prédikátort említ.

³⁸ MEZŐSI, *op. cit.*, 232-234.

³⁹ BALOGH, J. – SZENDREY, I., „Bihar megye benépesülése a török hódoltság után”, in *Magyar Történelmi Tanulmányok* 6 (1967) 42-47.

⁴⁰ BÁRSONY, *op. cit.*, 67.

⁴¹ BUNYITAY, V., *Bihar vármegye oláhjai és a vallási unió*, Budapest 1892, 34.

Erről Nádasi László pálos missziófőnök számol be a Propaganda Kongregációnak írt levelében.⁴² 1699-ben alapítványt tesz a jezsuiták váradi megtelepítésének előmozdítására,⁴³ 1701-ben pedig ferenceseket hív püspöki székhelyére.⁴⁴

Ő maga a korábban már többször tanúsított figyelmességgel kezeli a görög katolikus papság ügyeit. 1694-ben legközelebbi munkatársának, Farkas István helynöknek ezt írja: „az oláh papságot protegálja kegyelmed, paraszti dologra ne üzessenek”.⁴⁵ Az unió terén elért eredményeit viszont inkább a későbbi korokból származó forrásokból lehet felmérni. 1711-ben Kébell Mihály akkori vikárius arról számol be Csáky Imre püspöknek, hogy a Benkovich idejében unióra lépett román papok egy része elpártolt a katolikus egyháztól. Farkas István helynökről megjegyzi, hogy az egyesült papságra is felügyelt, nekik kelyheket és egyéb egyházi felszereléseket adományozott. Egy 1729 előtt írt beszámoló arról ír, hogy az egyesült papság másik része viszont rendszeresen megjelent Váradon az Úrnapi körmeneten: egy pap a keresztet vitte, egy másik pedig minden évben felváltva görögül, rácul és románul a negyedik evangéliumot énekelte. Feladatának tekintette a protestánsná lett román falvak katolizálást is, amiben a jezsuiták siettek segítségére,⁴⁶ valamint a paphiány miatt ortodoxszá lett magyarok visszatérítését.⁴⁷ Egyes források szerint fontos szerepet játszott az egyesült papság jogait biztosító császári rendelet megszületésében.⁴⁸ 1699-ben eléri, hogy a császár felmentse az egyesült papságot a katonai beszállásolás terhe alól.⁴⁹

Az ugyanezekben az években Erdélyben létrejövő unió szervezésében nem találkozunk Benkovich névvel, bár Gánóczy szerint ő is tevékenyen részt vett benne.⁵⁰ A fennmaradt iratokban neve mindenesetre nem szerepel. Benkovich főispánként konfliktusba keveredett az erdélyi

⁴² APF SOCG, vol. 521. fol. 95-100v.

⁴³ KERESZTÚRI, J. A., *Compendiaria descriptio foundationis ac vicissitudinum episcopatus et capituli Magno-Varadiensis*, Magno-Varadini 1806, 96-97.

⁴⁴ BUNYITAY, *op. cit.*, 186. és 413. Gánóczy szerint a ferencesek már 1693 óta jelen voltak Váradon: GÁNÓCZY, A., *Episcopi varadiensens fide diplomatum concinnati opera et studio*, Viennae 1776, 362-363.

⁴⁵ BUNYITAY, *op. cit.*, 187.

⁴⁶ BUNYITAY, *Bihar vármegye oláhjai és a vallási unió*, 35-36.

⁴⁷ BUNYITAY, *op. cit.*, 187.

⁴⁸ GÁNÓCZY, *op. cit.*, 364.

⁴⁹ Hodinka, *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára*, 304.

⁵⁰ GÁNÓCZY, *op. cit.*, 368.

lyi rendekkel,⁵¹ talán ez magyarázza távolmaradását az erdélyi egyházi ügyektől.

Gondja volt arra is, hogy az unió ügyét előmozdító teológiai írások megjelenhessenek, ezért nem sokkal halála előtt lefordította és kiadatta régi barátjának és munkatársának, Szentiványi Mártonnak egyik művét.⁵²

Benkovich saját egyházmegyéje számára kívánta megnyerni a románokat, ezért minden bizonnyal meglepte az uralkodónak az a rendele-
lete, mellyel az erdélyi egyesült püspök joghatóságát kiterjesztette minden román nemzetiségű hívére, akkor is, ha azok Erdély határain kívül élnek. Erről maga Atanáz erdélyi püspök értesítette Demeter váradráczvárosi főesperest 1701 nyarán.⁵³ Nem sejtette, hogy részben az ő munkája eredményeként, melyet az unió mellett elkötelezetten végzett, néhány évtized múlva az egyházmegyéjében élő görög katolikusok a teljes önállósulás útjára léphetnek. Ő azonban ennek a folyamatnak csak az első állomásait figyelhette meg. 1702. október 28-án az egyházmegye újjáépítésén fáradozva érte a halál.

Jezsuita neveltetés, katolizálás, szerzetesi hivatás, római tanulmányok, misszionáriusi-lelképásztori szolgálat, elkötelezettség a szerzetesi élet reformja mellett, püspökként pasztorális szemlélet az egyházmegye vezetésében, az egyház egységének előmozdítása: egy szóval, Trident utáni mentalitás jellemezte Benkovich Ágostont. Az a Trident utáni mentalitás, melynek köszönhetően a magyar katolikus egyház a XVI. század végi – XVII. század eleji mély válságból kilábalva a fejlődés és a megerősödés útjára lépett.

⁵¹ BUNYITAY, *op. cit.*, 187.

⁵² Szentiványi Márton. *Oetven okok és indulatok. Miért A' mostani Keresztyének koezoett lévoe Vallásokból egyeduel a' koezoenséges Romai Vallást kell választani, és minden egyebeknél foellyeb boecsueleni. Mellyek új esztendoere 1702. Az ellenkezo Atyafiaknak ajándék gyanánt adattak, SZENTIVANYI MARTON Jesus Társaságában lévoe Pap, és Theologus által. Most pedig Magyar nyelvre forditattak, és ki-nyomtattattak A' Nagyságos és Méltóságos Tisztelendoe Benkovics Agostonnak, Váradí Püepoeknek, Bihar Vármegyének oeroekoes Foe Ispannyának és a' Felséges Romai Császár Magyar Országí Király Tanátsának Koeltségével. Nagy-Szombatban, az Academiai Boetuekkel, Hoermann János által 1702. 12r. 193 lap. RMK I. 1661.*

⁵³ NILLES, N., *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in terris Coronae Sancti Stephani*, Oeniponte 1885, 387-388.

Rövidítések

ACGU	Archivio del Collegio Germanico ed Ungarico
APF	Archivio della Sacra Congregazione de Propaganda Fide
ASV	Archivio Secreto Vaticano
DAP	Gyéressy, A. (ed.), <i>Documenta Artis Paulinorum</i> , 3 kötet, Budapest 1975-1978.
EFL	Egri Főegyházmegeyi Levéltár
SC	Scritture riferite nei Congressi
SOCG	Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali

Függelék

Benkovich Ágoston váradi processzusának jegyzőkönyve

ASV Fondo Concistoriale – Processus vol 81. fol. 651-664.

Bécs, 1682. március 6-24.

A püspökjelöltek kánoni vizsgálatának menetét 1591-ben XIV. Gergely (1590-1591) az *Onus apostolicae* kezdetű bullával rögzítette. A vizsgálat lefolytatásában kulcsszerepet játszottak a Szentszék követei, akik megbízható tanúk beidézésével és meghallgatásával győződtek meg arról, hogy a jelöltek alkalmasak-e a püspöki méltóságra. Kérdéseket tettek fel a betöltendő püspöki székkel kapcsolatban is. A vizsgálat eredményét a nuncius a konzisztoriális kongregációhoz terjesztette fel, ahol megszületett a végleges döntés.⁵⁴

Benkovich Ágoston processzusában két jezsuita, Gribóczy Mihály és Sámbar Mátyás, valamint két pálos, Turkovich Mátyás és Branich György tanuskodtak. A jezsuitáknak felelniük kellett az egyházmegye állapotára vonatkozó kérdésekre is, míg a nuncius a pálosokat csak a jelölt személyéről kérdezte.

⁵⁴ A kánoni vizsgálat történetéhez: JEDIN, H., „Die Reform des bischöflichen Informativprozesses auf dem Konzil von Trient”, in Jedin, H. (Hrsg.), *Kirche des Glaubens – Kirche der Geschichte. Ausgewählte Aufsätze und Vorträge*, Band II. *Konzil und Kirchenreform*, Freiburg-Basel-Wien 1966, 441-459. A Vatikáni Titkos Levéltárban őrzött magyar vonatkozású jegyzőkönyvekről Galla Ferenc készített összefoglalót: GALLA, F., „A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a Vatikáni Levéltárban”, in *Levéltári Közlemények 1942-1945*, 141-186.

A tanúmeghallgatások jegyzőkönyvéhez mellékelték a pálos rendfőnök levelét is, melyben engedélyezi, hogy a rendi tilalom ellenére a jelölt elvállalja a püspöki méltóságot. A vizsgálatnak része volt az is, hogy a jelölt élő szóban, eskü alatt, a nuncius jelenlétében letette a hitvallást. Ezt egy nyomtatott formuláról kellett felolvasnia, amit kiegészítettek a nevével, s csatoltak az iratokhoz (Fol. 657-658.).

(Fol. 651.) In Nomine Domini Amen. Per hoc publicum processus seu inquisitionis instrumentum cunctis pateat evidenter et notum fiat omnibus et singulis, ad quos spectat, seu in futurum spectare poterit, quod cum Admodum Reverendus Pater Augustinus Benkovich Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae fuerit a Sacra Cesarea Maiestate tanquam Rege Hungariae apud Sanctissimum Dominum Nostrum Innocentium divinae providentiae Papam XI ad Episcopalem Ecclesiam Varadiensem in Hungaria nominatus, instanter petiit ab Eminentissimo et Reverendissimo Domino Francisco Sacrae Romanae Ecclesiae Presbitero Cardinali Bonvisio⁵⁵ apud eandem Sacram Cesaream Maiestatem, nec non per Germaniam Hungariamque cum facultate legati de latere Nuntio Apostolico ut processus seu generalis inquisitio tam super statu Ecclesiae Episcopalis Varadiensis, quam super ipsius promovendi qualitatibus, aliisque necessariis legitime formaretur, idem Eminentissimus et Reverendissimus Dominus Cardinalis Bonvisius Nuntius Apostolicus auctoritate apostolica qua fungitur, petitioni praedictae tanquam iustae et equitati consonae annuendo infrascriptum processum iuxta formam Constitutionis felicitis recordationis Gregorii XIV ac normam et praescriptam Urbani VIII etiam felicitis recordationis anno 1627 emanatam, die veneris sexta mensis Martii anno Domini millesimo sexcentesimo octagesimo secundo Indictione quinta // (Fol. 651v.) Pontificatus eiusdem Sanctissimi Domini Nostri Innocentii Papae XI anno sexto. Viennae Austriae in Palatio Apostolico solitae residentiae Illustrissimorum et Reverendissimorum Dominorum Nuntionum Apostolicorum aliquot ecclesiasticos et saeculares dignos viros ex officio pro sequentibus diebus ut infra ad se secreto vocari mandavit, qui praevio iuramento ad Sacra Dei Evangelia praestando ad particularia interrogatoria tam super statu Ecclesiae Varadiensis quam ipsius Admodum Reverendi Patris Augustini Benkovich promovendi qualitatibus satisfacerent.

Interrogatoria autem super quibus singulos testes respective examinari decrevit circa qualitates ipsius promovendi sunt infrascripta videlicet.

Primo. An testis cognoscat Admodum Reverendum Priorem Augustinum Benkovich, quomodo, a quo tempore circa, an sit ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimium familiaris, inimicus, aemulus vel odiosus.

⁵⁵ Francesco Buonvisi (1626-1700) 1675 és 1689 között volt bécsi nuncius.

2.o. An sciat in qua civitate, vel loco, et dioecesi dictus Pater Augustinus sit natus et quae sit causa scientiae?

3.o. An sciat ipsum natum esse ex legitimo matrimonio atque honestis et catholicis parentibus, et quae sit causa scientiae?

4.o. An sciat cuius aetatis sit, praesertim an explectent annum trigesimum, et quae sit causa scientiae?

5.o. An sciat eum esse in Sacris ordinibus constitutum, quibus a quo // (Fol. 652.) tempore circa, praesertim, an ante sex menses, et quae sit causa scientiae?

6.o. An sciat eum esse in ecclesiasticis functionibus, et in exercitio ordinum susceptorum diu versatum in susceptione sacramentorum frequentem, et devotum, et quae sit causa scientiae?

7.o. An sciat eum semper catholice vixisse, et in fidei puritate permansisse, et quae sit causa scientiae?

8.o. An sciat eum praeditum esse innocentia vitae bonisque moribus et an sit bonae conversationis, et famae, et quae sit causa scientiae?

9.o. An sciat eum esse virum gravem, prudentem, et usu rerum praestantem, et quae sit causa scientiae?

10.o. An sciat eum aliquo gradu in Jure Canonico vel in Sacra Theologia insignitum esse, quibus in locis, quanto tempore, et quo fructu ipsi Theologiae vel Juri Canonico operam dederit, et an vera doctrina polleat, quae in Episcopo requisitur ad hoc ut possit alios docere et quae sit causa scientiae?

11.o. An sciat eum aliquo munere aliquando functum esse vel circa curam animarum vel regimen alterius Ecclesiae se exercitasse, et quomodo in eis se gesserit tam quo ad doctrinam, quam quo ad prudentiam, integritatem et mores, et quae sit causa scientiae?

12.o. An sciat eum aliquando publicum aliquod scandalum dedisse circa fidem, mores seu doctrinam, vel aliquo corporis aut animi vitio, alione canonico impedimento teneri quominus possit ad Ecclesiam Cathedralem promoveri, et quae sit causa scientiae? // (Fol. 652v.)

13.o. An eum idoneum existimet ad bene regendam Ecclesiam Cathedralem, et praesertim Varadiensem ad quam ipse est nominatus, an dignum qui ad illam promoveatur, et an ipsius promotionem eidem Ecclesiae Varadiensi utilem et proficuum futuram esse censeat, et quare ita existimet?

Interrogatoria vero super quibus singulos testes respective idem Eminentissimus Dominus Cardinalis Nuntius examinari voluit pro habenda informatione status Ecclesiae Varadiensis sunt infrascripta videlicet

Primo. An testis sciat in qua provincia sita sit Civitas Residentiae Episcopalis Varadiensis, cuius situs, qualitatis, et magnitudinis sit, quot constetur domibus, et a quot Christifidelibus inhabitetur, cuius dominio in temporalibus subiaceat, et quae sit causa scientiae?

2.o. An sciat in illa Civitate esse Ecclesiam Cathedralem, sub qua invocatione, cuius structurae et qualitatis, an aliqua reparatione indigeat, et quae sit causa scientiae?

3.o. An sciat cui Archiepiscopo sit suffraganea, et quae sit causa scientiae?

4.o. Quot et quales sint in dicta ecclesia dignitates, canonicatus, et alia beneficia ecclesiastica, quis sit numerus omnium presbiterorum et clericorum inibi in divinis inservientium, quae sit dignitas maior post Pontificalem, quales sint redditus dignitatum Canonicatum, et aliorum beneficiorum, et an adsint Praebendae Theogalis et Poenitentiaria, et quae sit causa scientiae?

5.o. An in ea exercentur cura animarum, per quem, an sit in // (Fol. 653.) ea fons baptismalis, et quae sit causa scientiae?

6.o. An habeat Sacrarium sufficienter instructum sacra superlectili, caeterisque rebus ad divinum cultum, et etiam ad Pontificalia exercenda necessariis, chorum, organum, campanile cum campanis, et coemeterium, et quae sit causa scientiae?

7.o. An in ea sint corpora vel aliquae insignes reliquiae Sanctorum quomodo asserventur, et quae sit causa scientiae?

8.o. An habeat domum pro episcopali habitatione, ubi et qualem, quantum distet ab ecclesia, et an reparatione indigeat, et quae sit causa scientiae?

9.o. An sciat verum valorem reddituum mensae episcopalis, ad quam summam annuatim ascendant, in quibus consistant, an sint aliqua pensione oneratis, id cuius vel quorum favorem dicta pensio sit reservata, et quae sit causa scientiae?

10.o. Quot existant in illa civitate ecclesiae parochiales, et unaquaeque habeat fontem baptismalem, quot item in illa existant ecclesiae collegiatae, quot monasteria virorum et mulierum, quot confraternitates, et hospitalia, et an ibi sit mons pietatis, et quae sit causa scientiae?

11.o. Quantum sit ampla dioecesis, quot, et quae circa complectatur, et quae sit causa scientiae?

12.o. An in ea erectum sit seminarium quot in eo pueri alentur, et quae sit causa scientiae?

13.o. An ipsa ecclesia vacet, quomodo a quo tempore citra, et quae // (Fol. 653v.) sit causa scientiae?

Die sabathi septima mensis Martii millesimo sexcentesimo octogesimo secundo. In Palatio supradictae Nuntiaturae Apostolicae constitutus personaliter coram Eminentissimo Domino Cardinali Bonvisio Nuntio praefato Admodum Reverendus Michael Gribocz⁵⁶ Rector Collegii Soproniensis Societate Jesu aetatis suae 59, ut dixit et ex aspectu apparet testis ex officio assumptus, et secreto vocatus, cui delato juramento per eundem Eminentissimum Dominum Cardinalem Nuncium Apostolicum de veritate dicenda prout tactis Sacris Scripturis in forma iuravit et examinatus super qualitatibus personae ad

⁵⁶ Gribocz^y Mihály (1625-1690), jezsuita missziófőnök, a nagyszombati és soproni kollégium rektora, a nagyszombati egyetem kancellárja, a kassai kollégium rektora, majd az erdélyi jezsuita misszió elöljárója.

suprascripta interrogatoria respondit ut infra videlicet.

Ad primum. Cognosco Admodum Reverendum Patrem Augustinum Benkovich Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae alias Generalem, cum iam a 24 annis circiter fuerim Tyrnaviae multo tempore, quando ipse etiam erat ibi, non sum ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimium familiaris, inimicus, aemulus vel odiosus.

Ad secundum. Non scio.

Ad tertium. Non scio.

Ad quartum. Non scio.

Ad quintum. Non scio praecise.

Ad sextum. Ipse est in ecclesiasticis functionibus et in exercitio sacerdotis satis versatus, devotus, ac frequens in celebrando sacro prout in his habet praecipue summam laudem universalem, et ego vidi multoties in nostra ecclesia taliter se gerentem.

Ad septimum // (Fol. 654.) Non scivi aliquid in contrarium imo potius comendabilem eum observavi.

Ad octavum. Possum dare testimonium quod dictus Pater Augustinus sit vitae innocentis, bonorum morum, optimae conversationis, et famae, imo specialem suae Religionis, quod multis occasionibus communiter intellexi, et praesentialiter observavi.

Ad nonum. Scio eum esse virum gravem prudentem et usu rerum praestantem quia talem expertus fui in diversis discussionibus, conversationibus et negotiis.

Ad decimum. Non scio de aliquo doctoratu particulari, sed possum testari quod sit valde eruditus ac peritus in Jure Canonico itaut sit sufficientissimus pro episcopatu optime instruendo ac regendo et hoc scio per experientiam ut supra.

Ad undecimum. Cognovi ipsum tempore quo fuit socius Generalis, ac Generalis etiam sui Ordinis, ac laudabiliter apud suos, et ceteros se gessit prout ex communi fama audivi, ac ut supra percaepi.

Ad duodecimum. Nihil mali ac impedimentum in ipso esse unquam audivi aut cognovi, imo semper intellexi ipsum in omnibus laudabilem.

Ad decimum tertium. Idoneum ipsum existimo ad bene gubernandam dictam Cathedrallem, ac praecipue Variadiensem, ac dignum ut ad illam promoveatur, sicuti censeo Ecclesiae Variadiensi utilem, et proficuum ipsius promotionem, quia mihi constat ipsius doctrina, virtus et zelus et fuit dictus Pater Augustinus in illis partibus vicinis dictae dioecesis, ubi habitavit // (Fol. 654v.) et sic acquisivit particulares notitias.

Interrogatus deinde super statu Ecclesiae Variadiensis respondit ut sequitur, videlicet.

Ad primum. Varadinum est in finibus Transilvaniae in quae civitate sunt aliqui catholici, sed quia occupatur a Turca, ibi non potest residere episcopus, qui residere solet in alio loco seu Praepositura Lelesziensi exempta, et propinqua, haec scio quia mansi in eadem Praepositura.

Ad secundum. Non est nunc Varadiensis Ecclesia Cathedralis licet fuerit celeberrima, scio ut supra.

Ad tertium. Archiepiscopo Strigoniensi suffraganea est Varadinensis Ecclesia prout scio ex causis praedictis.

Ad quartum. Non sunt canonicatus, dignitates, nec similia, scio ut supra.

Ad quintum. Per dioecesim sunt diversae parochiae, sed nullus parochus in civitate Varadiensis, scio ut supra.

Ad sextum. Non est ibi sacrarium, nec supellex sacra, sed in Praepositura praedicta sunt omnia necessaria pro episcopo, scio ut supra.

Ad septimum. In ipsa arce Varadiensis est corpus Sancti Ladislai Regis quod servatur absque laesione tam haereticorum quam turcarum, scio ut supra.

Ad octavum. In dicta Praepositura est domus valde bona Praepositurae et solet habitari ab Episcopis Varadiensibus coniuncta ecclesia, prout vidi.

Ad nonum. Episcopo Varadiensis solet simul dari Praepositura Lelesziensis, vel // (Fol. 655.) Scepusiensis ut se substineat caeterum sola Mensa Episcopalis in praesenti statu vix habebit circa sexcentos florenos annuos, consistentes in subditis, et non sunt aliqua pensione onerati, scio ut supra.

Ad decimum. In tota dioecesi non sunt, nec Collegiatae nec Monasteria virorum, sed tantum parochiae aliquae cum suis fontibus baptismalibus, scio ut supra.

Ad undecimum. Amplissima esset dioecesis Varadiensis quasi ad viginti milliaria undequaque.

Ad duodecimum. Non est seminarium, sed sola schola, scio ut supra.

Ad decimum tertium. Vacat per mortem domini Luczenskii⁵⁷ antecessoris episcopi, qui obiit anno praeterito, scio ex fama, et notia communi.

Quibus habitis fuit dimissus testis, et ei impositum ut se subscriberet, prout fecit.

Ego Pater Michael Griboczy deposuit ut supra.

Die eadem sabathi septime mensis Martii 1682 in eodem palatio constitutus personaliter coram Eminentissimo et Reverendissimo Domino Cardinali Bonvisio Nuntio Apostolico praefato Reverendus Pater Mathias Sambar⁵⁸ Societate Jesu, aetatis suae annorum sexaginta septem ut dixit, et ex aspectu apparet testis ex officio assumptus, et secreto vocatus, cui delato iuramento per eumdem Eminentissimum et Reverendissimum Dominum Cardinalem Nuntium Apostolicum de veritate dicenda, prout tactis Sacris Scripturis in forma iuravit, et examinatus super qualitatibus personae ad suprascripta interrogatoria // (Fol. 655v.) respondit ut infra, videlicet.

Ad primum. Cognosco admodum Reverendum Patrem Augustinum Benkovicz Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae alias Generalem a quindecim annis

⁵⁷ Luzensky Joachim 1676 és 1681 között váradi püspök.

⁵⁸ Sámbar Mátvás (1618-1685) jezsuita hitszónok, a győri kollégium rektora.

quando habitavi ego apud principissam Ragoczianam, et ipse manebat in propinquo Monasterio, non sum ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimum familiaris, inimicus, aemulus vel odiosus.

Ad secundum. audivi communiter quod ipse sit Nobilis Hungariae Inferioris, et cognovi alios de sua consanguinitate, aliud non scio.

Ad tertium. Non scio.

Ad quartum. Non scio.

Ad quintum. Non scio.

Ad sextum. Scio quia vidi quod ipse sit valde versatus, devotus ac frequens in celebrando sacro, et functionibus cum etiam convixerim cum illo.

Ad septimum. Nunquam audivi aliquem defectum fidei de ipso.

Ad octavum. Ipse fuit semper vitae innocentis, et habuit bonos mores, bonam conversationem et famam, scio quia ut dixi praticavi cum ipso diu.

Ad nonum. Semper agnovi illum pro viro gravi, prudenti, et usu rerum praestanti, toto sexennio praecipue quo vixi cum illo propter diversas occasiones spirituales et communes pro bono Regni.

Ad decimum. Scio illum esse virum doctum ac optimum pro episcopatu // (Fol. 656.) quia convertit plurimos schismaticos, et multum profuit catholicae religioni.

Ad undecimum. Pervenit in suo ordine etiam ad gradum Generalis, cum magna etiam caeterorum laude.

Ad duodecimum. Nihil mali de ipso fuit unquam a me auditum, nec dubitatum.

Ad decimum tertium. Idoneum ac dignum esse illum existimo ac censeo pro episcopatu Varadiensi, ac utilem pro episcopatu eius personam, quia ultra virtutes, ac zelum et prudentiam, notitias particulares habet illarum partium dictae dioecesis, in cuius vicinia habitavit, laborando pro catholica fide.

Interrogatus deinde super statu ecclesiae Varadiensis, respondit ut infra videlicet.

Ad primum. Varadinum est prope Transilvaniam, sed quia occupatur a Turca, non potest ibi residere episcopus, nec etiam parochus scio ex certis relationibus habitis, et notitiis acquisitis per multos annos quibus fui primus inter missionarios Transilvaniae.

Ad secundum. Non est ibi amplius ecclesia cathedralis quae erat insignis scio ut supra.

Ad tertium. Archiepiscopo Strigoniensi suffraganeus est episcopus Varadiensis quod est notorium.

Ad quartum. Nihil ibi est de canonicatibus aut conventis in interrogatorio scio ex praedictis modis.

Ad quintum. Non est parochus in dictae civitate, sed solum aliquis // (Fol. 656v.) missionarius scio ut supra.

Ad sextum. Necessaria ad celebrandum et pro episcopo reponiuntur solum in

praepositura Lelesziensi in qua solet residere episcopus Variadiensis, quia solet simul de illa provideri scio ex causis praefatis.

Ad septimum. Dicitur communiter quod ubi erat ecclesia servetur adhuc corpus Sancti Ladislai regis Hungariae scio ex publica fama.

Ad octavum. Datur episcopo Variadensi praepositura Lelesziensis ut plurimum vel Sceputiensis, et in unaquaque est domus pro episcopi habitatione commoda et propinqua seu contigua ecclesiae praeposituali, scio occasionibus praedictis.

Ad nonum. Antiquis temporibus magnos redditus habebat mensa episcopalis Variadiensis, nunc autem ex aliquibus subditis vix percipiet sexcentos florenos annuos circiter, et quia cum istis licet nulla pensione onerati vix posset sustentari, datur ei aliqua praepositura ut dixi, in causa scientiae ut supra.

Ad decimum. Nec collegiatae nec monasteria aliqua reperiuntur intra dioecesim Variadiensem et solum intra eam sunt aliquae paucae parochiae habentes suum fontem baptismalem, scio ut supra.

Ad undecimum. Dioecesis Variadiensis esset satis ampla, se extendens ad viginti milliaria circiter tam in longitudine quam in latitudine, sed fere tota patitur tyrannidem turcicam. Scio propter dictas causas.

Ad duodecimum. Non est aliquod Seminarium particulare pro Variadiensibus // (Fol. 659⁵⁹.) sed tantum quaedam schola, et mittuntur ad collegia Hungariae prout observari vidi.

Ad decimum tertium. Dominus Luczenski⁶⁰ episcopus antecessor obiit anno praeterito, et propterea ab illo tempore vacat dicta Ecclesia Variadiensis, prout est notorium.

Quibus habitis fuit dimissus testis, et ei impositum ut se subscriberet prout fecit.

Ego Pater Mathias Sambar Societate Jesu Convictus Nobilium Regens Soproniensis deposui ut supra.

Die lunae vigesima tertia mensis Martii millesimo sexcentesimo octagesimo secundo in Palatio praefato Nuntiaturae Apostolicae constitutus personaliter coram Eminentissimo et Reverendissimo Cardinali Nuntio ut supra Reverendus P. Mathias Turkovich⁶¹ Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae Secretarius, aetatis suae quinquaginta annorum ut dixit, et ex aspectu apparet. Testis ex officio assumptus, et secreto vocatus, cui delato iuramento per eundem Eminentissimum et Reverendissimum Dominum Cardinalem Nuntium Apostolicum de veritate dicenda, prout tactis Sacris Scripturis in forma iuravit, et examinatus super qualitatibus personae ad suprascripta interrogatoria respondit ut sequitur.

Ad primum. Ab annis circiter viginti quattuor nosco ipsum Reverendum

⁵⁹ A 657-658. lapokon nyomtatott hitvallás-formula található, Benkovich nevének beírásával, Francesco Buonvisi nuncius és Francesco Tucci protonotárius hitelesítésével.

⁶¹ Turkovich Máttyás (1629-1684) pálos tanár, több rendfőnök idejében rendi titkár.

Patrem Benkovicz quando ipse venit de studio Collegii Germanici Sancti Apollinaris Romae. Non sum ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimum familiaris, inimicus, aemulus vel odiosus. // (Fol. 659v.)

Ad secundum. Natus fuit in quadam villa Archidioecesis Strigoniensis quod scio ex certis relationibus habitis.

Ad tertium. Ex relatione indubitata et fide digna percepi quod ipsius parentes essent lutherani, ipse tamen fuit baptizatus a parochio catholico, et huiusmodi relationes habui occasione ingressus ipsius in meam Ordinem.

Ad quartum. Dictus Pater est annorum circiter quinquaginta trium et certe ultra triginta annos, quod scio ex dictis occasionibus.

Ad quintum. Omnes ordines etiam presbiteratus accepit Romae adhuc erat in collegio ideoque plusquam ab viginti annis est sacerdos, quod scio ex causis praefatis.

Ad sextum. Scio ipsum esse in functionibus ecclesiasticis satis versatum et in celebrando sacro devotum, ac frequentem quia hoc vidi et observavi per sex annos continuos, quibus fui apud eum tunc Generalem mei Ordinis.

Ad septimum. A prima iuventute qua per Archiepiscopum Strigoniensem viventem fuit conversus ad nostram sanctam fidem, dum adhuc erat in studio grammaticae semper fuit catholicus zelans, cum omni puritate fidei, scio ut supra.

Ad octavum. Ipse est optimae conversationis, vitae ac famae, cum moribus exemplaribus prout fuit semper, scio ut supra.

Ad nonum. Diversas occasiones habui in meo Ordine experiendi quod ipse sit vere vir gravis, prudens, et usu rerum praestans.

Ad decimum. Gradum aliquem non accepit, sed tam Romae, // (Fol. 660.) quam in aliis studiis Ordinis nostri tale profectum fecit in Sacra Theologia ac Jure Canonico, ut omnem habeat doctrinam quocumque episcopo dignam et sufficientissimam ad docendum alios, quod scio ut supra.

Ad undecimum. Non fuit parochus, nec aliquem ecclesiam administravit, sed in Ordine fuit Prior, fuit Vice Praefectus Missionum, Vicegeneralis, et tandem Generalis, ac in omnibus istis muneribus doctrinam prudentiam ac morum integritatem maximam ostendit, prout notum est toti meo Ordini.

Ad duodecimum. Nihil unquam potui intelligere de aliquo vitio ipsius animi, vel corporis quo impediretur promoveri ad Ecclesiam Cathedralis, nec de scandalo, aut alio simili malo, quod scivissem occasionebus praefatis.

Ad decimum tertium. Existimo ipsum dignissimum ut promoveatur ad ecclesiam aliquam praesertim Varadiensem, cui certe non poterat dari episcopus magis utilis et proficuus, quia in dicta dioecesis et in vicinia sunt multi Rutheni, quorum linguam callet dictus Pater Benkovich, et bonum modum habet cum ipsis, de quibus multos ad nostram sacram fidem convertit in diversis occasionebus, prout est notorium in illis partibus, et in meo Ordine.

Quibus habitis fuit dimissus testis, et ei impositum ut se subscriberet prout fecit.

Ego frater Mathias Turkovich deposui ut supra. // (Fol. 660v.)

Die supradicta vigesima tertia Martii millesimo sexcentesimo octagesimo secundo, in eodem Palatio ut supra. Constitutus coram eodem Eminentissimo et Reverendissimo Cardinali Nuntio praefato Reverendus Pater Georgius Branich Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae, aetatis suae annorum quadraginta septem ut dixit, et ex aspectu apparet. Testis ex officio assumptus, et secreto vocatus, cui delato iuramento per eumdem Eminentissimum et Reverendissimum Dominum Cardinalem Nuntium Apostolicum de veritate dicenda, prout tactis Sacris Scripturis in forma iuravit, et examinatus super qualitatibus personae ad suprascripta interrogatoria respondit ut infra videlicet.

Ad primum. Ipsum agnosco a viginti quattuor annis postquam dictus Pater Benkovich reversus fuerat Roma, non sum ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimium familiaris, inimicus, aemulus vel odiosus.

Ad secundum. Natus fuit in quodam loco intra dioecesim Strigoniensem, ubi egomet fui, et propterea scio.

Ad tertium. Scio natum esse ex legitimis parentibus, non tamen catholicis, quos non novi, sed affines, et sorores, ideoque haec scio.

Ad quartum. Quinquaginta trium annorum circiter est dictus Pater Benkovich, prout scio, cum sit de meo Ordine.

Ad quintum. A viginti quinque annis circiter scio quod ipse est sacerdos, cum talis factus venerit Romae, et semper deinde celebravit, prout satis est notum.

Ad sextum. Scio bene ipsum esse in ecclesiasticis functionibus expertum et in celebranda missa frequentem, et devotum, quia // (Fol. 661.) multoties potui faciliter id observare.

Ad septimum. Scio quod postquam ipse fuit conversus in prima iuventute semper vixit in fidei puritate, cum potius converterit alios multos, et aliquando conviximus in eodem loco.

Ad octavum. Scio ex causis praefatis, quod ipse est bonae conversationis et famae, innocentis vitae ac morum optimorum.

Ad nonum. Ipse se monstravit semper virum gravem, prudentem, et usu rerum praestantem, propter quas virtutes fuit in meo Ordine promotus ad digniora.

Ad decimum. Non scio de gradu, sed de ipsius studio, doctrina, et sapientia habeo notitiam certam ex multis occasionibus, ita ut certe sit sufficiens pro quocumque episcopato, et ad docendum alios.

Ad undecimum. Scio quod in meo Ordine habuit omnia munia, etiam Generalatum, et semper se gessit cum summa laude quoad doctrinam, prudentiam, integritatem, et mores.

Ad duodecimum. Nihil scio mali alicuius, quod possit ei obstare ad promotionem, et si quid tale esset, audivissem murmurari.

Ad decimum tertium. Existimo eum idoneum ad bene gubernandam ecclesiam cathedralem praecipue Varadiensem ad quam ipse est nominatus. Dignum censeo illum, ut ad eam promoveatur, et hoc proficuum eidem eccle-

siae, quia quando in illis partibus fuit delegatus ab Archiepiscopo Strigoniensi, multos de illis Ruthenis convertit ad nostram fidem, et liberavit diversos eiusdem ritus // (Fol. 661v.) presbiteros, qui angariabantur ad laborandas terras sicuti coloni, ac propterea multum amatur ibi ab omnibus, et poterit maiores fructus facere.

Quibus habitis fuit dimissus testis, et ei impositum ut se subscriberet prout fecit.

Ego frater Gregorius Branich deposui ut supra.

Die martis vigesima quarta mensis Martii de mandato eiusdem Eminentissimi et Reverendissimi Domini Cardinali fuit in forma solita huic processui inserta professio fidei emissa per ipsum nominatum episcopum Varadiensem, nec non consueta licentia Reverendissimi Patris Generalis continens etiam particularem dispensationem tenoris prout infra describitur; ac requisitus dictus Admodum Reverendus Pater Augustinus nominatus ad Ecclesiam Varadiensem de aliis scripturis exhibendis, asseruit haberi non posse, sed cum fuerit ordinatus sacerdos circa annum 1656 in Collegio Germanico Sancti Apollinaris Romae, ibidem constabit de ipsius natalibus baptismata, ac omnium sacrorum ordinum susceptione. Nominatio autem Cesarea huic processui annectitur.

Litterae Reverendissimi Patris Generalis sunt sequentis tenoris.

Frater Gregorius Bebery⁶² Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae Prior Generalis Reverendissimo Fratri Domino Augustino Benkovich Electo Episcopo Varadiensi salutem et perennem in Domino benedictionem. Cum ad episcoporum numenem et caetum tuis ita meritis efflagitantibus evexerit // (Fol. 662.) te autoritate Apostolica Cesarea Regiaeque Maiestatis Presulem te nimirum Ecclesiae Varadiensi praeficiendo. Munus quippe arduum, nec sarcina levis, et vel ipsis Angelicis humeris formidanda. Quam quidem (quae tua est modestia) sponte fugiens et declinans, ad nostram quam professus obedientiam confugisti, eo vel saltem consilio, ut communia ordinis nostri suffragia nequaquam amitteres; quin vero etiam (si iugura collo subdere oporteat) ad illud sapienter fortiterque ferendum per illa iuveris. Non igitur prudentiam tuam, doctrinam, religionisque mores, et regiminis experientiam probe agnoscentes, quamquam modestiam tuam laudamus et suspiciamus, Sanctissimae tamen Imperatoriae Regiaeque Maiestatis propositum, et consilium magis efferimus, et excipimus, Ecclesiaeque Varadiensi de huiusmodi tua promotione gratulamur; Et quamvis eiusmodi dignitatem acceptandi vetaret tibi articulus anno 1647 in Capitulo Generali conditus, et postea anno 1681 pariter in Capitulo Generali confirmatus, nihilominus gravibus rationibus permoti signantes vero quod eo fine ad dictum episcopatum promovearis, ut schismaticos Ruthenos, dexteritate

⁶² Bébery Gergely 1681 és 1686 között pálos rendfőnök.

qua ea in parte cum iis agendi polles, ad gremium, et unionem Sacrae Matris Ecclesiae, sed vere, ovibusque tuae dioecesis inter haereticos et dictiones Turcicas constitutis prospicere valeas. Auctoritate, quam Nobis Constitutiones nostrae per Sanctam Sedem Apostolicam confirmatae parte tertia capite trigesimo quarto // (Fol. 662v.) paragrafo septimo numero tertio concedunt cum dictis articulis dispensamus, factumque episcopatum, et alias dignitates ecclesiasticas, quod ex nobis est acceptandi licentiam Tibi, et facultatem praesentium tenore concedimus, et impertimus suffragia demum, merita, ac Ordinis nostri beneficia non modo integro tibi mansura, maiori quin potius cumulo, si fieri potest exhibenda esse volumus, ac decernimus. In quorum fidem has manu propria subscripsimus, et officii nostri sigillo communiri facimus.

In conventu nostro Beatae Mariae Virginis Tallensi in Ungaria die quarta Martii anno Domini millesimo sexcentesimo octagesimo secundo.

Frater Gregorius Bebery Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae Prior Generalis manu propria

Locus sigilli

Frater Mathias Turkovich secretarius manu propria.⁶³

⁶³ Innentől a jegyzőkönyv végéig (663v.) hitelesítő záradékok következnek Francesco Tucci protonotárius és követségi ügyhallgató mint jegyzőkönyvvezető, valamint az eljárást levezető nuncius részéről. Az irat legvégén olvashatatlan aláírásokkal olvasható a szentszéki megerősítésre tett javaslat.

SOLTÉSZ JÁNOS

AZ ERKÖLCSI NORMAINDOKLÁS LEHETŐSÉGEI ÉS HATÁRAI

TARTALOM: Bevezetés; 1. A normák kifejezésének kommunikációs változatai; 1/ Tekintélyelvű érvelési módok; 2/ Természetjogi és észjogi érvelések; 3/ Utilitarista érvelési módok; 4/ Teleológiai és deontológiai érvelés; 5/ A felelősségtikai érvelés; 6/ A felelősségtikai érvelés és a Biblia; 7/ Perszonalista felelősségtikai érvelés; Összefoglalás

Bevezetés

A mai erkölcssteológiában újra sok szó esik alapvető erkölcsi fogalmakról, mivel átrendeződőben van az erkölcsi kérdésekről szóló gondolkodás. A változás kapcsán vannak elkeseredett keresztények, akik szinte nem látják lehetőségét, vagy hatásosságát új törekvéseknek, annyira szabadelvűnek, önféjűnek tartják ilyen szempontból korunk emberét, keresztényét is. De a kihívásra ez semmiképpen sem lenne megfelelő válasz.¹ Sőt! Abból kell kiindulnunk, hogy a teológia nem mondhat le erkölcsi szempontok megfogalmazásáról, hanem beszélnie kell róla, s ha szükséges újra fogalmazni azokat. Ez mind a dolog természetéből, mind a bibliai vonatkozásokból következik.² A dolog természetéből azért,

¹ Ugyanakkor nem teljesen alaptalan az említett aggodás, ha azt halljuk, hogy pl. Németországban bizonyos felmérések alapján a házasság előtti szexuális életet átlagosan a fiataloknak több mint 90 %-a gyakorolja, s ez az arány csak valamelyest kisebb a nagyobb többségben katolikus vidékeken – hangzott el egy konferencián egy ott tevékenykedő katolikus szociológus részéről. Bizonyára érdekes lenne egy magyarországi felmérés ezen a területen, miután a nyugati szemlélet kialakulását segítő és motiváló tényezők, szinte kivétel nélkül mind, nálunk is megjelentek. Emellett természetesen tudatában vagyunk annak, hogy az erkölcsi statisztika „elvileg nem alapozhatja meg, és nem helyezheti hatályon kívül a kötelesség normáit, mivel az erkölcsi törvény érvényessége lényegénél fogva független attól, hogy ténylegesen tiszteletben tartják-e vagy sem” RAHNER, K. – VORGRIMMLER, H., *Teológiai Kiszótár*, Budapest 1980, 179-180. Mindkét oldal figyelembe vétele ösztönzőleg hat az erkölcsi normák kutatására és újrafogalmazásuk lehetőségeinek kiaknázására, mert ez, az emberek legjobb, legmélyebben értelmezett érdekének szolgálatában áll.

² Vö. WEBER, H., *Általános erkölcssteológia*, Budapest 2001, 17.

mert teológiai alapadottság, hogy az Isten az ember felé fordult, azonosította magát az emberrel, s ez döntően befolyásolja cselekvését. Mindent, amit tesz, Istennek is teszi. Istenről beszélve nem hallgathat az ember cselekvéséről. Ennek a szemléletnek pedig döntő tanúsága olvasható a Bibliában.³ Világosan megfogalmazódik, hogy az ember az Istentől jön, istenképisége révén megkapja azokat az alapadottságokat, mely révén erkölcsi, felelős lény, Teremtőjét képviseli a földön,⁴ s Ő ezt számon is kérheti, és kéri is tőle. A keresztény teológia és az erkölcs között így belső és szükségszerű összefüggés áll fenn. Ezeket az alap gondolatokat nem befolyásolja az sem, hogy vannak, akik tartózkodással fogadják, vagy kifejezetten vitatják a kapcsolatot, annak ellenére, hogy bizonyos alaptételek nem tőlünk függenek, s ezért változásuk vagy megváltoztatásuk kielégítően nem indokolható.⁵

A II. Vatikáni Zsinat egy új szemléletmód kialakulását indította el.⁶ A nyitottabb szemléletű korszak elvezetett az erkölcsi normák és

³ WEBER, *op. cit.*, 18.

⁴ BÖCKLE, F., *A morálteológia alapfogalmai*, Bécs 1975, 18-22.

⁵ Itt végső soron fölmerül a vallás és az erkölcs, illetve a vallás-erkölcs fogalmak problematikája. A két fogalmat mindig és mindenütt a világon összekapcsolták, ameddig a felvilágosodás következtében Európában meg nem változott a gondolkodás erről. Talán Shaftesbury volt az első, aki radikálisan fogalmazott ebben a kérdésben – a szétválasztás pártolójaként. Vö. NYÍRI, T., *A filozófiai gondolkodás fejlődése*, Budapest 1973, 269. és KECSKÉS, P., *A bölcelet története*, Budapest 1981, 315. Gondolata az emberi tapasztalatból kiindulva logikusnak mondható, hiszen élnek nem feddhetetlen életű vallásos emberek és tisztességes ateisták. Viszont a kérdés sokkal mélyebbre vezet. Isten léte dönti el, mi az igazság. S mivel Őt csak közelíteni tudjuk, a Pascal-i eredményhez jutunk: hasznosabb, ha feltételezzük Isten létét, s igyekszünk vallás-erkölcs szerint berendezni életünket, mert ezzel biztosan elkerüljük a mi oldalunkról esetlegesen mondható, de a számon kérő Isten létezése esetén végzetes eredményt jelentő elmarasztaló és megváltoztathatatlan ítéletet.

⁶ A II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* című lelkipásztori konstitúciójára kell elsősorban gondolni, a mely az erkölcsiség szinte valamennyi problémáját érintette – természetesen csak nagy általánosságban. K. RAHNER értelmezése szerint a konstitúció – bár nyilván ilyen keretben nem tárgyalhat részletkérdésekről – a konkrét helyzetek elemzésére az evangélium elveinek alkalmazására építve ad tanácsot, amely alapján megvalósítható az egyéni helyzet erkölcsileg is helyes értékelése és a belőle fakadó döntés. A zsinati atyák a Szentlélek megvilágosító erejére támaszkodva fogalmazták meg elgondolásait. Útmutatásukat ezért olyannak kell tekinteni, melyet a hívek jó lelkiismerettel nem hagyhatnak figyelmen kívül. Vö. „Zur theologischen Problematik einer »Pastoralkonstitution«”, in RAHNER, K., *Schriften zur Theologie*, Einsiedeln 1967, Bd. VIII, 613-636. Minden bizonnyal a zsinat legfontosabb okmányáról van szó. Szinte minden pontja erkölcsi kérdéseket érint. Új, de mélyesen evangéliumi humanizmus fogalmazódik meg benne. A Krisztushoz való hasonlósággal megkoroná-

előadásuk kritikai vizsgálatához. Ennek eredményeként ma az „erkölcsi igény”,⁷ mint szakkifejezés megjelenéséről, általános jellegeről és meg-alapozásáról beszélhetünk. A fogalom lényege választ adni arra, hogy mikor és mi számít követelménynek, s főként: hogyan mutatható föl az emberek előtt? Számíthatunk arra, hogy a kérdés megkívánta gondolati erőfeszítés nem lesz könnyű, de különösen ma, mégis elengedhetetlen.⁸ A pluralista világnézetű társadalomban a korábban megingathatatlannak tűnt erkölcsi elképzelések és normák elvesztették magától-értetődésüket, és sokkal inkább indoklást kívánnak, mint korábban. A hagyományos

zott istenképmás ember teológiai alapjáról indulva fogalmazza meg küldetése lényegét: felelősség a világért, az emberiségért, a társadalomért, a politikai életért. Ebben az alapvető újdonság, hogy szakít a Zsinat korának elterjedt szemléletével, miszerint a megszentelődés és a tökéletesedés útja csak a világi élettől eltávolodva járható. Sőt, ezt téves felfogásnak nevezi a konstitúció. A világért való munkálkodást az örök életre való legjobb felkészülésnek, az örök élet építésének tartja. Vö. GS 43. és TOMKA, F. – TOMKA, M., „Gaudium et spes. Lelkipásztori konstitúció az egyház és a mai világ viszonyáról (1965)”, in Kránitz, M. (szerk.), *A II Vatikáni Zsinat dokumentumai negyven év távlatából*, Budapest 2002, 444-466.

⁷ Nem tartalmi, inkább csak formai újdonságról van szó, új szóhasználatról. Vö. WEBER, *op. cit.*, 85-87.

⁸ Gyakorta kerül ugyanis erkölcsi kérdések révén az optikai csalódás kelepcejébe a mai ember azt gondolván, hogy a különböző kultúrák annyira különböző embereket, és emberi eszmeiségeket hozdoznak, hogy ez végképp aláassa az általános erkölcsi gondolkodás lehetőségét. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy etika a kezdetektől kiindulva azért létezik, mert lehet általános elvekről, közös normákról beszélni. A kultúrák között pedig lenyűgöző egyezésekkel lehet találkozni épp az erkölcs területén. Nem lenne tehát igazságos csak egyoldalúan a különbözőség szemszögéből vizsgálni. Vö. SPAEMANN, R., *Erkölcsi alapfogalmak*, Pécs 2001, 13-23. Ezeket alátámasztva a szerző röviden értékeli az erkölcsi relativizmus két végétét, és cáfolatukat is. Az első az autoritárius tézis, mely szerint a közösségében érvényes morált mindenkinek be kell tartania. Ebben három ellentmondást lehet fölfedezni. Először, hogy ez olyan általános, metanorma jellegű megfogalmazás, ami magában hozdozza más morálok elítélését, illetve azok megváltoztatására indító szélsőséges szándékokat is. A második nehézség, hogy gyakorlatilag nincs egyetlen uralkodó morál. A mai pluralista társadalmakban épp erkölcsi vélekedések konkurálásának vagyunk tanúi. A harmadik, hogy egyes társadalmakban egy próféta, alapító, forradalmár vagy valamilyen kiemelkedő személy viselkedése épp megváltoztatta a fennálló morált, mintsem alkalmazkodott volna hozzá. A második szélsőség az anarchista vagy individuális tézis. Rögtön érezzük, hogy menyire ellenkezik ez az erkölcsi érzékkel, mégis nehezebb megcáfolni épp a következetes amoralizmusa miatt. Lényege: „Tegye mindenkét az, amit akar”. Ebből következik az önbíráskodás legkülönbözőbb formáit is igazolni képes erkölcsi szemlélet. Mindkét szélsőség a közéletet igazolja. Lennie kell egy határozott eszmenek az emberi méltóságról, mely megfogalmazza, hogy némely viselkedés jobb a másiknál, s az általában jobb, nem csupán valakinek vagy egy adott kultúra normáihoz viszonyítva jobb, hanem önmagában is.

érvelés – a természetre és a természetes erkölcsi törvényre hivatkozás – puszkapora nedvessé vált. Kérdés, hogy mennyire szárítható ki, hogy alkalmazható legyen, illetve mennyire van szükség új megalapozásra. Túlfűtöttek és túlbecsültnek tűnik az a várakozás, mely szerint a válság megoldását kizárólag ez utóbbi biztosítja. Az viszont bizonyos, hogy józan határok betartásával a keresztény etikának más hangsúlyú megközelítési módra van szüksége. Így találunk rá a teleológiai és a deontológiai normaindoklás harmóniájára, melynek megfelelő szemlélettel találkozunk a Bibliában is.

1. A normák kifejezésének kommunikációs változatai

Az erkölcs általános megfogalmazás szerint azoknak a szabályoknak az összessége, amelyeket elismer és magára nézve kötelezőnek tart egy emberi közösség.⁹ Az etika története rámutat azokra a kommunikációs formákra, melyekkel hatékonyra akarták tenni az erkölcsi normák megismerését és befogadását. Többféle, és változatos hatástörténetű érvelésmódok fejlődtek ki. Kérdés, hogy melyek ezek és használhatók-e esetleg ma is az erkölcssteológiában?

1/ *Tekintélyelvű érvelési módok*

Az első csoportot a tekintélyelvű érvelési módok jelentik. Ezeknél az érvelés lényege, hogy a normákat valamilyen belső tekintélyre vezetik vissza, melynek megfellebbezhetetlen törvényhozói illetékeséget tulajdonítanak.¹⁰ A tekintély hordozója lehet *személy*. Platón nyomán ez visszavezethető az államelméletében szereplő filozófus királyokra, akik kapcsolatban vannak magával az „igazzal” és a „jóval”, ezért nekik kötelességük elmondani a többi embernek is, hogy mi az igaz, és

⁹ NYÍRI, T., *Alapvető etika*, Budapest 1988, 17. Vö. még HELLER, Á., *Általános etika*, Budapest 1994, 44. aki hozzáteszi, hogy az erkölcsi magatartás tulajdonképpen cselekvés, szándékos és tudatos magatartás, ami az erkölcsi normához viszonyítva értékelhető. Arisztotelész szerint az etika a teljes emberré váláshoz segít, vagyis a létélcijának megfelelő lényé kíván alakítani. ARISZTOTELÉSZ, *Nikomakhoszi etika*, Budapest 1995, (1103 a 23-b 28.).

¹⁰ „A tekintély egy személynek vagy dolognak (könyvnek) olyan tapasztalható, bizonyítható megbízhatósága vagy jogigénye, amely egy másik személyt meg tud győzni az egy tényállás igazságáról, vagy egy rendelkezés érvényességéről, ill. akkor is kötelezni tudja a tényállás elfogadására és a rendelkezés megtartására, ha azokat nem lehet közvetlenül belátni.” RAHNER – VORGRIMLER, *op. cit.*, 704.

mi a jó.¹¹ A tekintély hordozói nem feltétlenül jelentik a tekintély intézményesített-áthagyományozott képviselőit, hanem lehetnek olyan személyek, akiket a társadalom méltónak tart viselésére. Hasonló szerepet töltenek be a kötelezően *elismert szövegek*, mint pl. a „szent írás”-ok. A hívők szemében mindenképp normatív szerepük van, „Isten szava”-ként fogadják el azokat. Komoly problémát okozhat a szövegek magyarázata, mely veszélyeket rejthet magában. Ezért alakulhat ki az igény olyan személyek iránt, akik illetékes módon értelmezik az iratokat. Ez a meglátás részben érthetővé, s indokolttá teszi a katolikus egyházban működő, és teológiailag is alátámasztott egyházi tanítóhivatal szerepét. A tekintély hordozójaként említjük a *hagyományt*. Ősi normákon nyugszik. Napjainkban is megvan a szerepe. Mindaddig, amíg nem sikerül átfogó és megbízható erkölcsi ítéletek révén új, szilárdabb és megalapozottabb erkölcsi orientációra szert tenni, tiszteletben kell tartani a haza törvényeit és szokásait, a vallás előírásait, minden más dologban pedig a legmérsékeltebb véleményhez kell alkalmazkodni, hisz a felületességnél, az elhamarkodottságnál sokkal nagyobb bölcsesség rejlik a hagyományban.¹² E bölcsesség jelenlétére minden korban szükség van. Végül megemlítjük az *állami törvényeket*, melyek tekintélyt hordoznak, különösen ha lényegük az igazságosság.¹³ Az igazságos jogrendnek az emberi jogokra és a természetjogra kell felépülnie, melyek biztosítják az ember egzisztenciális céljainak elérését. Azokban az államokban, ahol a társadalom a polgárok, vagyis szabadok, egyenlők és önállóak közössége, ott a törvényeknek erkölcsi normatív szerepük van.

¹¹ Vö. PLATÓN, *Összes művei*, Budapest 1943, 564. és TURAY, A., *Filozófiatörténeti vázlatok*, Szeged 1994, 18.

¹² Vö. PANNENBERG, W., *Mi az ember?* Budapest-Luzern 1991, 88-96. Valószínű, hogy a hagyománynak a tekintéllyel való kapcsolata miatt indul meg – szintén a felvilágosodásnak köszönhetően – egy ellenszenves magatartás. A tradíció elorvasztása viszont a nihilizmus ürességének fokozódását is magában hordozhatja. Pedig a hagyománynak minden ország hálával tartozhat, mert megkönnyíti az életet, mivel nem lehet mindig mindent előlről kezdeni. A hagyomány tapasztalati kincsei előrevivő felfedezések kiinduló pontjává lehetnek. A változások megvalósulásához mindenképp a legalkalmasabbak a híd szerepének betöltéséhez. Ugyanakkor a hagyomány és a forradalom ellentétén csak a valóságra és a jövőre határtalanul nyitott tradíció képes felülemelkedni. A bibliai hagyomány életképességének is bizonyára ez a kulcsa. Vö. NYÍRI, T., *Az ember a világban*, Budapest 1981, 223-226.

¹³ BÖCKLE, *op. cit.*, 61. Az igazságos mivel rendkívül fontos, mert lelkiismeretben csak az ilyen polgári törvények kötelezőek. Ehhez az szükséges, hogy a törvényhozó szerv alkossa meg, ne sértse a természetes erkölcsi törvényt, mely isteni törvény, mozdítsa elő a közjót és az átlagember számára teljesíthető legyen.

A tekintélyelvű erkölcsi érvelésnek minden korban van jelentősége, s mivel sokféle változata létezik nyilván szükséges a határainak megfogalmazása is. A tekintélyi érvelés válsága ugyanakkor mégsem az erkölcsi normák létével függ össze elsősorban, hanem a tekintély képviselőjével, képviselőjével, a normák érvényesítésének módjával. A történelmi fejlődés során ezért a mindenkori gyakorlati észre hárul növekvő feladat, hogy a norma képviselőjét a hatékony átültetés irányában megfogalmazza.

2/ Természetjogi és észjogi érvelések

Természetjogi és észjogi érvelések alkotják a másik csoportot.¹⁴ A *természetjogi*, vagy más névvel a természeti törvényre építő érvelés az ember természetére és a világban elfoglalt helyére hivatkozik. Aquinói Szent Tamás szerint a természeti törvény az ember testi-lelki hajlamaiból olvasható ki. Ezek az adottságok hierarchikusan és célszerű rendben helyezkednek el, melynek ésszerű belátásából fejlesztheti ki a természetjogi érvelés az erkölcsi törvényt.¹⁵ Fontos észrevétel, hogy így olyan

¹⁴ Aquinói Szent Tamás természetjogi és I. Kant észjogi gondolataira lehet itt építeni, melyek között világosan látható kapcsolat van. A lelkiismeret felépítése, a kategorikus imperatívusz és a természetes erkölcsi törvény összefüggése bizonyítja ezt. Vö. *Lexikon der Ethik*, 176-177.

¹⁵ Itt szeretnék arra kitérni, hogy sokrétű összefüggést lehet felfedezni az erkölcs és a jog között, mégsem azonosíthatók. Eredetileg a kettőt egységben értelmezték, hisz az emberi közösség és az egyén életét kívánták harmonikusan egymáshoz rendelni segítségükkel. Több érv szól szoros kapcsolatuk mellett. A legfontosabb közös elem bennük, hogy mind a jog, mind az erkölcs azt mondja meg, aminek lenni kellene, nem pedig azt, ami van. Emellett a jog is tekintettel van a cselekvő szándékára, indíttatására. Látszólag minimum követelményeket állít, de az emberi viselkedés széles skáláján kíván kézenfekvő, és megnyugtató megoldást nyújtani. A jog elsősorban az írott szabályokra épít, de tudjuk, hogy azok értelmezéséhez mennyire szükséges a jó szándék, az az erkölcsi érzék, mely nélkül nem lehetséges eredeti céljának érvényesítése. Így megfogalmazásai a belső, íratlan szempontokat is a legtökéletesebben szeretné szolgálni. A jogi normák tehát az erkölcsi normáktól valami másban különböznek. Elsősorban abban, hogy a jog egy közösség – állami vagy egyházi – kényszerítő erejű normáinak összessége. Ebből következően a jog speciálisan jogi szankciókat alkalmaz normái megsértése esetén. Lényegéhez tartozik, hogy az emberi cselekedeteket szabályozza, kényszerítő erővel, és peresíthető is, vagyis bírói úton érvényesíthető. (Vö. ZLINSZKY, J., *Keresztény erkölcs és jogászai etika*, Budapest 1998, 14-15.) Az erkölcsi normák viszont alapvetően erkölcsi jellegű következményeket vonnak maguk után, s ezeknek nem sajátja az erőszak és a kényszer alkalmazása, mert ez a kikényszeríthetőség alapján támadná meg magát az erkölcsiséget. A jog és az erkölcs tehát nem azonosak, egymást nem helyettesíthetik, viszont egymásra minden korban szük-

stabil rendszert lehet felfedezni, mely igazából nem is vonható kétségbe. Az ember számára pedig épp a cselekvésben, az erkölcs területén elengedhetetlen a biztos támpont megtalálása. Félelemnélküli, nyugodt cselekvést alapozhat meg, s ez az ember egyik legfontosabb vágya. Ezért nem véletlen, hogy a természetjogi érvelés bizonyos elemei minden érvelési módban megtalálhatóak. A normák megalapozását emberi adottságok meghatározzák, így felfedezhetőek az antropológiai önkény határai is.¹⁶ Szent Tamás a természeti törvény tanítása mellett alkalmazta a helyes észről szólót is, ami az emberi viselkedés észnek és az ember egzisztenciális céljának, vagyis az emberi össztermészetnek megfelelő gondolkodást valósít meg. Ebből ered az a felismerés, hogy a természetes erkölcsi rend nem eleve megfogalmazott normák rendszere, hanem megalkotása az ész feladata. Az emberi természet állandó nyitottságként való kezelését azonban nem vonhatja kétségbe, hogy az több szempontból is meghatározott, nem lehet önkényesen értelmezni. A természetjogi érvelés körüli viták azt igazolják, hogy ez az érvelési mód nélkülözhetetlen, de tudatosítani kell, hogy az alapját képező normák történelmileg és társadalmilag közvetítettek. A természetjogi érvelést a racionalizmus átalakította észjogi érveléssé.

Az *észjogi* érvelés nem egy természeti-célszerű rend előzetes adottságaként, hanem az ész konstrukciójaként fogja fel a természetjogot. Így a természeti dolgokat megfosztja önállóságuktól, és az ész korlátlan nyersanyagaként számol velük. A jó fogalmának megállapításánál ezért maga a konkrét ember is háttérbe szorul, mert a jó elsősorban nem az embernek, hanem az észnek megfelelő valóságot jelenti. Mivel az ész faktumával szembe kerül a természeti faktum, mintegy ellenállva az ész önkényének, nem csodálkozhatunk azon, hogy az észjogi érvelés napjainkban súlyos válságba került.¹⁷

E természeti tényekre és az azon belül elindult visszaszámításokra épülő válság viszont a legradikálisabb és legeredményesebbnek tűnő figyelmeztetés arra, hogy az ember a természetre gyakorolt hatását – saját érdekében – a legmesszebbmenő körülményekkel és óvatossággal valósítsa meg, akár kifejezetten lemondva a beavatkozás bizonyos lehetőségeiről. Amennyiben a cselekvő ember nem fosztja meg a természetet önálló értelmétől és jelentésétől, akkor a most tárgyalt érvelések egy

ségük van és lesz, hisz a jogi normáknak erkölcsi tartalma van, s nélkülözhetetlen szerepük az erkölcs megerősítésében. Vö. NYÍRI, *Alapvető etika*, 88-89.

¹⁶ KORFF, W., *Norm und Sittlichkeit*, Mainz 1973, 76-112.

¹⁷ NYÍRI, *Alapvető etika*, 91-92.

érvelés két oldalaként működhetnek, ellenőrizhetik és kiegészíthetik egymást.

3/ Utilitarista érvelési módok

A következő csoportot az utilitarista érvelésmódok alkotják. Az utilitarizmus az empirista etika legelterjedtebb érvelési formája. Az ész alapján megfogalmazható, feltétlenül kötelező normák szerinte nincsenek, mert mindig csak az épp elérendő gyönyör motívumára vagy az elkerülendő fájdalom motívumára koncentrál. Az ész tehát mindig instrumentalizálva szerepel. A szabadságot is elutasítva, csak a természeti oksággal operál az emberi gyakorlat magyarázatánál.¹⁸

Négy alapelv jellemzi. Az első a *következményelv*, mely szerint a cselekedet erkölcsi jóságát a következmény alapján kell elbírálni. A cselekedet jó vagy rossz volta sohasem a magánvalóan jó vagy rossz alapján dől el. Ha felmerül a kérdés, hogy miben áll a jó és rossz mivolt, akkor belép a *hasznosság elve*. Hasznos az, ami hozzájárul az emberi szükségletek és érdekek kielégítéséhez, vagyis ami növeli a gyönyört és a boldogságot, s ez a következmények mérlegeléséből lesz világos. Itt segítségül szolgál a *hedonizmus elve*, mint az empirista etikák szükség-szerű jellemzője, a maga egoizmust hirdető beállítottságával.¹⁹ Ezekhez társul még a *társadalomelv*, mely szerint nemcsak a cselekvő, hanem minden ember boldogságáról szó van az egyén cselekvésénél. A cselekedet akkor jó, ha a kiszámítható haszon összegét növeli, tehát a cselekvés előtt „számítást” is kell végezni.

Az utilitarizmus számos területen elégtelen érvelési formának bizonyul, mert magában hordozza „a cél szentesíti az eszközt” elvet, és a cselekvés következményének szempontját hedonista célokra szűkíti le. Ezek részünkről elfogadhatatlanok.

4/ Teleológiai és deontológiai érvelés

Tárgyalásunk szempontjából utolsó csoport a teleológiai és a deontológiai érvelés. A *teleológiai* (célszerűségi) érvelés azt az elméletet követi, miszerint a cselekedeteket kizárólag a következményeik alapján

¹⁸ Vö. ANZENBACHER, A., *Bevezetés a filozófiába*, Budapest 1993, 320.

¹⁹ A brit empirista etika igyekezett túllépni ezen az egoizmuson azzal, hogy feltételezte az emberek saját morális érzékét, a mások felé irányuló jóakarásban realizálódó ösztönös rokonszenvet. ANZENBACHER, *op. cit.*, 321.

lehet erkölcsileg elbírálni.²⁰ Félrevezető lenne ebből a megfogalmazásból arra következtetni, hogy a teleologikus szemlélet általában elfogadhatatlannak tartaná abszolút érvényű erkölcsi normák létét. Itt érvelésről, normák indoklásáról van elsősorban szó, nem a normák létéről. Viszont valóban igaz, hogy a teleologikus szemléleten belül vannak elfogadhatatlan elméleti irányok, melyek az erkölcsi normákat másodrendűként kezelik, a normák egyetemességét elfogadják, de nem tartják minden időben és korban kötelezőnek, amely felfogással a katolikus erkölcsoteológia nem tud egyetérteni, nevezetesen a teleologizmusnak nevezhető válfajokkal: a konzekvencializmussal és a proporcionalizmussal. Ezek a tettek következményeinek szempontját eltúlozva, szűkítve értékelik a cselekedeteket. Az első esetben az előre látható következmények számából akar kritériumot szerezni a bírálathoz, a második a megvalósított javak közötti jó és rossz arányára koncentrál, a lehetséges nagyobb jó vagy a kisebb rossz figyelembevételével.

Az érv logikája, hogy minden cselekedet teremtett javakra irányul, amik létezésüket tekintve végesek. Mivel végesek, ezért sohasem léphetnek fel az abszolút jó, hanem csak a relatív jó igényével. Ezért az egyetemes erkölcsi normákat sem alkalmazhatjuk anélkül, hogy a körülményeket alaposan meg ne vizsgáltuk volna. Ugyanakkor egyetemes erkölcsi normák nélkül – épp az elmondottak miatt – nem lehet helyesen cselekedni, és a cselekedeteket reálisan elbírálni.²¹

A *deontológiai* (kötelességetikai) érvelés állítja, hogy nem minden cselekedetet határoznak meg kizárólag következmények. Ezekről függetlenül is lehet például rossz cselekedetéről is beszélni. Ez természetesen igaz, mert a deontológiai érvelés önmagukból fakadó, következményektől függetlenül is feltétlenül érvényes normákból indul ki.

²⁰ Vö. GÜNTHÖR, A., *Anruf und Antwort*, Vallendar-Schönstatt 1993, Bd. I, 414-420. Elemzését találjuk a teleologikus szemlélet gyengeségeinek és elutasításának, amelyre válaszok találhatóak a későbbiekben. Azt máris leszögezzük, hogy a cselekvés következményének hedonista értelmezésű leszűkítését nem fogadjuk el, s a teleologikus szemlélet felé irányuló teológusok is elhatárolódnak ettől, mert éles különbség van a cselekedet konkrét következménye, és az érvelés következményből kiinduló formája között.

²¹ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Veritatis splendor (VS) enciklika*, Budapest 1994, 94-95. Maga a Pápa írja: „Sok katolikus moralista, aki ezt az irányt követi próbál távolságot tartani az utilitarizmustól és a pragmatizmustól, melyek szerint az emberi cselekedetek moralitását a végső célra való tekintet nélkül kell megítélni. Helyesen érzik annak szükségét, hogy értelmes érveléssel tudják igazolni az erkölcsi élet követelményeinek törvényeit. E törekvés törvényes és szükséges, feltéve, hogy a természetes törvényre támaszkodó erkölcsi rend az emberi értelem számára megközelíthető.”

Ugyanakkor nem arról van itt szó, hogy egyáltalán nem kell figyelembe venni a következményeket, mert ez minden cselekedethez hozzátartozik, hanem arról, hogy milyen következményekért vállalható a felelősség. A deontológiai érvelés ugyanis akkor járna tévúton, ha a cselekedet végrehajtásának csak kezdeti motívumaira figyelne, a cselekedet tárgyára, s az erkölcsi norma érvényesítéséhez kapcsolódó érzületre, és nem a szándék teljességére, ami a következményekben lesz egyértelmű, kívülről is megítélhetően. Felmerülne itt a normák kivételt nem tűrő érvényesítése, s a pacifizmus veszélye is, ami a felelősségvállalás elhárítását, másokra történő áthárítását eredményezné, márpedig az ember maga felelős első-sorban döntéseiért, cselekedeteiért.

Az etikai jellegű alapvetés után leginkább a két utolsó érvelési formára koncentrálunk a továbbiakban. Láthattuk, hogy a normák meg-alapozásának sokféle és bonyolult útja van. A keresztény etikának és erkölcsi gondolkodásnak is alapvető célja a normák iránti felelősség hangsúlyozása, és a felelős cselekvés megvalósítása.

5/ A felelősségetikai érvelés

Erkölcsteológiai szempontból a felelősségetikai érvelés szükségességét valljuk a normák képviselőjében. Helyes megfogalmazásához az utolsó csoportban tárgyalt érvelési módokra építünk. Ezek vitája már korábban megjelent a katolikus erkölcsben, ami valójában ma is tart. Hozzá kell tennünk még az előbbiekhöz, hogy a deontológiai érvelés gyakorlatilag majdnem azonos a tekintélyelvű érveléssel, s magában foglal természetjogi elemeket, a teleológiai érvelést pedig a cselekedet célszerűségéből kiinduló, meggyőzésre törekvő érvelésnek tekintjük. A felelősségetikához véleményünk szerint egyik sem nélkülözhető. Katolikus erkölcsteológusoknál a két érvelés vitája a teleológiai érvelés korábinál szélesebb körű alkalmazását eredményezi. Épp ezért nagyobb terjedelemben foglalkozunk a teleologikus érvelés felelősségetikai szempontjainak kiemelésével és a hiányok, határok és szükséges kiegészítések bemutatásával. A mai világban az erkölcsi normák elfogadtatásának „hogyan”-ja, a szabadságra való érzékenység rendkívüli megnövekedése miatt, az érvelés leghatásosabb módzatait igényli. Ebben kiemelkedő ilyen szempontból a teleologikus mód. A hagyományosnak nevezhető és ismertebb deontológiai érvelésben megfogalmazott normát és normaigényt pedig alapvetőnek tekintjük.

A teleologikus gondolkodás fejlődése 1970 körül kezdődött, amikor a természettörvényre való hivatkozás ereje gyengülni látszott. A természettörvény tanának továbbvitele és konkretizálása valamint a javak felelős mérlegelésének pozitív szempontjai jelennek meg benne, annak ellenére, hogy a következményekből indul ki érvelésében. A *Veritatis splendor* enciklikában komoly tanítóhivatali állásfoglalás jelenik meg a teleologikus gondolattal kapcsolatban. Az új kezdeményezésnek csak a túlzása és abszolutizálása talál visszautasításra.²² Valójában ennél az érvelésnél nem a norma megkérdőjelezése az alapvető szempont, hanem az indoklás, a megértés, az elfogadhatóság szolgálata. Ugyanakkor fontos, hogy milyen következmények vannak a cselekvésnél túlsúlyban. Lényeges tulajdonsága az érvelésnek, hogy ennél alapvetően vannak kivételek, míg ezek kérdése a deontologikus érvelésnél teljesen másodlagos. A teleologikus érvelés olyan válfaját fogadjuk el, mely nem engedi meg, hogy bármelyik norma egyedül a következményekből legyen indokolható. Már ezekben a szempontokban benne van, hogy a teleologikus és a deontologikus érvelés nem zárják ki szükségszerűen, hanem értelmesen kiegészíthetik egymást.²³ Ehhez meg kell határozni alkalmazásuk lehetőségeit és határait. Az előbbi az alapnormák bizonyos életterületekre és konkrét helyzetekre történő alkalmazásában, míg az utóbbi az erkölcsi alaptételek kimondásában és igényük megfogalmazásában játszik jelentős szerepet.

A teleologikus érvelés előnyei közé tartozik, hogy a következmények figyelembe vétele megfelel egy közvetlen etikai impulzusnak és központi etikai motívumoknak. Gondoskodik, hogy megmaradjon a kapcsolat a konkrét valósággal, könnyebb teszi a cselekvés igazolását, a jövőbeni szükséges korrigálásra lehetőséget ad. Megérteti a normák, de a kivételek létezését is. Biztosítja a tapasztalás figyelembe vételét és a hagyomány beépítésének lehetőségét is.²⁴

Szükséges még néhány dolog tisztázása és pontosítása, mely a felelősség kérdését különösen érinti. A következmények esetében mindig ügyelni kell azok teljes körű kihatásaira. Gondolunk itt különösen a szociális effektusokra és az egyénre történő visszahatásra. Számolni kell azzal is, hogy a következmények mindig csak megközelítően ismerhetők föl, végső bizonyosság csak utólag van. Az úgynevezett „morális bizo-

²² Vö. VS, 95.

²³ Vö. WOLBERT, W., „Norm”, in Rotter. H. – Virt, G. (Hrsg.), *Neues Lexikon der christlichen Moral*, Innsbruck 1990, 563-567.

²⁴ WEBER, *Általános erkölcssteológia*, 146-147.

nyosság” elérése viszont mindig szükséges.²⁵ További szempont, hogy pozitív és negatív következményeket nem szabad egyenértékű tényezőnek tekinteni. A negatív tényező súlyosabban nyom a latban, mint a pozitív. Mivel a tényleges végkimenetel nem mindig a mindenkori cselekvés egyedüli eredménye, ezért döntő a lelkiismeretes vizsgálat utáni előrelátás. S végül, ne gondoljuk, hogy a következmények mérlegelése pusztán intellektuális tevékenység, emocionális és affektív erők is részt vesznek benne.²⁶

A teleológiai érvek kapcsán két lényeges kifogás szokott felmerülni. Az egyik az egyéb okok befolyása miatti nyitottság, mely a következmények bizonytalansága miatt lehetetlenné tesz a érvelést. Ezt vissza kell utasítani, mivel feltételezné a csak parancsszerű cselekvés minden esetben megkövetelt megvalósítását, ami a rigorizmus felé hajlás veszélyét állítaná előtérbe, amit viszont az egyház elítélt.²⁷

A másik az utilitarizmus veszélye. Ez valóban fennáll, ezért szükséges a következmények teljes körű, önzőséget kizáró vizsgálata, valamint az evilági szempontok túlhangsúlyozásának visszautasítása, és az üdvösség állandó figyelembe vétele, ami az ember legfontosabb célja cselekvéseiben.²⁸

Minden érvelésnek megvannak a korlátai. Ezekkel a teleológikus érvelésnél is számolni kell. Az első határ, amit a modell képviselői is kifejezetten említenek, hogy világon belüli cselekvésnormákra korlátozódik. A hit és az Istenszeretet dolgában a javak mérlegelése egyáltalán nem lehetséges, ezek elvesztését semmi sem tudja kiegyenlíteni. Tehát nem lehet lemondani deontológikus szempontokról. A második határ, hogy a világon belül is előfordul, hogy itt-ott nem alkalmazható, amikor a negatív következmény túlon túl egyértelmű, például kínzás, vagy más önmagában rossz cselekedet esetében. Ezért fontos a cselekvés objektív tárgya szempontjának megtartása is! A harmadik határ pedig, hogy meg-

²⁵ HÖRMANN, K., *Lexikon der christlichen Moral*, Innsbruck 1976, 1197-1201.

²⁶ WEBER, *op. cit.*, 148-149.

²⁷ A janzenista rigorizmust VII. Sándor pápa ítélte el 1665-ben, mint a törvény betűjéhez ragaszkodó, kompromisszumot meg nem engedő, a cselekvéshez minden esetben abszolút lelkiismereti bizonyosságot elváró, s ezáltal végletesen szigorú, aggályosságához és esetleg cselekvésképtelenséghez vezető erkölcsi szisztémát. BÖCKLE, *op. cit.*, 70.

²⁸ Ami az utilitarizmusból beépíthető, az csak az üdvösség hasznosságának, mint Istenek is tetsző haszon célként való életprogrammá tétele, s az érdekében történő cselekvés. Másféle hasznosság, ami ebbe a vonalba nem állítható bele, az elfogadhatóként nem jön számításba. Vö. BODA, L., *A keresztyény nagykorúság erkölcssteológiája*, Budapest 1985, 89-90.

lévő normák indoklását tartja elsőrendű feladatának, nem pedig új szabályozások megalkotását.²⁹

Az eddigieket összegezve azt mondhatjuk, hogy a teleológiai és a deontológiai érvelésmód kiegészíti egymást, nem kell egymás ellen kijátszani őket, mert józan felelősségetikai érvelés és pedagógiai szemlélet alakítható ki segítségükkel. A mindennapi életben pedig mindig a meggyőzésre épülő normaindoklás megvalósítására kell törekedni, mert ettől várható leginkább eredmény. S amikor ma a gyökerekhez nyúlunk vissza az evangéliumi erkölcs minél tisztább gyakorlása érdekében, akkor megállapíthatjuk, hogy a felelősségetikai érveléssel harmóniában van mind az ószövetségi mind az újszövetségi erkölcsi szemléletmód.

6/ A felelősségetikai érvelés és a Biblia

A Szentírással kapcsolatban, azt hiszem, élnek olyan tévhittek, amelyek kiigazításra szorulnak, s ezt feltétlenül észre kell vennünk az érvelési módok tárgyalásánál.

Az Ószövetségre könnyen rásütik a bélyeget, hogy tekintélyelvű, amit tényként kell elfogadni, s más lehetőség nincs. Valóban igaz, hogy Isten tekintélyére alapozott, deontologikus megfogalmazásokkal találkozunk sok alkalommal, különösen az „En vagyok Jahve” kezdetű helyeken.³⁰ S a hívő ember nem is csodálkozik ezen, s még az a nem hívő sem, aki belátja, hogy ki az valójában, akit a hívő Istennek tart, mert ő lehet tekintély, mivel nem szorul semmiféle más támaszra, mint az ember.³¹ De ez csak az érem egyik oldala, mert az Ószövetség rendszeresen alkalmazta a teleologikus érvelés típusát is. Jó például szolgálnak a bölcsességi irodalom könyvei. Lássunk néhány példát a Sirák fia könyvéből: „Aki becsüli apját, hosszú életű lesz”,³² „Aki elárulja a titkot, elveszíti a bizalmat”.³³ Hasonlóképpen érvel a Példabeszédek könyve is: „Aki megtartja a törvényt, megőrzi életét”,³⁴ „Aki jóra törekszik, rokonszenvet arat”.³⁵ Ezek a megfogalmazások bizonyos erkölcsi rendelkezések értelmességét, hasznos voltát, és a közösségi életben való szükségese-

²⁹ WEBER, *op. cit.*, 152-153.

³⁰ Vö. Ex 20,1-17; Lev 19,12-18; Dt 5,6-21 stb.

³¹ Vö. HÖRMANN, *op. cit.*, 23.

³² Sir 3,6

³³ Sir 27,16

³⁴ Péld 19,16

³⁵ Péld 11,27

ségét emelik ki. Ily módon erőteljesen motiválják a szabadságot birtokló embert azok megvalósítására. Mindkét megfogalmazásban érezhette a régi ember is a cselekvés felelősségét, melyet hordoznia kell.

Az Újszövetségre szintén könnyen rásütik a bélyeget, hogy a szeretet törvényének leple alatt a tekintélyelvűség már annyira átértékelődött, hogy alig maradt belőle valami. Ez természetesen jó ürügy lehet a jézusi követelmények sajátosan egyedi értelmezésére, enyhítésére. A valóságos helyzet viszont mégis más. A Hegyi beszédből kiindulva azt láthatjuk, hogy Jézus valódi, a legmélyebb értelmű isteni tekintéllyel fogalmazza újra a Törvény cikkelyeit. Nincs okunk feltételezni, hogy ne használta volna a valóságban a „mondattott a régieknek... én pedig mondom” formulát, mellyel tiltott és parancsolt is, kötelező érvennyel minden keresztényre, minden emberre.³⁶ Követelményeit tekintve pedig sokkal keményebb tartalmakat mond ki, mint az ószövetségiek, természetesen eszkatologikus távlatban, s az isteni kegyelem hallatlan erejét ígérve és adva a teljesítéshez. Tehát az Újszövetségben közel sem csak teleologikus érvelés található, bár túlnyomó többségben ezek szerepelnek. Példa épp a Hegyi beszédből: „Nagy lesz jutalmatok a Mennyben... Ne ítélkezzetek, hogy fölöttetek se ítélkezzenek...” Aki sziklára épít, annak nem dől össze a háza.³⁷ A felelősség alapvetően tehát itt is kétféle módon fejeződik ki. A megfogalmazások bizonyítják Jézus istenemberiségét és nagyon egyértelműen hangsúlyozzák a szabadon döntő ember felelősségét, cselekvésének súlyát.

Ez a rövid, Szentírásból vett szemléltetés is beszédesen alátámasztja, hogy a fentebb kifejtett felelősségetikai szemlélet és érvelés, milyen mélyen gyökerezik a Szentírásban, s ha meg akar újulni a közösség vagy az egyén, akkor miért is kell újra egészen visszanyúlni a szentírási alapokhoz. S mivel valójában eldönthetetlen – a Biblia bármelyik része alapján –, hogy mely érvelés és normaindoklás az egyedül elfogadható, ezért látjuk értelmesnek, hogy bizonyos ellentmondások feloldásával, az egymás kiegészítésére épülő harmónia elvét alkalmazva, egy sajátos felelősségetikai modellt fogalmazzunk meg és ajánljunk elfogadásra, keresve a legjobb, legcélravezetőbb lehetőséget az emberiség erkölcsi megújulásának, és új típusú normaindoklásának rögzös útján.

³⁶ Vö. KOCSIS, I., *A Hegyi beszéd*, Budapest 1998, 25; 74-76.

³⁷ Mt 5,1; 7,1; 7,24-27 stb.

7/ *Perszonalista felelősségetikai érvelés*

A felelősségetikai érvelést címünkben nemcsak valami divat, vagy jobb hangzás érdekében láttuk el jelzővel. Ugyanis bárki felvethetné, hogy levegőben lóg az a harmónia-elv, ami alapján kapcsolatot hoztunk létre a teleológiai és a deontológiai érvelés között. A Bibliára való hivatkozás sokat segít mindkettő érvényességét illetően, de nyitva hagyja a harmonizálás alapját. Mivel minden próbálkozás eddig inkább a cselekvés oldaláról történt, most tehát a cselekvőre koncentrálni van lehetőségünk új, mértékadó és egységesítő szempontot felfedezni, hisz minden cselekvés a cselekvőé, s a cselekvés elemeit is leginkább a cselekvő forrasztja egységre, aki a cselekvés minősítéséből eredő felelősséget is szükségszerűen hordozni kénytelen. Így jutunk el a perszonalis gondolat felelősségetikával történő összekapcsolásához. A személy felé irányulás különösképp megtalálható a II. Vatikáni Zsinat szövegeiben, de az utána jövő kor dokumentumaiban is.³⁸ Hogy mit kell tenni, és mit elhagyni, azt pedig az emberi személy és legnemesebb értelemben vett java határozza meg. Az erkölcsi igényt fölé kell felismerni és megindokolni.³⁹ A felelősségetikai érvelés az ő legjobban felfogott érdekében, vagyis javára kíván működni.

A személyre és javára történő gondolkodás előnyei egyértelműen beláthatók. Először is összekapcsolódik benne a teleológia és a deontológia, vagyis demonstrálja a felismerést, hogy az erkölcsi válság megoldásához nem csak jobb érvelés, hanem normák és értékek melletti hitvallás is szükséges. Másodszer az erkölcs szubjektív és objektív mozzanatának egészséges összekapcsolásának, és a szélsőségek elkerülésének lehetőségét biztosítja. Harmadik előny a személy érdekeire oly érzékeny mai mentalitáshoz igen közel kerül, s fogékony marad a pragmatikus megoldások irányában. Az utolsó, de legfontosabb előny pedig az, hogy a morál önértelmezését a legjobb irányba tereli: felismerteti az

³⁸ Kiemelkedik ilyen vonatkozásban a pasztorális konstitúció (*GS*) és a vallásszabadságról szóló nyilatkozat (*DH*), melyekben az egész személy java, és a személy méltósága nagyon hangsúlyos. Megegyezik ez a vonal a Zsinat utáni hivatalos dokumentumokban is, hogy kijelenthetjük: a személy iránti tájékozódás sajátosság lett. Vö. *Familiaris Consortio*, 1981, 32. p.; *Donum vitae instrukció*, 1987; *Veritatis splendor enciklika*, 1993, 123. II. János Pál pápa teológiájában a személy központi és döntő helyet foglal el.

³⁹ WEBER, *op. cit.*, 159.

erkölcsi cselekvés pozitív irányulását, s a jó megtételének döntő fontosságát. A személy és java tehát biztos alapot adva, egységbe forrasztja a felelősségetika szempontjait.

Összefoglalás

A morál és a morális szabályok megalapozásának kérdésénél a keresztény etikában két szintet kell megkülönböztetni, a konkrét tartalmak, a cselekvési normák etikai szintjét és a teljes emberkép metaetikai szintjét. Ehhez szigorúan hozzá kell venni a harmadikat, az erkölcs végső megalapozásának transzcendentális síkját, mely a morális kötelezettségre ez egyetlen valódi válasz. Az indoklás logikájában ugyanakkor megfordul a sorrend, a transzcendentális szint számít az elsőnek, amelyet az emberkép megfogalmazásának szintje követ, majd a konkrét tartalma-ké következik.

Emellett szükséges a cselekvés alapelemeinek (objektum, szubjektum és körülmények) elfogadása, és összefüggésük átlátása, mely a szükséges érvelésmódok kiválasztását alátámasztja és alkalmazásukat – érvényességi körük figyelembe vételével – gördülékennyé teszi.

Az erkölcs megalapozása és megújulása tehát nem reménytelen és egyben szükségszerű útja a mai erkölcssteológiának, korunk viszonyai között, melyhez a következő szempontokat kell figyelembe venni. Az erkölcs föltétlenségének megfogalmazása csak a hitből tűnik lehetségesnek, nem pusztán világi észérvekkel, mert az erkölcs abszolút igényt érint. Az emberképnél belátások nyerhetők az empiriából, a filozófiával és a humántudományokkal való dialógusból. A személy javának értelmezését segítik, de csak olyan metaetikai kereten belül, melyet elsődlegesen a hit határoz meg. Végül a konkrét etikai tartalmak és a cselekedetek területén elsősorban a hittől megvilágított emberi észre van szükség, ahol meg kell magyarázni és meg kell alapozni, mi konkrétan és részletesen a tennivaló, s itt jelentkeznek a megoldások, a következmények a tárgyi összefüggések megfontolásából és megvitatásából.⁴⁰

E munka elvégzéséhez alkalmasnak látjuk a perszonalista felelősségetikai érvelést, mely a deontológia és a teleológia szükséges szempontjait, a cselekedet elemeinek egységét és a személyre való vonatkozását magában foglalva – mindezeket a személy javában egységesítve –, a

⁴⁰ Vö. WEBER, *op. cit.*, 173-175.

hit által megvilágított ész eredményes működésére, és keresztény erkölcsi cselekvésre nyújt lehetőséget.

Ami pedig fejtegetésünk ellenére hiányként vagy részként megmarad az – a hagyomány alapján vallhatjuk – bizonyára kiegyenlítődik titokzatos módon a lelkiismeret által, de ez már egy újabb témakör megnyitását igényelné.

SZABÓ PÉTER

A FELSŐBB KORMÁNYZATI HATALOM EREDETÉNEK ÉS ÖSSZETEVŐINEK LEÍRÁSA (I) Történeti előzmények

TARTALOM: Bevezetés; I. A kérdés mai állása; 1. Előzetes megjegyzések, avagy a probléma elméleti háttere; 2. Szerzői álláspontok; II. A „participatio supremae auctoritatis Ecclesiae” kifejezés *közvetlen* irodalom- és forrástörténeti gyökerei

Bevezetés

Az egyház missziós tevékenysége kezdettől regionális centrumokból kiindulva zajlott. Ezen alapadottság a monepiszkopátus rendszerének stabilizálódása után is fennmaradt s természetes módon vezetett az egyházszerveződés supraepiszkopális szintjeinek kialakulásához.

Ezek a szervezeti egységek, mint ismeretes, az isteni jogi eredetű megyéspüspöki és péteri funkció között helyezkednek el. Mai közismert megjelenési formáik a részleges zsinatok és a püspöki konferenciák különböző fajai, illetve a keleti kánonjogban a pátriárkai, a nagyérseki és a metropolitai hivatal, a pátriárkai egyházak püspöki szinódusa, a hierarchák tanácsa valamint az egyházközi hierarcha konvent.¹

¹ CIC 439-459. kk. / CCEO 55-176. és 322. kk. Magyar nyelvű bemutatásukhoz lásd alábbi munkáinkat: „Megjegyzések a részleges zsinatok funkciójához és hatályos szabályozásához (CIC 439-446. kán.)”, in Baán, I. (szerk.), *‘A Szent Atyákat követve.’ Ünnepi kötet Vanyó László 60. születésnapjára*, Budapest 2002, (megjelenés alatt); „A sajátjogú egyházak tipológiája a Keleti Kódex szerint”, in Ivancsó, I. (szerk.), *Ecclesiam aedificans. A 70 éves Keresztes Szilárd püspök köszöntése*, Nyíregyháza 2002, 368-369; „A sajátjogú metropolitai egyházak kormányzati szervei”, in *Athanasiana* 6 (1997) 61-85; „Hierarchák egyházközi konventje (CCEO 322. kán.)”, in *Studia Wesprimiensia* 3 (2001) 1-2, 277-292. (Ez utóbbi intézmény bővített és pontosított elemzéséhez pedig: „Convento dei Gerarchi ‘plurium Ecclesiarum sui iuris’ [CCEO c. 322]. Figura canonica dello ‘ius commune’ e la sua adattabilità alla situazione dell’Europa Centro-orientale”, in Zapp, H. – Weiss, A. – Korta, S. (Hrsg.), *Ius canonicum in Oriente et in Occidente. Festschrift für Carl Gerold Fürst zum 70. Geburtstag*, Frankfurt/M. 2003 [megjelenés alatt].)

Ezen köztes hatóságok feladata egy kisebb-nagyobb régió püspökei tevékenységének összefogása és felügyelete, a részegyházak közötti kapcsolatok szorosabbra fűzése, s így az egyház egységének az egyetemes egyház irányában történő megjelenítése és képviselése volt. Az utóbbi századokban, mint ismeretes, e szervezeti egységek valódi rendszertani helye elhomályosult illetve gyakorlati szempontból is háttérbe szorultak. A XX század második felének reflexiója nyomán ez a trend azonban lényegi fordulatot vett. Így ma újra sajátos hangsúlyt kap, hogy a részegyházak egymás közötti összeköttetését szolgáló fentebb felsorolt szervek a „kommúnió” kategóriájában lelik eredetüket, illetve hogy a II. Vatikánum az egyházi kommúnió hatékonnyá tétele céljából sajátos impulzust adott az együttműködés ezen formáinak, különösen is pedig a püspöki konferenciáknak.²

Az utóbbi negyven évben a püspökök feletti hierarchikus szervezeti egységek eredetéről és természetéről szóló doktrína lényegi újraértékelődésének lehetünk tanúi. Ez a tény különösen a latin egyházi törvénykönyv egy meghatározó szerkezeti változása kapcsán kapott jelentékeny hangsúlyt. Egy újszerű ekkleziológiai szemléletmód szellemében, a *CIC* ugyanis a köztes hatóságokat, a korábbi *vertikális* logikát elhagyva, már nem a pápa legfőbb hatalmából „részesedő” egységekként, hanem a részegyházak kifejeződéseiként jeleníti meg.³ A kódex itt említett lényegi szerkezeti módosulása tény. Szinte teljes egyetértés mutatkozik abban is, hogy e változtatás a szóban forgó szervezeti egységek *horizontális* egyházi síkban (tudniillik a részegyházak helyi kommúniójában) való gyökerezését és eredetét hivatott kiemelni, mindmáig jelentős eltérések mutatkoznak ellenben ezen szemléletmódbeli újdonság tényleges *jogi* tartalmának értékelésében. E kérdésben, úgy véljük, kiegyensúlyozott szemléletmód szükségeltetik, hiszen a hagyományos felfogás és az újszerű felismerések szerves összecsiszolásának időszakát éljük. A problematikával kapcsolatos tömérdek állásfoglalás között éppen ezért talán azok látják legárnyaltabban a mai helyzetet, akik amellett, hogy határozottan óvnak az említett szerkezeti változásra támaszkodó túlzott következtetések gyors levonásától, egyben azt is hangsúlyoz-

² *Codice di diritto canonico commentato*, a cura della redazione di ‘Quaderni di diritto ecclesiale’, Milano 2001, 395.

³ FELICIANI, G., „Le conferenze episcopali nel Codice di diritto canonico del 1983”, in *Le nouveau Code de droit canonique. Actes du Ve Congrès International de droit canonique*, Ottawa 19-25 août 1984, Thériault, M. – Thorn, J. (dir.), Ottawa 1986, vol. I, 501.

zák, hogy az 1983-as *CIC* említett új elrendezése nyitott és rugalmas az esetleges doktrinális fejlődés befogadására.⁴

Ezen, bár további reflexiót igénylő, ám trendjében mindenképpen újszerű hangsúlyokhoz képest a *Keleti Kódexet* 1990-ben kihirdető apostoli rendelkezés, mint majd láthatjuk, legalábbis első olvasatra jelentős visszalépést sugallt. Egy szakasza ugyanis a pátriárkai és szinodális hatalmat kifejezetten az egyház legfőbb hatóságának tekintélyéből „részesedőnek” nyilvánította.⁵ Első látásra ezzel a keleti törvénykönyv ekkleziológiai szemléletmódjának egy meghatározó aspektusát az első kodifikáció már meghaladottnak vélt, egyoldalúan vertikális beállítottságú egyházképéhez tűnt kötni!

Minthogy a „participáció” kifejezés az *Orientalium Ecclesiarum* kezdeti szövegtervezeteiből való kiiktatás után ismét csak a Keleti Kódexben jelent meg, illetve főként mivel a keleti alkotmányjog sajátosságai váltották ki e formula újbóli alkalmazását, a keleti kanonisztikának különösen is feladata a kifejezés mai funkciójának és jelentéstartalmának beazonosítása, elmélyítése. A jelen publikációval kezdődő vizsgálódásunk célja éppen ez. Konkrétan azt kívánjuk tehát az adott terjedelmi keretek között vizsgálni, hogyan is alakulta lakonikus „participatio Supremae auctoritatis Ecclesiae” formula, illetve mi is a *mai* jogi értelme.

A kifejezés teljes eszme- és forrástörténeti hátterének és fejlődésének áttekintésére természetesen márcsak terjedelmi és kompetencia hiány miatt sem vállalkozhatunk. Ehhez olyan – már eddig is kötetekre rúgó tudományos irodalommal rendelkező – rokon fogalmakat is alapos vizsgálat alá kellene vennünk, mint amilyenek a „plenitudo potestatis” és a „vocatio in partem sollicitudinis” formulák és ezek kombinációi.⁶ Ilyen

⁴ Beal, J. – Coriden, J. – Green, T. (eds.), *New Commentary on the Code of Canon Law. Comissioned by the CLSA*, New York – Mahwah 2000, 566.

⁵ A rendelkezés vonatkozó szövegét lásd alább, a jelen tanulmány 14. jegyzetében.

⁶ E fogalmak fejlődéstörténetének elemzéséhez lásd pl. RIVIÈRE, J., „In partem sollicitudini...« Évolution d’une formule pontificale”, in *Revue des sciences Religieuses* 5 (1925) 210-231; BENSON, R., „Plenitudo potestatis«: Evolution of a Formula from Gregory IV to Gratian”, in *Studia Gratiana* 14 (1967) 197-217; WATT, J., „The Early Medieval Canonists and the Formation of Conciliar Theory”, in *The Irish Theological Quarterly* 27 (1957) 13-27; ID., *The Theory of Papal Monarchy in the Thirteenth Century. The Contribution of the Canonists*, New York 1965, 75-93; ID., „The Use of the Term ‘Plenitudo potestatis’ by Hostiensis”, Kuttner, S. – Ryan, J. (eds.), *Proceedings of the Second International Congress of Medieval Canon Law, Boston College, 12-16 August 1963*, (Monumenta Iuris Canonici, Series C: Subsidia, vol. I), Città del Vaticano 1965, 161-187; GAUDEMET, J., „Aspects de la primauté

távra visszatekintő történeti kutatás azonban – úgy tűnik – a „participáció” fogalom kodifikációk korára jellemző kánonjogi értelmének beazonosításához nem is feltétlen szükséges. Elengedhetetlen viszont a formula *közvetlen* forrásainak elemzése.

A szupraepiszkopális hatalom eredetének és természetének vizsgálata több szempontból is jelentős. Egyrészt e szerkezeti elemek árnyaltabb és az egyház teológiai realitását pontosabban követő leírása hozzájárulhat a katolikus egyház helyi körülményekhez jobban illeszkedő s ilyen értelemben eredményesebb működtetéséhez. Másrészt a kérdésnek nyilvánvaló ökumenikus relevanciái is vannak. A pátriárkai és a püspöki szinodális intézmények ortodoxiában betöltött központi szerepe miatt a katolikus ekkleziológiának, ha valóban elszántan járja a különvált egyházak teljes közösségre segítésének útját, igen fontos feltérképezni a szupraepiszkopális kormányzati szinttel kapcsolatos kérdéskörök valódi lényegét, illetve a katolikus doktrína keretén belüli lehetséges mozgásteret. Mint a legtöbb antik eredetű jogi fogalom, a szóban forgó „participációs formula” is számos, a történeti fejlődés egyes szakaszaiban ráarakódott jelentésváltozattól terhes. A további kánonjogi reflexiónak éppen abban lehet az ökumenizmus szempontjából is jelentős hozadéka, hogy a formulát – említett akcidentális történeti aspektusaitól mintegy megszabadítva – megkísérelji a szent hatalom eredetéről alkotott zsinati modell logikájával összhangra hozni (*LG, NEP 2*).

Jelen cikkünket egy több részből álló tanulmány első elemének szánjuk. Ebben a kérdés tudományos állásának rövid ismertetése után, a „participatio supremae auctoritatis Ecclesiae” kifejezés közvetlen irodalom- és forrástörténeti gyökereinek illetve hátterének feltérképezésére teszünk kísérletet. Eddigi adataink szerint a szófordulat mai formájában a XIX. század végi klasszikus kánonjogi kézikönyvekben jelent meg. Pontos ekkleziológiai jelentéstartalmának beazonosításához így az e művekben megjelölt források, illetve az I. Vatikáni Zsinat e témakörre vonatkozó diszkusszióinak vizsgálata bír meghatározó jelentőséggel. A jelenlegi gondolatmenet folytatásának szánt későbbi publikációban pedig

romaine du Ve au XVe siècle”, in *Ius canonicum* 11 (1971) 92-133; MARCHETTO, A., „In partem sollicitudinis... non in plenitudinem potestatis». Evoluzione di una formula di rapporto Primato-Episcopato”, in *Studia in honorem Eminentissimi Cardinalis Alphonsi M. Stickler (Studia et textus historiae iuris canonici 7)*, curante R. Castillo Lara, Roma 1992, 269-298; illetve a kérdéskört legutóbb tárgyaló doktori értekezés: RECCHIA, A., *L'uso della formula 'plenitudo potestatis' da Leone Magno ad Ugucione da Pisa*, (Corona Lateranensis), Roma 1999.

majd a formula mai értelmezési kísérleteinek vázlatát és a szent hatalom eredetéről valamint belső szerkezetéről alkotott nézetek fényében történő újraértelmezésének lehetőségeit és határait kívánjuk vizsgálni.

I. A kérdés mai állása

1. Előzetes megjegyzések, avagy a probléma elméleti háttere

Az elmúlt fél évszázad ekkleziológiai kutatásait meghatározó egyik alapvető jogi probléma az egyházkormányzati hatalom eredete és természete. A téma a *Lumen gentium* központi kérdéseként jelent meg,⁷ majd a zsinati reflexió nyomán olyan gazdag irodalma alakult ki, hogy a szerzői vélemények sokasága immár „iskolák” köré csoportosítható.⁸ Nem meglepő tehát, hogy a problematika a zsinat utáni jogalkotásban is kiterjedt diszkussziókat eredményezett, mégha ezek a latin és a keleti kodifikáció esetében nem is egészen ugyanazon pontok körül csúcsosodtak ki.

A munkánk címében jelzett kérdéskört – legalábbis az egyház hierarchikus egységeinek szintjén⁹ – eleinte jobbra csak a megyéspüspüs-

⁷ A kérdésre vonatkozó hatalmas irodalomból mindenekelőtt lásd: BETTI, U., *La dottrina sull'episcopato nel capitolo III della costituzione dogmatica Lumen Gentium. Sussidio per la lettura del testo*, Roma 1968; továbbá pl. PHILIPS, G., „La »nota praevia« sur la collegialité de la constitution conciliaire »Lumen gentium«”, in *IDOC International* 8 (1969) 51-73; CORECCO, E., „L'origine del potere di giurisdizione episcopale. Aspetti storico-giuridici e metodologico-sistematici della questione”, in *La Scuola cattolica* 96 (1968) 3-42, 107-141; MÖRSDORF, K., „Heilige Gewalt”, in Rahner, K. ed altri (Hrsg. von.), *Sacramentum Mundi. Theologisches Lexikon für die Praxis*, Freiburg im Br. 1968, vol. 2, 582-597; GHIRLANDA, G., „Hierarchica communio”. *Significato della formula nella „Lumen gentium”*, (Analecta Gregoriana 216), Roma 1980; ID., „Riflessioni sulla »nota esplicativa praevia« alla »Lumen gentium«”, in *Gregorianum* 69 (1988) 324-331, stb.

⁸ A szerzői álláspontok egyes csoportjainak áttekintéséhez mindenekelőtt lásd: CELEGHIN, A., *Origine e natura della potestà sacra. Posizioni postconciliari*, (Ricerche di Scienze Teologiche 27), Brescia 1987; továbbá MAZZONI, G., *La collegialità episcopale. Tra teologia e diritto canonico*, Bologna 1986; GHIRLANDA, G., „Potestà Sacra”, in Salvador, C. – De Paolis, V. – Ghirlanda, G. (a cura di), *Nuovo dizionario di diritto canonico*, Cinisello Balsamo (Milano) 1993, 803-812.

⁹ Mint ismeretes, a szent hatalom problematikájának igen fontos, ám témánk szempontjából mellékes aspektusa a világi krisztushívők elvi alkalmassága az egyházkormányzatra; vö. CELEGHIN, *Origine* (nt. 8), megfelelő részei; továbbá pl. S. Berlingò, „I laici nella Chiesa”, in Aa.Vv., *Il fedele cristiano. La condizione giuridica dei battezzati (Il Codice del Vaticano II 6)*, Bologna 1989, 185-232

pöki és a péteri funkció vonatkozásában vizsgálták. Eugenio Corecco egy találó megjegyzésével élve, e tény azzal hozható összefüggésbe, hogy az egyháznak kommúnió módjára történő leírása ugyan a II. Vatikánum szövegeit „mint halvány vízjel” átjárja, ugyanakkor e doktrína még távolról sem volt olyan kiérlelt, hogy abból a helyi egyházak vonatkozásában strukturális következtetések születhessenek.¹⁰ A Keleti Kódex mindenesetre a kormányzati hatalom szupraepiszkopális formáinak vonatkozásában meglehetősen érdekes, igaz egyben nem elhanyagolható vitákat is kiváltó megállapításokat eredményezett.¹¹ Különösen a pátriárkai egyházak felsőbb kormányzati egységei kaptak megkülönböztetett figyelmet, ami aligha meglepő. E felettes szervek ugyanis – mind a pátriárka, mind az ezen egyházakban fellelhető püspöki színódus – meglehetősen széles kormányzati jogkörrel rendelkeznek. Így, érthető módon, esetükben is megjelentek azok, a megyéspüspökök saját hatalmának illegitim korlátozásától tartó aggodalmak, amelyek a latin püspöki konferenciák kodifikációtörténetét is végigkísérték.

Ezen limitáció lehetséges mértéke, mint ismeretes, jelentős teológiai súlyú problémákat vet fel. A szóban forgó kérdés lényege abban összegezhető, hogy a pátriárkai egyházakban jelen levő igen markáns hatáskörökkel felruházott szupraepiszkopális szervek jogosítványai miként egyeztethetők olyan alapvető ekkleziológiai tételekkel, mint egyrészt a püspökök lényegi egyenlősége, másrészt a püspökök kormányzati hatalmának saját egyházmegyén belüli teljessége (vö. CD 8a).¹²

¹⁰ Vö. CORECCO, E., „Ontologia della sinodalità”, in Autiero, A. – Carena O. (a cura di), *«Pastor Bonus in Populo». Figura, ruolo e funzioni del vescovo nella Chiesa.* Miscellanea di studi in onore di S. E. Mons. Luigi Belloli, Roma 1990, 304-305.

¹¹ MILANO, G., „Riflessione sulla natura della potestà dei patriarchi e dei loro sinodi alla luce della costituzione apostolica «Sacri canones»”, in *Ephemerides Iuris Canonici* 47 (1991) 157-175; legutóbb pedig: GREGORIO III (LAHAM), „L’ecclesiologia orientale”, in *Il Regno-Documenti* 21 (2001) 670; illetve SODANO, A., „Intervento al Simposio Internazionale ‘Ius Ecclesiarum – Vehiculum caritatis’, nel X. anniversario dell’entrata in vigore del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, 23 novembre 2001”, in *Ius Ecclesiae* 13 (2001) 3, 885-889.

¹² Érdemes megjegyezni, hogy a CD 8 a megyéspüspökök hatalmát közvetlenül a legfőbb hatóság viszonylatában tárgyalta és erősítette meg (vö. „Il n. 8 del Decreto è riservato a stabilire quale e quanta sia la potestà dei singoli Vescovi nell’ambito della propria diocesi, rispetto a quella della suprema Autorità della Chiesa...”, in CARLI L., „Esposizione e commento [al decr. Christus Dominus]”, in Aa.Vv., *Ufficio pastorale dei vescovi e Chiese orientali cattoliche* [Magistero Conciliare 12], Torino 1967, 222). A megyéspüspöki hatalom szupraepiszkopális szervekkel szembeni stabilitása és törvényes prioritása azonban e zsinati szövegből nyilvánvalóan méginkább követ-

2. Szerzői álláspontok

A Keleti Kódexet kihirdető *Sacri canones* kezdetű apostoli rendelkezés a Kódex 55. kánonjában fellelhető,¹³ alapvetően *történeti* szemszögű közelítésmóddal szemben (vagy talán, helyesebben, éppen azt kiegészítendő), a pápa és a megyéspüspökök között elhelyezkedő, úgynevezett „köztes kormányzati hatóságok” hatalmának eredetét, mintegy a klasszikus kánonjogi kézikönyvek vonalán, újra inkább *teoretikus-doktrinális* aspektusból írja le. A törvényhozó, miután kinyilvánította a rítusok megőrzésére és fenntartására irányuló szilárd szándékát, az alábbi módon fogalmaz: „[tudniillik az említett szándék] kitűnik a keleti egyházak hierarchikus szerkezetének különböző formáiból is, amelyek között egyedülállóan kiemelkedőek a pátriárkai egyházak, amelyekben a pátriárkák és a szinódusok az egyház legfőbb hatóságából a jog előírása szerint *részesezők*”.¹⁴

Mint majd látjuk, egyes szerzők úgy vélekednek, hogy a formula újraalkalmazása révén a katolikus kánonjog visszatért egy Zsinat előtti ekkleziológiai vonulathoz. Tény, hogy a participációs formulát az 1983-as latin kódex szövege mellőzte. E változás, mint arra már utaltunk, abból adódott, hogy a részegyházcsoportokat összefogó hierarchikus szervek alapjait e törvénykönyv már a *communio Ecclesiarum* összefüggésében illetve a püspökök közötti szentségi alapú *kollegialitásban* jelöli

kezik.

¹³ Can. 55 – *Secundum antiquissimam Ecclesiae traditionem iam a primis Conciliis Oecumenicis agnitam viget in Ecclesia institutio patriarchalis; quare singulari honore prosequendi sunt Ecclesiarum Orientalium Patriarcha, qui suae quisque Ecclesiae patriarchali tamquam pater et caput praesunt.*

¹⁴ ...*ex variis hierarchiae constitutionis ecclesiarum orientalium formis, inter quas ecclesiae patriarchales, in quibus patriarchae et synodi iure canonico supremae ecclesiae auctoritatis participes sunt...*; IOANNES PAULUS II, cost. ap. *Sacri canones*, 17. X. 1990, in AAS 82 (1990) 1037. Bár a rendelkezés, bizonyára különleges súlyuk és az abból adódó lehetséges problémák miatt csak a pátriárkai egyházak felsőbb kormányzati szerveiről tesz említést, a „részesező” természetre vonatkozó ezen (doktrinális értékű) deklaráció a dolog természetéből következőleg valamennyi szupraepiszkopális hatalmi szervre érvényes. Ezt az önmagában is evidens tényt egyébként a törvényhozó egy másik megnyilatkozása kifejezetten is jelzi; vö. „Discorso del Santo Padre alla presentazione del Codice dei Canonici delle Chiese Orientali alla XXVIII Congregazione generale del Sinodo dei Vescovi, il 25. X. 1990, n. 4”, in *Nuntia* 31 (1990) 13.

meg, s nem közvetlenül és egyszerűen a pápai joghatóságból vezeti le.¹⁵ Közismert, hogy ez utóbbi aspektusok a keleti ekkleziológiai szemléletmód tipikus jellemzői. Első látásra a vertikális egyházképet reprezentáló participációs modell így tehát azt sugallhatja, hogy a keleti kodifikáció – legalábbis a doktrinális háttér szintjén, ami azonban aligha kezelhető másodlagos tényezőként – e ponton nem tudott teljes mértékben megfelelni egyik alapelvének, tudniillik az autentikus keleti jelleg követelményének.¹⁶ Emiatt nem meglepőek a formula újraalkalmazását kifogásoló kritikák. Ugyanakkor a püspök feletti közvetlen kormányzati egységek figyelmesebb, árnyaltabb elemzése esetén kiderül, hogy e „köztes” szervek pápai hatalomra történő *visszavezetése* nem minden dimenziójában egyeztethetetlen a kommunió-ekkleziológiára alapozó szemléletmóddal. Éppen ellenkezőleg, mint azt majd tanulmányunk második publikációs egységében láthatjuk, a szupraepiszkopális szervek által gyakorolt formális felsőbb kormányzati hatalom kötelező ereje csakis az egyház legfőbb hatóságának tekintélyére való visszavezetés révén legitimálható.

A párhuzamos latin szervek – elsősorban a püspöki konferenciák – *természetére* vonatkozó igen gazdag irodalommal szemben,¹⁷ ugyanezen kérdéskört a keleti szinodális szervek összefüggésében eddig alig vizsgálták. A Keleti Kódexet kihirdető apostoli rendelkezésben fellelhető participációs formula értelmezésére, ismereteink szerint, eddig mindössze két szerző adott érdemi állásfoglalást.¹⁸

Ivan Žužek, a Pápai Keleti Kodexrevíziós Bizottság

¹⁵ Ezen új aspektus vonatkozásában az egyébként jelentősen eltérő ekkleziológiai szemléletmódú kanonisták között is teljes egyetértés uralkodik; vö. pl. PROVOST, J., „The Hierarchical Constitution of the Church”, in Coriden, J. – Green, T. – Heintschel, D. (eds.), *The Code of Canon Law. Text and Commentary*, New York-Mahwah 1985, 258; GHIRLANDA, G., „Concilio particolare”, in *Nuovo dizionario*, 220-221. (További meghatározó tekintélyű szerzők fenti értelmű, egybehangzó álláspontjának terjedelmes listájához lásd: SZABÓ, P., *Le Chiese metropolitane e tutte le altre Chiese «sui iuris» con speciale riguardo alla potestà legislativa delle loro autorità superiori [CCEO titolo VI]. Limiti teologico-giuridici del concetto dell'«Ecclesia sui iuris»*, Diss. PIO, Roma 1996, 18 [kézirat].)

¹⁶ E kodifikációs alapelvhez lásd: *Nuntia* 3 (1974) 4-5.

¹⁷ A lényegesebb irodalom bibliográfiájához lásd pl. ERDŐ, P., „Osservazioni giuridico-canoniche sulla lettera apostolica «Apostolos suos»”, in *Periodica de re canonica* 89 (2000) 249-251.

¹⁸ ŽUŽEK, I., „The Patriarchal Structure according to the Oriental Code”, in Gallagher, C. (ed.), *The Code of Canons of the Oriental Churches. An Introduction*, Rome 1991, 40-58, közelebbről: 42-44; MILANO, „Riflessione”, 157-175.

(PCCICOR) egykori titkára szerint az említett tradicionális kifejezés újraalkalmazásának célja éppen annak megerősítése volt, hogy a püspökök feletti hatalom eredete és természete tekintetében a *CCEO* és a mp. *Cleri sanctitati*¹⁹ által tartalmazott korábbi fejeletti rend között – amely utóbbi rendszerében a szóban forgó köztes hatóságok még a „Legfőbb hatalom(ról) és azok(ról) akik abból a jog előírása szerint részesednek” cím alatt nyertek felsorolást²⁰ – a Keleti Kódex rendszertani beosztásának lényegi átalakítása ellenére sincs differencia, hanem éppen ellenkezőleg, *teljes a folyamatosság*.²¹

Más szerzők ellenben a participációs formula újra alkalmazását meglehetősen aggályosnak tekintik. A témával közvetlenül foglalkozó *Gianpiero Milano* kritikus megállapítása szerint a formula visszahozatala újra bizonytalansági tényezőt gerjesztett. A szerző szerint a kifejezés ugyanis egy olyan ekklézológiai modellre utal, amelyről már úgy tűnt, hogy fokozatosan túlhaladottá vált.²²

A szóban forgó participációs formula a II. Vatikáni Zsinat idején is komoly disputákat váltott ki. Ezek eredményeként a keleti katolikusokról szóló zsinati határozat például, mint majd láthatjuk, végül szándékosan mellőzte annak alkalmazását. A kritikai észrevételek arra összpontosultak, hogy a kifejezés a pátriárkai illetékességi kört végső soron „delegált” hatalommá fokozza le. Így például *Neofitos Edelby* egy korábbi megfogalmazása szerint helytelen azt gondolni, hogy a szupraepiszkopális hatalom s így a pátriárkai funkció is csakis oly mértékben törvényes, amilyenben az a pápai primátusból fakadó „delegált participáció”. A pátriárkai jogintézmény – folytatja a szerző – önmagától létezik, bár a funkció törvényes működéséhez a római primátussal fenntartott hierarchikus koordináció szükségeltetik.²³ A szerző a püspökök

¹⁹ PIUS XII, mp. *Cleri sanctitati*, 2. VI. 1957, in AAS 49 (1957) 433-603.

²⁰ Titulus IV, Pars I: „De suprema potestate deque iis qui eiusdem sunt canonico iure participes”, in AAS 49 (1957) 479.

²¹ Az „Ordinary Power «According to the Norm of Law» Established by the Supreme Authority of the Church (canons 56 and 78) as Sharing of the Supreme Authority” címet kommentálva a szerző a következő lényegi megállapítást teszi: „In this there is no change. In the m.p. *Cleri sanctitati*, the first part of the Title IV, contains all the canons «concerning patriarchs» and is entitled «The Supreme Authority and those who participate in this by canon law». This does not appear in CCEO; nevertheless, it is confirmed by the Pope in the ap. const. «Sacred canons»: patriarchs and synods participate in the supreme authority of the Church by canon law”; ŽUŽEK, „The Patriarchal Structure”, 42.

²² MILANO, „Riflessione”, 158.

²³ EDELBY, N. – DICK, I., *Les Églises orientales catholiques. Décret «Orientalium*

feletti hatalom magyarázatára tehát két egymást kizáró verziót ismer. Az eredetét tekintve vagy pápai delegációnak tekintendő, vagy az előbbivel szöges ellentétben, olyan valóságnak, amely az egyház legfőbb hatóságától létében teljesen független, mégha azzal „hierarchikus koordinációban” működtetendő is.²⁴

Ugyanakkor – úgy tűnik – a pátriárkai hivatalt a pápai hatalom közvetlen derivációjaként meghatározó participációs modell említett kritikájának is vannak megalapozott elemei. Igaz, a klasszikus kánonjogi kézikönyvek világos fogalmi distinkciói kétséget kizáróan jelzik, hogy a pátriárkai hatalom „részesedő” jellegéből egyáltalán nem következik szükségszerűen és feltétlenül, hogy az pápai delegáció lenne.²⁵ Ennek tükrében a két fogalmat egybemosó előbbi szerzői véleményt – melyre mind a mai napig hivatkoznak a szakirodalomban²⁶ – akár a jogi alapfogalmakban való járatlanságnak is vélhetnénk.

A participáció és delegáció között az említett szerzők által vont erős párhuzam, sőt a két fogalom azonosítása azonban mégsem teljesen alaptalan. Az idézett fenntartásokat, úgy véljük, túl egyszerű volna pusztán a fenti fogalmi distinkciók ismeretének hiányára fogni. Inkább arról lehet szó, hogy a formulában az említett szerzők annak a korábbi („emanatív”) egyházmodellnek a visszatükröződését érezték, amely – legalábbis hagyományos értelmezésében! – valóban olyan mértékben relativizálta a szupraepiszkopális hatalmat, ami következtében az – az előbb utalt pusztán formális distinkción túl – aligha volt megkülönböztethető a delegált hatalomtól. A participáció kifejezés ugyanis, mint majd látjuk, az ekkleziológiának olyan periódusában nyerte el végleges jelentéstartalmát, amikor az egyházi hatalom valamennyi (!) megjelenési formája egyoldalúan a pápai hatalomból, mint egyetlen és kizárólagos ontológiai forrásból (*fons et origo*) nyert levezetést.²⁷ Ebben a háttérben

Ecclesiarum», (Unam Sanctam 76), Paris 1970, 316-317. (kiemelés általunk).

²⁴ Újabbán *Dimitri Salachas*, s nem kevésbé a fentebb említett pátriárkai megnyilatkozás is lényegében hasonló – nézetünk szerint az adott esetben már idejét múlt – fogalom-készlettel igyekezik leírni a pápai és a pátriárkai hatalom viszonyát.

²⁵ Lásd az alábbi Wenz idézet világos distinkcióját.

²⁶ Az imént idézett, a participációt delegációval azonosító szerzői véleménnyel tűnik azonosulni például: SALACHAS, D., *Istituzioni di diritto canonico delle Chiese cattoliche orientali*, Roma-Bologna 1993, 148.

²⁷ Egyes korai jogforrások – melyekre azonban Wernzék továbbra is hivatkoztak – a hivatalhoz kötődő felsőbb kormányzati funkciókat is kifejezetten delegációnak minősítették; vö. pl. „Vices enim nostras ita tuae credidimus chartati, Ut in partem sis vocatus sollicitudini, non in plenitudine potestatis... metropolitans singularum provin-

pedig a formula valóban rendelkezik olyan jelentésárnyalatokkal, amelyek, legalábbis a szent hatalom eredetére vonatkozó újabb felismerések tükrében ma már külön tartalmi megvilágítást igényelnek.

A „*vocatio in partem sollicitudinis*” fordulatra visszavezethető participációs formulának többféle jelentésárnyalat tulajdonítható, attól függően, hogy a kifejezést milyen ekkleziológiai modell keretében értelmezzük. Első lépésként, jelen tanulmányunkban lássuk, hogy a kifejezést hogyan értelmezték az I. Vatikánumon és az arra támaszkodó első kodifikáció időszakában.

II. A „*participatio supremae auctoritatis Ecclesiae*” kifejezés közvetlen irodalom- és forrástörténeti gyökerei

A pátriárkai és a metropolitai „joghatóság” alapjait a XIX. század végének kánonjogászai már lényegében a jelenlegi formulával azonos fogalmakkal írták le.²⁸ Legteljesebb formában a pátriárkai hatalom természetére e szerzők között *F. Xaverius Wernz*, a kodifikáció előtti kánonjog utolsó nagy alakja reflektál.

Wernz kézikönyve a pátriárkákat, primásokat és metropolitákat tárgyaló rész bevezetőjében néhány alapvető ekkleziológiai princípiumot rögzít, s ennek kapcsán törekszik az imént említett hivatalok teológiai-jogi alapjainak a megvilágítására is. Az alábbiakban megállapításait teljes egészükben közöljük. Ezt nem csak a szöveg szerves egysége indokolja, s nem is csak az, hogy benne egy korszak szemléletmódjának emblematiszus összegzése jelenik meg. A teljes szöveg szem előtt tartása különösen azért indokolt, mert abból így világlik ki egyértelműen az egész probematika egyik kulcseleme, tudniillik, hogy a szupraepiszkopális hatalom eredete (már Wernz felfogása szerint is) a püspöki hatalomról alkotott doktrína függvénye! A szerző a következőképpen fogalmaz:

„*At ex iure divino solus Romanus Pontifex cum suprema*

ciarum episcopos, quibus ex delegatione nostra fraternitatis tuae cura praetenditur...”,
Ratramni Corbeiensis, *Monachi contra graec. opposita*, in *PL* 121, 343.

²⁸ De-LUCA, M., *Praelectiones iuris canonici*, liber ‘*De personis*’, Romae 1897, 367, 369; SEBASTIANELLI, G., *Praelectiones iuris canonici quas in scholis pontificii seminarii romani tradebat, De personis*, Romae 1896, 124; WERNZ, F. X., *Ius decretalium*, tom. II, *Ius constitutionis Eccles. catholicae*, pars II, Romae ²1906, n. 713, 480-481; LAURENTIUS, I., *Institutiones iuris ecclesiastici*, Freiburg ³1914, 154.

plenaque potestate iurisdictionis super omnes Episcopos est constitutus, et quamvis officium Episcoporum pariter nitatur ordinatione divina, tamen singulis Episcopis a Romano Pontefice tanquam a causa proxima iurisdictionis episcopalis conceditur. Unde nullus Episcopus in alium Episcopum habet superiorem quandam auctoritatem, nisi illam a Romano Pontefice obtinuerit. Etenim ex iure divino omnes Episcopi inter se etiam quoad iurisdictionem sunt aequales, et in hierarchia iurisdictionis praeter gradum episcoporum tantum unus est gradus superior i. e. primatus iurisdictionis Romani Pontificis, qui eminenter gradus inferiores in se continet, sicut in hierarchia ordinis certo tantum tres ordines iure divino reperiuntur instituti. Gradus igitur medii in hierarchia iurisdictionis inter Rom. Pontificem et simplices Episcopos i. e. Patriarchae, Primates, Metropolitae, iure mere humano instituti sunt, universaque ipsorum iurisdictionis superior in alios Episcopos est participatio quaedam potestatis pontificae sive expresse, sive tacite facta. Cfr. Pii VI. Respons. cit. ad Metropol. cap. 9. n. 9. sq.; Pii IX. Constit. „Reversurus” 12. Iul. 1867. de Patriarchatu Armeniorum. Inde autem minime consequitur iurisdictionem Patriarcharum, Primatum, Metropolitarum esse mere delegatam. Illorum enim iurisdictionis est ordinaria, quia datur vi officii in perpetuum alicui sedi episcopali adnexi, neque iurisdictionis derivata (genus) confundenda est cum iurisdictione delegata (specie); secus vel ipsa iurisdictionis Episcoporum, imo Romani Pontificis esset delegata. Nam iurisdictionis ab uno in alium derivari potest aut vi officii concessi ut ordinaria, aut vi commissionis ut mere delegata.”²⁹

Érdekes, hogy a szerző két olyan forrást jelöl meg a leírt doktrína alátámasztására, amelyek maguk – jöllehet egyértelműen jelzik a szóban forgó intézmények tisztán *egyházjogi* eredetét – magát a *participatio* szót nem tartalmazzák.³⁰

²⁹ WERNZ, *Ius decretalium*, tom. II, pars II, n. 713, 480-481.

³⁰ *Quibus sane verbis Metropolitanarum ac Patriarcharum ecclesiastica instituto aperte designatur. Hinc factum est, ut in iis tantum amplioribus urbibus patriarchalis dignitas antiquitus constiterit, quarum Ecclesias B. Petrus fundaverat. Hinc factum est ut Patriarchis ipsis vix electis nil magis cordi fuerit, quam confirmationis litteras ab hac B. Petri Sede obtinere, per quam sciebant, largiente Domino, omnium*

Az iménti idézet ekkleziológiai-jogi tartalma rendkívül gazdag. Számunkra a participációs formula helyes értelmezése szempontjából két aspektus kulcsfontosságú.

Először is, amint a szerző – a kánoni tradícióval teljes összhangban – megállapítja, a szóban forgó köztes intézmények az egyházi hatóság alkotásai (*ius humanum*). Szükségesnek tartja azonban kiegészíteni (vagy helyesebben megvilágítani) e megállapítást egy másikkal. Az idézetből kitűnik, hogy a pátriárkai intézmény tisztán egyházjogi jellege és az általa gyakorolt szupraepiszkopális joghatóságnak a pápai hatalomra a participáció értelmében való *visszavezethetősége* között közvetlen oksági összefüggés van. Ezen hivatalok létének tisztán az egyházi törvényhozó akaratától való függése miatt [mondja, hogy] a püspökök fölöltti joghatóság a maga *egészében* a primátusi hatalomból való részeseedés (*participatio*). E tézis logikus következménye annak a teológiai axiómának, amely szerint a püspökök egymás között alapvetően egyenlőek,³¹ s így egyikük a másik felett csak annyiban bírhat törvényes hatalommal, amennyiben azt a római pápától, tudniillik az egyetlen

solidari dignitatem sacerdotum et ab eadem ipsam patriarchalem auctoritatem promanare: hinc factum est, ut graviores et difficiliiores causae tam fidei quam disciplinae ad eamdem Sedem deferrentur: PIUS IX, litt. ap. Reversurus, 12. VII. 1867, in Acta Sanctae Sedis 3 (1867) 386.

... Dicite, quaeso, unde graduum distinctio, vi cuius, prout, ab Ecclesiae primordiis factum est, unus Episcopus pluribus aliis Episcopis quocumque tandem nomine praesideret? Non a iure divino: quippe ordo Episcopatus, ut ipsimet sentiunt, unus est, et par in omnibus...: SS. PII PAPAE SEXTI, Responso ad metropolitanos moguntinum..., Romae² 1790, cap. IX, n. 8., 302.

Sola ergo Suprema Petri, Ejusque successorum Auctoritatis, quae Apostolorum, et Episcoporum Auctoritati antecellit, quemadmodum aetate Nobis proximior vestras Ecclesias ad gradum Metropolitanicum extulit, ita antiquioribus Saeculis Patriarchatus, et Primatus instituit, certoque ordine edixit, ut pluribus Episcopis unus praeficeretur, et uni plures subessent; ita tamen ut omnes Ecclesiae Matri sine ullo discrimine subicerentur. Ostentant quidem, inquit Thomassinus, non paucae (Ecclesiae) Fundatores Apostolos. At unius Petri administratio, quas illustravit Ecclesias, eas gradu honoris et potestatis prae caeteris conspicuo decoravit; et rursus luculentiori sermone, privilegio, inquit cum Hincmarco, Petri supra caeteros Apostolos evecti contineri Patriarcharum, Primatum, et Metropolitanorum omnium privilegia. Haec enim omnia in eo uno sita sunt, quod praesint Episcopi alii alii. At Christus Apostolis solum Petrum praeesse jussit. Hinc ergo perspicue illud efficitur, quascumque Episcoporum supra alios Episcopos praecellentias, ceu radios a Sole luminis fonte, ab hac praerogativa manasse: Op. ult. cit., cap. IX, n. 9, 303.

³¹ Vö. „par in parem non habet potestatem” (*regula iuris communis*).

olyan hatóságtól nyerte, akit a püspökök fölötti joghatóság hivatala természeténél fogva illet.

A fenti idézetből másik kiemelésre érdemes aspektus szerint az egyetlen valóban szupraepiszkopális hatalom kitüntetett módon *magában foglalja* a nála alacsonyabb fokokat: „unus est gradus superior i. e. primatus iurisdictionis R. P., qui eminenter gradus inferiores in se continet”. Nyilvánvaló, hogy a participációs formula által megjelenített modellnek – legalábbis az utóbbi időben realizálódott ekkleziológiai hangsúlyeltolódásokat szem előtt tartva – ez az elsősorban problematikus, ma bizonyos pontosítást igénylő aspektusa.

Wernz közvetlen történeti háttérének beazonosításához mindegyiknél az I. Vatikáni Zsinatra kell utalnunk, ahol is a pátriárkai hatalom eredetének és természetének kérdését részletesen tárgyalták. Ez nem véletlen. Ha valaki a pápai hatalom teljességéről szóló doktrínával szemben kívánt alternatívát találni, a legkézenfekvőbb mindig is a keleti pátriárkák jogintézményére történő hivatkozás volt. Jóllehet ezen egyetemes zsinaton sem hiányoztak olyan vélemények, amelyek a pátriárkai hatalom alapjait oly módon kívánták a *szent kánonokban* megalapozni, hogy abból a pápai primátus valódi korlátozásának lehetősége eredjen, az uralkodó álláspont kezdettől az volt, amelyik a szóban forgó hivatalok közti viszonyt a fent említett filozófiai modellhez hasonló fogalmakkal igyekezett meghatározni. A két szemben álló nézőpontot igen jól példázta két keleti zsinati atya eltérő véleménye.

Jussef, antiochiai melkita pátriárka, aki a pápai primátus dogmatikus definiálását ellenző zsinati kisebbséghez tartozott, a május 19-ei 54. ülésen kritikai megjegyzéseket fűzött a primátusról szóló szövegtervezet azon pontjához, amely szerint a pápai hatalom „ad disciplinam et regimen ecclesiae per totum orbem diffusae” is kiterjed. Ezen megállapítás a pátriárka szerint ellentétben áll a Firenzei Zsinattal, amely az „ita ut (!) in gestis oecumenicorum conciliorum” záradékkal határt szab a primátus gyakorlásának.³²

Behnam Benni mózuli szír katolikus érsek ellenben, Jussef pátriárkával polemizálva, a szövegtervezetet úgy értékeli, hogy az egyáltalán nem hátrányos a keletiek számára. A pátriárkai kiváltságok tekintetében adott magyarázata pedig nem hagy kétséget, hogy nézete szerint azok lényegében nem mások, mint a római szentszék részéről engedélyezett kivételek, mely szék egyedüli forrása minden egyházi hatalomnak:

³² Mansi.

„Cumque hae condiciones in hodiernos catholicos patriarchas minime quadrent, illi e veteri ecclesiarum ordinatione veraciter dici nequeunt patriarchae, sed ex sola apostolica sedis dispensatione, a qua omnis dignitas et potestas orta est.”³³

Ezen felfogás szerint a pátriárkai kiváltságok lényegében nem mások, mint a római primátus egyszerű ontológiai derivációi (*emanatio*).

Itt érdemes megjegyezni, hogy a szír érsek fogalmazásmódja teljesen egybevág a hagyományos nyugati felfogással. A dekretalisztika korából származó klasszikus megfogalmazás szerint a pátriárkai hatalom alapja valójában egyszerűen egy pápai *kiváltság* engedményezésében keresendő. Mint ismeretes, már a II. Lyoni Zsinat (1274) is ilyen értelemben fogalmaz:

*Ad hanc autem sic potestatis plenitudo consistit, quod Ecclesias ceteras ad sollicitudinis partem admittit; quarum multas et patriarchales praecipue diversis privilegiis eadem Romana Ecclesia honoravit, sua tamen observata praerogativa tum in generalibus conciliis, tum in aliquibus aliis semper salva.*³⁴

Az I. Vatikánum pátriárkai jogállásra vonatkozó vitáinak összefoglalásaként, *U. Bettit* követve, megállapítható, hogy a döntő többség véleménye szerint bármely az ‘általánostól’ eltérő egyházfegyelmi sajátosság, ha és amennyiben azt a pápa elismerte, csak azért lehetséges, mert Ő –saját szabad mérlegelési körében– azt megőrizhetőnek ítéli, nem pedig azért mert az önmagában lenne érinthetetlen. Minthogy e sajátosságok tisztán a *ius humanum* kategóriájába tartoznak, annak számára aki él velük, azok egyszerű kiváltsággént lettek meghatározva. Következésképpen a pátriárkai jogintézés távolról sem szab határvonalat a pápai joghatóság számára.³⁵

³³ Mansi, vol. LII, 554; BETTI, „La costituzione” (nt. 7), 275.

³⁴ Concilium Lugdunense II, *Professio fidei Michaelis Palaeologi imperatoris*, in *H. Denzinger, Enchiridion Symbolorum, Definitionum et Declarationum de rebus fidei et morum*, P. Hünermann (a cura di), Bologna 2001, 861, 488. (A hitvallási formulát IV. Kelemen pápa szerkesztette még 1267-ben; vö. *La fede della Chiesa cattolica*, J. Collantes, [a cura di], Città del Vaticano 1993, 459.)

³⁵ BETTI, „La costituzione” (nt. 7), 606.

Jóllehet Wernz nem alkalmazza *expressis verbis* az emanáció kifejezést, emblematikus értékűek az ugyanezen korból származó további álláspontok/megfogalmazások. Ebbe az irányba orientálódik IX. Piusz pápa fentebb idézett, meghatározó jelentőségű megállapítása is,³⁶ s mint mondtuk, nem kevésbé a korszak meghatározó kanonistái.

Eszerint a „*participatio quaedam potestatis pontificae*” formula jelentése tekintetében megállapítható, hogy az a XIX. század végén nyilvánvalóan emanatív értelemben nyert magyarázatot. Közelebbről ez azt jelentette (ebből az interpretációból tudniillik szükségszerűen az következik), hogy a szupraepiszkopális hatalom alapja elszeparálódott azon személyek saját püspöki ordójától, akik e köztes hatalmat ténylegesen gyakorolták. A felsőbb joghatóságot teljes *egészében* a pápától eredő valóságnak tekintették, ami az említett ordó tekintetében mint „kívülről hozzáadott valóság” jelent meg. Ez a szemléletmód, amely a köztes hatalmat (és a *communior sententia* szerint magát a püspökök saját joghatóságát is!)³⁷ egyoldalúan a *pápai hatalomból* vezette le, egészen a II. Vatikáni Zsinat koráig meghatározó maradt.

(*folytatjuk*)

³⁶ „ab eadem ipsam patriarchalem auctoritatem promanere...”; vö. nt. 30.

³⁷ Vö. pl. WALSH, W., „The Theological and Juridical Role of the Bishop: Early Twentieth Century and Contemporary Views”, in *Apollinaris* 44 (1971) 39-92.

DIONÜSZIOSZ DA FURNÀ

AZ IKONFESTÉSZET KÉZIKÖNYVE

V. rész, hagiográfia (III.)

III. Hogyan ábrázolják a híres szentek csodáit

42. Mihály arkangyal csodái

1) *Mihály, aki Ágárnak megmutatja a vizet* – Egy ház, és a kapujában Ábrahám, előtte pedig Ágár, aki kézen fogva tartja a kisgyermek Izmaelt, vállán egy vízestömlővel és kenyereskosárral. Távolabb a hegyen Izmael, aki háton fekszik egy fa alatt. Még távolabb ismét Ágár, és az arkangyal megmutatja neki ujjával a földön a vizet.

2) *Mihály megakadályozza Ábrahámnak Izsák feláldozását* – Keresd Ábrahám áldozatánál.

3) *Mihály megakadályozza Bálámnak útja folytatását*

4) *Mihály, aki megtiltja az ördögnek, hogy beleszálljon Mózes testébe*

5) *A Gedeonnak megjelent Mihály bátorítja őt Midiam ellen*

6) *A navai Jézusnak megjelentő Mihály megparancsolja, hogy vegye le saruját*

7) *Mihály meghirdeti Manoénak Sámson születését*

8) *A népet pusztító, Dávidnak megjelent Mihály, megállt az áldozat hatására*

9) *Mihály megöl Szennacherib haditáborának 185.000 emberét*

10) *Mihály, aki leszáll a három ifjú megsegítésére*

11) *Mihály, aki élelmet visz Dánielnek Habakuk közvetítésével*

12) *Mihály, aki megszabadítja Konstantinápolyt a perzsák rabszolgaságából* – Egy nagy és szép erődítmény, lábánál sátrak és gyalogos és lovas katonák nagy sokasága, akik egymást öldöklük. Mások létrákat támasztanak az erődítményhez, s fölöttük felhőkön, hatalmas ragyogás közepette Mihály, aki lángoló kardot tart.

13) *Mihály, aki megmenti az ő khónéi templomát a vízáradástól* – Egy templom, közepén Szent Arkhipposz, öregén, hegyes szakállal, aki

imádkozik, és Mihály, egyenesen állva előtte, botjával megüti a templom alapját, széttörve egy követ. Felülről, a hegyekből, két folyó árad, s a templom előtt találkozva, behatol a szikla hasadékába. Fönt, a hegyeken emberek, akik elterelik a folyók futását.

14) *Mihály és Gábrriel arkangyal megmenti a fiút a tengerbe fulladástól* – A tenger, és közepében egy vitorlázó hajócska, s benne három szerzetes. Egyikük a kormányt tartja, a másik kettő pedig egy nagy, fiú nyakára kötött követ tart, és fejjel a tengerbe dobja őt. A két arkangyal a fiú két oldalán repülve megfogja őt. A tengeren kívül egy monostor, s abban egy templom, és benne az alvó fiú, nyakán a kővel. A monostor apátja mellette állva, vesszejével megérinti; az apát mögött pedig zavarodott és csodálkozó szerzetesek sokasága.

43. *Az Előkövet csodái*

1) *Zakariás próféta, aki megkapja az angyaltól az Előkövet fogadásának örömhírét* – Egy templom és egy oltár, s Zakariás az oltár előtt állva jobbjobban tömjénezőt tart, felemelt baljával fölfelé tekint. Az oltár magasából Gábrriel ezt mondja neki: „Ne félj Zakariás, mert imádságod meghallgatásra talált”. A templomon kívül zsidó férfiak és nők nagy sokasága, akik imádkoznak.

2) *Az Előkövet születése* – Házak, és Erzsébet, aki ágyon fekszik takarók között, előtte pedig egy leány, aki legyezővel legyezi. Más leányok a ház kapuján jönnek ki, ételeket tartanak, s eléje viszik. Az ágy mellett más leányok a gyermeket fürdetik egy medencében. Az ülő Zakariás pedig egy feliratot ír: „János lesz az ő neve”.

3) *Erzsébet, miután megkapta Jánost, a pusztába menekül* – Hegyek, és Erzsébet, a kisbaba Jánost karjában tartva menekül, hátrafelé tekintve, előtte pedig egy hatalmas, a tetejétől az aljáig meghasadt szikla, s ő egy kissé már elrejtőzik benne. Mögötte egy katona szablyával követi, mintegy vadászva rá.

4) *Az Előkövet, aki a Jordán környékén a bűnbánat keresztségét hirdeti* – Férfiak és nők nagy tömege, akik vállukon és karjukban gyermekeket tartanak, közepettük pedig az Előkövet, aki ezt mondja egy feliraton: „Térjetek meg, mert elközelgett...”

5) *Az Előkövet, aki tanítja a zsidókat és farizeusokat* – A nép nagy tömege, írástudók és farizeusok, mellettük nagy fák, egy fejsze, mely azok gyökerére tétetett. Az emberek közepette az Előkövet, egyik kezével a fejszére mutat, a másikkal egy feliratot tart, amely ezt mondja: „Viperák fajzata...” A fa mellett, ahol a fejsze látható, ezek a szavak: „A

fejsze már a fák gyökerére tétetett”.

6) *Az Előkövet, aki a népet kereszteli* – Az emberek, nők és gyermekek nagy tömege; egyesek vetkőznek, mások a vízbe lépnek, az Előkövet pedig, egy férfit keresztelve, ezt mondja egy feliraton: „Én vízzel kereszteltek, de eljön...”

7) *Az Előkövet, aki megfeddi Heródest Heródiás miatt* – Egy királyi palota, és benne Heródes király öregen, trónon ülve, mellette pedig Heródiás, maga is trónon ülve, körülöttük katonák. Az Előkövet Heródes előtt állva, Heródiást mutatja neki, s ezt mondja egy feliraton: „Nem szabad bírnod őt”; s két katona fogja őt.

8) *Az Előkövetet vetik* – Egy sötét börtön, és a kapuja előtt egy katona, aki egyik kezével a megkötözött Előkövetet fogja, a másikkal kulccsal nyitja a kaput. Az Előkövet mögött más katonák, akik fogják őt.

9) *Az Előkövet lefejezése* – Egy királyi palota, és benne egy asztal és a mellette ülő Heródes, s vele nemes emberek és asszonyok. Két szolga ételt vesz át egy másiktól, aki egy oldalajtóban látszik a melléig és kezéig. Az asztal előtt egy felcicomázott leány táncol; az asztaltól oldalra esve egy szoba, s benne a királyi ruhában ülő Heródiás, előtte pedig egy kislány, aki egy tálon az Előkövet fejét tartja. Egy kissé távolabb a királyi palotától a börtön egy ajtajával, amelynek egy csillaga van, s rajta kívül a földön fekvő lefejezett Előkövet, s a hóhér, egyik kezével a fejet fogva egy tálra teszi, amit egy kislány tart eléje. Egy kissé távolabb András és János apostol a testét sírba helyezi.

10) *Az Előkövet tiszteletreméltó fejének első megtalálása* – Egy ház egy kapujával, s a kapun belül egy éppen látható lépcső, s a lépcső alatt egy nyitott sír, benne pedig az Előkövet feje. Egy szerzetes kétágú kapát fogva, elmozdítja a sír követét, míg egy másik egy dobozt tart eléje. Kissé távolabb ugyanez a két szerzetes: az egyik a felcsavart ruháját bottal tartja a vállán, a másik pedig előtte, aki az Előkövetnek dobozban lévő fejét egy embernek adja. Előttük pedig egy erődítmény és ez a felirat: „A fazekas átveszi az Előkövet fejét a szerzetesek kezéből”.

11) *Az Előkövet tiszteletreméltó fejének második megtalálása* – Egy barlang, és benne egy korszó, és ennek a korszónak a bensejében az Előkövet feje; a barlang magasából fénysugarak szállnak le a fejre, s egy pap, gyertyát és tömjénezőt tartva, tömjénezi azt. Előtte pedig egy kissé meghajló szerzetes, egyik kezében gyertyát tart, a másikkal a fejre mutat. A barlang mögött egy éppen csak látható ház, s távolabb, a hegyek fölött egy hosszú szakállas öreg szerzetes menekül, hátrafelé tekintve. Mögötte két világi ember, akik üldözik őt, botokkal ütlegelve, fölöttük pedig ez a

felirat: „Az ariánus Eusztátioszt üldözik az igazhitűek, mert kételkedett az Előkövet tiszteletreméltó fejének csodáiban”.

12) *Az Előkövet tiszteletreméltó fejének harmadik megtalálása*

– Egy templom, s benne a szent fej egy arany tartóban, előtte pedig egy nagy gyertyatartó, égő gyertyákkal s két diakónus a tartó két oldalán, akik arany gyertyatartókat tartanak gyertyákkal. Egy főpap, tömjénezővel tömjénezi azt. Mellette egy első szakállas király, aki tisztelettel áll. A király mögött a prefektusa és más fejedelmek, a másik oldalon papok és két kántor, akik hosszú és fehér fejfédőt viselnek, s az ujjukat mozgatják; egy diakónus közepettük előéneklí az éneket, s egy másik kántor a király oldaláról és körben a nép nagy sokasága, fölül pedig a felirat: „Az Előkövet tiszteletreméltó fejét tiszteli a király és az egész nép”.

44. *Péter apostol csodái*

1) *Péter, aki meggyógyítja a születésétől fogva sántát* – Egy templom lépcsővel, s a lépcsőn, a templom ajtaja előtt, egy ülő ember, akinek feje kendőbe van csavarva, vállán pedig egy zsák függ, miközben kezét és szemét Péter felé fordítja. Két oldalán két bot függ a templom falán. Péter pedig előtte állva az egyik kezével megáldja őt, a másikkal egy felgöngyölt tekerestet tart. Mögötte Teológus János fiatalon, szakálltalanul.

2) *Péter, aki előtt Ananiás és Szafira meghal* – Házak, és Péter előttük állva, kiterjesztett kézzel, lába előtt pedig a halott Szafira. Távolabb két férfi viszi ki a férjét, a halott Ananiást, Péter mögött a többi apostol és nagy tömeg.

3) *Péter, aki feltámasztja Tabitát* – Egy nagy ház, és benne egy nő ágyon fekvő. Péter baljával megfogja a kezét, jobbával pedig megáldja őt. Körülöttük özvegyasszonyok és szegények, akik ingben és egyéb ruhákban vannak, s Pétert mutatják neki.

4) *Péter, aki megkereszteli Kornéliuszt és házanépét* – Víz, és benne Kornéliusz félig öszen, hosszú szakállal, meztelenül, és másik őt személy. Péter pedig jobbát Kornéliusz fejére tette, s a víz partján férfiak és nők hatalmas tömege.

5) *Pétert kiszabadítja az angyal a börtönből* – Egy börtön, és benne Péter, két alvó börtönőr között ülve; lábbelije a lába előtt, két lánc pedig mellette fekszik a földön. Előtte egy angyal áll, aki feléje nyújtja a kezét.

6) *Péter, aki elpusztítja Simon mágust* – Házak, egy templom és két, a levegőben repülő démon, s a földön fekvő Simon mágus törött

koponyával. Péter felemelt kézzel elüzi a démonokat, körülötte pedig emberek nagy tömege.

7) *Péter fejjel lefelé keresztre feszítve meghal* – Egy földbe szúrt kereszt, és a megfeszített Péter lábával fölfelé és fejével lefelé. Körülötte katonák nagy tömege, akik közül egyesek a lábát, mások a kezét szegezik.

45. *Pál apostol csodái*

1) *Az Úr meghívja Pált az úton* – Szent Pál, aki megvakultan fekszik a földön, kezét a szemére téve, a magasban pedig a menny, s benne Krisztus. A mennyből Pál fejéig hatalmas fény, s benne egy szétoszló fénysugár, benne pedig ezek a szavak: „Saul, Saul, miért üldözöl engem?” Mellette négy, fejfedős és turbános férfi, akik elragadtatva állnak.

2) *Pált megkereszteli Ananiás* – Pál meztelenül, egyenesen, félig a vízben állva, Ananiás pedig a kezét a fejére teszi; szeméről mintegy halpikkelyek hullanak le.

3) *Pál a falon kosárban leeresztve menekül zsidók kezéből* – Egy erődítmény, s a falakon emberek, akik a kosárban függő Pált eresztik le, csaknem a földig.

4) *Pál megvakítja Bar-Jézus mágust* – Egy trónon ülő fejedelem, aki fejdísz visel, s előtte a mágus, aki kezét a szemére teszi; vele szemközt Pál, aki kezét a mágus szeme felé nyújtja, valamint Pál mögött Barnabás, körülöttük pedig csodálkozó férfiak és nők tömege.

5) *Pál meggyógyítja a gonosz szellemtől megszállott nőt* – Pál, Barnabás és Lukács, amint egyenesen állnak, hátrafelé tekintve, s egy térdelő kisleány mögöttük, feléjük nyújtott kézzel. Egy démon száll ki a szájából, miközben Pál megáldja őt.

6) *Pál tűzbe veti az őt megmaró kígyót, teljesen elégeti azt* – Százaz vesszőkből és szalmából készült tűz; az álló Pál a tűz fölé terjesztve a kezét; hüvelykujján egy vipera függ, amely megharapja; mellette Szent Lukács és más emberek s katonák, akik a tűz körül ülve melegednek.

7) *Szent Pált karddal kivégzik* – A térdelő Pál, kendővel bekötött szemmel, fölötte pedig a hóhér, aki kardot tart, körül pedig más emberek. Kissé távolabb egy kancsal nő, aki Pál felé tekint.

46. *Szent Miklós csodái*

1) *Szent Miklós bedobja a pénzt a házba* – Egy magas ház, s benne egy halott ember, kissé távolabb a három lánya és a fiatal Szent

Miklós, aki a ház alatt áll. A kendőbe kötött pénzt fogva, bedobja azt a házba az ablakon keresztül.

2) *A Szent diakónussá szelése* – Egy templom, egy szentély, egy asztal, és a fiatal Szent, körszakállal, a szent asztal előtt mélyen meghajolva. Egy főpap öregen, hosszú szakállal, aki kezét, hüpogonácionját és omoforjának szárát a Szent fejére teszi; fölötte pedig a Szentlélek, sugarakkal. Kétoldalt pedig két diakónus, akik háromágú gyertyatartót fognak, s a templomon kívül égő gyertyákkal gyertyatartók és sok ember.

3) *Hasonló módon szentelik pappá és püspökké, de három főpap van jelen.*

4) *A Szent életre kelti a tengerészt a vitorlás hajón* – A tenger, és benne egy hajó, s abban az imádkozó Szent és egy halott tengerész, aki hátán fekszik előtte, valamint körülöttük más, csodálkozó tengerészek.

5) *A Szent börtönben, aki Krisztustól Evangéliumos könyvet, az Istenzültől pedig omofort kap* – Egy börtön, s benne a Szent és a jobbán Krisztus, aki az Evangéliumos könyvet tartja, balján pedig az Istenzültő, az omofort tartja, s átadják neki.

6) *A Szent megmenti az elítélt ártatlanokat* – Egy erődítmény, rajta kívül hegyek és három elítélt férfi, térdelve, kendővel bekötött szemmel, hátrakötözött kézzel. Mögöttük kihúzott karddal a hóhér, a Szent pedig mögöttük állva haragosan megállítja őt. A Szent mellett három férfi köntössel és fejfedővel, valamint Eusztatiosz fejedelem egészen a földig térdet hajt előtte. Mögötte pedig aranyszerszamos ló.

7) *A Szent megjelenik álmában Konstantin császárnak és Ablabiosznak* – Paloták, és egy arany ágyon alvó Nagy Konstantin, a melléig betakarva arany szőttesekkel. A Szent pedig a feje fölött állva figyelmezteti őt. Egy kissé távolabb egy másik palota és az alvó Ablabiosz; a Szent őt is hasonlóképpen figyelmezteti.

8) *A Szent halála* – A Szent, aki halottként fekszik az ágyon papi ruhában, s körülötte pedig főpapok nyitott Evangéliumos könyvvel, egy főpap pedig átöleli őt. Diakónusok tömjénezőkkel, gyertyatartókkal, összehajtott lapokkal és szerzetesek s hívek nagy tömege. Egyikük, köntösben, szimandront tartva, jelzést ad vele.

47. *Szent Szpiridon csodái*

1) *A szárazság ellen imádkozó Szent* – A térdeplő Szent, az égre emelt kézzel és szemmel, a magasban pedig felhők és eső, s körülötte is.

2) *A Szent az arannyá változtatott kigyót a szegénynek adja* – Házak, és a kapun belül egy szegény ember, aki kezét a Szent felé nyújtja, s a Szent, aki a kapun kívül áll, neki adja az arany kigyót.

3) *A Szent, miután átkelt a folyón anélkül, hogy vizes lett volna, megmenti a barátját a haláltól* – A közepén két részre osztott folyó, s a partján a Szent, aki a barátját kézen fogja. A folyótól egy kissé távolabb egy erődítmény. A folyó és az erődítmény között egy lovagló fejedelem, aki a Szentet nézi, s katonák vannak vele.

4) *A Szent kérdőre vonja a halált az özvegy szerénységéről* – Egy templom, egy sír, és egy első szakállas ember felemeli a követ sírről. A sírban egy halott leány, aki egy kissé felemeli a fejét és kezét a Szent felé nyújtja, mintha valamit mutatna. A Szent a síron kívül áll, az egyik kezében pásztorbotot tart, a másikat pedig feléje nyújtja. Mögötte az özvegy és más emberek.

5) *A Szent meggyógyítja Constantius császárt* – Egy királyi palota, és lent, a kapujában katonák s egy fölfelé vezető lépcső. Fönt, a palotában a Szent, és mögötte egy fiatal szerzetes, előtte pedig a térdet és fejét hajtó király; a Szent a jobbával megáldja, baljában pásztorbotot tart. A király mögött a masszív és magas arany trónusa.

6) *A Szent feltámasztja a pogány ember fiát* – A Szent a diakónusával áll, s a lábánál egy kicsiny gyermek, aki hanyatt fekszik a földön, nyitott szemmel s egy kissé felemelt fejjel. A gyermek mellett egy kissé térdet hajtó asszony, a Szentre irányított kézzel és szemmel. A Szent jobbával megáldja a gyermeket, baljával pásztorbotot tart.

7) *A Szent az angyalokkal együtt végzi a Szent Liturgiát* – Egy templom, és a papi ruhákba öltözött Szent az oltár előtt, fölötte pedig angyalok, akik feliratokat tartanak, amelyek ezt mondják: „És a te lelkeddel”. A templomon kívül két csodálkozó férfi áll.

8) *A Szent, miután figyelmeztette azokat, akik elrabolták a bárányait, kettőt nekik ajándékoz belőlük* – Egy akol, báránnyal, s benne két ember, hátrakötött kézzel, s az akol ajtaja előtt a Szent, aki pásztorbotját és köntösét a vállán tartja. Az akol másik részén ismét a Szent, aki magára veszi a köntösét, s egyik kezével a pásztorbotjára támaszkodik, a jobbával pedig megáldja őket. Előtte térdelve a két rabló, akik két kost tartanak egy kötéllal.

9) *A Szent halála* – Mint Szent Miklósé.

48. *Szent György csodái*

1) *A Szent méltósággal beszél Diocletianusszal* – Egy palota, és

a trónuson ülő Diocletianus császár, mellette pedig a kisebb trónuson ülő és kisebb fejéket viselő helytartója, Magnentius. A császár mögött két katona, a testőrség és oldalt egyéb fejedelmek és katonák. A Szent a császár előtt állva feléje nyújtja a kezét, két katona pedig a hasába dőfi a lándzsáját.

2) *A börtönbe vetett Szent* – Egy börtön, s benne a Szent hanyatt fekvve, lábánál farönkhöz bilincselve, aminek zárját egy katona becsukja. Két katona egy nagy követ helyez a mellére.

3) *A keréketört Szent* – Egy négyzetesen megvasalt, földbe szúrt faoszlop, s rajta a kerék, és a kezénél meg lábánál hozzája kötözött Szent. Két hóhér kötelet tartva forgatja a kereket. A császár szemközt ül egy trónuson, Magnentius pedig, aki előtte áll, a Szentet mutatja neki. A kerék fölött egy angyal a felhőkön a Szent mellett, megoldja őt. Az erődítményen kívül két fejedelem, valamint sok, hóhér által lefejezett katona.

4) *A Szent, akire lángoló sarut adnak* – A hátrakötözött kézzel ülő Szent, s egy katona felemeli az egyik lábát, és másik kettő kis fogókkal a lángoló sarut, ráadják a lábára. Mögöttük egy tűz, a lángoló másik saruval.

5) *A halálos mérget ivó Szent* – A trónon ülő császár, s ugyanúgy Magnentius, mindketten a Szent felé nyújtott kézzel; s az előttük álló Szent egy szoros szájú kristályvázából issza a mérget. Atanáz varázsló előtte áll, egy ugyanolyan vázát tart a baljában, jobbával pedig a császárnak mutatja azt. Körül pedig sok katona.

6) *A Szent feltámasztja a halottat* – A trónon ülő császár, s ugyanúgy Magnentius, Atanáz varázsló pedig mellette, csodálkozva. Kissé távolabb, előttük a Szent, aki imádkozik, s a Szent előtt egy kinyitott sír, benne pedig egy egyenesen álló halott, élően, oldalt pedig a csodálkozó emberek nagy tömege. Egy kissé távolabb Atanáz varázsló és a feltámasztott ember a hóhér által lefejezetten.

7) *Az oltott meszes gödörbe vetett Szent* – A Szent mezítelenül, deréig a mészbe merítve, kezét az ég felé emelve. Két katona mindkét oldalról lapáttal borítja be, oldalt pedig csodálkozó emberek.

8) *A Szent életre kelti a földműves ökrét* – A Szent, aki áldást ad a börtönben ülve, s előtte, a börtönön kívül Gliceriusz ökre, állva, mellette pedig a térdet hajtó Gliceriusz, kezét és szemét a Szentre irányítva.

9) *Szent György lefejezése* – A térdelő Szent, s fölötte a hóhér, kihúzott karddal. Egy kissé távolabb Alexandra királynő, aki holtan fekszik egy kővön, s egy angyal viszi föl a lelkét.

49. Szent Demeter csodái

1) *A Diocletianus által bíróság elé állított Szent* – Egy királyi palota, s a trónon ülő császár, egyik kezét a Szent felé nyújtva, valamint a Szent, előtte állva, feléje tárja a kezét. Három katona fogja, egy fejfedős és palástos ember pedig a császár mellett ülve, mutatja neki a Szentet.

2) *A börtönbüntetésre ítélt Szent* – A háta mögé kötözött kezű Szent, és egy katona előtte, egyik kezével kötélen tartja őt, a másikkal pedig kinyitja a börtön ajtaját. A Szent mögött másik két katona, akik lándzsát viselnek.

3) *Szent Demeter megáldja Nesztort* – A térdet hajtó Szent Nesztor, felemelt kézzel, és előtte egy fürdő. Szent Demeter, alig láthatóan a fürdő ablakából, megáldja őt.

4) *Szent Nesztor megöli Lieuszt* – Az álló Szent Nesztor, egy kis késsel a jobbában, előtte pedig a füléig érő oldalszakállat viselő, óriás Lieusz, s aki a mellén megütve, holtan fekszik a földön. Nesztor mögött az ő piros ruhája a földre dobva. A császár, ellőttük egy nagy trónuson ülve, az említett fejedelemmel beszél, Szent Nesztort mutatva.

5) *Szent Nesztor megölése* – Hegyek az erődítményen kívül, és Szent Nesztor, aki hason fekszik a földön. Az említett fejedelem, fölötte, az egyik kezével az állat fogja, a másikkal pedig, egy kis kést tartva, elvágja a torkát.

6) *Az oldalán lándzsával átszúrt Szent Demeter meghal* – Egy boltíves fürdő, s benne a Szent, aki jobbát magasba emelve tartja. Három katona lándzsával az oldalába dőf, Szent Lupusz pedig (a Szent szolgája) mögötte állva, kiáltva tartja a Szent köntösét.

50. Szent Katalin csodái

1) *Szent Katalint tanítja a hitvalló* – Egy barlang, és benne egy ülőkén ülő hitvalló szerzetes, kezét a szent felé tárva. A Szent csodálkozással telve áll előtte, s az anyja mellette áll.

2) *Mivel a Szent még nincs megkeresztelve, Krisztus elkerüli őt* – Egy ház, és benne az imádkozó Szent áll, előtte pedig az Istenszülő, aki karjában tartja a Gyermeke Jézust, aki más irányba fordítja a tekintetét, hogy ne lássa a Szentet.

3) *A Szentet megkereszteli a hitvalló* – Egy barlang, és benne a fenti szerzetes, aki megkereszteli a Szentet; mellette az égő gyertyát tartó anyja áll.

4) *A Szent, aki az Úrtól gyűrűt kap* – Egy ház, és benne a jobb-ját kinyújtó Szent áll. A Szűz egyenesen áll előtte, egyik kezével a Gyermeke Jézust tartja, a másikkal pedig a Szent jobb-ját. Az Úr az egyik kezével jobb-jának kisujjára gyűrűt húz, a másikkal pedig egy feliratot tart, amely ezt mondja: „Íme, ma tiszta menyasszonyommá teszek”.

5) *A Szent bölcsen beszél a királyhoz* – Egy templom, és benne bálványok, s előttük oltárok, rajtuk égő állatáldozatok, valamint emberek (egyesek bárányokat és ökröket vezetnek kötélre, mások madarakat hoznak, ismét mások áldozatot mutatnak be). A király egy trónuson ül, mellette a testőrsége, a Szent pedig előtte, aki megfeddi őt.

6) *A Szent ötven szóval beszél* – Egy palota, és benne a trónuson ülő király, s a két oldalán ülő ötven szóval, fejük köré csavart kendővel. Egy szóval (az összes közül a legöregebb) a maga trónusa előtt állva, a király mellett, beszél a Szenttel, a többi szóvalra mutatva. Mindannyian csodálkozva (egyesek hosszú szakállukat tartva, mások egymás között beszélgetve) mutatják a Szentet.

7) *Az ötven szent szóval, akik a Szent tevékenységére hitt Krisztusban, meghal a tűzben* – Az egyenesen álló Szent, és a szóvalok, akik tisztelettel meghajlanak előtte, oldalt pedig hatalmas tűz. Néhány katona pedig megkötözve a szóvalokat, a tűz közepébe vetik őket.

8) *A királynő meghódol a Szent előtt a börtönben* – Egy börtön, és benne az egyenesen álló Szent, előtte pedig a királynő a lábához borulva. Oldalt egy százados a száz katonájával. A börtön ablakában egy galamb, a csőrében kenyeret tartva.

9) *A kerékbetört Szent* – Négy, egy tengelyre illesztett megvasalt kerék, és az alájuk a földre fektetett Szent, megkötözött kézzel és lábbal. Egy angyal, aki mellette áll, megoldja a csomókat. A kerekek mellett sok, miszlikbe aprított és megkínzott katona, s a trónuson a szemben ülő király. A királynő, amint a ház egyik kapuján kijön, megfeddi őt. Körben sok ember, s egy kissé távolabb újból a királynő, amint egy hóhér lefejezte őt, valamint sok más katona, más hóhérok által lefejezve, mert Krisztusban hittek.

10) *A Szent lefejezése* – A térdelő Szent, és fölötté a hóhér karddal, s férfiak és nők nagy tömege, amint sírnak.

51. *Szent Antal csodái*

1) *Az ördögöktől zaklatott Szent* – Egy sír, s benne a mélyén fekvő Szent, körülötte pedig néhány ördög, amint fával ütlegelik őt, miközben mások a sír fedelét hozzák félre.

2) *Az ördögöktől kísértett Szent* – Egy feltárt sír és a szétrombolt falai, valamint a Szent, aki egyik kezére támaszkodva fekszik, a másikat pedig az ég felé emeli, s a magasba tekint egy kissé felemelt fejjel. Egyes ördögök fával rombolják a falakat, miközben mások oroslánok, mások kígyó alakjában, ismét mások egyéb állatok formájában verik őt. A magasban pedig az ég, s benne Krisztus, egy fénysugár pedig a Szent fejéig száll le tőle.

3) *A pusztába menekülő Szent útközben diszkoszot és aranyat talál* – Hegyek és egy út, s az út közepén egy nagy ezüstváza fekszik, egy kissé távolabb pedig aranypénzek nagy kupaca. A Szent, botját a ruhájával együtt a vállán viselve, gyorsan menekül, szemlélve azokat.

4) *A Szent, aki a szerzeteseket oktatja a pusztában* – Egy ódon erődítmény, s a falairól menekülnek az ördögök, egyesek közülük hátrafelé tekintve. Sok szerzetes egyenesen áll az erődítmény kapuja előtt, s a Szent, a botjára támaszkodva, a kapun kívülről oktatja őket.

5) *A földet művelő Szent* – Egy kis kert növényekkel, az egyik sarokban egy barlang; a Szent pedig kétágú kapát fogva, kapálja a növényeket.

6) *A Szent, amint elzavarja a vetését tönkretévő állatokat* – Egy kert vetéssel és növényekkel, s benne különböző állatok, szarvasok, vadnyulak és egyéb vad állatok. A Szent az egyiket a fülénél fogja, kezét a többi felé nyújtva nézi őket. A kerten kívül forrás és különböző, abból ivó állatok.

7) *A Szent imádságával vizet fakaszt* – Egy sivatag, és a térdelő Szent, magasba emelt kézzel, előtte pedig a földből előtörő víz, s három szerzetes, akik abból isznak, két másik pedig, akik ájultan fekszenek a földön. Még továbbiak is, vizeskorsókat hozva, felemelik a kettőnek a fejét, s megmossák azokat. Mögöttük, egy kissé távolabb kötéllel sziklához kötött teve.

8) *A Szent, miután összezavarta a filozófusokat, meggyógyítja az ördögtől megszállottakat* – A Szent, egyenesen állva, előtte pedig három megszállott, akik hanyatt fekszenek előtte, az ördögök pedig a szájukból jönnek ki, valamint három filozófus, akik oldalt állnak; kendőbe csavart fejjel megzavarodottak és csodálkoznak.

9) *A Szentet az oroslán elvezeti Szent Pál barlangjához* – Egy sivatag, és a ballagó Szent, egy oroslán, amely előtte megy. A távolban pedig, előttük, Szent Pál barlangja, a hegyek és a fák között alig láthatóan.

10) *Szent Antal, miután megtalálta Szent Pált, megöleli őt* – Egy barlang, s rajta kívül Tébai Szent Pál (aki térdéig és könyökéig érő

gyékényruhát visel) és Szent Antal, egymást átölelve. Egy holló pedig, egy fára szállva kenyeret tart a csőrében.

11) *A Szent eltemeti Szent Pál testét* – Egy barlang, s rajta kívül Szent Pál, aki holtan fekszik a földön, Szent Antal pedig begöngyöli a szerzetesi ruhájába, s mellette két oroszlán, mellső lábukkal a földet ásva.

12) *Szent Antal halála* – Egy megásott sír, s két testvér tartja a szerzetesi ruhájába csavart Szentet (az egyik a sírban, a másik kívül); mellettük pedig egy kétágú kapa és egy lapát, melyek a földön fekszenek. A Szent fölött angyalok nagy sokasága gyertyatartókkal és füstölökkel, fehérbe öltözött lelkét az ég felé vezetve.

*

Íme, elégséges módon bemutattuk a híres szentek egyes csodáit és tanúságtételét. Így kell tehát ábrázolni más szentek csodáit is, akár teljes egészükben, akár részleteikben, gondosan ügyelve arra, hogy mit akar tanítani az életük és cselekedeteik.

IV. Hogyan ábrázolják az esztendő egyes hónapjainak a vértanúit

52. Szeptember hónap

1) *A szent testvérek: Evód, Kalliszta és Hermogén kard által halnak meg* – Ábrázolás. Evód és Hermogén a földön fekszik lefejezve: az egyik fiatal, a másik idős. Mellettük a térdelő Szent Kalliszta, fölötte pedig a hóhér a kardjával.

2) *A szent vértanú, Mamász, meghal összeroncsolt bensejével* – Ábrázolás. Hegyek, és rajtuk egy ház s a fiatal, szakálltalan Szent Mamász, aki a hátán fekszik. Fölötte pedig egy katona, aki a hasába döfött háromágú szigonyt tart.

3) *A szent vértanú, Antim, kard által hal meg* – Ábrázolás. Egy erődítmény, s a kapuján kívül a fiatal, első szakállas szent, papi ruhába öltözve, térdelve és lefejezeten. Fölötte a hóhér, aki véres kardot tart, egy másik hóhér pedig előtte tartja a levágott fejét.

4) *Szent Babilya a három gyermekkel, akik vele vannak, kard által hal meg* – Ábrázolás. Az öreg, tömött szakállas Babilya, papi ruhában, lefejezeten, mellette pedig a három térdelő gyermek, akik meghajtják a fejüket, s a hóhér fölöttük, egy karddal.

5) *Zakariás prófétát, az Előkövet apját, megölik a templom és az oltár között* – Ábrázolás. Egy templom, és benne egy baldachin, s a baldachinon belül egy asztal. Az öreg, hosszú szakállas Szent zsidó főpapi ruhában áll az asztal előtt. Kezét és szemét a magasba emeli. Egy katona, a hajánál fogva megmarkolja, és a torkába döfi a kardját.

6) *Szent Eudox, Zénó, Romulusz és Makáriusz kard által hal meg* – Ábrázolás. A fiatal, első szakállas Eudox és Zénó, térdelve, égre emelt kézzel, lefejeztetve, fejük előttük fekszik a földön. Fölöttük egy hóhér, aki visszateszi hüvelyébe a kardját, mellette pedig az öreg, egy másik hóhér által lefejezett Szent Romulusz, valamint a fiatal, szakálltalan Szent Makáriusz, térdelve, miközben a hóhér a nyakába döfi a kardját.

7) *Szent Szózon bunkókkal agyonverve, meghal* – Ábrázolás. A Szent, aki a földön fekszik, és két katona, fölötte, nagy és vastag botokkal ütlegeli őt.

8) *Szent Rufusz és Rufinusz kard által hal meg* – Ábrázolás. Az egyik hegyes szakállal, a másik félig őszén, lefejeztetve. Fölöttük pedig a hóhér, karddal.

9) *Szent Szévér lábára követ kötve és falra függesztve hal meg* – Ábrázolás. Egy erődítmény, s a falakon két katona, akik a szentet a falra függesztik, és egy nagy kő van a lábára kötve.

10) *Szent Ménodóra, Metrodóra és Nimfodóra halálra kínzotlan hal meg* – Ábrázolás. A földön fekvő, derékig meztelen, kendőbe csavart fejű szentek, s három katona ütlegeli őket fütykösökkel.

11) *Szent Diodorosz, Diomedész és Didimosz agyonverve hal meg* – Ábrázolás. Az öreg Diodorosz, valamint a fiatal, szakálltalan Diomedész és Didimosz a földön fekszenek, egész testüket sebek borítják. Három hóhér ütlegeli őket korbáccsal.

12) *Szent Autonóm fákkal és kövekkel ütlegelve hal meg* – Ábrázolás. A fiatal, körszakállas szent, térdelve, égre emelt kézzel, fölötte pedig négy katona, akik közül egyesek kövekkel, mások fákkal ütlegelik őt.

13) *Szent Kronidész, Makrobiosz, Leontiusz és Szaerápcion a tengerbe vetve hal meg* – Ábrázolás. A tenger, s annak közepén egy kis vitorlás, rajta pedig katonák, akik a tengerbe vetik a szentet: az öreg Makrobioszt (félig a bárkán belül, félig rajta kívül), a fiatal Kronidész daikónus, a másik kettő félig őszén.

14) *Szent Teoklész kard által hal meg* – Ábrázolás. A fiatal, szakálltalan szent, aki a földön fekszik lefejeztetve, s fölötte a hóhér a kardjával.

15) *Szent Nicetás tűzben hal meg* – Ábrázolás. Hatalmas tűz, s abban a fiatal, első szakállas szent, a magasba emelt szemmel és kézzel, valamint két katona, akik a tüzet táplálják.

16) *Szent Eufémia, medvék és oroszánok eledeléül adatva, és tőlük meg nem támadva, Istennek adja a lelkét* – Ábrázolás. Oroszánok és medvék, s a köztük térdelő szent, égre emelt kézzel és szemmel.

17) *Szent Hit, Remény és Szeretet s az anyjuk kard által hálnak meg* – Ábrázolás. Hegyek és házak, s mellettük a szentek: kettő a földön fekszik lefejeztetve, a másik kettő térdelve, maghajtott fejfel. Fölöttük pedig a hóhér egy karddal.

18) *Szent Zsófia és Irén kard által hal meg* – Ábrázolás. Két nő, akik lefejezve fekszenek, s a hóhér, aki visszateszi a hüvelyébe a kardját.

19) *Szent Trófim és Doriméd karddal fejeztetnek le, míg Szabbác agyonverve hal meg* – Ábrázolás. Az első szakállas Trófim, aki lefejeztetve fekszik, s a szakálltalan, térdelő Doriméd, hátrakötözött kézzel, és a hóhér a nyakára teszi a kardot. Szabbác testét viszont, aki hanyatt fekszik, teljesen sebek borítják, fölötte pedig két katona, fűtykösökkel: az egyik ütlegeli őt, a másik felemelve tartja a botját.

20) *Szent Eusziát egy rézőkörben ég meg a családjával* – Ábrázolás. Egy rézőkör, és benne a félig ősz, körszakállas szent a gyermekeivel és a feleségével. Az ökör alatt két katona, akik táplálják a nagy tüzet.

21) *Szent Konrád kard által hal meg* – Ábrázolás. Az öreg, térdelő szent, kezét az égre emelve, fölötte pedig a hóhér, aki kardot tart.

22) *Szent Fókász vértanú kard által hal meg* – Ábrázolás. Az öreg szent, papi ruhában, aki lefejeztetve fekszik, s a lábai alatt tűz és a hóhér, aki hátrafelé fordul.

23) *Szent Péter és Antal levágott intim testrészeikkel, és János, az apjuk, a szemük előtt megölve, valamint a két lándzsával átdöfött András, együtt hálnak meg* – Ábrázolás. A fiatal, szakálltalan Péter és András, akik meztelenül és sebesülten fekszenek a földön (az egyik halott, a másik élő). A kovács két kézzel húzza tüzes fogóval a kettő egyikének intim testrészét, s mellettük égő tűz. Elötte pedig a király a trónusa mellett, szakállánál fogva Jánost, az apjukat, kardját a torkába mártja. Távolabb ismét a király, lovon ülve, lándzsát fog és beledöfi az öreg András vállába, akinek egy másik lándzsa a mellét döfte át.

24) *Egy meghasadt sziklába belehatolva, Szent Tekla meghal* – Ábrázolás. Hegyek és egy barlang, s egy kissé távolabb, a barlang előtt

egy széthasított nagy szikla, valamint a derékig benne elrejtőzött szent. Két katona kívül a köntösét tartja. Fölötte felhők között Krisztus, aki jobbajával megáldja őt, baljával pedig a sziklára mutat.

25) *A gyermekekkel együtt megkínzott Szent Pál és Tatta meghal* – Ábrázolás. Házak és hegyek, előttük pedig az öreg Pál, az öreg Tatta és gyermekeik, a körszakállas Szavianusz, az első szakállas Maximosz, a fiatal, szakálltalan Rufusz, a gyermek Eugénusz, mindannyian meztelenül, megsebesítve, holtan. Két katona pedig a gyermeket fogva, egyik a fejénél, másik a lábánál, kínozza őt.

26) *Teológus Szent János meghal, a tanítványai eltemetik* – Ábrázolás. Föld és egy gödör, s a gödör előtt a szent hét tanítványa (egyesek kapát, mások kétágú kapát, ismét mások lapátot fognak), a szent pedig a gödörben, a nyakáig. Két másik tanítvány pedig egy kendőt köt a szemére.

27) *Szent Kallisztrát és követői kard által halnak meg* – Ábrázolás. Egy templom, s benne széttört és szétrombolt bálványok, mellettük pedig a szentek, fiatalok és öregek, egyesek lefejeztetve, mások talpon, ismét mások térdelve, valamint a hóhér, aki karddal gyilkolja le őket. Mellettük, oldalt az öreg Szent Kallisztrát térdelve, hátrakötözött kézzel, s a hóhér fölötte a karddal.

28) *Szent Márk, Sándor, Szozimosz, Alfiosz sziklához szögezve hal meg* – Ábrázolás. Hegyek, és rajtuk a szentek: Sándor félig őszén, a két másik pedig első szakállával, egy sziklához szögezve, holtan; Márk ellenben, akinek olyan hosszú a feje a fehér haj, hogy a lábáig ér, szintén egy sziklához szögezve, még él, s fölötte a hóhér egy karddal.

29) *Szent Gobdelas, lábánál fogva egy lóhoz kötve, Dadakosz pedig darabokra vágva hal meg; Casdoa viszont a király kertjében* – Ábrázolás. Hegyek, és rajtuk a fiatal, szakálltalan Szent Gobdelas, lábánál fogva kötéllel egy lóhoz kötve, s az a sziklák között vonszolja. Az öreg, hosszú szakállas Dadakosz, drága ruhában a földön fekszik darabokra szabdaltan. Körülötte katonák a kardjaikkal. Egy kert bensejében viszont Szent Casdoa, aki egy paptól kapja a szent áldozatot, s egy angyal van mellette.

30) *Szent Mardoniosz parázssal a köldökén hal meg* – Ábrázolás. Házak, és benne a szent, félig őszén, káka formájú szakállal, aki háton fekszik a földön. Mellette lángok s egy katona, aki parazsat véve a tüzből egy fogóval, a szent hasára dobja.

Íme, elégséges módon bemutattuk neked egy hónapnak a szentjeit. Így kell tehát az egész év többi vértanúját is ábrázolni, minden vér-

tanúnak a felirata szerint. Mindazonáltal, egyes szenteknek az alakjait keresd a katolikus könyvekben is.

Október hónap

1) Ananiás apostol agyonkövezve hal meg. Öreg, hegyes szakállal.

2) Szent Ciprián és Jusztina kard által hal meg. Öreg, körszakállal, keresd őt egy kevéssel később.

3) Areopagita Szent Dénes kard által hal meg. Öreg, aki a fejét a kezében tartja.

4) Szent Capetoliosz kivájt szemmel és keresztre feszítve hal meg. Fiatal, serkenő szakállal.

5) Szent Karitina keze és lába körmeinek letépése által hal meg.

6) Tamás apostol őt katona lándzsájától megsebesítve hal meg.

7) Szent Szergiusz és Bakkusz közül az egyik kínzások közepette, a másik kard által hal meg. Fialatok, szakálltalanok.

8) Jakab apostol keresztre feszítve hal meg. Fiatal, hegyes szakállal.

9) Szent Eulámp és Eulámpia és velük hat katona kard által hal meg. Eulámpia fiatal, első szakállával, a többiek különböző korúak.

12) Szent Próbusz, Tarák, Andronik darabokra szabdalva hal meg. Tarák öreg, a másik kettő fiatal.

13) Szent Kárpusz, Papilász, Agatódor, Agatonika kard által hal meg. Kárpusz öreg, Papilász első szakállas, Agatódor szakálltalan.

14) Szent Gyárfás, Nazár, Protáz, Celziusz. Nazár félig ősz, Celziusz ifjú, a másik kettő fiatal.

15) Szent Longin két katonával kard által hal meg. Öreg, körszakállal, a két katona fiatal.

16) Szent András katonák által vonszolva és lábát késsel levágva hal meg. Öreg, hosszú szakállal.

17) Szent Marinusz, öreg, kard által hal meg.

18) Szent Varusz kard által hal meg. Fiatal.

19) Szent Gaiusz, Dasziusz, Zotikosz. Fialatok és idősek.

20) Szent Artim kard által hal meg. Fiatal, első szakállával.

21) Az efezusi hét ifjú.

23) Szent Jakab, az Úr testvére miközben imádkozik a szentély csarnokában, a zsidók által egy fával fejbeütve hal meg.

24) Szent Aretász és akik vele vannak, kard által hálnak meg. Öreg; a többiek különböző korúak.

25) Szent Marcián és Mártir kard által hal meg. Fialok, szakálltalanok.

26) Szent Demeter.

27) Szent Nesztor.

28) Szent Afrikánusz, Terenciusz, Maximosz, Pompeiusz és további harminchat kard által hal meg. Afrikánusz öreg; Terenciusz és Maximosz első szakállal; Pompeiusz fiatal, szakálltalan.

29) Szent Anasztázia.

30) Szent Zenóbiusz és Zenóbia. Fial, első szakállal.

31) Szent Orbán, Ampliusz, Nárcisz apostol a hetven közül.

November hónap

1) Szent Ciriánusz és Julianna tűzben hal meg.

2) Szent Akindin, Pegáz, Aftón, Elpidifor, Anempodiszt égő kemencébe vetve hal meg. Akindin fiatal, hegyes szakállal; Pegáz öreg, körszakállal; Aftón és Elpidifor első szakállal; Anempodiszt szakálltalanul.

3) Szent Akepszim, József és Etele különböző módon megkínoztatva hálnak meg. Akepszim fiatal; József öreg; Etele első szakállal.

4) Szent Nikandrosz és Hermeusz öregek.

5) Szent Galaktion és Episztémé kard által hal meg. Fial, első szakállal.

6) Szent Pál hitvalló Szent Liturgia végzése közben hal meg, az ariánusok fojtják meg a saját palliumával. Fial, két részre osztott, rövid szakállal.

7) Szent Onézifor és Porfir fiatalok.

9) Szent Oreszt félig ősz.

11) Szent Ménász, Viktor, Vince különböző módokon megkínozva hálnak meg. Ménász öreg, körszakállal. Viktor és Vince fiatal.

12) Szent Antal, Nicefor, Zavina, Germanosz kard által hal meg. Antal öreg; a többiek viszont fiatalok.

14) Szent Fülöp.

15) Szent Guriász és Számon első szakállukkal; Aviv szakálltalanul.

16) Máté apostol a fölhoz szegezett kezekkel és lábakkal hal meg tűzben.

17) Szent Lázár festő, öreg, hosszú szakállal, kopaszon.

18) Szent Plátó kard által hal meg. Fial, szakálltalan.

19) Szent Barlám kezébe véve a tüzet a tömjénnel, s elégye a keze a tüzzel való érintkezés miatt, meghal. Öregen, hegyes szakállal.

- 20) Szent Dasius fiatalon, szakálltalanul.
- 22) Szent Valér és Tibor fiatalok.
- 23) Szent Sisinnius, öreg.
- 24) Szent Kelemen öregen, hosszú szakállal.
- 25) Szent Katalin.
- 27) Szent Jakab, fiatal, két részre osztott szakállal.
- 28) Szent István, félig ősen.
- 29) Szent Paramon, fiatal.
- 30) Szent András fejjel lefelé megfeszítve hal meg. Öreg.

December hónap

- 1) Szent Ananiás, fiatalon, serkenő szakállal.
- 2) Szent Meropa.
- 3) Alexandriai Szent Teodor kard által hal meg. Öreg, két részre osztott szakállal.
- 4) Szent Borbála kard által hal meg, saját apjának keze által.
- 5) Szent Anasztáz, első szakállával.
- 6) Szent Atenodorosz, akit elkezdenek miszlikbe aprítani, válálával mozdítva el a karddal felfegyverzett hóhér kezét, imádsággal adja vissza lelkét Istennek. Öreg, hosszú szakállal.
- 8) Szent Soszthenész, Apolló, Kéfás, Tichikusz, Epafroditusz, Onezifor, Cézár apostol a hetven közül, különböző módokon megkínóztatva halnak meg.
- 9) Szent Szent Szosziteusz, Narsetus, öregek; Izsák fiatal. Kard által halnak meg.
- 10) Szent Ména, Hermogén, Eugráf kard által hal meg. Ména fiatalon hegyes szakállal. Hermogén első szakállával.
- 11) Szent Akepszim és Etele kard által hal meg. Akepszim öreg; Etele fiatal diakónus.
- 12) Szent Szinetosz kard által hal meg. Fiatal, felolvasó, hosszú hajjal.
- 13) Az öt vértanú.
- 14) Szent Tirzus (jegyző), Levkiosz, Kallinik kard által hal meg. Tirzus öreg; a többiek fiatalok, első szakállukkal.
- 15) Szent Eleutér kard által hal meg. Fiatal, első szakállával, vértanú.
- 16) Szent Próbusz és Hiláron tűzben hal meg. Fiatalok, első szakállukkal.

17) Szent Partemuciusz, Copretus (öreg), Sándor (első szakállal) kard által hal meg.

18) Szent Sebestyén lenyilazottan hal meg. Fiatal, első szakállal; a vele lévők különböző korúak.

19) Szent Bonifác kard által hal meg. Fiatal.

20) Isteni ihletettségű Szent Ignác oroszánoktól felfalva hal meg. Öreg, hosszú szakállal.

21) Szent Julianna kard által hal meg. Fiatal, és mellette sok miszlikbe aprított férfi és nő.

22) Szent Anasztázia tűzben hal meg.

23) A krétai tíz vértanú kard által hal meg.

24) Eugénia vértanúnő kard által hal meg.

26) Eutim vértanú nyolc napon át korbáccsal veretve hal meg.

Öreg.

27) István első vértanú fiatalon, szakálltalanul, agyonkövezve hal meg. Szent Pál fiatalon, szakálltalanul, fejfedőt visel, ülve figyel a katonák ruháit.

28) A nikomédiai húsz vértanú egy felgyújtott templomban hal meg.

20) (?) A szent kislány.

29) Szent Anizia egy katonától az oldalán karddal megsebezve hal meg.

30) Szent Zotik szamarakhoz kötözve és vonszoltatva hal meg.

Január hónap

1) Szent Teodót kard által hal meg. Fiatal.

2) Szent Teagén a tengerbe vettette hal meg. Öreg.

3) Szent Gordiusz kard által hal meg. Fiatal, első szakállal.

4) Szent Szozimosz, fordítva megfeszítve és váratlanul megsza-
badítva Atanáz ügyvéddel, széthasadt sziklába húzva hal meg. Öregek.

5) Szent Teopempt vértanú kard által hal meg; Teóna egy gö-
dörbe temetve. Öregek.

8) Szent Gyula és Bazilissza vértanú kard által hal meg. Félig
őszek. Fölül pedig egy hegy és egy égő monostor.

9) Polieukt kard által hal meg. Fiatal.

10) Szent Mairoz agyonverve hal meg. Első szakállal.

11) Szent Tatjana kard által hal meg.

12) Szent Hermil és Sztratonik folyóba dobatva hal meg.
Hermil diakónus, első szakállal; a másik öreg, körszakállal.

- 13) A sinai és raiti atyák.
- 14) Szent Panszofiosz vértanú, félig ősz.
- 15) Szent Szpeuszip, Elaszip fiatalok. Meleszip ifjú. Anyjuk, Neonilla, öreg. Tűzben hálnak meg.
- 16) Szent Teodula és társai kemencébe vettette hálnak meg.
- 17) Szent Eufrazia kard által hal meg.
- 18) Szent Basszus, Eutichiusz, Euzébiosz különböző módokon megkinoztatva hálnak meg. Basszus öreg, a többiek viszont fiatalok, első szakállukkal.
- 21) Szent Neofit szívét lándzsával átdöfve hal meg. Fiatal, szakálltalan.
- 22) Szent Timóteus a bálványimádók által agyonveretve hal meg. Fiatal, körszakállal.
- 23) Szent Kelemen, fiatal, hosszú szakállal. Agatangel, fiatal, első szakállal. Kard által halna meg.
- 24) Szent Teodózion fejét levágatva, Pál és Pauzirion viszont folyóba dobva hal meg. Teodózion félig ősz, Pál fiatal, hegyes szakállal, a másik pedig első szakállával.
- 25) Szent Medula tűzben hal meg a társnőivel.
- 26) A frigiai két vértanú agyonveretve hal meg.
- 28) A hét szent vértanú: Filót, Hiperechiosz, Abib, Julianusz, Román, Joákim, Parigoriosz átszögezett fejjel hal meg. Különböző korúak.
- 29) Ifjabb Teofil kard által hal meg.

Február hónap

- 1) Szent Trifón kard által hal meg. Fiatal, szakálltalan.
- 2) Szent Agatódor oldalát lándzsával átdöfve és halántékát nyársakkal átszúrta hal meg. Első szakállával.
- 3) Szent Hadrián és Eubulosz kard által hal meg. Hadrián fiatal, körszakállal. A másik első szakállával.
- 4) Ábrám vértanú, öreg, hosszú és tömött szakállal.
- 5) Szent Ágota börtönben hal meg.
- 6) Szent Eviláz, Maxim, Fauszt égő kemencébe vettette hal meg. Eviláz fiatal, a másik serkenő szakállal.
- 7) A nikomédiai ezer vértanú kard által hal meg.
- 8) Tivadar főtiszt kard által hal meg.
- 9) Szent Nicefor kard által hal meg.
- 10) Szent Karalámp és társai kard által hálnak meg. Öreg, fehér szakállal.

11) Balázs vértanú kard által hal meg. Örege, göndör fejjel és hegyes szakállal. És két gyermek, lefejeztetve.

12) Szent Szaturnusz és Plotinusz kard által hal meg. Szaturnusz örege, tömött szakállal.

13) Szent Aquila és Priscilla apostol kard által hal meg.

15) Onezim apostol a lábát összetöretve hal meg.

16) Szent Pámfil, Bálint, Pál, Szalók, Illés, Jeremiás, Izaiás, Sámuel, Dániel, Juliánusz, Teodul különböző módokon megkínóztatva halnak meg. Eltérő korúak.

17) Védelmesz Szent Tivadar tűzben hal meg. Fekete szakállal, füléig érő hajjal.

18) Szent Leó és Parigóriusz. Parigóriusz, fiatalon, első szakállával. Leó kopaszon, káka formájú szakállal.

19) Arkip, Felimon és Affiász apostol különböző módokon megkínóztatva hal meg.

20) Szádok vértanú, örege, és társai, kard által halnak meg.

21) Szent Mór és a hetven, vele együtt karóhoz kötözve, hogy darazsak fálják fel őket, miután imádkoztak, visszaadják lelküket Istennek. Félig őszek. Fotinosz fia viszont fiatalon, szakálltalanul, lefejeztetve előtte van.

22) Szent Antuza kard által hal meg.

23) Szent Polikárp vértanú tűzben hal meg. Örege, két részre osztott hosszú szakállal.

24) Riginusz vértanú kard által hal meg. Első szakállával.

25) Szent Fotina a gyermekeivel és nővéreivel, agyonkínóztatva halnak meg.

26) Szent Geláziusz kard által hal meg. Fialat.

27) Proteriosz vértanú több lándzsával átdöfelve hal meg. Örege, tömött szakállal.

Március hónap

1) Szent Eudócia kard által hal meg.

2) Szent Nesztor és Tibimiosz kard által hal meg. Nesztor örege, Tibimiosz első szakállal.

3) Szent Kleonik és Eutróp keresztire feszítve hal meg, Baziliszka pedig börtönbe vettve. Kleonik fiatal, visszapöndörödő szakállal, Eutróp göndör fejjel, Baziliszka fiatalon, szakálltalanul.

4) Szent Pál (fiatalon, első szakállával) és Julianna arcát és testét fákllyakkal égettetve hal meg.

5) Szent Konón bilincsbe vert lábbal, a király kocsija előtt futni kényszerítette, miután imádkozott, meghal. Öreg.

6) Az amóriuszi negyvenkét vértanú kard által hal meg. Különböző korúak.

7) Szent Efrém, Bazil, Jenő, Agatódor, Elpid eltérő módokon megkínóztatva hálnak meg. Efrém öreg, Bazil ősz, Jenő hosszú szakállal, a többiek első szakállukkal.

8) Szent Dion kard által hal meg. Első szakállával.

9) A negyven szent mocsárban.

10) Szent Kvadrát, Ciprián, Anekt, Kreszcensz kard által hal meg. Kvadrát első szakállával, a többiek szakálltalanul.

11) Trófim öregem, Tallál félig őszem, keresztre feszítve hálnak meg.

13) Szent Orpazián vasketrecbe vetve, fáklyákkal megégetve hal meg. Öregen, kopaszon, hegyes szakállal.

14) Szent Sándor kard által hal meg. Fialat, szakálltalan.

15) Szent Agáp, Publius, Romil, Timolaus, a két Sándor, a két Dénes kard által hal meg. Agáp és Publius öreg, a többiek viszont fiatalok.

16) Szent Szabin nyakára követ köttetve és folyóba vettetve hal meg. Öreg, hosszú szakállal.

17) Szent Pál tűzben hal meg a szent ikonokért. Első szakállával.

18) A tízezer vértanú kard által hal meg.

19) Szent Krizánt és Dária (fiatalon) gödörbe vettetve és elföldelve hal meg.

21) Szent Filemon és Domnin kard által hal meg. Első szakállal.

22) Szent Bazil pap, hasán és egész testén nyársakkal átdöfve hal meg. Öregen, kétfelé osztott, rövid szakállal.

23) Győző vértanú és százkilencvenkilenc tanítványa kard által hal meg. Öreg.

24) Szent Artemon kard által hal meg. Öregen, hosszú szakállal.

26) A huszonhat gót szent vértanú tűzben hal meg egy templomban. Különböző korúak.

27) Szent Jónás és Barakéz kard által hal meg. Jónás fiatal, a másik káka formájú szakállal.

28) Szent Filóteosz és társai forró olajjal teli üstbe vettetve, s onnan sértetlenül kiszállva, miután imádkoztak, meghalnak. Különböző korúak.

29) Márk (öregen) és Cirill diakónus vértanúk különböző módokon megkínóztatva halnak meg.

31) Szent Hipát, az eretnekek által egy fákkal, sziklával és kardokkal teli szakadékba vettette, miközben imádkozik, halántékát egy kövel egy nő betörve, meghal. Öregen, hegyes szakállal.

Április hónap

1) Szent Geront, Bazilidesz kard által hal meg. Geront fiatal, a másik első szakállával.

2) Szent Amfián és Ede tengerbe vettette hal meg. Amfián öreg, a másik fiatal, körszakállal.

3) Szent Elpidefor nyíllal megsebesítve hal meg. Fiatal, szakálltalanul.

4) Szent Teodul és Agatopód tengerbe vettette hal meg. Fiatalok, szakálltalanul.

5) Szent Kolozs és társai kard által halnak meg. Öregek.

6) Az aszkalóniai két vértanú derékig a földbe ásva hal meg. Első szakállukkal.

7) Szent Kallióp fejfelé keresztre feszítve hal meg. Fiatal, szakálltalanul.

8) A szent apostolok a hetven közül: Heródion, Agáv, Rufusz, Flegón, Hermász.

9) Szent Eutik kard által hal meg. Fiatal.

11) Szent Antipász tüzes rézökörbe zárva hal meg. Öregen, hosszú szakállal.

12) Szent Demeter és Protion kard által hal meg. Demeter első szakállával, a másik hajlott szakállal.

13) Szent Maxim, Quintilián, Dádász kard által hal meg. Maxim fiatal, Quintilián öreg, Dádász az első szakállával.

14) Arisztark, Prudens, Trófim apostol kard által hal meg.

15) Szent Kreszcensz tűzben hal meg. Első szakállával.

16) Szent Irén, Agapé, Kiónia különböző módokon megkínóztatva hal meg.

17) Szent Simeon, öregen, az ezeregyszázötvennel együtt meghal.

18) Szent Száva generális atya.

19) Szent Tivadar és társai különböző módokon megkínóztatva halnak meg.

20) Szent Kristóf, Teón első szakállal, Antal szakálltalanul, tűzben halnak meg.

- 21) Január vértanú és társai kard által hálnak meg.
- 22) Szent Narkosz tűzben hal meg. Fiatalon, szakálltalanul.
- 24) Szent Száva, főntebb bemutatva, fiatalon, szőke szakállal, szép.
- 25) Szent Viktória kard által hal meg.
- 26) Szent Bazil kard által hal meg. Első szakállával.
- 27) Simon vértanú, az Úr rokona, keresztre feszítve hal meg. Nagyon öreg, százhusz éves.
- 28) Teognid, Rufusz, Teostik, Artemasz, Magnosz, Teodót, Antipatrosz, Taumasz, Filemon kard által hal meg. Különböző korúak.

Május hónap

- 1) Perzsiái Szent Batasz kard által hal meg. Öregén, körszakállal.
- 2) Szent Heszper és felesége Zoé, s a gyermekeik, Cirják és Teodul égő kemencébe vettelve hálnak meg. Első szakállával.
- 3) Szent Timót és Móra kard által hal meg. Fiatalon, káka formájú szakállal.
- 4) Szent Pelágia egy tűzes ércbikába zártan hal meg.
- 5) Szent Irén kard által hal meg.
- 6) Szent Ákos kard által hal meg. Fiatalon, szakálltalanul.
- 9) Izaiás próféta szétfűrészeltetve hal meg. Öreg.
- 10) Buzgó Simon keresztre feszítve hal meg. Öregén, kopaszon, körszakállal.
- 11) Mócius vértanú kard által hal meg. Fiatalon, kevés szakállal.
- 12) Szent Teodót kard által hal meg. Öregén, körszakállal.
- 13) Szent Glicéria vadállatoknak eledelül adatva hal meg.
- 14) Kioszi Szent Izidor kard által hal meg. Szent Artimhoz hasonló.
- 16) Szent Baktisz, Izsák, Simeon és társaik tűzben hálnak meg. Baktisz öreg, a többiek különböző korúak.
- 17) Szent Szolokon, Paolin, Benedim lenyilaztatva hálnak meg. Szolokon fiatalon, körszakállal, a többiek első szakállukkal.
- 18) Szent Dénes, Péter (öregén) és társaik (fiatalon, első szakállukkal) sziklával elborítva hálnak meg.
- 19) És Szent Krisztina fölöttük, (fejét) kard által (levágva) hal meg.
- 20) Szent Patrik és társai kard által hálnak meg. Patrik öreg, Ákos és Menánder első szakállával, Polién szakálltalanul.

- 21) Szent Tallál kard által hal meg. Fiatalon, fekete szakállal.
- 22) Szent Bazilisz kard által hal meg. Fiatal.
- 25) Szent Pankár kard által hal meg. Félig ősen.
- 26) Szent Averk kard által hal meg. Fiatalon, hosszú szakállal.
- 27) Hellád vértanú megnyúztatva hal meg. Öreg.
- 28) Eutik vértanú kard által hal meg. Fiatalon, tömött szakállal.
- 29) Szent Teodózia szűz a tengerbe vettetve hal meg.
- 30) Szent Hermiász fordítva keresztre feszítve, lefejeztetik. Első szakállával.

Június hónap

- 1) Szent Jusztinosz, a filozófus, méreg ivásával hal meg. Öregén, hosszú szakállal.
- 3) Szent Lucillián, Paula és három gyermeke vele együtt hal meg, különböző módokon megkínóztatva. Öregén, ősen.
- 5) Dorót vértanú megkorbácsoltatva hal meg. Öregén, kopaszon, hosszú szakállal.
- 7) Teodót vértanú kard által hal meg. Félig ősz.
- 8) Kallióp kard által hal meg. Fiatal.
- 9) Antióchiai Szent Pelágia, hogy megvédje szüzességét, magát egy magas házról levette hal meg.
- 10) Szent Sándor és Antónia kezüket és lábukat levágatva és tűzbe vettetve hal meg. Első szakállával.
- 11) Szent Bertalan és Barnabás apostol közül az egyik keresztre feszítve, a másik megköveztetve hal meg.
- 13) Szent Akvilina kard által hal meg.
- 14) Cirill vértanú kard által hal meg. Fiatalon, első szakállával, kopaszon.
- 15) Szent Dulasz megnyúztatva hal meg.
- 16) Szent Mánuel, Szabel, Izmael kard által hal meg. Első szakállal.
- 17) Szent Hipát, Leontin, Teodul, különböző módokon megkínóztatva hálnak meg. Hipát félig ősen, Leontin első szakállával, Teodul fiatalon.
- 18) Júdás apostol, az Úr rokona, ledöfelve és lenyilaztatva hal meg.
- 19) Metód vértanú kard által hal meg. Öregén, hosszú szakállával.
- 20) Szent Afrodisz sziklék közé préselve hal meg. Fiatalon, hosszú szakállal.

21) Özséb vértanú, fejét egy asszony téglával sújtva hal meg. Öregen, tömött szakállal.

22) Szent Agrippin agyonkínoztatva hal meg.

25) Szent Febrónia vértanúnő, miután levágták a kezét, lábát, mellét, fogait és a nyelvét, elveszti a fejét is, két kard által megcsonkítva.

27) Szent Anekt, vállától a lábáig megnyúztatva, két csíkban, kard által hal meg. Első szakállával. Miután megnyúzták, az egyik bőrcsíkot a fejedelem arcába dobja.

Július hónap

1) A szent ingyenesek, Kozma és Damján megköveztetik a mesterük által egy hegyen. Az első szakállukkal. Mesterük öregen.

2) Szent Kvintusz kard által hal meg. Fiatal.

3) Szent Jácint nagyon sokat kínoztatva hal meg a börtönben. Első szakállával.

4) Szent Teodót kard által hal meg. Öregen, kopaszon.

5) Szent Ágnes. kard által hal meg.

6) Szent Lucia szűz kard által hal meg Rexosz helytartóval. Rexosz az első szakállával.

7) Szent Cirjája, akit elkezdenek miszlikbe aprítani, miután imádkozott, meghal.

8) Szent Prokóp kard által hal meg. Szakálltalan.

9) Pongrác vértanú szakadékba vettette hal meg. Félig ősen, hegyes szakállal.

10) Szent Leontin, Móric, Dániel és Antal kemencébe vettette hálnak meg. Leontin öregen, Móric első szakállával, a többiek szakálltalanul.

12) Szent Proklusz (öregen) nyíllal megsebesítve hal meg. Vidor (fiatalon) kard által hal meg.

14) Szent Jusztusz tüzes kemencébe vettette hal meg. Fiatalon, első szakállával.

15) Szent Cirják három évesen hal meg, miután a fejedelem meszet tett a hasára és levetette a palota lépcsőjéről, s összetörte a fejét. Anyjának, Julittának levágatta a fejét.

16) Atenogén vértanú kard által hal meg. Öreg.

17) Szent Marina kard által hal meg.

18) Szent Emilián tüzes kemencében hal meg.

19) Szent Teofil, Jusztusz, Trófim kard által hal meg. Teofil első szakállával, a többiek szakálltalanul.

21) Fókász vértanú égető fürdőbe vettette hal meg. Öregen, körszakállal.

23) Szent Krisztina katonáktól lándzsákkal átdöfve hal meg.

26) Szent Piroska kard által hal meg.

27) Szent Pantaleimón olajfához kötözve kard által hal meg. Fiatalon, szakálltalanul.

28) A hetven apostol közül Prokór, Nikánor, Timón, Parmén különböző módokon megkínóztatva hal meg.

29) Szent Kallinik kemencébe vettette hal meg. Fiatalon, hegyes szakállal.

30) Szent Julitta kemencébe vettette hal meg.

Augusztus hónap

1) A hét szent fiatal Makkabeus, a mesterük Eleázár, és az anyjuk Szalomóna különböző módokon kínoztatva hálnak meg, levágott és serpenyőbe vetett kezekkel s lábakkal. Az anyjuk, előttük, békében hal meg, imádkozva.

2) Szent Fókász kard által hal meg. Fiatalon, körszakállal.

3) István vértanú kard által hal meg. Öregen, hegyes szakállal.

4) Szent Tatuel almafához szögezve hal meg. Első szakállával.

5) Szent Euszigniusz kard által hal meg. Öreg.

7) Szent Domét vértanú két tanítványával agyonkövezve hal meg. Öregen; tanítványai első szakállukkal.

8) Szent Eleutér és Leonidász tűzben hal meg. Az egyik első szakállával, a másik szakálltalanul.

9) Mátyás apostol, aki a tizenkettes számot egészítette ki, egy fához szögezve hal meg. Öregen, körszakállal.

10) Szent Hippolit, Sixtus (római pápák), Lőrinc archidiakónus különböző módokon megkínóztatva hálnak meg. Hippolit visszagörcbülő szakállal, Sixtus öreg, hosszú szakállal, Lőrinc első szakállával.

11) Szent Euplusz kard által hal meg. Fiatal diakónus, szakálltalan.

12) Szent Fócius, Anicét, fiatalok.

14) Marcell vértanú tűzön hal meg. Öreg.

16) Szent Dioméd alvás közben lefejeztetik. Fiatalon, hegyes szakállal.

17) Szent Miron kard által hal meg. Öreg pap.

18) Szent Flórusz és Laurusz kútba vettetve hal meg. Fialatok, szakálltalanul.

19) Szent András fővezér (öregén, göndör fejjel) és kétezer-ötszázkilencvenhárom társa kard által hal meg. Különböző korúak.

20) A trák biziai harminchárom vértanú tűzben hal meg levágott kezekkel és lábakkal. Különböző korúak.

21) Szent Vassza és fiai (Trogniusz, Agáp és Pisztusz) kard által hálnak meg. Fialatok, szakálltalanul.

22) Szent Irén (fiatal diakónus), Or és Orop (első szakállukkal) kard által hal meg.

23) Szent Farkas kard által hal meg.

24) Szent György megégettette hal meg, levágott orral és fejjel.

Öreg.

26) Szent Adorján levágott kezekkel és lábakkal hal meg. Fialaton, első szakállával. Szent Natália, a felesége, üllőre teszi a lábait, a hóhér pedig levágja azokat.

27) Szent Eutimia kard által hal meg.

28) Etiópiai Szent Mózes, öregén, feketén, körszakállal.

29) Az Előkövet János kard által hal meg.

30) A tébai tizenhat szent vértanú kard által hal meg. Különböző korúak.

Íme, röviden az egész esztendő vértanúi. Te, aki ábrázolni akarsz őket, keresd ki és olvasd el őket figyelmesen még a szinaxárikonokban is. Hasonlóképpen, keresd hátrébb egyesek külalakját.

SUMMARIA

Le varianti del Padre nostro nella liturgia greco-cattolica ungherese (István Ivancsó)

Nella Chiesa greco-cattolica ungherese esistono sorprendentemente molte pubblicazioni liturgiche, nonostante le vicissitudini storiche, la mancanza delle cose materiali, in vista della lotta durata per secoli per ottenere la lingua liturgica ungherese. Quasi nella metà delle trecento pubblicazioni è presente il testo del Padre nostro. Molto sorprendente è però la varietà in cui il testo si presenta in queste edizioni. Ma è vero anche il fatto che una buona parte delle varianti molteplici – ancora di nuovo si tratta della metà dei testi – deriva dall’ortografia.

Il lavoro intende a presentare le varianti del Padre nostro come si trovano nelle edizioni della nostra Chiesa greco-cattolica ungherese. Lo fa con l’esigenza dell’integrità in base alle opere finora raccolte e pubblicate dall’autore stesso dell’articolo. Prende in esame le variazioni più piccole, mettendo insieme le varianti e creandone un sistema.

Iniziando dai manoscritti del secolo XVIII, l’autore costata che le due più importanti traduzioni della Liturgia di San Giovanni Crisostomo rimaste in manoscritto non presentano il testo del Padre nostro nello stesso modo. Dunque, il Padre nostro nella traduzione di Krucsay Mihály (1793) e in quella di due anni dopo, cioè nella traduzione di Kritsfalusi György (1795) è diverso.

Le stampate pubblicazioni liturgiche finora raccolte similmente in grande diversità contengono il testo della preghiera del Signore.

Lo scritto dopo le osservazioni generali confronta prima il testo del Padre nostro in base alle opere più definitive nella nostra Chiesa greco-cattolica ungherese, poi presenta la dettagliata analisi e comparazione seguendo le frasi della preghiera. Infine esamina anche l’ecumenica traduzione ungherese del Padre nostro perché essa è stata edita in alcuni libri di preghiera.

Degno di considerazione è il fatto che il testo stampato della

preghiera del Signore si presenta abbastanza presto – quasi esattamente come noi la usiamo – e nonostante ciò doveva trascorrere molto tempo finché sia divenuta generalmente usata. Non possiamo prescindere dal fatto che il libro sempre presente sull'altare – che è un volume (il *Liturgicon*) fatto per l'uso dei sacerdoti – nemmeno in una delle tre varianti presenti la forma del Padre cantata attualmente da noi.

Riassumendo si può constatare che dalla fine del secolo XVIII fino ad oggi è stato pubblicato molte volte il testo del Padre nostro nelle opere liturgiche della Chiesa greco-cattolica ungherese. Nello stesso tempo però è vero anche il fatto che non soltanto molte volte, ma anche in molte varianti è stata edita questa pubblicazione. La causa del fatto poteva essere prima di tutto che i compilatori dei libri di canti e preghiere non erano gli imitatori gli uni agli altri. Entusiasmava loro il desiderio di essere in servizio dei fedeli con i testi di preghiera, di canto e di liturgia. E intanto hanno messo in scritto sempre anche il testo del Padre nostro preparando le edizioni. Con questo si può spiegare che un autore in due suoi libri, anzi, talvolta in due o più edizioni di uno stesso suo libro, è diverso il testo della preghiera del Signore. Per dire la verità, nella maggior parte dei casi si trovano soltanto variazioni ortografiche nei testi. – La presentazione con l'esigenza dell'integrità voleva documentare il lavoro così grandioso dei nostri antenati.

Infine, un punto di vista merita l'attenzione. Nelle diocesi di lingua slava circondanti – come anche nelle materne-diocesi di Munkács e Eperjes – non era bisogno delle tante traduzioni del Padre nostro come nella nostra Chiesa greco-cattolica ungherese perché in esse tutti i fedeli conoscevano in paleoslavo almeno il testo della preghiera del Signore.

**La figure d'Abraham comme «πάροικος» et l'idéal de la «ξενιτεία»
dans l'exégèse grecque de Gen 12,1**
(Athánáz Orosz)

Les termes «πάροικος» et «ξενιτεία» sont mises en rapport avec l'enseignement des Pères Grecs sur la «pérégrination» d'Abraham. Les Pères de l'Eglise attribuent une grande importance aux patriarches de la Genèse. Parmi eux, la figure d'Abraham occupe une place fondamentale dans l'histoire de la spiritualité chrétienne. Toutefois le thème de sa condition d'étranger en contexte chrétien s'interprète de manière particulière, en premier temps au milieu du discours d'Etienne (Act 7,2-

8). Nous avons rassemblé le matériel fourni à ce sujet par les Pères de l'Église, ensemble avec l'enseignement de Philon d'Alexandrie. L'auteur qui en parle le plus est s. Irénée qui fréquemment fait des allusions au texte de la Genèse (12,1).

Dans un passage du livre IV *Contre les hérésies* (5,3-4) Irénée délimite la signification de la pérégrination: Abraham a suivi le Verbe de Dieu, en acceptant la condition d'étranger pour devenir concitoyen du Logos qui l'a appelé. Sa vie en étranger est désormais le modèle des pèlerins qui descendront de lui. Avec sa «marche à la suite du Logos» Abraham anticipe toutes ceux dont il sera le père dans la foi, les Apôtres et les chrétiens. Ceux qui dans la foi seront sa postérité véritable, devront eux aussi assumer la condition de pèlerin pour devenir concitoyens du Logos.

Cette pèlerinage volontaire rendant l'homme étranger à sa terre et à sa parenté naturelle, fascine également les autres Pères Grecs depuis Origène jusqu'à s. Maxime le Confesseur, lesquels, de leur part, désirent également devenir concitoyens du Logos. Chaque chrétien est invité à quitter «toute sa parenté *terrestre*», afin de pouvoir suivre le Fils de Dieu.

Chez les Pères du désert on rencontre d'avantage le thème de la quête de Dieu par Abraham. Dans les Apophthegmes, les Conférences de Jean Cassien et l'Échelle Sainte de s. Jean Climaque l'errance d'Abraham en terre étrangère est actualisé, puis muni d'une signification spirituelle à travers l'exil volontaire. Parce que «le Seigneur a parfois rendu plus illustre encore un homme qui, à l'exemple du grand patriarche, s'était exilé» (L'Échelle Sainte 3,29).

Dans la suite, en premier lieu le moine s'identifie avec la figure d'Abraham. L'itinéraire monastique est marqué d'une quête de Dieu dans la solitude et le silence, et s'étend jusqu'à l'illumination du Verbe qui fait sortir le moine de sa propre terre vers le royaume promis.

On peut relever surtout la marche à la suite du Logos dans la foi, mais aussi l'anticipation prophétique d'Abraham par rapport aux Apôtres, à tous les chrétiens et à l'Église. Toutefois, la condition d'étranger qu'Irénée et les Pères Grecs mettent en valeur chez Abraham, diffère radicalement de celle mis en avant par les auteurs hétérodoxes, qui sont eux-mêmes par nature des étrangers à un monde qu'ils refusent. En contraire, Abraham et chaque vrai chrétien assume cette condition librement afin de pouvoir s'engager en quête du Verbe incarné, le Fils de

Dieu.

Sans doute tout au cours de la littérature patristique, ce thème a fait réfléchir les Pères Grecs, lesquels sans cesse l'ont enrichi de touches nouvelles.

L'errance d'Abraham en terre étrangère, telle que nous l'ont représentés les Pères Grecs, devient ainsi un modèle de l'ascèse essentiellement chrétien. La «ξενιτεία» chrétienne, désormais une des démarches ascétiques essentielles du monachisme, n'est qu'une mise en route permanente à la suite du Verbe à travers les étapes successives du dessein de Dieu librement assumé. En fin de compte, les chrétiens – et les moines plus particulièrement – adoptent la condition d'étrangers, parce qu'ils désirent suivre le Fils de Dieu qui lui-même est devenu pèlerin en ce monde. «Quand les démons nous exalteront à cause de notre exil volontaire, comme si s'était un grand exploit, pensons à celui qui, pour nous, s'est exilé du ciel à la terre, et nous seront jamais capables d'achever ce qu'il faut» (l'Échelle Sainte 3,30).

**Attività unionistica di Agostino Benkovich,
vescovo di Varadino (1692-1702) tra i cristiani orientali
(Tamás Végheö)**

L'unione dei cristiani orientali con la Chiesa cattolica era sempre frutto di un'attività missionaria. In questo processo complicato – per la sua peculiarità – i singoli missionari (sacerdoti diocesani, monaci o vescovi) avevano un ruolo molto importante. Infatti, la loro personalità, credibilità, il loro zelo e impegno risultò spesso determinante per l'esito delle iniziative unionistiche e per la sopravvivenza dell'unione stessa.

Per questo motivo nella ricerca sulla storia della nostra Chiesa dobbiamo dedicare molta attenzione ai singoli missionari. Facendo ricerche sulla loro formazione e attività missionaria, e indagando sui motivi e principi che essi seguirono, getteremo luce anche sulle pagine ancora oscure della nostra storia.

Nel presente articolo cerco di individuare gli aspetti più importanti dell'attività unionistica di Agostino Benkovich, vescovo di Varadino. Benkovich era un personaggio tipico della Chiesa cattolica ungherese del XVII. secolo. Convertito al cattolicesimo, fu alunno dei gesuiti nel collegio di Pozsony. A 18 anni entrò nel famoso Ordine dei

Paolini, venne mandato a Roma per studiare nel Collegio Germanico ed Ungarico. Dopo il suo ritorno si aggregò al gruppo dei missionari paolini, i quali svolsero la loro attività nell'Ungheria Superiore. Conoscendo la lingua rutena Benkovich entra con facilità in contatto con il clero orientale della regione, guadagnando con il suo sincero impegno la loro fiducia. Il clero orientale praticamente lo considerò vicario di rito del vescovo di Eger. Più tardi fu anche viceprefetto delle missioni, poi venne eletto Generale dell'Ordine.

Nel 1681 l'imperatore Leopoldo lo nomina vescovo di Varadino e prevosto di Lelesz. Poiché fino a 1692 la sua sede episcopale fu occupata dai Turchi, nel primo decennio del suo episcopato alloggiò a Lelesz. Dopo la liberazione di Varadino cominciò subito il lavoro di ricostruzione della sua diocesi. Dal protocollo del processo informativo, diretto dal nunzio di Vienna Buonvisi risulta che la sua nomina fu dovuta in gran parte alla loro nota attività unionistica. Il grande promotore dell'unione, Leopoldo Kollonich considerò Benkovich adatto di mettere in atto i suoi piani relativi agli orientali. Data la vicinanza di Munkács, anche la scelta di Lelesz – come sede per il neoeletto – rivela le sue intenzioni.

Tra 1682 e 1692 Benkovich ebbe numerose occasioni di agire a favore dell'unione. In quel periodo nella diocesi di Munkács la situazione fu caotica. Per la sede episcopale ci furono vari aspiranti, appoggiati da diverse autorità. L'unione stessa fu messa ripetutamente in discussione, mentre la regione venne devastata da eserciti ribelli ed imperiali. Per mettere fine alla situazione caotica Kollonich mise da parte i diversi candidati e nel 1690 fece nominare vescovo uno straniero, il greco Giovanni De Camilis, scrittore della Biblioteca Vaticana. Benkovich ebbe il compito di introdurre De Camilis al possesso della diocesi ed aiutarlo nei primi tempi.

Dopo la liberazione di Varadino e del territorio della diocesi Benkovich dovette affrontare un serio problema, del resto comune in tutte le regioni liberate: la mancanza di manodopera. Dal punto di vista ecclesiale il problema si presentò anche in forma di mancanza di fedeli cattolici. Tramite l'insediamento di massa di coloni romeni ortodossi Benkovich pensò di supplire non solo alla mancanza di manodopera, ma anche a quella di fedeli. Basandosi sulle sue esperienze avute nell'Ungheria Superiore tra i ruteni, il nuovo vescovo di Varadino propagò l'unione con pazienza e sincero impegno anche tra i romeni. Benkovich iniziò il lungo processo che nel 1777 condusse alla fondazione della

diocesi greco-cattolica di Varadino.

Accluso all'articolo si pubblica il protocollo del processo informativo (conservato nell'Archivio Segreto Vaticano – Fondo Concistoriale) antecedente alla conferma della nomina di Benkovich per la sede episcopale di Varadino.

Die Chance und die Grenze der sittlichen Normbegründung

(János Soltész)

Die Moralthologie untersucht heute jeder Bereich der Theologie, in dem über Fragen der menschlichen Ethik gehandelt wird. Über Fragen, die direkt das ethische Handeln betreffen, wie auch über solche Voraussetzungen dieses Handelns gehen, wie etwa die Frage nach der Begründung des ethischen Anspruchs. Die Theologie Moral nicht ausklammern darf, sondern von ihr sprechen soll.

Es geht hier primär nur um die generelle Art und Begründung des sittlichen Anspruchs, nicht schon um seine konkreten Inhalte. Die Frage ist: Wie kann man Ethische Forderungen prinzipiell aufzeigen und begründen lassen? Eine solche gedankliche Anstrengung dürfte dennoch vor allem heute unerlässlich sein. Der moderne Mensch möchte nicht nur hören, was zu tun ist, sondern auch wissen, warum er es tun soll. Dieser Herausforderung haben sich Ethiker und Moralthologen in den letzten Jahrzehnten zweifellos gestellt. Man hat ihre Krise wie die der Moral überhaupt nicht selten geradezu als Krise der Begründung gesehen.

Bei der Frage der Begründung von Moral und moralischen Normen legt sich als erstes nahe, eine doppelte Ebene zu unterscheiden: die unmittelbar ethische der konkreten Inhalte, etwa der Handlungsnormen, und die meta-ethische des Menschenbildes und der damit verbundenen Einschätzung dessen, was zum personalen Wohl des Menschen gehört. Dazu soll man streng genommen noch eine dritte hinzuzurechnen: die transzendente einer Letzbegründung des sittlichen Anspruchs, die Ebene der Antwort auf die Frage nach der moralischen Verpflichtung als solcher. Die Begründungsfrage ist somit nach diesen drei Ebenen aufgeschlüsselt zu beantworten, wobei in der Logik der Begründung die dritte Ebene als erste zu gelten hat, danach folgt die meta-ethische und als dritte die der konkreten Inhalte.

Für die grundlegende Ebene der Unbedingtheit des Ethischen scheint eine Begründung im letzten nur vom Glauben her möglich. Im

Ethischen den Menschen ein absoluter Anspruch erreicht, wächst offenbar nur dann, wenn eine den Menschen transzendierende Wirklichkeit angenommen wird. Der Sollenanspruch als solcher ist nur von Gott her zu erklären. In dieser Ebene muß man die Deontologie benützen. Bei der mittleren Ebene, de Menschenbild und den Elementen des personalen Wohls, ist der Anteil der Vernunft schon höher anzusetzen. Hier sind Einsichten aus der Empirie zu gewinnen, und hier ist auch der Ort des Dialogs mit der Philosophie und den Humanwissenschaften. Der meta-ethische Rahmen wird auch von der Glauben bestimmt. Auf der dritten Ebene schließlich, dem Bereich der konkreten ethischen Inhalte, der Normen und Handlungen, ist primär und originär die menschliche Vernunft gefordert. Denn hier ist nunmehr das Prinzip der Teleologie am Platz, und hier liegt auch das eigentliche Feld für seinen Einsatz. Die Frage nach den Folgen ist vor allem dieser dritten Ebene zugeordnet. Hier ist eine Weise des Überlegens und Argumentierens erforderlich, die für ein Christen nicht anders ist als für alle übrigen Menschen.

Eine solche Arbeit kann die personale verantwortungsethische Normenbegründung verrichten, indem auch die Deontologie und Teleologie spielt eine große Rolle, und die menschliche Person und ihr Wohl macht hier eine Einigkeit, eine Ordnung der Vielfalt der Elementen.

L'origine e “componenti” della potestà superiore di governo (I)

Premesse storiche

(Péter Szabó)

Nel corso dei secoli così il ruolo strutturale come l'importanza pratica delle autorità intermedie nel governo della Chiesa cattolica man mano sono venuti sempre meno. Nel periodo del dopo-Concilio questa tendenza ha avuto una svolta evidente. I commentatori del CIC ne considerano un regno di rilievo il fatto che il Codice latino – adottando una logica “orizzontale” al posto della precedente “verticale” (o, meglio dire, integrando l'una con l'altra) – tratta di suddette autorità non sotto la voce “De suprema potestate deque iis qui eiusdem sunt ecclesiastico iure participes” ma quella di “De Ecclesiarum particularium coetibus”. Invece, per la sorpresa di non pochi, la cost. ap. *Sacri canones* che promulgò il Codice Orientale ripropone la suddetta formula sebbene con certe modifiche, dichiarando che “...Ecclesiae patriarchales in quibus patriarchae et synodi iure canonico supremae Ecclesiae auctoritatis

participes sunt...”

Il merito evidente di tale prospettiva è che richiama l’attenzione ad una caratteristica essenziale della potestà sovraepiscopale, e cioè al suo essere relativo e dipendente dall’Autorità suprema della Chiesa. Nello stesso tempo la formula partecipativa, almeno per la sua applicazione laconica, porta in sé anche certi svantaggi. Infatti, durante la sua lunga evoluzione storica esso ha assunto varie sfumature di significato le quali la legano a modelli di Chiesa assai diversi tra di loro.

La presente pubblicazione costituisce la prima parte di un studio più lungo, dedicato all’esame della formula partecipativa. In essa l’autore, dopo la bozza dello “status quaestionis”, mira ad identificare le radici immediate dell’espressione “participatio supremae Ecclesiae auctoritatis” nonché ad esaminare il loro significato ecclesiologico. (Le altre due pubblicazioni che seguiranno lo studio presente offriranno poi un’analisi delle possibilità di una descrizione più sfumata della natura della potestà sovraepiscopale. In ciò i punti cardinali potranno essere da un lato l’applicazione più coerente della dottrina conciliare sull’origine della *sacra potestas* [NEP 2], dall’altro la reinterpretazione del ruolo del legislatore a proposito nella consuetudine legittima o, più esattamente le analogie che ne possono essere dedotte alla problematica in questione.)

Il primo passo dello studio riportato in quest’articolo analizza le fonti dirette riguardanti le autorità intermedie, le relative discussioni del Concilio Vaticano I e le opinioni dei canonisti di rilievo dell’epoca. Da ciò si rivela che nell’epoca della prima codificazione questa formula considerava le manifestazioni della potestà sovraepiscopale semplicemente come derivati della giurisdizione papale (modello di ‘emanazione’). Secondo questa concezione, salvo errore, la potestà sovraepiscopale non aveva un rapporto essenziale con l’ordo episcopale di chi – come patriarchi, metropolitani ecc. – effettivamente esercitava le competenze superiori annesse al proprio ufficio.

Tale modello però, nella luce dei nuovi schemi sull’origine della sacra potestà sembra necessitare certe precisazioni. Siccome la formula è riapparsa a causa delle caratteristiche specifiche del diritto orientale (e cioè a causa delle forti figure sovraepiscopali presenti in esso), nell’esaminare questo problema la canonistica orientale ha una missione particolare.

SIVADÓ CSABA

A TEREMTÉS-TEOLÓGIA EGYES SZEMPONTJAI A KELETI EGYHÁZBAN. EMBER ÉS TEREMTÉS

TARTALOM: Bevezetés; 1. A teremtés dinamizmusa; 2. A természet transzfigurációja; 3. Az ember és a teremtés kölcsönös vonatkozása; 4. A világ, mint ajándék; 5. Az emberiség természetes papsága; 6. A természet megszentelése; Befejezés

Bevezetés

A teremtés-teológia fő szempontjainak megfogalmazása a keleti kereszténység történetében főleg két vitának köszönhető. Az egyik Órigenész gondolataihoz kötődik, aki a teremtés szentírási beszámolóját próbálta összeegyeztetni a platonizmus metafizikai feltételezéseivel, a másik vita pedig már az elmúlt század orosz vallásfilozófusaihoz, szofiológusaihoz kapcsol bennünket, akik a keresztény tanokat próbálták koruk filozófiai metodológiájába integrálni.¹ Mivel már az atyáktól kezdve fokozatosan megfogalmazódtak a teremtésről szóló teológiai értelmezés antropológiai, krisztológiai, liturgikus, lelki és eszkatológikus implikációi, ezért megközelítésünkben a teremtés-teológia holisztikus szemléletére különös figyelmet kell fordítanunk.

Természetesen, a jelen tanulmány nem érinti a teremtésről alkotott felfogás minden aspektusát, ami egyébként is lehetetlen lenne. Főleg azon szempontokra reflektáltam, ami mind ökumenikus, mind természet-tudományos, mind pedig ökológiai nézőpontból fontos lehet számunkra.

1. A teremtés dinamizmusa

A teremtményi dinamizmus sajátos vonásai már kirajzolódnak Nagy Szent Bazil teológiájában, melyet ő a kozmoszban rejlő teremtmé-

¹ MEYENDORFF, J., „Creation in the History of Orthodox Theology”, in *St. Vladimir's Theological Quarterly* 27 (1983) 27.

nyi logoszra vezet vissza. A Ter 1,24-et – „Hozzon elő a föld ... élőlényeket” – kommentálva, a következőt írja: „Ez a rövid parancs azonnal nagy valósággá és tevékeny logosszá vált, előhozva a növények megszámlálhatatlan sokaságát, oly módon, mely meghaladja értelmünket. Így a természet rendje, miután az első parancskor megkapta annak kezdetét, belép az idő periódusába, amíg az univerzum el nem éri a teljes, átfogó formációját”.² A kappadókiai atya ezzel az értelmezésével hangsúlyozza, hogy a teremtmények nem pusztán az Istentől kapják készen formájukat és különbözőségüket, hanem olyan energiával, dinamizmussal rendelkeznek, amely természetesen Istentől kapott adottság, de hitelesen az ő sajátjuk. Bazil azt fejezi ki, hogy a teremtményeknek ez a mozgása, dinamizmusa az Isten gondviselő szeretetében gyökerezik, és teremtő tervének részeként értelmezendő. Meyendorff, amikor egyik tanulmányában a teremtés-teológia ezen részét interpretálja, azt írja: „minden bizonnyal Bazil a modern evolúció elméletét nem utasította volna vissza, amennyiben az evolúció dinamizmusának eredetét az nem mint ontológiai autonómiát szemlélné, hanem az isteni akaratsnak tulajdonítaná”.³

A teológia fejlődésének egy későbbi fázisában Maximosz hitvalló fejleszti tovább és bontakoztatja ki a teremtés-teológia ezen szempontjait és tesz meghatározó lépéseket a teológia későbbi fejlődésére. Tanításában határozott különbséget állít föl a teremtett logoszok és a teremtő Logosz között.⁴ Nézete szerint a teremtett világ dinamizmusa, mozgása nem azt jelenti, hogy az ontológiai értelemben autonóm lenne, – hogy önmaga lenne ilyen irányú fejlődésének oka –, hanem a teremtő Logosz által teremtett olyanná, hogy az Istenben részesüljön. Az Isten nemcsak a teremtés dinamizmusát és célját adja meg, hanem állandóságának végső értelmét (logoszat) is. „Isten a kezdet, a központ és a vég”,⁵ s minden teremtmény a Vele való kommúnióra teremtett.⁶ Azonban az értelemmel nem rendelkező teremtmények az átistenülésben, az Istennel való közösség elérésében az emberre vannak utalva, hiszen egyedül ő az,

² NAGY SZENT BAZIL, *Hexaéméron* 5, in PG 29,1160 D.

³ MEYENDORFF, *op. cit.*, 29.

⁴ Vö. MEYENDORFF, J., *Christ in Eastern Christian Thought*, Washington 1969, 100-106. Maximosz hitvalló logosz teológiája nem csak a bizánci teológiára lesz nagy hatással, hanem meghatározó a XX. századi ortodox teológia kibontakozása szempontjából is. Az ő szemlélete visszhangzik majd többek között Dumitru Staniloae és Vladimir Lossky teológiájában is.

⁵ HITVALLÓ MAXIMOSZ, *Gnosztikus fejezetek* 1,10, in PG 91,1085 D.

⁶ Vö. MEYENDORFF, J., *Byzantine Theology, Historical Trends and Doctrinal Themes*, New York 1983, 134.

aki az Isten képére és hasonlatosságára alkotott. Személyes, hüposztatikus létezőként egyedül az ember képes szabadon, szabad választásával az emberi természetében lévő természetes mozgását – az Istennel való közösséget – beteljesíteni. Az ember Isten felé való mozgásának, dinamizmusának így kozmikus hatása is van. Az ember megtalálja Istent a világban, és a világnak szüksége van az emberre, hogy újra megtalálja Teremtőjét.⁷ A Hitvalló a megváltásnak ezt a kozmikus dimenzióját a természet–hüposztázisz–energia hármasságának kimunkálásával éri el, mely majd különösen jellemzi a monotheizmus szemben megfogalmazott krisztológiáját.

2. A természet transzfigurációja

Már az antik filozófiában fölfedezhető az ember természetének alap-meghatározottságául szolgáló kifejezése, hogy az ember „mikrokozmosz”. A sztoikusok azt feltételezték, hogy az ember kozmoszt felülmúló magasabbrendűsége abban rejlik, hogy ő összefoglalja azt, és értelmet ad annak magában. A patrisztikus irodalom megőrizte a világnak ezt a biblikus, antropocentrikus kifejezését, s vigyázott arra, hogy elkerülje az immanentizmus veszélyét. Az atyák az ember nagyságát mégsem az univerzummal való tagadhatatlan rokonságában állapították meg, hanem az isteni teljességben való részesedésében, istenképiségének és hasonlatosságának a titkában. Nazianzoszi Szent Gergely írja: „Földi minőségemben az itteni, lenti élethez kötődöm, de isteni részt is bírván magamban, bensőmben hordom a jövő élet utáni vágyat”.⁸

A XX. századi ortodox teológiában szintén megjelenik az ember értelmezésének mikrokozmosz volta. A kiváló román teológus, Dumitru Staniloae úgy véli: „Mivel az ember mikrokozmosz, híd szerepet tölt be a látható és láthatatlan világ között, s megértvén magában mindkettő jellegzetességét, ezért közvetítő is”.⁹

Az Isten, mivel személyes létezőnek teremtette az embert, megengedi számára, hogy perszonalizálja a világot. Az ember nem az univerzum által váltja meg magát, hanem a világ van megváltva az emberen keresztül (Jézus Krisztusban). Mert az ember az egész kozmosz hüposztázisa, mely az ő természetében részesül. A föld, így az emberben talál

⁷ Vö. MEYENDORFF, *Christ in Eastern Christian Thought*, 105.

⁸ Vö. LOSSKY, V., *Orthodox Theology. An Introduction*, New York 1989, 70.

⁹ MILLER, Ch., *The Gift of the World. An Introduction to the Theology of Dumitru Staniloae*, Edinburgh 2000, 57.

ja meg személyes, hüposztatikus jelentését. „A teremtett világ ésszerűsége, a gondolkodó emberi személyek szabad elkötelezettsége és aktivitása által teljeseedik be, akik saját beteljesedésük jelentését a többi személyek és a legfőbb isteni Személyek közötti közösségben találják meg”.¹⁰ Az univerzum számára tehát az ember biztosítja a reményt, hogy kegyelemben részesüljön, hogy egyesüljön Istennel, ugyanakkor magában hordozza a bukásnak és kudarcnak a lehetőségét.¹¹ Szent Pál a kozmikus világ várakozásáról írja: „A sóvárgással eltelt természet Isten fiainak megnyilvánulását várja”.¹² A teremtett világ, az ember, a mikrokozmosz bukása miatt szenved, akinek az Isten ugyan a természet feletti uralmat ajándékozta, de ehelyett az ember, a bukás által engedte, hogy az uralkodjék rajta, s a természet a sátán uralma és eszköze legyen. Az ember tehát felelős a viláért, mert az csak rajtunk keresztül részesül a kegyelemből.

A teremtés csúcsa a személyes létező, mert a kegyelem és szabadsága által átistenülhet. De a hüposztatikus létező szabadságában az is benne rejlik, hogy visszautasítsa azt, Aki teremtette őt, s így Isten vállalja annak a kockázatát, hogy az ember szabad döntésével lerombolja teremtését. A személy csak azért a legmagasabb rendű teremtménye az Istennek, mert megadja számára a szeretet és visszautasítás lehetőségét. Az ember igazi nagysága abban mutatkozik, hogy képes az átistenülésre, ugyanakkor elbukhat, de a bukás lehetősége nélkül nem lenne igazi nagyság. Lossky vallja, hogy az Isten az emberi szabadság előtt erőtlenné válik, hiszen nem alkalmazhat kényszert, mivel az az Ő mindenhatóságából ered. Az ember egyedül Isten akaratából teremtett, de nem deifikálódhat egyedül általa. Egy akarat szükséges a teremtéshez, de kettő az átistenüléshez. Egy akarat hozza létre az istenképiséget, de kettő szükséges ahhoz, hogy a képet hasonlatossá tegye. Az Isten szeretete az ember iránt oly nagy, hogy nem kényszerítheti, mert nincs szeretet tisztelet nélkül.¹³

3. Az ember és a teremtés kölcsönös vonatkozása

A teremtett világ és az ember viszonyának ortodox értelmezésében korunk teológusai az egyoldalúság helyett inkább a *kölcsönösséget* emelik ki. Amikor a Ter 1,28-at értelmezik „Töltsétek be a földet. Hajt-

¹⁰ MILLER, *op. cit.*, 33.

¹¹ Vö. LOSSKY, *op. cit.*, 71.

¹² Róm 8,19

¹³ Vö. LOSSKY, *op. cit.*, 73.

sátok uralmatok alá...”, akkor az uralom mellett a kölcsönösségre, a felelősségre, a kölcsönös egymástól való függésre legalább olyan hangsúlyt fektetnek. Nemcsak az embernek van szigorú értelemben közvetítő szerepe, hanem valamiképp a teremtett természetnek is, hiszen az szorosan hozzátartozik megszentelődéséhez, átistenüléséhez. A szóteriológia keleti megközelítése nem engedi meg az ember megváltásának individualizációját, mert az emberi élet feltételezi életközegét, a világot. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a kozmosz biztosítja az emberiség számára a teremtéstől az átistenülésig tartó mozgásnak a színterét.¹⁴ A természet nagyon világosan mint közeg jelenik meg, mely által az ember képes jót és rosszat tenni magának; etikai vagy lelki szempont szerint, akár fejlesztve vagy rombolva azt. A természet így része az emberközi dialógusnak, mely nélkül sem az egyén, sem a közösség nem létezhet.¹⁵

4. A világ, mint ajándék

A teremtett világ szerepét – Isten és ember viszonyában –, Staniloae még nagyobb jelentőséggel ruházza fel. A világot, mint ajándékot értelmezi a román teológus, s annak dinamikus karaktereit „az ajándék dialógusa” frázissal magyarázza. Amikor valakitől ajándékot kapunk nem magára az ajándéokra kell összpontosítani figyelmünket, hanem annak ajándékozójára. Az „ajándék dialógusának” eredetisége többet kíván az ajándék pusztá elfogadásánál. Az ajándékozások kölcsönösségét kell előidéznie, két személy egymás felé történő kölcsönös mozgását. Az ajándék mindig túlmutat önmagán, s így válik a személyes közlés és önfeltárulkozás eszközévé. Az „ajándék dialógusa” elnevezés ezért fölcserélhető a „szeretet dialógusa” frázissal. S ha a világot az ajándék dialógusának eme aspektusából közelítjük meg, akkor az nem pusztán az Isten és ember közötti párbeszéd személytelen összefüggése, hanem az Isten és közöttünk lévő szeretet dialógusnak igen fontos tényezője. Ebben a minőségben a világ, mint ajándék jelenik meg, mely által az emberiség megtapasztalja az Istennel való személyes kommuniót. Az ajándék dialógusa először a világ Ige általi teremtésében jelenik meg, amikor Isten azt, mint ajándékot adja az emberiségnek. A világot Isten és ember beszélgetésének tükrében úgy is karakterizálhatjuk, mint „szó”

¹⁴ PROKURAT, M., „Orthodox Perspectives on Creation”, in *St. Vladimirs's Theological Quarterly* 33 (1989) 334.

¹⁵ Vö. STANILOAE, D., *Orthodoxe Dogmatik*, Zürich 1985, vol. I., 294.

ebben a dialógusban.¹⁶

5. Az emberiség természetes papsága

Amint azt korábban már említettem, az ajándék dialógusa feltételezi a kölcsönösséget és a viszonzást, vagyis Isten teremtő ajándékozósa feltételezi az emberiség választ, természetes papságát. Ez a hivatása az embernek a teremtett világ fölött való uralmából következik.¹⁷ A bennünk rejlő papi karakter arra képesít mindnyájunkat, hogy Istent a világgal – mint ajándékkal – viszont megajándékozzuk. Ezáltal belépünk az ajándék dialógusába és kifejezzük Teremtőnkkel való közösségünket. E párbeszéd azonban a teremtett világ sajátos karaktere miatt valósulhat meg. A teremtett valóság ugyanis nem statikus, hanem szinte a végtelenségig képlékeny, az emberi értelem által szinte korlátok nélkül alakítható. A természet olyan közzé válik, melyben az emberiség lelkileg gazdagszik, amikor megérti, alakítja, megvalósítja annak korlátlan potencialitását.¹⁸ A teremtett világ fölötti „uralom” helytelen értelmezésével azonban az ember visszautasíthatja, hogy tisztelje a természet Istenben levő célját. Amikor az ember sterilizálja, mérgezi, félre használja a természetet, akkor nemcsak az emberi szolidaritás ellen vét, hanem meggátolja önmaga lelki növekedését is.¹⁹

6. A természet megszentelése

A bűnbeesés óta azonban az ajándék dialógusának az eredetisége széttöredezett. Ádámban az emberi természetünk elveszítette hatalmát a világ igazi víziója fölött. Eltorzult a világ eredeti transzparenciája,

¹⁶ Vö. STANILOAE, *op. cit.*, 307-312; valamint MILLER, *op. cit.*, 59.

¹⁷ Vö. Ter 1,28

¹⁸ Vö. STANILOAE, *op. cit.*, 295. Ezen a ponton újra visszacseng Maximosz hitvalló teremtő Logosz – teremtett logosz tana. A Hitvalló a logoszokat nem csak mint minden teremtett dolgot meghatározó és egyesítő tényezőként szemléli, hanem mint az isteni cél megtestesítői, magában az isteni Logoszban. Minden személy egyedülállóan arra hivatott, hogy osztozva Krisztus, a Logosz hasonlatosságában és képviségében, birtokolja legalább részben a megszámlálhatatlan logoszokat egyesítő Logosz hatalmát. Mivel mindnyájan a személyes Logosz képére teremtettünk, mindannyiunknak az a hivatása, hogy megértsük a természet rendjét, azért, hogy megfejtjük azt a sokféle módot, amelyben az visszatükrözi és így kinyilvánítja a Logoszt, aki által mindnyájan teremtettünk.

¹⁹ Vö. *Ibid.*

áttetszősége.²⁰ Bukásunk következménye az lett, hogy már nem tapasztaljuk meg a világnak, mint az Istennel való egyre mélyebb személyes közösségünknek eszköz jellegét. Teremtőnk továbbra is hű megajándékozó mivoltában, de mi az ajándék által annyira megigéztettünk, hogy elfelejtettük, hogy ki adta azt számunkra.²¹ Ádámon keresztül jobban szeretjük az önközpontú birtoklást, a személyek közötti önajándékozás közösségénél.

A teremtés jelen állapota drámai karakterének ábrázolása általánosan megtalálható a bizánci teológusoknál, de még kifejezőbben tűnik elő a liturgiában és a lelkiségben.

A keleti egyházban a keresztelési szertartás mindmáig fontos része az exorcizmus. A keresztelési liturgia e részében határozottan ellene mondunk a sátánnak és minden cselekedetének. A keresztségben megszabadulunk „evilág fejedelmének” szolgaságából, és a Krisztusban való szabadságra születünk. Vízkereszt ünnepének vízszentelésekor is felfedezhető a kozmosznak, annak alapelemének, a víznek az exorcizmusa, mely által a világ újra visszanyeri Istentől kapott irányultságát. A démoni erők gyakori említése a liturgiában és a patrisztikus irodalomban kifejezett teológiai célnak rendelődik alá. A természetben rejlő „démoni” abban a tényben gyökerezik, hogy a teremtés – a bűnbeesés miatt – elvesztette eredeti jelentését és irányultságát. Isten a világ feletti uralmat, ellenőrzést az emberre – saját képére és hasonlatosságára – bízta, de az inkább a világ általi kontrollt választotta, mely által elveszítette szabadságát fölötté, kiszolgáltatatta magát „evilág fejedelmének”.²²

Krisztus, föltámadása által – összetörve a természet törvényeit – megszabadította az embert a természet szolgaságából, és arra hívja, hogy a természet uraként, Isten nevében megvalósítsa rendeltetését.

Az egyház – megszentelve a vizet, ételt, növényeket, emberi kreativitásának eredményeit, mint művészeti és technológiai munkáit – a Krisztusban kapott megszentelés által visszaállítja a teremtett valóságot, annak eredeti és igazi vonatkozásában Istenhez és az Ő képéhez, az emberhez.

²⁰ Mivel a román nyelvben a világ szó *lume*, mely a latin *lumen*, világosság kifejezésből ered, Staniloae teremtés teológiájába is bekerül e kifejezés tartalma. A szó azt sugallja, számára, hogy a világot, mint teofániát, az Isten világosságának áttetszőségét értelmezze.

²¹ MILLER, *op. cit.*, 74-75.

²²Vö. MEYENDORFF, *Byzantine Theology*, 135.

Befejezés

A teremtés-teológia fentiekben értelmezett megközelítései segíthetnek bennünket abban, hogy újra fölfedezzük a teremtett világ pozitív jelentőségeit az ember Istenben való növekedésében. Emlékeztethet bennünket arra, hogy a munka, a technológia, a termelés az emberért van és nem fordítva, s hogy a világ ajándék jellege és rendeltetése értelmezhetetlen az Ajándékozó szándékainak a figyelembe vétele nélkül.

PUSKÁS BERNADETT

TEPLOMÉPÍTÉSZET A TÖRTÉNELMI MUNKÁCSI EGYHÁZMEGYÉBEN A 15-16. SZÁZADBAN

TARTALOM: 1. A kárpáti régió templomépítészetének problémaköre, tipológiája; 1/ Templomállítási gyakorlat; 2/ Építetők és építők; 3/ Minták; 4/ Alaprajzi formák; 5/ Felépítmény; 2. A munkácsi egyházmegye középkori fatemplomai és mintáik; 1/ Emlékek az egyházmegye déli részéről; 2/ Mintáik; 3/ Felvidéki ikonok, mint források

1. A kárpáti régió templomépítészetének problémaköre, tipológiája

1/ Templomállítási gyakorlat

A kárpáti régióban, a történelmi Lengyelország és Magyarország keleti határvidékén a középkorból származó, ma ismert bizánci rítusú templomok száma elenyésző.¹ A korabeli templomépítészetre vonatkozó írásbeli emlékek is szűkszavúak.

A történelmi források szerint az ezen a területen létrejött falvak úgynevezett *váltott legelő pásztorjogon létrejött települések* voltak. A föld tulajdonosai, a királyi kincstár vagy a földesúr a lakatlan erdős háttérterület jobb hasznosítása és védelme érdekében engedték meg kisebb közösségek letelepedését a birtokon, 6-9 év adómentességet ígérve a falunak. A letelepedést és jogi ügyletét a közösség vezetője, a *kenéz* (más terminus szerint a *soltész*) bonyolította. Az ekkor keletkezett iratok, az úgynevezett *kenézlevelek* rögzítették a telepések nevét, az adómentesség idejét, a falu területét, és ezen belül a *kenéz* családját, illetve az egyházat megillető földterület biztosítását.² Ez nem mindig jelentette azt, hogy ugyanakkor megalakult az egyházközség is, illetve, hogy templom

¹ Pl. Uluczi-i fatemplom, 1510-1517 k.; Posada Rybotyczka – Szent Onofer-templom, 16. század, Lengyelország. КАРМАЗИН-КАКОВСЬКИЙ, В., *Мистецтво лемківської церкви*, Рим 1975, 27-32.

² CZAJKOWSKI, J., „Dzieje osadnictwa historycznego na Podkarpaciu i jego odzwierciedlenie w grupach etnograficznych”, in Czajkowski, J. (szerk.), *Łemkowie w historii i kulturze Karpát I*, Rzeszów 1992, 15.

is épült. Hiszen a föld birtokosa, a *kegyúr* nem volt köteles támogatni a későbbiekben az egyházközséget, csupán hozzájárulását adta, hogy a falu papot hívhasson magának, ha temploma már állt. A kenézlevelek és a királyi birtokokon létrejött települések templomaira vonatkozó későbbi adatok összevetése azonban tanúsítja, hogy például a Kárpátok lengyel oldalán az új települések közel háromnegyedében rövidesen saját templom épült.³ A régiót egyre nagyobb mértékben benépesítő falvak megjelenése így a helyi bizánci rítusú egyházszerkezet nagyobb arányú kiépülésére és templomépítészetének kibontakozására enged következtetni. Hiszen e pásztorjogon – későbbi nevén vlach-rutén jogon – létrejött településeken bizánci rítusú templomok épültek, függetlenül attól, hogy lakossága, mint a többség rutén vagy oláh nyelvet beszélt-e, vagy sem. Figyelemreméltó, hogy a lengyelországi letelepedések kapcsán a kutatás több esetben magyar telepesek jelenlétére utaló személyneveket és helységneveket (pl. Uherce) mutatott ki.⁴

2/ Építetők és építők

A kútfők alig tartalmaznak az épületek külső megjelenésére vonatkozó információkat, leginkább a templom építőanyagát jelölik meg. A források szerint *Erdélyben* a 13-15. században a birtokos kenézek építették a templomokat, melyeknek kegyurai is lettek.⁵ Az ottani igényes – moldvai, illetve helyi magyar mintákat követő – kőépítményekkel ellentétben *Máramarosban és attól északra* elsősorban fatemplomokkal kell számolni.⁶ A magyar földesurak birtokain létrejött települések kenézerei csak bírászkodási jogokkal rendelkeztek, e kiváltságos szerepük is csak a 16. század végéig áll fenn, nem építhettek templomot. A faluközösség szerény anyagi lehetőségei következtében pedig csak a fatemplom állítására vállalkozhatott. Az itt létesült templomoknak a mindenkori földesúr

³ TUR, J., „Architektura cerkiewna”, in *Lemkowie. Kultura – sztuka – język. Sanok, 21-24 września 1983*, Warszawa – Kraków 1987, 45.

⁴ CZAJKOWSKI, J., „Historyczne i etniczne podstawy kształtowania się grup etnograficznych w południowej części woj. rzeszowskiego”, in *Materiał Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku* 12 (1969) 32.

⁵ Az erdélyi alaprajzi formákról többek közt: PORUMB, M., *Pictura românească din Transilvania (sec. XIV-XVII)*, Cluj-Napoca 1981, vol. I, 30-31.

⁶ Makkai, L. – Mócsi, A. (szerk.), *Erdély története*, Budapest 1988, I. kötet, 397-398. 1516-ból három fatemplomról van okleveles említés. Azt megelőző források nem kerültek elő azzal kapcsolatban, hogy kő- vagy faépítmények-e épülhettek ezen a vidéken.

lett a kegyura, az ő engedélye volt szükséges az építkezéshez, illetve a pap meghívásához.⁷ E feudális joggyakorlat vezetett ahhoz a sajátos függőségi viszonyhoz, mely a munkácsi uradalom mindenkori birtokosa, illetve egyben a monostor kegyura és – a keleti gyakorlat szerint szék-helyét kolostori központban kialakító – munkácsi püspök között lépett fel, és hosszú időre meghatározta az egyházmegeye életét.

Ahogy a későbbi gyakorlat is igazolja, a munkácsi egyházmegeyében, az egyházközségek alakulásával, a 15-16. század folyamán készült fatemplomok a közösség vagy az azt képviselő soltész felkérésére, mindig a közösség megbízásából épültek a falu közelében, vagy a területén lévő hegyoldalban, vagy dombon – a kereszténység előtti idők óta szimbolikus hangsúlyú és védhető helyen – ahol a körbekerített templomudvar temetőként szolgált. A kisméretű – többnyire mintegy száz hívő befogadására szánt – épületeket egy vezető építőmester, az „öreg” (sztarejsina) irányításával ácsmesterek csoportja emelte, néhol a helybeliek bevonásával.

3/ Minták

A templomépület formájának meghatározásában, a minta kiválasztásában a tényleges építettő, az egyházközség elképzelése volt a döntő. A középkori fatemplomok számos vonását, az alaprajzi, illetve tömegformáit az építőmesterek és megrendelőik által ismert építészeti eszköztár és formakincs határozta meg alapvető módon. A templomépítészet egyes jegyeit így a koraközépkori világi építészetből, a védelmi és lakóépületeknél alkalmazott gyakorlatból kölcsönözték (pl. a boronafalazás, „háztípusú” templom, védelmi tornyok). Ezek a sajátosságok már a tatárjárás előtti időkből a fatemplom-építészeti hagyománynak részévé váltak.⁸ Részben a tradicionális építőanyag és annak technikai lehetőségei, részben a helyi építészeti hagyomány ereje révén a 11-13. századi templomépítészet térbeli-alaprajzi megoldásai a helyi egyházszervezet kiépülése idején, sőt, az azt követő évszázadokban is általánosan jellemzők maradnak.⁹

⁷ Makkai – Mócsi, *op. cit.*, 399.

⁸ АСССВ, Ю., *Джерела. Мистецтво Київської Русі*, Київ 1980, 39-42.

⁹ A korai alaprajzi sajátosságokról, felépítményformákról, az építészeti tömegek arányairól ld. ЛЮГВИН, Г., „О деревянном зодчестве домонгольской Руси”, in *Средневековая Русь*, Москва 1976, 151-160.

4/ Alaprajzi formák

A kárpáti régió bizánci egyházmegyéiben a középkori templom térszerkezete a keleti hagyományok által meghatározott téregységekből épült össze. Alapvető sajátosság, hogy a templomépület hagyományosan három szakaszra tagolódott: a keletre néző szentélyből, a hajóból és a pronaoszból, a nők számára kijelölt „babinec”-ből állt. Az egyes szakaszok négyzetes alaprajza, kubusos tömege a központos, centrális tér megalkotásának gondolatát viszi tovább a bizánci örökségből. A kubusok felfűzése egy tengelyre, arányaik, a központi kubusnak alárendelt kisebb szakaszok pedig a bizánci templom makrokozmosz felépítettségére utaló, szimbolikus belső arányrendszerre utal vissza. A helyi körülmények közt ez a térfelosztás a lehető legegyszerűbb formában kialakított alaptípusokban valósult meg.

A középkortól legáltalánosabban elterjedt alaprajzi forma a *háromosztatú templom* típus volt. Építészeti magját a közel négyzet alakú hajó alkotta, mely a másik két térrész, a szentély és az előcsarnok arányaihoz viszonyítva a legnagyobb szakasz volt. A másik jellemző típus, a *kétosztatú templom* inkább csak a kárpáti régió déli részére volt jellemző, kisebb keletelt szentélyből és annál szélesebb, hosszanti elrendezésű téglalap alaprajzú hajóból állt. Ennél az alaprajzi típusnál, a korabeli keleti liturgikus gyakorlatnak megfelelően, a hajót hosszának kétharmadánál osztófal tagolta a közel négyzetes naosra és kisebb pronaosra.

Egyes feltételezések szerint a hosszanti tengely mentén történő domináns térelrendezés mellett harmadik kárpáti régiós középkori templomtípusként a centrális, *keresztalaprajzú templomépület* is ismert lehetett, ahol központi négyzetes hajóhoz mind a négy oldalán csatlakoztak kisebb arányú négyzetes mellékterek.¹⁰ Más vélemények szerint a faépítészet vonatkozásában e típus középkori eredete vitatható. A lengyel kutatás 17. századi lokális típusnak tartja.¹¹ A munkácsi egyházmegye területén e templomtípus két, jóval későbbi, 18-19. századi példája ismert: Körösmező és Mezőhát.

A templomokat többnyire tölgyfagerendákból álló talpfakeretre állították összefüggő kőalapozás nélkül, csupán a szakaszok sarkai alá

¹⁰ ЮРЧЕНКО, П., *Дерева яна архітектура України*, Київ 1970, 8. Középkori eredetűnek tartja.

¹¹ Vö. KRYCIŃSKI, S., *Drewniane cerkwie karpackie*, Warszawa 1984, 94-95.

süllyesztettek be köveket.¹² Így a kárpáti régióban épült 15- 16. századi bizánci rítusú templomok alaprajzi formáinak kutatását a szórványosan fennmaradt emlékek, és a néhol elkészített kőalap (*Hańczowa*, Lengyelország) mellett főleg az archaikus jegeket mutató 17. századi templom-épületek kutatása segíti.¹³

5/ Felépítmény

A kárpáti régió fatemplomai többnyire boronafalazással készültek, ahol a csatlakozó épületrészek egyidejűleg készültek s közös fallal kapcsolódtak egymáshoz.¹⁴ Így már az alaprajz és arányainak kijelölése jelentősen meghatározta a felépítmény nagyságát, tömegtagolását. A kissé befelé tartó, optikailag a valósnál magasabb belmagasság hatását keltő falazással készült épületszakaszok egyenként önálló boltozást kaptak.

Az egyszerű oldalhomlokzatokat a magas tetőformák változatos kivitelezése, eltérő számuk és arányaik tették egyedivé, és a templom egyszerű tömegtagolása mellett a felépítmény számos változata alakult ki.¹⁵ Ezek közt a minden szakasz fölött önálló sátorból álló, „háromcsúcsos”-nak nevezett felső lezárás a legáltalánosabb.¹⁶ A kétosztatú alaprajz esetében a templomot egységes nyereg-, illetve kontytető fedte, a belsőben a fedélszék a 16. századig nyitott volt, majd síkmennyezettel zárták le.

2. A munkácsi egyházmegye középkori fatemplomai és mintáik

1/ Emlékek az egyházmegye déli részéről

A történelmi munkácsi egyházmegye területén fennmaradt fa-építészeti szakrális épületek, templomok, kápolnák, haranglábak értéke-

¹² МАКУШЕНКО, П., *Народная деревянная архитектура Закарпатья (XVIII-начала XX века)*, Москва 1976, 16-17.

¹³ TUR, *op. cit.*, 45.

¹⁴ A fatemplom-építészet technikai sajátosságainak részletes bemutatása többek közt: DOMANOVSKY, GY., *Magyarország egyházi faépítészete. Bereg megye*, Budapest 1936, 13-25; МАКУШЕНКО, *op. cit.*, 13-26. A falazás megerősítésére is facövekeket alkalmaztak.

¹⁵ A különböző alaprajzi és felépítmény megoldások kombinációját lásd ДРАГАН, М., *Українські дерев'яні церкви*, Львів 1937, ч. II., 20.

¹⁶ МАКУШЕНКО, П. – ПЕТРОВА, З., *Народная архитектура Закарпатья*, Киев 1956, 20.

lése a források hiánya, az építőanyagból adódó sorozatos javítások, átépítések miatt számos, egyelőre megoldatlan kérdést, sőt ellentmondást rejt magában.

Így legkorábbi emlékekként számon tartott két máramarosi fatemplom, a *középsai úgynevezett felső Szent Miklós templom* és a *darvai, ugyancsak Szent Miklós titulusú templom* datálásával kapcsolatban is eltérő állásfoglalásokat fogalmaz meg a szakirodalom.

A *középsai* felső fatemplom a források szerint 1428-ban épült.¹⁷ Bár az épület későbbi átalakításai jelentősen változtattak felépítményén, sok archaikus részlete szolgál adattal a munkácsi egyházmegyében kialakult későközépkori templomépítési gyakorlattal kapcsolatban.¹⁸

A rendkívül kicsi méretű, boronafalazású kénoszatú templom egy közel négyzetes, alacsonyabb szentélyből és egy annál szélesebb, hosszanti térből áll, melyet osztófal tagol hajóra és előtérre.¹⁹ A tömegtagolás részint a hagyományos templomtípusnak a románkori építészeti, részint a moldvai kolostortemplomok formaképzését idézi. A falazatot kétméteres magasságban konzolokkal alátámasztott eresztető, a kárpáti régió középkori építészetének archaikus ereszfarmája (opaszannya) veszi körül. A falkutatások szerint a templom első jelentős átépítése a 16. század végén történt. Ekkor az eresz felett mindhárom szakaszt megmagasították és síkmennyezettel fedték, az előtér felett karzatot alakítottak ki.²⁰ A második komoly beavatkozás során, az 1750-es években a síkmennyezetet a hajóban és a babinecben teknőboltozatra cserélték le, a nyugati térrész fölő favázás, négyzetes alapú magas, sátozott galériás tornyot emeltek.²¹

Darván a források nyomán 1470-ben épülhetett a kénoszatú, belső terében három szakaszú keletelt boronafalazású templom. A többszöri átépítések alaprajzi formáját változatlanul hagyták. Egyenes záródású, szűkebb szentélyének a boltozatig, hajójának és nyugati előtérének az ereszvonallig tartó falszakaszát tartják középkori, 15-16. századi ere-

¹⁷ A hivatkozások összefoglalását, az irodalmat lásd ЮРЧЕНКО, *op. cit.*, 43.; DESCHMANN A., *Kárpátalja műemlékei*, Budapest 1990, 97.

¹⁸ СЛИПЧЕНКО, Н., „Росписи закарпатских деревянных храмов XVII-XVIII вв. и их реставрация”, in *Художественное наследие*, Москва 1983, 172.

¹⁹ A szentély méretei 7 x 8 könyök, a hajó és babinec közös méretei 12 x 19 könyök (1 könyök – 46, 24 cm). Lásd ugyanott.

²⁰ Ezután készülhettek a hajó datált falképei (1601).

²¹ Az 1761-es datálású ikonosztáziót már az új boltozati formához igazítva építették.

detűnek. A források szerint a fatemplomot 1800-ban szállították mostani helyére, az egykori, falu mellett álló kolostorból.²² A 18. század közepének átépítése nyomán a pronaosz felett harangalakú, erkélyes, magas toronnyal, nyugaton galériás tornáccal egészítették ki, a szentély és hajó síkfödémeit teknőboltozatra cserélték ki.²³

Mindkét máramarosi templom azonos alaprajz szerint épült és későbbi átalakításai is hasonlóképp formálták tovább felépítményeiket, így általuk a munkácsi egyházmegye déli részén működő építészeti gyakorlat megváltozása, új tendenciái is nyomon kísérhetők.

2/ *Mintáik*

A két templomépület legkorábbinak tartott formájukban a kárpáti régió szokásos háromszakaszos téralakítású templomalaprajzának ahhoz az archaikusabb változatához kapcsolódik, melyet az ukrán kutatás a centrális és hosszanti alaprajzot egyesítő templomforma prototípusának tekint, a *ház-típusú* templomformához.²⁴

A *ház-típusú templom* – melynek archaikus késői példái az Észak-Kárpátokban bukkanak fel újra a 17-18. században²⁵ – egyenes, gyakrabban poligonális – a nyolcszög felével záródó, kissé nyújtott szentélyű, közel négyzet alakú hajójú templomépület volt, melyhez többnyire egyenes záródású nyugati tér csatlakozott. A templom bejárata a déli oldalon nyílt. Az épületet a falak vonalát követő, magas, széles kiülésű sátortető fedte, mely alatt kívülről rejtett maradt a három templomszakasz belső tere és önálló boltozatai.²⁶ A ház-templom típusának eredetét-

²² ЛОГВИН, Г., *По Україні*, Київ 1968, 360. Ugyanő később Ukrajna legrégebb fatemplomaként írja le a fenti dátum említésével. Vö. (*Українские Карпаты*, Москва 1973, 129. Az átszállításról: *Памятники истории и культуры Украинской ССР*, Киев 1987, 189.

²³ СЛИПЧЕНКО, *op. cit.*, 179.

²⁴ ТАРАНУШЕНКО, С., *Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України*, Київ 1976, 8; ТАРАС, Я., „Дерев'яне сакральне будівництво Молдови”, (Львів) in *Вісник* 6 (1997) 45. Az ukrán irodalmat összefoglalva a típus bukovinai eredetéről beszél.

²⁵ Pl. Radłowice, Cisów. Vö. KRYCIŃSKI, *op. cit.*, 35-40.

²⁶ A máramarosi Havasmező többszörösen átépített, egyes feltételezések szerint 1598-ban alapított temploma szintén ház-típusú: nyolcszög felével záródó nyújtott szentéllyel, annál szélesebb hosszanti, két szakaszra tagolt hajóval és a nyugati oldalon a nyolcszög felével záródó tornáccal épült. Két-, ill. ötsikű magas tetőzetének nyugati sarkán a 18. században közepén barokk süvegű négyzetes tornyot emeltek. СЛОБОДЯН, В., *Церкви українців Румунії. Банат, Задунав'я, Марморощина, Південна Буковина*,

vel kapcsolatban is számos eltérő vélemény fogalmazódott meg. Ettől függetlenül, mindenekelőtt azt a sajátosságát kell kiemelni, hogy – ahogyan a középkori moldvai templomépítészet is, mellyel leginkább összefüggésbe hozzák²⁷ – *e templomtípus már kialakulása során, számos a nyugati középkori építészetből kölcsönzött elemet emelt be a bizánci hagyományokon nyugvó, centrális és hosszanti beosztást ötvöző alaprajzba.*²⁸ A Kárpát vidék 14-15. századi ikonfestészetében a déli hagyomány, részben moldvai közvetítéssel Athosz, részben Szerbia hatása nyilvánul meg.²⁹ Ezzel párhuzamosan középkori építészete is – részben közvetlenül a betelepedések, részben, a Balkán felől érkező kulturális hatások révén – sajátos, a nyugati kultúrkörrel való folyamatos érintkezésben kialakult metabizánci építészeti, alaprajzi és térfüzési gyakorlatot örökölt meg, melyben a keleti hagyományok a helyi tapasztalatokkal ötvöződtek.³⁰ Ezek a kapcsolatok minden bizonnyal a régió déli részein, a munkácsi egyházmegye máramarosi területének építészetében is érvényre juthattak.

A kárpát-vidéki ikonfestészetben különösen a 15-16. század fordulójától a közép-európai gótika technikai, stílusi jegyei is érvényesülnek.³¹ Mindkét említett máramarosi templom tömegtagolása, felépítményének, külső homlokzatának további kialakítása nem a kárpáti régió északi részén tipikusabb számító templomformát, hanem a szűkebb régió mintáit, elsősorban az *erdélyi* későgótikus templomokat követi. A falazás nem többszörösen megtörve szűkül sátozotttá az egyes szakaszok felett, hanem az ajtószint felett csak egyszer törik meg, bazilikális keresztmetszetet adva, melyre meredek, a szentély felett alacsonyabb gerincű nye-

Львів 1994, 64-65.

²⁷ IONESCU, G., *Architectura populara în Romania*, Bucuresti 1971, 205.

²⁸ TOMPOS E., *A bizánci és az iszlám építészet*, Budapest 1986, 274-278.

²⁹ СВЕНЦІЦЬКА, В., „Український живопис XVI-XVII й XVII ст. у контексті візантійських мистецьких традицій та західноєвропейського барокко”, in Сидорук, О. (szerk.), *Українське барокко та європейський контекст*, Київ 1991, 91-92.

³⁰ A kutatás a Kárpátok vidékén a 12. századig főként faépítéssel számol, majd a kőből épült rotundák szórányos elterjedése mellett, a nagyobb központokban bizánci görögkereszt alaprajzú, kupolás kilencszatú templomai mellett (pl. Halics, Szent Panteleimon-templom, 1200 k. Vö. ЛЮГВИН, Г., *Українське мистецтво X-XVIII вв.*, Москва 1963, 39) kiemeli, hogy az óoroszföldekkel ellentétben Halicsban ismert volt az egyhajós, hosszanti, poligonális szentélyű alaprajz is. A helyi építészet formálódását, az épületek kőfaragványaiában is, a szomszédos államok, köztük Magyarország románkori építészetének hatásával hozzák összefüggésbe. Vö. АСЕСВ, *op. cit.*, 160-169.

³¹ СВЕНЦІЦЬКА, *op. cit.*, uott.

regtető kerül. A nyugati szakaszban karzat került kialakításra. Ugyanakkor a keleti és a nyugati hajófal fent szűkülő rakása – mely az egyes szakaszok külön lefedésénél volt gyakorlatban – a kialakított hármastérűzés, a szentély és a hajó padlószintjének megkülönböztetése (szólea beiktatásával), illetve a szentély liturgikus szempontból kialakított keleti ablaka (amelyen az épület főtengelye mentén bevillanhattak az utrenye idején a felkelő napsugarai), mindez a korabeli helyi, keleti liturgikus gyakorlatnak felelt meg.

A munkácsi egyházmegye déli részén épülő középkori templomaiban a 16. század végére – a helyi gyakorlathoz igazított bizánci hagyomány, illetve közvetlenül az erdélyi latin templomépítészet révén³² – sajátosan *közép-európai metabizánci templomforma* jön létre. Ez a szakrális épület belső terében a liturgikus gyakorlat követelményrendszeréhez igazodik, ezzel együtt – elsősorban külső megoldásaiban, tömegtagolásában – sajátosan nyitott lesz az esztétikai igények, az ízlés változásaihoz és a szemléletmódosuláshoz kapcsolódó modernizálódás irányába. A megújító, változtató szándékot, az ékesítés általános érvényű igénye is motiválta, de jelentős szerepet játszott ebben az anyagi tehetőség és a mesterek kvalitásának növekedése is, illetve a szomszédos falvak templomaival való hasonlóság, vagy épp azoktól való pozitív megkülönböztetés kívánása.

3/ Felvidéki ikonok, mint források

Az egyházmegye északi, Lengyelországgal határos részének építészetével kapcsolatban a fennmaradt emlékek hiányában az egykorú ikonfestészet adhat támpontokat, ahol a hagiografikus jelenetek háttérében háromszegmensű, szakaszonként három- vagy kétszintes sátor tetős vagy kupolás lefedésű épületek jelennek meg. Ezeknél legtöbbször a hajó feletti kupola a legmagasabb, néhol az előtér feletti, zömök toronnyá alakuló sátras tetőzet.³³ Így elképzelhető, hogy a Felvidéken épült

³² ЗАЛОЗЕЦЬКИЙ В., „Бойківський тип деревляної церкви й його відношення до історичних стилів”, in *Бойківщина* 1927 (10) 6.

³³ Lásd a Lodomérvágásáról származó Szent Demeter ikon (16. század első harmada) vagy a rónai Szent Miklós ikon (16. század közepe) – mindkettő a bártfai Šarišské múzeum ikongyűjteményében – a szent alakját körülvevő hagiografikus szegélyjelenetek architekturális részleteit. A lengyelországi emléanyagból vett példákat közli: BRYKOWSKI, R., *Łemkowska drewniana architektura cerkiewna w Polsce, na Słowacji i Rusi Zakarpackiej*, Wrocław 1986, 98-99. kép.

fatemplomok ehhez a templomtípushoz tartoztak, melynek a Kárpátok túloldalán maradtak fenn korai példái.

Ahogy a régió ikonfestészetére is jellemző, a több kultúra találkozási pontjánál létrejött helyi építészet több forrásból merített. Megjelentek benne vlach-moldvai közvetítéssel a késő-bizánci hagyományok, a korai keleti szláv világi építészet jegyei, a latin templomépítéssel hatása. A közép-európai metabizánci szakrális épület ezeket a tradíciókat sajátos építészeti formanyelvévé, művészeti hagyományává ötvözte. Lényeges, hogy az alkotó folyamat meghatározó szempontja a helyi keleti egyházi gyakorlatnak megfelelő liturgikus tér megteremtésének szándéka volt, mely a megrendelő falusi közösség anyagi lehetőségeinek és igényeinek keretein belül, a faépítészet technológiájához igazodva tudott megvalósulni.

L'architecture sacrale à l'éparchie de Munkács (Mukachevo) au 15-16e siècle

D'après les données des archives et selon les recherches, sur le territoire de l'éparchie historique de Munkács, on ne connaît que deux églises en bois, qui subsistent comme les plus anciennes églises de l'évêché. Toutes les deux se trouvent au comitat historique de Máramaros (Maramures). L'église St. Nicolas à Középpapsa (Seredne Vodane – Ukraine) était fondée en 1428, l'église à Darva (Kolodne- Ukraine), de même sous le patronat de St. Nicolas, provient du 15-16e siècle. Tandis qu'au nord de l'éparchie le plan des églises suit les exemples parallèles de la région des Carpathes Nord, les deux églises avec leur plan longitudinal, en même temps avec la séparation de leur intérieur à trois parties (le sanctuaire, la nef et le pronaos) selon la tradition liturgique byzantine, ont des analogies parmi les églises murales de Transsylvanie, aussi que dans l'architecture des églises monastérielles de Moldavie, dans certains points. Même après les reconstructions ces églises représentent le caractère spécifique de l'art local byzantin qui développe en Europe Centrale, à la frontière de l'Est et de l'Ouest, selon la tradition byzantine, aussi que sous l'influence de l'art gothique de l'Europe Centrale.

KRÓNIKA

Doktorálás

2002. június 11-én *Papp Miklós* nyíregyházi segédlelkész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán, sikeres doktori (PhD) szigorlatot tett. Az erkölcssteológia tanszékre nyújtotta be dolgozatát „Az erkölcsi belátás előrehaladása a 'Lex naturalis'-ra vonatkozóan” címmel, és kiváló minősítéssel teológiai doktori címet szerzett. A bírálók kiemelték az alapos kutatómunkát és a témakörben való jártasságát. Gratulálunk a szép eredményhez! A szigorlat védésénél a külső bíráló tisztét Dr. Soltész János, főiskolánk tanára töltötte be.

(*Soltész János*)

Korai szerzetesség – elmélet és gyakorlat (A Magyar Patrisztikai Társaság II. tudományos konferenciája)

2002. június 21-23. között Kecskeméten immár második alkalommal került megrendezésre a tavaly megalakult Magyar Patrisztikai Társaság tudományos konfe-

renciája az ókori kereszténységről. A helyszín ismét a Piarista Rendház és Gimnázium díszterme volt, a Rendház házfőnökének, Dósai Attilának a jóvoltából, aki ebben az évben is biztosította a vendéglátást, s Bugár István szervező főtitkár mellett kiemelkedő szerepet játszott a konferencia lebonyolításában.

Ebben az évben már a konferencia nyitóelőadása (Vanyó László *Mózes-tipológia a IV-V. századi aszketikus irodalomban*) érzékeltette a megadott témakör távlatait. Aztán pedig hét, egymást követő „ülésszakban” komoly szaktekintélyek elnökleivel hangzottak el előadások.

Vanyó László előadása világossá tette, hogy a IV. században még fogható a kapcsolat a teológia és az aszketikus irodalom között. A bibliai hagyományon belüli átvitel új jelentéssel megjelent Philónnál és az újszövetségi értelmezésben, és ezt követték Órigenész és a Makariosz-homíliák az „akadózó nyelvű Mózesről” szóló elmélkedéssel. Aztán a IV. században további példák találhatóak a Mózes-tipológia Keleten és Nyu-

gaton különböző kontextusokban értelmezett használatára. A hatvanéves professzor arra a fontos problémára is ráirányította a figyelmet, hogy a kutatásban nem tisztázott még, az egyes szerzőknek kiktől és milyen műveket volt lehetőségük olvasni, és ebből adódóan milyen lehetett a szellemi hatások mechanizmusa. Mindenesetre Nüsszai Szent Gergely Mózes-tipológiája máig is mérvadó maradt. A hozzászólások után Baán Izsák *A remeteség életformája és viszonya a közösséghez keleten* című előadása a sokféle szerzetesi életmód közül az anakhorétákét állította a figyelem középpontjába. Szent Szabasz életrajza alapján igazolta, hogy az intézményesülés után többnyire már csak jónéhány közösségben eltöltött év után engedték a szerzeteseket remeteségbe.

A szerzetesség előtörténetének elméleti vonatkozásait tekintve is kiemelkedő szerepet játszó Órigenész munkássága ez alkalommal is megkerülhetetlen volt, hiszen az ideológiai alapokat több ponton az alexandriai tudós rakta le. Somos Róbert *A vitázó Órigenész* című előadása a tudós ezen oldalát három területre összpontosítva mutatta be: tanításaiban, az egyházon belüli vitákban és az eretnekellenes polémiákban. Perczel István *Az 553-as antiorigenista zsinat. Ki ítélte el kit, mikor, hogyan és mi-*

ért? című előadása a kutatások tanulságait felelevenítve és részben hasznosítva folytatott oknyozást az 553. évi zsinat körül kialakult ellentmondások feloldása érdekében. A záróelőadás pedig (Kránitz Mihály *Órigenész mint a korai szerzetesség forrása*) éppen azt a szellemi, lelki hatást igyekezett körüljárni, amelyet Órigenész munkássága és személye gyakorolt a korai anakhorétákra. Ezt Nemeshegyi Péternek, a Magyar Patrisztikai Társaság elnökének, az első magyar Órigenész-kutatónak személyes élményeket fölelevenítő zárószavai követték, amelyek a buddhista szerzetesség példáinak a bekapcsolásával mintegy egyetemes keretbe helyezték a konferencia témáját. Az idős jezsuita atya számára nyilvánvaló, hogy a transzcendenciára vágyakozó ember gondolkodása és istenkeresése bizonyos elemekre nézve minden kultúrában hasonló.

Az elhangzott előadások egy része a keleti, egyiptomi és szír szerzetesség kérdéseit teológiai, történeti, irodalmi, nyelvészeti és egyéb szempontokból vizsgálta. Sándor Balázs *Három kép a szerzetesek szerepéről a Szentháromság és a krisztológia dogmáinak megszilárdításában* címmel a szerzetesség hitvitákban és az orthodoxia tisztázásában vállalt szerepét az elmélet és a gyakorlat példáin keresztül mutatta be. Így a

szerzetességet az orthopraxis munkálójaként is szem elé állította. Perendy László *Tatianosz és a keresztény szerzetesség kezdetei* című előadása az Alexandriai Kelemen által igen rossz hírbe hozott szerzőnek az aszketikus életformáról vallott nézeteit elemezte. Hasznos Andrea *Graeco-coptica: „Templom” Pachomius irodalmában* a keresztény „templom” szó görög és kopt megfelelőit vizsgálta a szent közösségszervező életrajza alapján. Jakab Attila *Antoniosz és Pakhomiosz* főcímmel „az aszketikus életmód különböző megnyilvánulásait” vizsgálta Egyiptomban a társadalomtörténeti megfontolások tükrében. Eléggé egyoldalúan vetette fel ismét azt a máig is sokat vitatott kérdést, hogy az aszketikus életmód formái milyen mértékben következtek a társadalmi kötelezettségektől való megszabadulás vágyából. Különösen is elvetette a súlykot azzal az állításával, mely szerint az anakhorézisz a társadalmi köteleltségek lerázásának gyakorlatát jelentette és a korai anakhoréták jószerevével csak személyes üdvösségük elnyerését tartották szem előtt. Erre a kihívásra is válaszolt Orosz Athanáz *A szerzetesség kezdetei – alexandriai pápa-szemmel* című előadásában. Szent Atanáz Antal-életrajzának tanul-sága nemcsak az, hogy Antal példáját bárhol a világon követni

lehet (ahogy ezt egy-két évtizeden belül rengetegen meg is teszik), hanem hogy Antal és a korai anakhoréták szerzetessége kifejezetten hasznos is volt a kereszténység egésze számára. A krisztusi példa hűségese megvalósítása közelebb viszi az evangéliumi inspirációt az egyházon belüli tömegekhez.

Geréby György *A mentális ima két paradigmája: Evagrius Ponticus és Loyolai Szent Ignác* címmel Evagrius egy mondasából („Ha teológus vagy, imádkozz helyesen!) kiindulva vizsgálta a benső, illetve „mentális” ima mibenlétét, és annak a nyugati hagyományban való megváltozását. Pesthy Monika *A lüpe fogalma Evagriosznál* az egyiptomi remete által felsorolt nyolc bűnös gondolat közül a szomorúságot és keserűséget jelentő „lüpe” fogalmát járta körül két szempontból: egyrészt hogyan írja le Evagriosz elméletben, másrészt mi a fogalom tartalma a gyakorlatban, illetve hogyan viszonyul mindez a sztoikus lüpe-definícióhoz. Bugár István *Epiphanosz a szerzetesi lelkiségről: Az úgynevezett Testamentum Epiphanii a IV. századi spirituális irányzatok tükrében* címmel azt vizsgálta, hogy a ciprusi püspök mennyiben tekinthető a szerzetesi lelkiség elméleti meghatározójának.

Kevesebb előadás szólt a korai szerzetességet nyugati képviselőiről.

Heidl György *Az egység szemlélése. Remete Szent Antal és Szent Ágoston* című előadása Ágoston monasztikus teológiájából az *unum cor* fogalmát kiemelve bizonyította, hogy a szakirodalomban gyakran különválasztott individuális és kollektív értelmezés nem állítható szembe ilyen élesen egymással, a fogalom háttérében olyan teológia áll, amely mindkettőt egyszerre hordozza. Ezzel a tételével ő is cáfolni igyekezett Jakab Attilának azt a korábbi következtetését, amely szerint az anakhoréták (önző módon) csak egyéni üdvösségük elnyeréséért versengtek egymással. Kendeffy Gábor *A két út tanítása Lactantiusznál* című érdekes előadása azt hangsúlyozta, hogy latin szerző értelmezésében az erényes élet lényegét a szenvedélyek leküzdése jelenti. Frenyó Zoltán (*Regula és történetfilozófia Szent Ágoston gondolkodásában*) Szent Ágoston szeretetfilozófiáját állította középpontba. Hudák Krisztina *A gót szerzetesség problémája a IV. században* című előadása a korai szerzetességnek még a kutatók által is alig ismert területére irányította rá a figyelmet.

Elhangzottak ezenkívül olyan előadások is, amelyek az életeszemély példaszzerű megvalósulását vagy a korszak jellemző hagiográfiai műfajában, a *vitá*-ban való irodalmi megkonstruálását állítot-

ták középpontba. Tóth Péter *Lükopoliszi Szent János hagiográfiai dossziéja* konkrét példán keresztül szemléletesen mutatta be, mit is kell értenünk a bollandisták által bevezetett hagiográfiai dosszié fogalmán. Tóth Judit *A biosz filozofikus elemei Nüsszai Szent Gergely Vita Macrinae-jában* az életrajzban a filozófiai és biográfiai hagyományokra támaszkodó, irodalmi eszközökkel megformált „filozófus” ideál megvalósulását vizsgálta, rámutatva a „biosz filozofikus” keresztény sajátosságaira. Puskely Mária *Valeria Melania Junior (383-439) mint korai „szerzetes-modell”* egy kevésbé ismert római arisztokrata nő életútján keresztül mutatta be a szerzetesi eszmény megvalósulásának egy lehetséges útját. Sághy Marianne *A lerinumi paradicsom. Monasztikus erények az V. századi gallorómai püspök-életrajzokban* a Szent Mártont követni akaró arisztokraták életrajzain keresztül mutatott rá retorika és történelem összefonódásaira a vitákban. Adámik Tamás *Szent Jeromos és a szerzetesrendek* címmel mindenkit felvidítő előadása azt vizsgálta, miként fogalmazta meg Jeromos szerzetesi eszményét és tapasztalatait szépirodalmi igénnyel megírt műveiben, elsősorban három életrajzában és 22. levelében, és ugyanakkor miként adta a rá jellemző szakizmussal ezek kritiká-

ját is. Majorossy Imre Gábor *A trubadúr-iskolák aszketikus előképei* címmel egy fiktív dialógus elemzésén keresztül mutatott rá az aszketikus eszmék irodalmi hagyományban való továbbélésére és módosulásaira.

Ezután következett a jövőre szintén Kecskeméten tartandó konferencia témájának meghatározása: ezúttal az egyházatyák és az eretnkségek kapcsolatára esett a választás.

21-én este a *Középkori falképek a történelmi Gömör megyéből* című vándorkiállítás helyi megnyitójára került sor a Gimnázium aulájában. Az ezt követő fogadás, illetve a szombat esti vacsora az előadások után megkezdett viták folytatására is lehetőséget adott. Szombat este a konferencia résztvevői római katolikus szentmisén vettek részt, ahol Nemeshegyi Péter atya prédikált. Vasárnap a mindvégig jelenlévők az orthodox pünkösdi liturgián is részt vehettek.

A Magyar Patrisztikai Társaság vezetősége az előadások anyagának kötetben való megjelentetését is tervezi. A 2001 júniusában szintén Kecskeméten megrendezett I. tudományos konferencia anyagát most rendezik sajtó alá a Szent István Társulatnál, s jövőre remélhetőleg közkinccsé válhat ez a szerzetesség kezdeteiről szóló tudományos anyag is.

Egy olyan korban, amely a szerzetesség legjelesebb képviselőit és történetírőit is leértékelte és évtizedeken át nevetségessé tenni igyekezett, jó volt végighallgatni egy ország legkülönbélebb szakembereit, akik egyházi hovatartozásra való tekintet nélkül nagyra becsülték az aszkézist és a korai szerzetesség által képviselt keresztény értékeket.

(Orosz Athanáz)

Tíz éves a MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testülete (1992-2002)

Ebből az alkalomból Jubileumi közgyűléssel egybekötött Tudományos ülés volt Nyíregyházán 2002. szeptember 28-29-én. Az első nap lényege a visszatekintő emlékezés és a jövő terveinek vázolása volt, másnap pedig a hagyományosnak mondható tudományos ülés következett. Ezen ünnepi alkalomból a tudományos ülés előadásait szélesebb terjedelemben (egyenként 6-8 oldal), két kötetben jelentette meg a Testület. Külön kötetben megjelent az eddigi ülések előadásainak repertórium is. A Testület működésének sajátossága, hogy kezdettől fogva teret kaptak benne a teológiai tudományok, önálló szekciót alkotva. A sikeres működés nagy mértékben dr. Kecskés Mihály elnöknek köszönhető, aki Sza-

bolcs megye szülötteként különösen szívén viseli a Testület sorsát, s a legszélesebb körben kíván minden tudományos kutatónak megszólalási fórumot biztosítani. Az egész Testületnek további sikereket és eredményes működést kívánunk! (Soltész János)

Jelenlétünk a Magyar Tudomány Napján

Hittudományi Főiskolánk ismét képviseltette magát a Magyar Tudomány Napja megyei rendezvényén, mely 2002. november 11-én történt. A konferencia címe „A régiók szerepe, versenyképessége az Európai Unióban” volt. A plenáris ülés után a szokásos módon volt a megyeházán, utána pedig a szekciótülések a különböző helyeken. A mieinkre – a teológiai szekcióban – a tanárképzőn került sor. Ismét szép számban képviseltettük magunkat. Most is együtt voltunk a protestánsokkal.

A mi részünkről összesen nyolc előadó jelentkezett be. Az előadók és előadások: *Gánicz Endre* „Farizeusok a Szentírásban”, *Janka György* „Pankovics István munkácsi püspök élete és egyházkormányzata”, *Kruppa Tamás* „Martyria és anonimitas. Karl Rahner és Hans Urs von Balthasar vitája nyomán a keresztény lét esetleges névtelenségéről annak alapvető követelménye, a martyria

fényében”, *Obbágy László* „Katekézis a kommunista uralom idején”, *Papp Tibor* „Az Egyház Szociális Tanításának alapelvei a Szentírásban”, *Soltész János* „Az erkölcsi normák megalapozása”, *Sivadó Csaba* „A teremtés teológia szempontjai a keleti Egyházban”. *Szabó Péter* pedig elküldte előadásának szövegét felolvasásra: „Püspöki szinodalitás: szerkezeti felépítés és kormányzati illetékeségi kör”.

A Hittudományi szekcióban a tizenegy előadás közül tehát nyolc a mi tanárainktól hangzott el, ami mindenképpen szép teljesítmény. Egyben pedig az aktivitás jele is. S hozzátehetjük: nem maradt el az a szokásos érdeklődés sem, amely a teológiai szekció munkáját, illetve előadásait szokta kísérni. (Ivancsó István)

Zsinati dokumentumok kommentálása

A II. Vatikáni Zsinat 40. évfordulója alkalmából, *Kránitz Mihály* szerkesztésében megjelentetett kötet – *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai negyven év távlatából 1962-2002. A zsinati dokumentumok áttekintése és megvalósulása* – összeállításához tanáraink közül ketten is megtisztelő felkérést kaptak. *Seszták István* „Orientalium Ecclesiarum. Határozat a keleti katolikus egyházak-

ról (1964)” című, valamint *Orosz Athanáz* „Perfectae Caritatis. Háttérzet a szerzetesi élet korszerű megújításáról (1965)” című írása kapott helyet a kötetben. Munkájukhoz ezúton is gratulálunk az egész Főiskolánk nevében.

(*Ivancsó István*)

**Szent Atanáz Díjas 2002-ben:
dr. Király Ernő**

Dr. Király Ernő atya – egykori tanárunk – kapta 2002-ben a Szent Atanáz Díjat. Miután a püspök úr átadta a díjat, Ernő atya elmondta, hogy hatalmas meglepetés volt számára, s hogy „mindenért Istennek legyen hála. Ezért is, és amit tettem, és amit teszek, és amit még esetleg tenni fogok, azt Istenért teszem, az üdvösség ajándékának a gyümölcsozttetéséért, továbbadásáért.” Majd azzal folytatta, hogy „az örökséggel kapcsolatban mindig a krisztusi örökség jut eszembe: az evangélium, amit az Úr Jézus ránk hagyott, és amit küldetésként, feladatként adott számunkra, hogy eljuttassunk az emberekhez”. Ezt részletezte is: „az örökség a mi egyházunknak az öröksége, a görög katolikus magyar egyháznak az öröksége, amelynek egy kiemelkedő eseménye volt 1950-ben a Görög Katolikus Szemináriumnak és Hittudományi Főiskolának a megalapítása. Ilyen értelemben az örökség

a magyar görögkatolikuságot jelenti, és a görögkatolikuságunk szolgálatát és lehetőségeink szerinti felvirágoztatását”. Majd saját magáról így szölet: „mindig természetesen vettem azt, hogy görög katolikus vagyok, és ebben a keretben vagyok pap, és így teljesítem küldetésemet, és ezt lehetőség szerint a legjobban igyekszem tenni”.

Szölet arról is, hogy a görög katolikus hagyományt közös feladatként kell megélni. De hozzájárul a küldetés is, a mához kapcsolódó küldetés. Tehát bár maga az örökség lényege szerint változatlan, hogy ma ezzel kapcsolatban a küldetésünket teljesíteni tudjuk, mégis változásokra van szükség. Ezek fényében úgy látja, hogy „a hagyományos hitet föl kell váltania az úgynevezett személyes elkötelezésnek, személyes hitnek. A hagyományos szemléletben a hit elsősorban a hagyományhoz kapcsolódó örökség volt, ma viszont úgy kell a magunk számára motíválni a hitet, hogy az valóban személyes elkötelezés legyen, és mindenek fölött álló személyes elkötelezés. Tehát a hitben – mint Isten Országának ajándékát közvetítő fényben – értelmezem a teljes életemet, értelmezem elsősorban azt, hogy én vándorúton vagyok az örök élet felé, és mindaz, amit én teszek itt a földön, azt Isten Országának a fényében te-

szem. Tehát mindenhez sajátos módon ennek az isteni kincsnek, isteni ajándéknak a megélése ad számomra egy sajátos indítást, ez adja meg annak a feladatnak a korszerű jelentését.”

Ennek gyakorlatban való értelmezéséről annyit mondott, hogy „elsősorban a Szentlélek figyelembevételével a párbeszédre kell

nagyon-nagyon törekedni. Segíteni egymást a kölcsönös szeretettől vezérelt gondolatcserében, hogy a küldetésünket, amelyben igyekszünk az örökségünket ma korszerűen továbbadni, minél eredményesebben tudjuk teljesíteni.” – Szívből gratulálunk a 2002-ben Szent Atanáz Díjjal kitüntetett Ernő atyának. *(Ivancsó István)*

L. PR.

HÉT NŐI PAP

Június 29-én hét nőt szenteltek pappá egy hajón a Dunán a Passau (Németország) és Linz (Ausztria) közötti szakaszon. Mintegy kétszázan vettek részt a szertartáson, akiket szigorúan elítélt minden osztrák és német püspök. A nők döntését az év elején hirdették meg, azonban úgy, hogy nem pontosították sem a számukat, sem a helyet, sem pedig a lehetséges közreműködőt. Csupán annyit lehetett tudni, hogy nők egy csoportja három éve készülődött a pappá szentelésre. A felszenteltek közül négy német, kettő osztrák, egy Egyesült Államok-beli. Életkoruk 46 és 72 esztendő között van. Van közöttük tanárnő, apáca, lelkipásztori kisegítő. Amint a tömegtájékoztató eszközök többszörösen aláhúzták, életüket sebesülések kísérik: mind tudományos területen, mind személyes életsorsuk terén. A nevük: G. Forster, A. T. Roitinger, C. Mayr-Lumetzberger, I. Raming, I. Müller, P. Brunner, A. White.

A felkészülést és az eseményt fájdalmas kettősség jellemezte. A felkészítő kurzusra küldött nők száma tizenkettő volt. Öten aztán visszaléptek. Amint az ellenkező osztrák katolikusok egyik lapja, a *Kirche In* megírta, ők abban bíztak, hogy találnak egy olyan megyéspüspököt és egy helyi egyházat, amely elfogadja őket, de ez nem teljesedett be. Az első félénk beleegyezést a „Mi vagyunk az Egyház” mozgalom soraiban találták, annak is tiroli szárnyában, azonban a következőkben mind az osztrák, mind a német szárny távolságtartóvá vált. Ugyancsak így tettek az osztrák Actio Catolica női mozgalmi, a „Párbeszéd Ausztria számára” női csoportja, a női diakonátusért tevékenykedő csoport Németországban, valamint a tömegtájékoztató eszközök, amelyek gyakran összhangban álltak az egyház legkritikusabb elemeivel. Nem tett jó benyomást a hajón folytatott üzleti tevékenység sem, hogy kifizessék a bérleményt és a szertartás költségeit: 100 eurót kértek mindenegyes jelenlétől, nagyon drágák voltak a televíziós és fényképészeti jogköltségek, nagy volt a reklámja G. Forster *Női papok vagyunk* című (E. Werner által kiadott) és I. Raming *Papi hivatal a nő számára* című könyvének.

A püspökök állásfoglalása nagyon kemény. J. Meisner kölni bíboros ostoba cselekedetnek, F. Wetter müncheni bíboros szektás szél-

hámosságának, C. Schönborn bécsi bíboros patológikus esetnek tartja. A müncheni egyházmegye és az osztrák püspökök hivatalos állásfoglalásai nem csak meg nem engedett, hanem érvénytelen tettről beszélnek: „A katolikus egyház tanításával egybehangzóan az egyházi rend szentsége kizárólag a férfiak számára van rendelve”. A hitterjesztés Kongregációja figyelmeztette a felszentelt nőket, hogy a kiközösítést vonják magukra, ha nem tartanak bűnbánatot 2002. július 22-ig.

A szentelést végző – akinek a személyét csak néhány nappal előtte fedték fel – Mons. Romulo Braschi állítólagos püspök. Buenos Airesben szentelődött pappá 1966-ban, majd megnősült és így kiközösítették. Azt állítja, hogy kétszer lett püspökké szentelve: először 1998-ban R. G. Padi brazil püspök által, aki kiközösített ex-pap volt; a következő évben pedig Mons. J. Podesta által (aki megházasodott, az egyház peremén él). Előbb a Szent Anna független egyházat alapította Buenos Airesben, aztán egy katolikus-apostoli karizmatikus egyházat, majd az Oxala-Nana karizmatikus uniót, amit egy afro-argentín természetes vallásként mutatott be. A szertartásban segédkezője volt az ex-bencés F. Regelsberger volt, akit ugyancsak Braschi szentelt püspökké néhány hónappal előtte.

Kellett lennie egy harmadik szentelőnek is, a Mons. Davidek által felszentelt csehszlovák püspökök egyikének, Dujan Spinner-nek, ám ő nem mutatta meg magát. A csehszlovákok üldözött földalatti egyházában ténylegesen mentek végbe női szentelések. Aki meg akarja ismerni ennek a drámai szituációnak a körülményeit, elolvashatja a *Concilium* 3 (1999) 175-190-ben, vagy pedig a Mons. Blaha legszintetikusabb tanúságtételét a *Regno-att.* 10 (1992) 269-ben.

A szertartás végén a hajón jelen lévő nők egyike, az ókatolikus Karin Leiter női pap, az egészset úgy jellemezte, hogy „ostobaság”. De a katolikus női szervezetek kritikus tartózkodása nem akadályozta meg az ő részükről a női papszentelés, továbbá általában a nők egyházban való szerepe témájának erőteljes felvetését. A hajón történtek furcsa esetének levéltárba helyezése nem jelenti a nő egyházban való komoly helyzetének megoldását.

Forrás: L. Pr., „Sette donne prete”, in *Il Regno* 14 (2002) 480.

(Fordította: Ivancsó István)

CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE

HÉT FELSZENTELT ÉS KIKÖZÖSÍTETT NŐ

Június 29-én hét nőt szenteltek pappá egy hajón a Dunán a Passau (Németország) és Linz (Ausztria) közötti szakaszon, mintegy kétszáz személy jelenlétében. A felszenteltek közül négy német, kettő osztrák, egy Egyesült Államok-beli. Életkoruk 46 és 72 esztendő között van. Van közöttük tanárnő, apáca, lelkipásztori kisegítő. A tömegtájékoztató eszközök aláhúzták, hogy életüket sebesülések kísérik: mind tudományos területen, mind személyes életsorsuk terén. A szentelést végző – akinek a személyét csak néhány nappal előtte fedték fel – Mons. Romulo Braschi állítólagos püspök: Buenos Airesben szentelődött pappá 1966-ban, majd megnősült és így kiközösítették.

A német és osztrák püspökök nagyon kemény állásfoglalását a Hittani Kongregációnak figyelmeztetése követte, amelyet július 10-én hoztak nyilvánosságra. A kérelemre, amit ez tartalmazott, hogy ismerjék el a szentelés semmisségét és tanúsítsanak bünbánatot az okozott botrány miatt, egy különösen arcátlan nyílt levél született válaszként a hét nő részéről II. János Pál felé, amit július 12-én hoztak nyilvánosságra. Augusztus 5-én a Hittani Kongregáció kibocsátotta a kiközösítő dekrétumot.

Figyelmeztetés

2002. június 29-én Romulo Antonio Braschi, egy skizmatikus közösség alapítója megkísérelte kiszolgáltatni az egyházi rend szentségét a következő katolikus nők számára: Christine Mayr-Lumetzberger, Adelinde Theresia Roitinger, Gisela Forster, Iris Müller, Ida Raming, Pia Brunner és Angela White.

Annak céljából, hogy a hívők lelkiismeretét irányítsa, és hogy eloszlasson minden kételyt ezen a téren, a Hittani Kongregáció fel kívánja idézni, hogy II. János Pál pápa *Ordinatio sacerdotalis* kezdetű apostoli levele szerint, az „egyháznak semmiféle módon nincs meg a felhatalmazásra arra, hogy nőknek kiszolgáltassa az egyházi rend szentségét, és hogy ehhez a döntéshez az egyház minden hívének végérvényes módon

ragaszkodnia kell” (n. 4; EV 14/1348). A végbement „papszentelés” egy szentség színlelése, s ezért érvénytelen és semmis, és súlyos bűnt jelent az egyház isteni rendelkezése ellen. Minthogy a „szentelő” püspök skizmatikus közösséghez tartozik, az egyház egysége elleni súlyos támadásról is szó van ebben az esetben. A végbement esemény árt a nő jogos előléptetésének is, aki sajátos, sajátos és mással helyettesíthetetlen helyet foglal el az egyházban és a társadalomban.

A jelen nyilatkozattal, hivatkozva a linzi püspök és az osztrák püspöki kar megelőző nyilatkozataira, ez a Kongregáció formálisan figyelmezteti – a CIC 1374. kánonja 1. § alapján – a fentnevezett nőket, hogy a Szentszéknek fenntartott kiközösítés alá esnek, ha – 2002. július 22-ig – 1) nem ismerik el az egy skizmatikus püspöktől felvett és az egyház tételes tanítása ellen történt „szentelés” semmisségét, és 2) nem tartanak bűnbánatot és nem kérnek bocsánatot a hívek körében okozott botrányért.

Róma, a Hittani Kongregáció székházából, 2002. július 10-én.

Joseph Card. Ratzinger, prefektus
Tarcisio Bertone sdb, Vercelli érdemes érsek, titkár

A hét nő levele

Kedves II. János Pál pápa!

Ön egy olyan ember, aki ismeri a világot, megbékélő, nyitott és modern. Sajnos azonban az Ön Hittani Kongregációjának prefektusa, Joseph Ratzinger, úgy gondolja, hogy egészen középkori stílusban, kevéssé elnézően és rövidlátóan kell bennünket, nőket büntetnie, akik nagyon boldogok vagyunk, hogy 2002. június 29-én női római katolikus papokká lettünk szentelve, pontosan a római katolikus szertartás szerint, egy római katolikus püspök által.

Írásában az 1347-es kánonról szól, amely a katolikus egyház kánonjogában nagy kíméletességgel foglal magában egy olyan büntetést, amit nem lenne szabad oly gyorsan és keményen alkalmazni: „Az ordinárius egyetlen esetben sem indíthat büntető eljárást, amikor a törvényt áthágó jó útra térítése más módon is elérhető. Ezért neki azt is értékelnie kell, hogyan jelentkezik a törvényt áthágó makacs engedetlensége, és hogy nem lehetséges-e az igazságot visszaállítani és az ellentétet

feloldani a büntető eljárás nélkül.” (J. LISTI – H. SCHMITZ, *Handbuch des Katholischen Kirchenrechts*, Verlag Pustet, Regensburg 1999, 1215).

Mi, nők, úgy gondoljuk, hogy helyesen jártunk el a lelkiismeretünk alapján, amely a legfőbb hatóság a keresztény férfi és a keresztény nő döntéseiben. Nem kívánjuk tovább folytatni, hogy pusztá szemlélők legyünk egy olyan helyzetben, amelyben az Evangéliumot nem tudják tovább hirdetni a katolikus egyházban, mert a férfiak már nem készek a papság választására (a papi hivatások számának csökkenése drámai).

Továbbá, úgy hisszük, hogy a „büntetés” mindenesetre káros a jövőendő párbeszéd számára – mi pedig bizonyosan nem akarjuk lerombolni kölcsönös megegyezésünk alapját. Ha Ön most a fejünk felett Damoklész kardját lebegteti, mélységesen megsebez bennünket, és semmi lehetőséget nem ad nekünk arra, hogy értelmes módon párbeszédet folytassunk Önnel. Megbüntetésünk helyett jobb lenne, ha egy jó alkalommal nyíltan beszélhetnénk meg együtt az egész kérdést. Önre bízunk, hogy eldöntse: a megbeszéléseken részt vegyen-e Josef Ratzinger bíboros és Bertone titkár; mindenesetre ne vegyen részt benne több férfi, mint nő. Ön tudja, hogy időközben a nemek egyenlő számú részvételének elvét az államok minden alkotmányában és az emberi jogokról szóló minden törvényalkotásban elfogadták.

Ha Ön meghív bennünket Rómába, vagy pedig eljön ide hozzánk a bajor Münchenbe, Passauba vagy Linzbe, beszélhetünk annak okáról is, miért viseltetik oly csekély tiszteletet Romulo Braschi püspök iránt, ama püspök iránt, aki bennünket felszentelt. Ő világos, sőt kettős apostoli jogfolytonosságba illeszkedik, s a Vatikán iránti nehezítése abból az időből származik, amikor Buenos Aires munkásai mellé állt az argentin katonai diktatúrával szemben. Ezért a tevékenységéért üldöztetést és börtönt szenvedett, anélkül, hogy az argentin püspökök csak egy ujjukat is mozdították volna érdekében. A 2000-es esztendőben a római katolikus egyház keserűen és nyíltan megbűnhődött, amiért támogatta a katonai diktatúrát. Történelmi szempontból a megbékélés Romulo Braschi püspök és Ön között végre megérlelődhetne.

Egyébként az Ön prefektusa, Josef Ratzinger *Figyelmeztetéséből* azt látjuk, hogy ő alapvetően semmi érvet nem tud felhozni a nők pappá szentelése ellen, de világosan azt nem akarta, hogy ezt Romulo Braschi végezze – csak azért, mert úgy gondolja, hogy ő „szizmatikus”. De nem így van. Mivel világos, hogy Ratzinger semmi érvet nem tud felhozni a nők pappá szentelése – mint olyan – ellen, alávétjük magunkat

annak, hogy kivételesen *feltételesen* felszenteltjük magunkat egy olyan püspökkel, akit ő jónak és méltónak tart. Ezt azért tesszük, hogy örömet szerezzünk neki és Önnek. Hasonló dolog már sok alkalommal történt az egyetemes római katolikus egyházban.

Amint látja, minden lehetséges dolgot meg szeretnénk tenni a megbékélés érdekében. Nem tetszik nekünk az ellenkezés és a háború, különösen nem az egyházban. Egyébként a múltban a római katolikus egyház nagyon gyakran volt félelmetesen erőszakos, mi pedig bizonyosan nem akarjuk ezt a magatartását folytatni! Éppen minket, nőket értékelték nagyra a megbékélő magatartásunk, melegségünk, meghallgatásra és kapcsolatteremtésre való készségünk miatt. Az egyháznak szüksége van ezekre a talentumainkra és képességeinkre. Figyelje meg azoknak a férfi papoknak a köreit, akikkel körül van véve – bizonyára nem melegíti fel a látvány a szívét.

Hívja meg hát az Ön Hittani Kongregációjának prefektusát és figyelmeztesse, hogy ne legyen hozzánk, nőkhöz ilyen durva. Biztos, hogy ő nem tudja, hogyan viselkedjek a nőkkel, de ezt még idős emberek is megtanulhatják. Nagyon bízunk tehát a lágyabb hangban, a nagylelkű megbékélés felkínálásában s főleg egy olyan egyházban, amely minden személyt segít, így bennünket is.

Alapjában véve csupán az egyházjog egyetlen kánonjáról (1024.) van szó, és csupán egyetlen szó megváltoztatásáról: „férfi” helyett „személy” (a németben: *Mann* helyett *Mensch*). Amint XXIII. János pápa mondta a cölibátus törvényével kapcsolatban, csak „egy egyszerű tollvonás” lenne. A múltban a kánonjogot gyakran változtatták meg és alkalmazták az idők szükségleteihez. Ez a „tollvonás” csupán öntől függ.

Ebben az értelemben várjuk a válaszát.

Szívélyes üdvözlettel:

dr. Gisela Forster
Christine Mayr-Lumetzberger

Kiközösítés

A kiközösítő határozat bevezetése

Azért, hogy minden kétséget eloszlassunk Romulo Antonio Braschi püspök kánoni státusza körül, aki az egyházi rend szentségét kísérte meg kiszolgáltatni katolikus nőknek, a Hittani Kongregáció

szükségesnek tartja leszögezni, hogy ő skizmatikusként már az Apostoli Szentszéknek fenntartott kiközösítést alá esett.

A kiközösítés dekrétuma

Hivatkozva ennek a Kongregációnak a július 10-én kelt és a következő napon közzétett figyelmeztetésére, és tekintetbe véve, hogy a meghatározott 2002. július 22-ei határidőig Christine Mayr-Lumetzberger, Adelinde Theresia Roitinger, Gisela Forster, Iris Müller, Ida Raming, Pia Brunner és Angela White nők nem nyilvánították a jó útra térés vagy a megbánás semmiféle jelét az általuk végbevitt igen súlyos bűn miatt, ez a dikasztérium a megnevezett figyelmeztetés értelmében kinyilvánítja, hogy a fentnevezett nők az Apostoli Szentszéknek fenntartott kiközösítés alá esnek, annak minden, a *CIC* 1331. kánonjában megállapított összes következményével.

Amikor a Kongregáció teljesíti ezt a súlyos feladatát, bízunk abban, hogy ők, a Szentlélektől megerősítve, megtalálhatják megtérés útját, hogy visszatérjenek a hitegységre és az egyházzal való egységre, melyet cselekedetükkel megszakítottak.

Róma, a Hittani Kongregáció székházából, 2002. augusztus 5-én.

Joseph Card. Ratzinger, prefektus
Tarcisio Bertone sdb, Vercelli érdemes érsek, titkár

Forrás: Congregazione per la dottrina della fede, *Sette donne ordinate e scomunicate*”, in *Il Regno* 15 (2002) 487-488.

(Fordította: Ivancsó István)

G. B.

TEOKTISZT RÓMÁBAN

Október 7-től 13-ig ment végbe Rómában a román ortodox egyház pátriárkájának, Teoktisznak a látogatása, aki azt a látogatást adta vissza, amit a pápa tett Bukarestben 1999 májusában. A látogatás kimagasló eseménye volt a pápa és a pátriárka között történt magánkihallgatás (október 11-én); a közös ökumenikus nyilatkozat (október 12); az eucharisztikus liturgia (október 13-án), amit a pápa vezetett Teoktiszt és kísérete jelenlétében a vatikáni bazilikában. Az eucharisztikus liturgiával kapcsolatban a pátriárka tevékeny jelenlétéről volt szó, aki együtt végezte az igeliturgiát, és a hitvallást is együtt imádkozta (román nyelven), az eucharisztikus imádság folyamán való szétválás ellenére is.

„A jelen látogatás – mondta a pápa, amikor fogadta a pátriárkát – megtisztító cselekménye a megosztott tudatunknak, a gyakran fennálló szembenállásainknak, cselekedeteinknek és szavainknak, amelyek a fájdalmas szakadáshoz vezettek. A jövő mindazonáltal nem egy sötét és ismeretlen alagút.”

„Olyan magatartási alapelveink vannak – folytatta a pápa –, amelyeket közös szövegekben dolgoztak ki, s amelyek a katolikus egyház számára mindmáig érvényesek. Mi is aggódunk az új közösségek vagy a történelemben meg nem gyökerezett vallási mozgalmak prozelitizmusa láttán, amelyek elárasztanak olyan országokat és területeket, ahol a hagyományos egyházak jelen vannak, és ahol már évszázadok óta hirdetik az evangéliumot. A katolikus egyház is szomorú tapasztalatokat szerez mindezekről a világ különböző helyein. A katolikus egyház a maga részéről elismeri azt a missziót, aminek teljesítésére az ortodox egyházak hivatottak azokban az országokban, amelyekben évszázadok óta meggyökereztek. Nem kíván mást tenni, mint elősegíteni és együtt végezni ezt a missziót, s hogy végezhesse lelkipásztori feladatát a saját hívei érdekében, valamint azok érdekében, akik szabadon hozzája fordulnak. Az ilyen magatartás bizonyítására a katolikus egyház kereste, hogy támogassa és segítse az ortodox egyházak misszióját a szülőföldjükön, mint ahogy sok olyan közösség lelkipásztori tevékenységét is, amelyek a szórványban a katolikus közösségek mellett élnek. Mégis, ha

problémák és félreértések merülnének fel, testvéri és őszinte párbeszéd révén kell szembesülni azokkal, megkeresve azokat a megoldásokat, amelyek kölcsönösen áthathatják a két felet. A katolikus egyház mindig nyitott erre a párbeszédre, hogy együttesen tegyen egyre meggyőzőbb keresztény tanúságot.”

Az érintkezések stabil formái

A pápa azután megfogalmazott egy konkrét javaslatot, amely szabályozza és erősíti a kölcsönös kapcsolatokat. A pápa javaslata Moszkva felé is érvényes. „Mégkérdzem magamtól, hogy kapcsolataink elégséges módon váltak-e mélyekké és érettekké, hogy megengedjék nekünk, Isten kegyelmével, hogy egészséges intézményi szerkezetet adjunk nekik, oly módon, hogy megtaláljuk a stabil formákat is az érintkezésekhez és az összes ortodox egyházzal való információk rendszeres és kölcsönös cseréjéhez, valamint a katolikus egyház és az ortodox egyház szintjén is a maga egészében. Hálás lennék, ha ez a kérdés komoly megfontolás tárgya lehetne a jövőbeli párbeszéd folyamatán, s ha ilyen értelemben sugalmazhatnák az építő megoldást.”

Az első válasz a pápa javaslatára a hozzáfűzött nyilatkozatban található: „A teljes közösség keresésének táplálására, még a mindmáig fennálló tanrendszerbeli eltérések közepette is, meg kell találni a konkrét eszközöket, rendszeres megbeszéléseket szervezve, abban a meggyőződésben, hogy egyetlen nehéz helyzet sincs arra rendelve, hogy gyógyíthatatlanul olyan maradjon, és hogy a meghallgatás és párbeszéd magatartásának, valamint az információk rendszeres cseréjének köszönhetően meg lehet találni a kielégítő megoldásokat a súrlódások elrendezésére, s a gyakorlati problémák méltányos megoldására. Meg kell erősíteni ezt a folyamatot, hogy a teljes hitigazság egymás között megosztott közös örökség legyen, s arra képes, hogy egy valóban békés, szeretetben gyökerező és arra alapozó együttélést lelkesítsen.”

Teoktisz pátriárka a beszédében újra felvetett néhány alapelvet, amelyek az ortodox egyházakat mozgatják az ökumenikus párbeszédben: „A hitelesen keresztény közös tanúságtétel lehetővé teszi a prozelitizmus bármiféle világos vagy burkolt megnyilvánulásának elkerülését, mint ahogy a becstelen felekezeti vetélkedést is. A prozelitizmus a tanúságtétellel szemben áll, s mint olyat, minden körülmények között el kell vetni.”

Alkalmazni az ökumenikus összhangokat

„A prozelitizmus kérdéséről kidolgozott ökumenikus dokumentumok különösen ékesszólóak. Csupán annyi a feladatunk, hogy a gyakorlatban alkalmazzuk őket a mai valóság körülményei között, békés lelkületben.

A misszió, sajátos összefüggésben, a helyi egyház illetékessége; ugyanis valójában ez az egyetemes egyház katolicitásának kifejezője. A más helyekről jött egyéb egyházak, melyek az egyház missziós munkájából részt akarnak vállalni, szívesen fogadottak, de csak oldalt és teljes egységben a helyi egyházzal. Ez az ökumenikus párbeszéd összefüggésére alkalmazott egy célra törő elv nagyobb kényszerítő jelleget ölt magára a hagyományos történelmi egyházak, mint a római katolikus egyház és az ortodox egyházak esetében, minthogy az első évezred osztatlan egyházának kánonjai is megerősítik.

A »kánoni terület« elve, ami nem kizárólag legalista, történelmi időleges probléma megoldását célzó vágyakból származik, hanem mélysegesen ekkleziológiai alapból, mindmáig ugyanazt az értéket és ugyanazt a jelentőséget őrzi.

Elvetni a prozelitizmust – fejezte be Teoktiszt – és a becstelen felekezeti versengést, nem akadályt képez, hanem inkább megerősíti a személy vallásszabadságát és a lelkiismereti szabadságát, úgy, amint azt megfogalmazza »Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata«.

Forrás: G. B., „Teoktist a Roma”, in *Il Regno* 18 (2002) 595.

(Fordította: Ivancsó István)

PAPI ÖNARCKÉPCSARNOKUNK 5.

Most, az ötödik alkalommal azok a paptestvérek mutatkoznak be ebben a rovatunkban, akik Intézményünkben annak idején tanulmányokat folytattak, s 1962-ben és 1963-ban szentelődtek pappá. A már megszokott módon vallanak papi életükről, munkásságukról, életük vezérelvéről.

HORVÁTH GYÖRGY Töredékek egy pap életéből

Nyolcadik gyermekként láttam meg a napvilágot. Vézna, étvágytalan gyermek voltam, ezért anyám elvitt Debrecenbe, a Klinikára. Ott egy idős professzor úgy megvigasztalta, hogy meg sem állt velem Máriapócsig. Szó szerint így: „Adjon neki, asszonyom, amit szeret enni, úgysem éri meg a tizedik évét”. Három testvérem akkor már „odaát” volt, az angyalok lakótársaivá lettek. A negyedik tizenkilenc évesen követte őket. Csak később, anyám halála után tudtam meg, hogy odaajánlott a Szűzanyának.

Apám tehetős embernek számított. Ez meghatározta „hovartozásomat”. Amikor pár hónapos lehettem – és szabadságot kaptam –, mert többször volt a fronton, mint a gazdaságban, így emelt ki a bölcsőből: „Ezek fogják még helyreállítani Magyarországot”.

Tanulmányaimat a nagyszégegyházi iskolában (Újfehértó tanyavilága) kezdtem el, majd Hajdúdorogon folytattam.

Már a tanyasi iskolában – ami vasárnaponként kápolna volt – megismerkedtem a bazilita atyákkal. Ők jártak misézni. Az egyik, Jób atya, egy hatalmas csengőt rázott meg minden tanya előtt, ez volt a harangozás. Alig vártam, hogy oda érjenek és átvegyem a harangozói szerepet... Kapcsolatunk megmaradt egy életen át. Sokat tanultam tőlük. Dr. Liki Imre János szinte mindennapos vendégünk volt. Az ő szeretete oltalmazott a későbbiekben is.

Középiskolai tanulmányaimat a Hajdúnánási Körösi Csoma Állami Gimnáziumban folytattam. Igaz, ide is „pótfelvétellel” kerültem be, a fentebb megjelölt ok miatt. Humán tagozatra szerettem volna kerülni, de reátagozaton volt hely. Ez megkeserítette életemet. Valahogy úgy, mint dicső elődömnek, Kabay Jánosnak... Ő a kémiai ismeretekben volt jártas, én pedig az irodalomban. Dolgozataimat felolvasták minden osztályban, és megőriztek közülük néhányat a gimnázium „Aranykönyvében” is.

1956-ban érettségiztem (miniszteri engedéllyel). Azt hiszem apám jóslatai kezdtek teljesülni, igaz még negyven évet kellett várni a végkifejletre... A változás szele megérintett akkor, és magával sodort... Boldog voltam, hogy ezt megélhettem. Igaz, a megtorlás évei nem voltak olyan kedvezőek. Hányattatásom idején sok vigasztalást, bátorítást kaptam Nice atyától, aki szintén számkivetett volt.

Többszöri próbálkozásom sikertelennek bizonyult, hogy felvételt nyerjek a teológiára. Csak anyám biztatása volt töretlen. Bízott a pócsi Móriában. Így kerültem „önköltséges” tanulóként az Egri Érseki Szemináriumba, ahol nagyon megszerettek. Törvényen kívüli loagnak számítottam, mégis betartottam a házirendet példásan. Kora gyermekségtől az oltár körül csetletem-botlottam. Ott jól éreztem magamat. Megismertem a szertartások úgy, hogy nekem nem volt gondom a későbbiekben sem. Úgy látszik, ezt felismerték Egerben is, mert olyan „véleményt” adtak, amilyennel kevés ember dicsekedhetne. Amikor ez dr. Dudás Miklós püspök úrhoz eljutott, behívatott. A délutáni sétája alatt, a szeminárium udvarán vett fel, akkor már bent voltak a kispapok. Úgy repültem haza, mint a galamb. Eger „otthont adott”, Nyíregyháza „ittthont”. Egri tanulmányaimhoz néhány pap kis pénzbeli segítséget adott, a többit szegény jó anyám teremtette elő (havi nyolcszáz forintot). Időközben meghalt édesapám. A padlásunkat folyton leseperték, nagyon szerény körülmények között éltünk. Boldog voltam, hogy végtére hazakerültem. Örömteli találkozás volt (újra) P. dr. Liki Imre János rektor úrral. Voltak, akik „gyűtmentnek” neveztek. Ezeket az én akkori pártfogóm, Liki atya, leintette. A sor rajtam volt, hogy bizonyítsak.

Nagy port kevert fel az első asszisztálásom. Úgy csináltam, ahogy láttam a bazilita atyáknál, a székesegyházban. Dr. Rohály Ferenc volt akkor a spirituális. Bepanaszoltak, „lám nem tud asszisztálni az új fiú”. A spiri atya „meglesett a gyóntatószékből”, kijelentette, úgy van jól, ahogy ő csinálja... Isten áldja meg haló porában is! Igazságos ember volt, tudott elnézést kérni, ha netán tévedett.

Igazságos tanár volt még a jelenlegi főpásztor. Ő mindenkinek „érdemelt díjat” adott feleleteire, áldja meg az Isten!

Nagy port vert fel egy levél, ami vlagyivosztoki vasútvonalon érkezett Japánból, ahol unokabátyám misszionáriuskodott, P. Horváth Sándor SJ. Ő létesítette ott az első Mária búcsújáró helyet. Most gyűjtik a rá vonatkozó adatokat. Behívatott a főpásztorom – Dudás püspök úr –, s megkérdezte: „Ki neked az a valaki?” Boldogan nyugtázta válaszomat, és innentől már nem vette le rólam a szemét élete végéig.

A harmadik (jelentősebb) vihar a papi jelmondatom körül kerekedett. Először Szent Jánostól néztem ki a 8,32 részt: „És az igazság megszabadít titeket”. Mégis Szent Pál 2Kor 5,7 verset találtam eligazítónak „Mindaz, aki Krisztusban van, új teremtmény”.

„Hát ezzel mit akarsz – kérdezte újra a főpásztor –, csak nem újabb forradalmat?” Akkor megértettem, hogy mindent tud rólam...

„Ha Szent Pál azt akart, akkor én is”. – Beszédbe elegyedtünk. Mondtam, a marxisták a mindennapok forradalmi megújulását szorgalmazzák, akkor miért ne tehetnék azt, a Krisztusban?! Rámnézett, s elérékenyülve mondta: „Eredj, és valósítsd meg, fiam...”, és ezt tettem, teszem azóta is.

A gondviselés Hajdúdorogra küldött nyaralni egy kislányt, Koncsik Irén-Máriát. Megismerkedtünk, megszerettem, társam lett egy életre. Együtt örülünk és sírunk azóta is. Hat gyermekkel áldott meg bennünket a jó Isten. Tizenegy unokánk van. Egy (Emese) papné, Tamás pedig Rómában tanul. Mindegyik éli az új teremtmény életét... Szilvia nevű gyermekünk, aki gyermekszépségversenyt nyert Szabolcs-Szatmár megyében alig három évesen, kullancsmérgezés következtében lebénult. (Talán Csernobil is rásegített, vélelmezik az orvosok...) Miatta kellett kórház-közelben maradnunk... A papnéból ápolónó lett, én pedig ezzel a kereszttel dolgoztam, templomot tataroztattam, építettem, és megítélésem szerint mindig naprakész voltam. Mindkét végén égett a gyertya a kezemben. Püspök úr egy nyugalmasabb parókiát akart felajánlani Görömbölyért cserébe, de egy megrokkant embernek ez nem tűnt segítségnek, inkább egy újabb kihívásnak, így lettem nyugdíjas 2001. augusztus 1-jével.

A Schematizmus adatain túl szeretném megjegyezni, hogy papi állomáshelyeim érdekesen alakultak. Az első Kisvárda, Szent György tiszteletére; ezt követte Ózd, Szűz Mária oltalma; majd ismét Szent György Baktalórántházán, és végül Görömböly, Szűz Mária oltalma templom. Hát mondja valaki, hogy ez a véletlen műve!

Kisvárdáról azért kellett elmenni, mert azok a gyerekek, akiket általános iskolában tanítottam – akkor (1962-66 között) majd háromszáz, talán egyedüli „óraadó” hitoktató voltam –, beiratkoztak a gimnáziumokba. Azt hiszem, emiatt lettem „nem kívánatos személy”. Sírva mentek haza a gyerekek, amikor elbúcsúztam tőlük a templomban... Dudás püspök úr arra a kérdésemre: „de mi rosszat cselekedtem, hogy el kell mennem”, azt felelte „aranykeretbe kellene foglalni, fiam”. Három szobás lakásunkból egyszobás konyhás lakásba mentünk, bútoraink házakhoz szétszórva. Juhász János Dénes szinte lemeredt a látványon... Két évén keresztül ott is megtelt a templom, összeszedtem a hittanos gyermekeket, persze itt már csak a templomban volt lehetőség. A helynök úr annyira megszeretett, hogy halálos ágyán is rámbízta magát...

Baktalórántházán kicsinek bizonyult a templom... Egy karzattal bővítettük. Görömböly következett, ahol majdcsak negyedszázadon át tevékenykedtem. Lakhatóvá tettem az „életveszélyes” paróchiát, kívül-belül megújult a templom. Hatvanéves születésnapomra a hívek egy evangéliumos könyvet csináltattak „tortából”, nyitott könyv volt, ezzel a felírással: „Mindaz, aki Krisztusban van, új teremtmény”. Azt hiszem, megértették, mit jelent ez az üzenet. Mindenütt meglátszott a híveken a II. Vatikáni Zsinat szelleme, visszatérni a gyökerekhez. Ránk nézve ezt sugallta a zsinat, hiszen gyökereiről él a fa, legyen bár megnyesve százszor is. Miskolc város polgármestere, egy gyönyörű ezüst plakettel ismerte el a városért végzett munkálkodásomat, ezt a búcsú napján adta át a görömbölyi templomban. 2001 október első vasárnapján. A tizedik unokámat megkeresztelve, búcsúztam el a gyönyörű templomtól.

SEBÓDI MIKLÓS **A Sematizmus adatai**

Született: Sátoraljaújhely, 1926. március 22.

Pappá szentelődött: Nyíregyháza, 1962. december 9.

Nőtlen.

Segédlelkész Sárospatakon 1962-1974. Sátoraljaújhelyben 1974-1989. Paróchus Vajdácskán 1989-1995. Noviciátus az Egyesült Államokban 1995-1996. Szerzetesi fogadalmat tett a Nagy Szent Bazil Rendi Atyáknál 1996. Paróchus Budapest-Kispesten 1996-tól.

JEVICZKI FERENC
Papi életrajz

A negyven éve szenteltek egyike vagyok. Születtem Rakacán, 1937. október 1-jén. Családi hagyomány szerint akkor, amikor az ünnepi Szent Liturgiára beharangoztak. Nővérem elbeszélése nyomán amíg én a világra jönni kíváncsoztam, őt mint ötéves kislányt, kiültették a lakásunk előtt lévő kereszthez, és a harangszóra behívták a lakásba. Édesanyám felemelve tartott a kezében, s az Istenszülő oltalmába ajánlott, és már akkor a papi pályára szánt. Ezt később nekem is elmondta. Bár a papszentelésemet már nem érthette meg, csak annyit, hogy megkezdhettem a teológiai tanulmányaimat. Mert érdekes, hogy a papi pálya utáni vágy kicsiny gyermek korom óta bennem élt. Ezzel a vággyal voltam ott a templom oltára körül ministránsként. Gyermekkoromban télen nem vittek minket a templomba, s a közelben lakó egyidős fiúkkal valaki otthon maradt, mi pedig elvégeztük a Szent Liturgiát, úgy, hogy a liturgikus ruhánk egy törülköző volt, a kehely egy pohár, s kenyér és víz volt még a kellék.

A nyolcadik osztály elvégzése után gimnáziumba mentem Mezőkövesdre, ahol 1956-ban érettségiztem a forradalom előtt. Utána jelentkeztem Nyíregyházára, a Hittudományi Főiskolára. Olyan sok volt a jelentkező – egyszerre harminc –, hogy nem jutottam be azok közé, akiket fölvettek. A következő próbálkozás is sikertelen volt. Akkor Bobák János kanonok úr, lelkiatyám tanácsára az Egri Hittudományi Főiskolára jelentkeztem. Oda fölvettek. Velem együtt volt ott vagy öt görög katolikus fiú. Arra gondoltam, hogy évet ne veszítsek, rövidesen átkerülök Nyíregyházára. Ebből azonban három év lett. Negyedik évre püspök atya felvett Nyíregyházára, és az utolsó két évet itt végeztem. A szertartásokat jól ismertem, mert előttem Rakacáról két papnövendék is volt. Gimnazista koromban a papnövendékek gyakran megfordultak Rakacán, különösen a búcsúk alkalmával. Akkor még asszisztáltak a kispapok. S amikor én is az lettem, bár római szemináriumba jártam, odahaza görög módon asszisztáltam.

Elérkezett az ötödik év vége. Kurzustársaim már majdnem mindannyian megtalálták a jelöltjüket. Én is elindultam a tanév végén Nyírpilis felé. Dudás Miklós püspök atya küldött tanácsot kérni. Amikor odaértem, három római katolikus pap volt ott. Katika néni a nyírbátori postáról hazahívott egy kislányt, aki ott dolgozott. A paróchián találko-

tunk. Ebből a találkozásból több is lett, és hat hónap múlva ő lett a feleségem. Kiss Klára volt a neve. Bizony, azóta már negyven év telt el!

Az esküvőnk úgy történt, hogy Dudás Miklós püspök atyától jött egy távirat, hogy november 30-án kezdődik a szentelés előtti lelki gyakorlat, addig a házasságkötést bonyolítsuk le. Nem volt rá sok idő, de a kurzus minden tagja – Sebődi Miklós kivételével, aki nőtlenül szentelődött – eleget tett a felszólításnak. Így 1962. november 29-én volt az esküvőnk Nyírpilisen.

December 9-én történt a pappá szentelésünk. A szentelés napján megkaptuk a kinevezésünket. Én Máriapócsra kerültem káplánnak. A primíciát Rakacán tartottam.

Érdekes volt a költözködésünk. Karácsonyra Máriapócsra kellett mennünk. Előtte rendeltünk egy kocsit. Fel is pakoltunk, és elindultunk Nyírpilisről, de Nyírbátorban elromlott a teherautó. Másnap nekem be kellett mutatkoznom. A teherautót behúzták Nyírbátorba egy házhoz, én meg autóstoppal mentem Máriapócsra. Éjfélre oda is értem. Feleségem másnap délben jött utánam.

Csodálatosak voltak a máriapócsi évek. Szerettem ott lenni. Különösen nagy élmény volt, amikor 1968-ban Szlovákiából 108 autóbusz jött, és 30 pap misézett, hálát adva Istennek és az Istenszülőnek, hogy görög katolikus létükre, újra eljöhetnek Máriapócsra. Egész éjszaka szólt az ének; soha nem feledjük el azt a lelki élményt.

Meghalt a paróchusunk, Fodor István. Új paróchus érkezett, az öreg káplánnak mennie kellett. Így kerültem Bátorligetre, ahol előttem hosszú ideig buzgó lelkiatya volt. Amikor Bátorligetet paróchiává tették, a paróchia tanyán volt. Elődöm sokáig élt ott, mígnem a faluban építettek paróchiát. De ez is távol volt a templomtól. Itt is kilenc évet szolgáltam. Akkor a templomot még térdig érő homokban lehetett megközelíteni a paróchiáról, vagy ugyanolyan sárban. Ha temettünk, volt, hogy három km-t is kellett gyalogolni. Teremen pedig egy istállóból kialakított kápolnában végeztük a Liturgiát, áldatlan körülmények között. Öt évi várakozás után, szinte a semmiből, a hívek lelkesedése és segítsége által felépítettünk egy kis templomot. Csak az anyagra volt egy kis pénzünk. A régi épület anyagát is fel kellett használnunk. Bátorligeten is rendbe tettük a haranglábat, a templomtetőt és a templom padlását. Mert ott, ahol rengeteg fa volt, a templom padlását napraforgókórával rakták be. De jó volt, amikor a templom felé is épült kövesút.

Bátorligetről Bujra kerültünk. Előzőleg többeket megkértek, hogy menjenek el Bujra. Voltak, akik elfogadták, hogy odamennek, de

visszaléptek. Így kerültem bele én is ebbe a körbe. Felkértek, elvállaltam, és itt is kilenc évet töltöttem el. Buj az a község, amely nagyon a szívemhez nőtt. Jó híveim voltak ott, és úgy éreztem, hogy engem és feleségemet meg gyermekeimet is szeretetükbe fogadtak. Már régen eljöttem onnan, de ma is érzem a szeretetüket. Itt paróchiát kellett építeni. A terv már megvolt. Jóvá is volt hagyva. Összefogott az egyházközség, és ügyesen felépítettük. Nagyon sok társadalmi munka volt és van benne. Festettük a tornyot, villamosítottuk a harangokat, színes ablakokat készítettünk. Közben lelkileg is szép kis közösséggé fejlődtünk.

Váratlanul ért, amikor püspök atya behivatott, hogy Bujra szükség lenne, mert teológiai tanárt szeretne oda tenni. Akkor üresedett Nyírbétek és Nyírbátor. Ez utóbbit kaptam a következő állomásként. Itt 44 esztendőig szolgált az elődöm, dr. Hudáky Aladár. Buzgó, lelkes pap hírében állt. Az is volt. A paróchia itt is távolabbra esett a templomtól, egy kis sáros utcában. A hívek elfogadtak. A régi paróchián két évig laktunk. Elsők között voltunk, akik visszakértük a templomunk mögötti egyházi épületet, melyet államosítottak. 1992-ben vissza is kaptuk, és itt alakítottuk ki a paróchiát, mely előtte kéttantermes iskola és tanítói lakás volt. 1998-ban felújítottuk a templombelső, villamosságot, a templomtetőt és a villámhárítót. Így került a templomba ikonosztázion is, mely eddig nem volt. Most, 2002-ben a templom külsejét tataroztuk, teljesen a hívek adományából. Hála a jó Istennek, jó híveink vannak, akik szívügyüknek tartják, hogy Isten háza Istenhez méltó legyen.

Mindenütt, ahol szolgáltam, volt papnövendékünk. Itt, Nyírbátorban is van.

Családomról még annyit, hogy mind a három gyermekünk akkor született, mikor még pócsi káplán voltam. Fiaim Pannonhalmán tanultak, kislányom Nyíregyházán, a Zrínyi Ilona gimnáziumban. Feri fiam abaújszántói paróchus, Attila fiam és Melinda lányom jogászok Budapesten. Van hat kis unokánk: egy kislány és öt fiú.

Mi, feleségem és én, együtt várjuk, és reméljük, hogy meg is érjük papszentelésem 40. évfordulóját. Az élet nem könnyű, de kéz a kézben széppé és boldoggá lehet tenni. Én úgy érzem és tudom, hogy ez eddig sikerült.

DR. SZAVICKÓ JÁNOS
A Sematizmus adatai

Született: Gávavencsellő, 1939. május 1.

Pappá szentelődött: Nyíregyháza, 1962. december 9.

Nős. Felesége: Halinda Gizella.

Helyettes lelkész, paróchus Urában 1962-1982. Paróchus Máriapócscon 1982-1989. Kisvárdán 1989-1993. Hajdúdorogon 1993-tól.

SZABOLCS SÁNDOR
Beszámoló életemről, papi mivoltomról

1962. decemberében kaptam meg a szent rendeket dr. Dudás Miklós püspök atyától. Persze, ennek sokféle előzménye volt, amíg ide jutottam. 1952-ben nem vettek fel állami gimnáziumba. Ez negatív élmény volt akkor, de utólag gondviselészerűnek bizonyult. Bodnár Sándor esperes úr – aki anyámnak unokatestvére volt – s aki akkor már áthelyezést nyert Penészlekről Máriapócsra, ő nyúlt a hónom alá. Ajánlotta nekem az esztergomi ferences gimnáziumot. Bodnár István, az ő fia, már ott tanult. 1953 őszén már ott kezdtem gimnáziumi éveimet. Az atyák élte, példája, komoly felkészültsége nagy hatással volt rám. Egyre többször gondoltam a papi hivatásra. Sok-sok megerősítést kaptam jó szüleimtől és tanáraimtól. Dr. Sebella István nyírbélteki paróchus tájékozottsága és szónoki tehetsége volt számomra imponáló.

Az 1957. júniusi sikeres érettségi után beadtam felvételi kérelmemet a nyíregyházi szemináriumba. Nagy izgalommal mentem a felvételeire, Nyíregyházára. Dr. Rojkovich István helynök úr és a tanári kar alaposan kikérdezett. Tizenhat jelentkező közül négyünket vettek fel. Boldog voltam, és készültem az augusztus végi kezdésre. Kispapi éveim általában jól, szépen teltek. De voltak komoly próbatételek. Hála a jó Istennek, túljutottam az akadályokon. 1962. decemberében szentelt fel Dudás püspök úr. Előzőleg megnősültem, feleségem Rimaszombati Erzsébet óvónő lett. Szentelés után Jéke községbe kaptam diszpozíciót. Hét évet működtem ott. Nagyon jók voltak a hívek, bár nehéz kezdet volt. 1969 végén Nyírpilisre kaptam áthelyezést.

Gyermekeink: Edit 1964-ben, Sándor 1966-ban, Monika 1972-ben születtek. A két idősebb gyógyszerész, az ifjabb optikus. Lányaink

férjnél vannak. Idősebb lányunknak 2 gyermeke, nekünk 2 unokánk van. Gyermekeink mind egyházi gimnáziumban végeztek, Unokáink is egyházi iskolába járnak.

Nyírpilisről áthelyezést kaptam 1980-ban Nyírlugosra. Kiváló elődöm Pregun Dezső volt, aki után nem volt könnyű. Jó pap után nem könnyű az új papnak. Igyekszem becsülettel helytállni. Templom és a filiális kápolna rendben, sikerült hittanterem, garázs, egyházközségi összejövetelre alkalmas épületet létrehozni. Kisapként még 1957-ben aszkétaduktoromtól egy újszövetségi Szentírást kaptam: „Légy hű mindhalálig, és neked adom az élet koronáját” Ez erősít, bátorít és segít. Szentelési jelégem: „Mindent megtehetek abban, aki nekem erőt ad”.

1993-tól kilenc éven át püspök atya bizalmából a kerületi esperesi feladatokat is elláttam. Ez év szeptemberében 64 éves voltam. Egészségem már nem az igazi. A jó Isten segítségével bizakodva szeretném még valameddig teljesíteni hivatásomat.

TERDIK MIHÁLY **Papi életrajz**

Nyíradonyban születtem egyszerű szülők gyermekeként, 1937-ben. Kilencen voltunk testvérek, de csak hatan nőttünk fel. Vallásosságomat szüleimtől kaptam, istenfélők voltak. Gyerekként is szerettem templomba járni, sokszor elaludtunk a májusi Paraklison, s ilyenkor a harangozó költögetett minket: vége van, menjetek haza. Kitűnő hittanáraim voltak: dr. Pirigy István, dr. Bacsóka Béla, dr. Bába Miklós. Ők indítottak talán észrevétlenül a papság felé. Hittanra mindig jártam, holtan akkor ez már nem volt előny.

1953-ban jelentkeztem a debreceni Erdészeti Technikumba, ahol még voltak vallásos tanárain: dr. Kollwenz Ödön erdőmérnök és Szecső János, aki a feleségével együtt járt templomba. A másodikat Pallag pusztán kezdtük, itt a szellem már rákosista volt. Hetente egyszer kaptunk húst, azt is pénteken. A harmadikat Szegeden folytattuk, itt éltük át a forradalmat. Itt is érettségiztem 1957. június 30-án. Közben felvettem a kapcsolatot Szuvák József esperes úrral, hogy segítsen, mivel szeretnék teológiára menni. Segített megírni a kérvényemet, úgyhogy 1957. július elsején meg is jelentem a felvételi vizsgán. Fáradt voltam, mert Szegedről este hatkor indultam, és másnap reggel nyolcra érkeztem

Nyíregyházára. Felvettek. Boldog voltam, amikor megkaptam az értesítést, így címezve: Tisztelendő Terdik Mihály gör. kat. papnövendék. Édesanyám szemébe könny szökött az örömtől, édesapám nem örült neki. Augusztus 27-én este hatra kellett jelentkeznünk a szemináriumba. Aznap még csak Szabolcs Sándor volt benn. Megbeszéltük, hogy elbúcsúzunk a mozitól, és elmentünk az Aidára. A filmnek nem lett vége hat órára, siettünk vissza, ki más fogadott bennünket, le s föl járkálva, mint a rektor atya, dr. Liki Imre. Szigorúan ránk szólt: Maguk papnövendékek, a moziba egyáltalán nem járhatnak! Jóságos szigor volt ez, bár nekünk szokatlan. Szeptember 14-én öltöttük magunkra a reverendát. Eleinte az is szokatlan volt, hogy nincs hazamenetel egész évben, de szüleink havonta egyszer meglátogathattak. 1958. június 24-én asszisztáltam először otthon. A szentmise végén kérdezgették az adonyiak, hogy kinek a fia ez? Édesapám nagyon boldog volt, és akkor fogadta el döntésemet.

1959-ben a Péter-Pál búcsún találkoztam először leendő feleségemmel, Soltész Stefániával. A folytatásra csak 1961. július 13-án került sor, amikor otthon befejeztük az aratást, délután átmentem kerékpárral Szakolyba. Meglepetésemre a parókián nem találtam senkit, végigmenve a nagy folyosón az egyik szobából mégis beszédet hallottam. Amikor benyitottam, az egész család együtt imádkozta a rózsafüzért, hogy ne vihar, hanem inkább eső legyen. A paróchus úr Gelsén volt, így nem találkoztam vele, de kölcsönadták az esőkabátját, nehogy teljesen megázzak. Amikor hazaért, hozzáfűzte: nem baj, majd visszajön (tudniillik a kabát). Ezután engedélyt kértem, hogy a levelezhessünk a Svetitsben tanuló Steffivel, postásunk Pirigy tanár úr lett. Az ötödik évet lezáró juirisdictionos vizsga után hazamentem. Leendő apósom a balkányi állomáson várt, de mivel nem vett észre, azt gondolta, hogy nem sikerült a vizsgám. Július 20-án, az Illés napi búcsún mutattam be édesanyámnak menyasszonyom családját. A pócsi templom homályos szentélyében állt a tisztelendő asszony (leendő anyósom) két lányával, mind a hárman hasonlóan voltak öltözve, sötét szoknya, fehér blúz. Édesanyám megkérdezte tőlük: hát a mama otthon maradt? Igen, felelték, mivel a válaszadók a valóban otthonmaradt Nagymamára gondoltak. Az állomásra menve édesanyám megszólalt: Fiam, mindenki nagyon kedves, csak a menyasszony kissé öregszíni (ugyanis anyósomat gondolta menyasszonynak). Amikor meglátogattak bennünket Adonyban a feleségem szülei, apósom a következő felkiáltással lépett az udvarra: Nina néni, az öregszíni menyasszonyt visszaviszem ám! Édesanyám megjegyezte: Fiam, fiam, hát elárultál? 1962. november 29-én esküdtünk Szakolyban,

másnap reggel nyolcra már szentelési lelkigyakorlatra kellett mennünk. December 9-én szenteltek pappá Nyíregyházán.

Szentelés után Újfehértóra kaptam segédlelkési kinevezést. December 20-án költöztünk, bemutatásom Karácsony másodnapján volt. Nem fogadtak osztatlan örömmel, mert azt hitték, hogy én „túrtam ki” az elődömet. Lassan azért elfogadtak, amikor látták, hogyan dolgozom, hogyan viszonyulok az emberekhez. Csodálatos hívek voltak. Itt született első három gyermekünk. Papi munka volt bőven: hittant tanítottam, beteget látogattam stb. Két nagyon mély élményem maradt. Egyik vasárnap reggel beteghez hívtak, aki elmondása szerint álmában az elhunyt papokkal viaskodott, ezért 40 év után újra meggyónt. A másik élményem valójában otthon történt: amikor hazamentem aratni, egy öreg bácsi az unokáját küldte értem, hogy lássam el, mivel rosszul volt. Kikötötte, hogy más pap ne menjen. Amikor beléptem, így fogadott: Megvártam a tisztelendő urat. Elláttam és nemsokára meghalt.

1966-ban a Mátyáskertben három papos temetés volt. Kánikula, de Téglás irányából zengett, felhősödött. Az udvaron a papság a nagy eperfa alá ült. Kértem Sorossy Sanyi bácsit, menjünk az eperfa alól, mert szereti a villám. A keresztsókolás következett, amikor a villám becsapott az útszéli jegenyefába. A villám több embert földhöz vágott, hetet kórházba kellett szállítani. Sanyi bácsi arca lángvörös lett, nekem a nyakam pirult ki. A temetés után hazaérve, otthon sütött a nap, egy csöpp eső sem esett. Ekkor jött a távirat, hogy a keresztfiunk, Janka Feri megszületett.

1967-ben Csengerújfalú megüresedett. Május 31-én Dudás püspök úr Urába ment templombúcsúra, engem is elvitt magával, és bemutatott a híveknek. Szörnyű állapotban volt a paróchia, a templom. Mondtam a feleségemnek, hogy nem nézheti meg, mert utána csak sírni fog. Augusztus elsejére költöztünk át új helyünkre. A hívek kedvesen fogadtak, mindent kimeszeltek. A költözködéskor a holmink között észrevettem az agyagból készült Jézus fejet, amit Újfehértón kaptunk. Összesültak, micsoda pap ez, hogy egy Lenin fejet hozott magával! A beiktatást a búcsú alkalmával Mitró János főesperes úr végezte, mikor felolvasta, hogy helyettes lelkésznek neveztek ki, várták, hogy a másik pap mikor fog költözni. 1967. szeptember 14-én a végeztem a második temetést, ami számomra megdöbbentő volt: még a szertartás alatt, az udvaron összeverekedtek az örökségen.

Újfaluban az emberek nagyon segítőkészek voltak, de szegények. A TSZ nem fizetett, csak napi 8 forintot. Mégis elhatároztuk, hogy

építkezni fogunk. 1968. május 1-én harmincöt férfi, társadalmi munkában lerakta az új paróchia alapjait. A hívek még ennél is többet akartak, amikor kérték, hogy pótoljuk a háborúba elvitt egyik harangot. 1969-ben elindítottuk a gyűjtést és a felmérést, hogy ki hány kg költségét vállalja magára. 1 kg 170 Ft-ba került, s a gyűjtésből egy 256 kg súlyú harangra gyűlt össze, amelyet a következő évben fel is szenteltünk. 1970. május 14-én volt az árvíz, a falut is kitelepítették, de szerencsére semmi komolyabb baj nem történt. Néhány év múlva kívül-belül tataroztattuk és festettük a templomot. Újfaluban még két fiúnk született.

Filiámban, Csengerben 1967. május 19-én bérmálást tartottunk. Csengerújfaluból körmenettel vonultunk át a nagy eseményre. A segédkántor távolról követet minket, azt várva, hogy a rendőrök mikor visznek el. Azt hitte, hogy nem jelentettem be az illetékes hatóságoknál. Csengerben még sohasem láttak görög püspököt, úgyhogy amikor teljes liturgikus díszben meglátták, elcsodálkozva sóhajtottak fel: „Megjött a király”. Csengerben később a görög mise végzéséhez Felföldi Elemér és neje, Papp Erzsébet biztosított helyet a saját házukban. Így indult fejlődésnek a kis közösség, ahol az áldozatos munka eredményeként 1983. augusztus 6-án Timkó püspök úr felszentelhetette az új templomot. Legyen áldott mindazoknak emléke, akik munkájukkal és anyagiakkal hozzájárultak az építkezéshez. Összegezve elmondhatom, hogy csodálatos, áldozatkész híveim voltak, bár találkoztam irigységgel is; aki sokat épít, nemcsak barátai, hanem ellenségei is lesznek.

1986-ban üresedett meg Biri, ahová szeptember 1-ével neveztek ki. A költözés életem kálváriája volt, mert különböző okok miatt csak októberben tudtunk ide költözni. 1993-ban a gyermekek biztatására új ikonosztáziót építettünk. Szép lett, a hívek is elfogadták Biriben 1989 óta rendszeresen van iskolai hittan. Most készülünk a templom építésének centenáriumára. Többször kérdezték már, ha ma kezdeném, milyen hivatást választanék. A válaszom egyértelmű, ma is pap szeretnék lenni.

JANKA GYÖRGY

Papi életrajz

1. Életrajz

Nagylétán születtem 1939. október 4-én. Az ősz a termények begyűjtésének ideje. Édesanyám elmondása szerint, még születésem

napjának délelőttjén is kint volt a családdal a határban napraforgót csépelni, kis híján a határban születtem. A mai napig szeretem a földet és az állatokat. A György = földműves nevet mégsem a föld szeretetéért kaptam; szüleim nem tudhatták előre, hogy a földi életben mit fogok szeretni és mit nem, hanem mert a felmenőim – amíg azt az anyakönyvekből követni lehet – a György keresztnévet viselték. A gyermeket a környezete is neveli. Én nagyon szerettem a falumat. A faluban a görög katolikus és református közösség volt a meghatározó. A falu központjától délre a görög katolikus, északra a reformátusok laktak. A Nagyléta történetét feldolgozó könyv szerint (Tokaji Gyula: Nagyléta földje és népe, 1992) az én családom elődei 1750-ben települtek be Nagylétára, mely település egy 1692-es adat szerint „harmadik éve pusztahely”. Az elődök Erdélyből jöttek. Marosvásárhelyi családoktól tudom, hogy városukban és a környező falvakban sok a Janka vezetéknevű család. A marosvásárhelyi Jankák a magyar római katolikus egyházközség tagjai.

A Széchenyi utcában – ahol születtem – emlékezetem szerint 150 család élt, és csupán két család volt református. Az emberek szerették templomukat, ragaszkodtak vallásukhoz. 1960 után történt, miután bekényszerítették a falu lakosságát a Tsz-be, hogy szeptember 14-én, a Szent Kereszt felmagasztalásának napján – akkor még szigorú böjt volt – ki kellett menniük az embereknek a mezőre dolgozni. A Tsz-elnök, aki református vallású volt, éppen ebédidőben meglátogatott egy görög katolikusokból álló brigádot. Senki szalonnát nem evett, sem nyersen, sem nyárson sütvé. Az elnök ezen megdöbbsent, tudniillik ebben az időben úgy reggel, mint délben szalonnát ettek a nagylétaiak a határban. „Emberek – szólt az elnök –, hát elfogyott a szalonnájuk? Szóljanak, azonnal vágatok disznót, amennyire csak szükség van.” „Hála Istennek, nem fogyott el – szólt az egyik –, csak nekünk ma ünnepünk van, és szigorú böjtot tartunk, azért nem eszünk szalonnát.” Abban az időben úgy megtelt nagy ünnepeken a templom, hogy nekünk, ministránsoknak, az úgynevezett Kör helyiségből lócákat kellett áthozni a templomba, hogy a felnőttek le tudjanak ülni. Búzaszentelésre körmenetben mentünk ki a faluvégi első búzatáblához. A férfiak közül hat állandó rendező volt – köztük egyikük a nagyapám –, akik körmenetelnél rendezgették a sorokat, hogy a menet a szemet is gyönyörködtesse. Jóhangú kántoraink voltak, akik szépen vezették az éneket. Minden évben gyalogos zarándoklat indult Máriapócsra. A zarándoklatok hasznát nem lehet eléggé hangsúlyozni.

Jó papjaink voltak, akik példás életükkel előljártak a falu népe előtt. Név szerint meg kell említenem Miklósvölgyi József paró-

chusomat, aki ministrálni hívott, majd vallásos ifjúsági könyvek kölcsönzésével igazgatta lépteimet Isten felé.

A családom: mindkét részről gazdálkodók voltak. Az apai nagyszüleimmel egy házban laktunk, anyai nagyszüleim pedig a velünk szemben lévő portán éltek. Tanúja voltam családom vallásos életének. Egyik dédapám addig nem indult el a mezei munkára, amíg otthon a reggeli imáját nyugodtan el nem végezte. Ha elindultunk fogattal a háttárba, nagyapám megemelte a kalapját, mondva: „Istenem, segíts!” Nagyanyám templomba induláskor beszólt hozzánk, akik a másik szobában voltunk: „Isten bocsásson meg nektek”. Apám válaszolt: „Bocsásson meg magának is”. A család férfi tagjai is mind meggyóntak és megáldoztak Húsvétra. Egyik Húsvét előtt a paróchusom a jelentkező családokat beosztotta egy-egy órára imádkozni a szentsír előtt. Édesanyám bejelentett bennünket, és az öttagú családunk teljesítette vállalását. Amint említettem, paróchusom megszólítására ministráns lettem. Körülbelül tíz évesen már én tanítottam be az új harangozó arra, mik a teendői a vasárnapi Szent Liturgián. Már hatodik osztályos koromtól tanítás előtt reggelként a Liturgiára mentem. Így formálódott a templom, a Liturgia révén az Istennel való kapcsolatom.

A nyolc általános iskola befejezése után osztályfőnököm – szerencsémre – a debreceni Fazekas Mihály Gyakorló Gimnáziumba küldte el a jelentkezésemet. Mind a gimnáziumba, mind a kollégiumba felvettek. A gimnáziumban egy kiváló osztályfőnököt kaptunk, aki Pannonhalmán érettségizett, és mélyen hívő ember volt. Az első év elején kirándulni vitte az osztályt Eger környékére. Bementünk egy templomba, ahol éppen mise volt, a káplán pedig az áldoztató rács előtt gyóntatott. Mindenki szeme láttára osztályfőnökünk odatérdelt a pap elé, és meggyónt. Megítélésem szerint ezt nem azért tette, mintha halaszthatatlan lett volna számára a gyónás, hanem az osztálynak példát akart mutatni, és ehhez bátorság kellett 1954-ben. A vallástalanok pillanatnyilag megbotránkoztak ezen, de értékelték a bátor tettet. Magunk között erről nem beszélünk többet. Osztályfőnökünknek tekintélye lett az osztály előtt, és már az első évben jól összekovácsolódtunk. Ez a mai napig tart.

A másik élményem az volt már az első hetekben, hogy délután két osztálytársammal együtt sétálva, az egyik őszintén tudomásomra hozta, hogy ők mindketten papnak készülnek. Eme törekvésemben így nem éreztem magam egyedül.

A gimnáziumban jó tanáraink voltak. Különösen hálás vagyok a magyar tanáromnak, aki sok vers és prózai idézet megtanulására szorított

bennünket, aminek sokszor nagy hasznát veszem.

A papszentelés előtt 1963-ban házasságot kötöttem az akkori szakolyi paróchus lányával, Soltész Erzsébettel. Öt gyermekünk született. Három fiunk papi szolgálatot teljesít, az idősebbik lányunk boldog papné. A kisebbik lányunk velünk van. Boldoggá tesz, hogy az úgynevezett nevelt fiunk, Gorcsa György is Isten hívó szavát meghallgatva, egyházmegyénk jó papja lett. Eddig tizenkét unokánk van. A feleségem pótolhatatlan munkatársam. Ő a kántor, a sekrestyés és a mindenes, aki – ha elfoglaltságom miatt nem tudok itthon lenni – útbaigazítja a híveket, elintézi az ügyeket. Vele járok vasárnap esténként a szórványba. Lassan már a gondolataink is azonosak lesznek.

2. Szolgálati helyeim

Az első kápláni helyem Hajdúböszörmény volt, Szántai Miklóst váltottam fel. Miklós ezt a megjegyzést írja az *Athanasiana* 15. számában: „egyik legnehezebb káplánhelynek számító Hajdúböszörmény”. Szándékosan nem akar részletezni, én sem teszem. Az első helyemet egyik paptársam még azzal is megnehezítette, hogy azt a hazugságot állította rólam a paróchusnak, hogy püspök úr az ÁEH nyomására helyezett engem Hajdúböszörménybe. Tudniillik ő úgy tudta, hogy ő lesz a hajdúböszörményi káplán, már az új bútorait is odaszállíttatta a káplánlakásba. Ezek voltak a keresztek. Hála Istennek, voltak örömök is. A Szántai atya által összegyűjtött hitoktatásra járó gyermekeket csak át kellett vennem. Olyan szeretetteljes kapcsolat alakult ki közöttünk, hogy mind a mai napig szeretettel gondolok rájuk, és ők is örömmel találkoznak velem. A kedves felnőtt hívek pedig minden jóval elláttak bennünket, amijük csak volt, megosztották velünk.

A templomi esküvők után meghívtak a feleségemmel együtt a lakodalmi vacsorára. Örömmel mentünk. Mindenütt a szokásos lakodalmi ételeket tálalták fel, nagyon finom tyúkhúsleveset főtt hússal, ezt követte a birkapörkölt, majd utána a hájas batyuk következtek, amiket túróval, mákkal töltöttek. A birkapaprikással nem tudtam mit kezdeni, otthon szinte soha sem ettünk. Mások jóízűen ették, a feleségem is szerette, én két-három szem száraz húst szedtem a tányéromba azzal az elhatározással, ha másoknak jó, nekem is jónak kell lennie, meg kell szoknom. Talán az ötödik lakodalomban lehettünk, amikor kiszedtem a néhány szem paprikást, elfogyasztottam, s ennek már nem éreztem a birkaízét. Úgy látszik, kezdtem megszokni. Szedtem másodszer is rendesen, nagyon

ízlett. Mégis hajtott a kíváncsiság, megkérdeztem az egyik illetékest, szíveskedjék már megmondani, fiatal, vagy javakorabeli volt-e ez a birka, amiből ezt a finom paprikást készítették. Válasza: „Tisztelendő úr, ez nem birka volt, hanem borjú”. Itt, Makón is van három juhász hívem, többször van lehetőségem birkapaprikást enni, de úgy érzem, sohasem fogom igazán megszeretni.

A hajdúböszörményi segédlelkészi kinevezést 1963. november 20-án kaptam meg, és 1966. március 5-én püspök úr egyházi érdekből Nyírvasváriba helyezett át segédlelkésznek. Azt írta, hogy új helyemet mielőbb foglaljam el, de előtte menjek be egy személyes megbeszélésre. Ez így is történt. Püspök úr elmondta, milyen nehézségek vannak az új helyen, hogyan viselkedjem az új paróchussal és a hívekkel. Amikor elfoglaltam az új helyet, azt tapasztaltam, hogy a falu népe két pártra szakadt. Az egyik párt a paróchussal, a másik a káplánnal tartott. Egymást váltva, hetente ment a deputáció – már a latin szót is megtanulták a paptól a vezetők – a püspök úrhoz, előadva a sérelmeket. A küzdelemnek az lett a vége, hogy a püspök úr elődömet elhelyezte. Ezt a támogatói – természetesen – kudarcnak élték meg. A feszültség a két tábor között olyan magasra hágott, hogy Húsvét szent ünnepén a pászkaszentelés után néhány ember kis híján összeverekedett a templom előtt. Később megtapasztaltam, hogy a Nyírvasváriban élő emberek békességet szerető jó emberek, de a legszelídebb embert is fel lehet hergelni azoknak, akikre hallgatnak. Hála Istennek, lassan szépen megnyugodtak az emberek. Természetesen ehhez az is hozzájárult, vagy talán minden azon fordult meg, hogy a papi feladatok ellátása terén semmiben sem maradtak le elődömtől. Nyírvasváriban öröm volt papi szolgálatot teljesíteni. A paróchusom sokat volt távol, ha otthon tartózkodott, akkor is csupán a vasárnap reggeli nyolcas Liturgiát végezte el, az összes többi papi teendő az én feladatom volt. Azonban a paróchusom nem csak munkát, hanem az egész stólát nekem adta, sőt még a párbért is. Csak az érdekesség kedvéért írom le, hogy ebben az időben egy házaspár évi 50 forint párbért fizetett a papnak.

A hívek szerettek templomba járni. Minden vasárnap és ünnepnap utrenyét, vecsernyét és három Szent Liturgiát végeztünk. Jóhangú kántorunk volt, vezetése mellett a hívek szépen énekeltek. Számomra mégis a legmeghatóbb a nagybőjtben vasárnap esti Bazil-liturgia volt. Ilyenkor nem volt kántor, az olvasott Liturgiánk én kezdtem el az énekeket. A „Kiváltképpen” után elénekeltem a „Tebenned örvendez” első szavát, és utána a hívek, Sivadó János paptársam édesanyjának vezetésé-

vel olyan gyönyörűen folytatták, hogy a mennyországban éreztem magam, és ilyenkor rendszeresen kihullott a könny a szememből.

A paróchust 1970 első napjaiban nyugdíjazták, és mivel én csak személyi káplán voltam, feleslegessé váltam ott. Két kanonok kijött Nyíregyházáról megbeszélni a paróchussal a nyugdíjazását, nekem a paróchus által üzentek, hogy én is gyorsan csomagoljak, mert a püspök úr hamar disponál. Néhány napon belül össze is csomagoltuk az ingóságainkat. Minden nap vártam a püspök úr levelét, már ki kellett szedni a csomagból a gyermekek játékeit, mire március 26-án megérkezett a kinevezésem h. lelkeszi minősítésben Makóra. Makót nagyon szerettem volna elkerülni, de nem tudtam. A jó Isten ide irányította életünket. Nyírvasváriba a nyírmadai paróchus került. Megpályáztam Nyírmadát, de nem kaptam meg, a nyírtassi paróchus kapott oda kinevezést. Megpályáztam Nyírtaszt, nálam öregebb pap kapta meg. Püspök úr felajánlotta a fábiánházi kápláni állást, ismerve a körülményeket, nem tudtam elvállalni. Elég volt a hét évi káplánság az említett két helyen. Önálló helyre kíváncsoztam. Mielőtt a makói kinevezést megkaptam volna, püspök úr még megkérdezett három nagyobb családos papot – tekintettel a városi iskolákra –, nem óhajtanak-e Makóra menni. A megkérdezettek közül egyik sem akart, így kerültünk mi Makóra. Makón 1969-ben, a kinevezésünk előtti évben mindössze három keresztelezés volt. Több templombajáró családban nem született gyermek. A hívek között csupán egy olyan család volt, ahol a házastársak görög katolikus rítusúak voltak. A templomlátogatás gyér volt. A korábbi évtizedekben nyolcvan görög katolikus fiatal kötött házasságot református jegyessel a reformátusok javára. Gyermekeik reformátusok lettek. Húsz évig rendszeres munka, szinte semmi fejlődés. Többször felvetődött bennem a kérdés, hogy miért vagyok itt. Van-e ittlétemnek valami értelme? Közben beindult a szórványpasztoráció. Nagy erőfeszítések árán fel tudtuk újítani épületeinket.

Úgy tűnik, 1989 után megtört a jég, megszánt bennünket az Úr Jézus. Édesanyja oltalma velünk maradt. Az utóbbi években a kereszteleések száma évente 50 körül alakult. 1970-ben 400 körüli volt a hívek száma, a 2001-es népszámlálás során 960 személy vallotta magát görög katolikusnak. Ebben az évben 27 elsőáldozó volt.

3. Ars poetica

Papi életem vezérelve, az „ars poetica” igen bátor volt: „Hogy ismerjenek téged, egyedül igaz Istent, és akit küldtél, Jézus Krisztust”

(Jn 17,3). Úgy látszik azonban, hogy már akkor is megéreztem, hogy ez a feladat nem lesz könnyű dolog, ezért második idézetként a primíciás képre ezt írtam: „Krisztus az én erőm, Uram és Istenem” (VI. kánon).

Ez a két idézet volt a vezérelve eddigi papi életemnek. Hála Istennek, eddig nem volt panasz igehirdetéseimre, igyekeztem mindig alaposan felkészülni. A szórványban is örömmel veszik a római katolikus paptársak a vendég pap szolgálatát. Az utóbbi időben az is előfordult, hogy városi ünnepeken kértek fel beszédet mondani. Ezek is elfogadhatóan sikerültek.

Az Isten gondviselése azonban megtanított az évtizedek során, hogy Isten kegyelméből vagyok, ami vagyok, és Pál apostollal mondva én ültethetek, Apolló öntözhet, de a növekedést Isten adja. Ennek tudatában az ezüstmisés szentképen már elhagytam az első idézetet, csak a második maradt meg: „Krisztus az én erőm, Uram és Istenem”.

Az elkövetkező évekre is kérve és remélve Krisztus segítségét és az Istenszülő oltalmát, arra törekszem, hogy majd az utódomnak, a huszonegyedik makói paróchusnak életképes egyházközséget adjak át.

KÖNYVISMERTETÉSEK

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA, *Munkálatok a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásaiból 5*, Nyíregyháza 2002, 210 p. ISSN 1417-0671

Hála Istennek, egyre megszokottabbá válik, hogy megjelenik az Intézményünk hallgatóinak írásait tartalmazó kötet, a *Munkálatok*. Imár az ötödik számot vehetjük kézbe, hogy áttanulmányozása után szellemileg-lelkileg gazdagabbá váltan tegyük le.

Egészen színes ennek a kötetnek a tartalma, bár összesen „csak” hat tanulmányt olvashatunk benne. Az első munka egy hittanár szakos hallgatónőnk diplomadolgozata, amely Mécs László költészetét dolgozza fel a katekéta szemével. Ezt követi egy patrisztikus jellegű elemzés – amit egy első éves kispap adott közre – Nagy Szent Gergely *Moralia* című műve alapján az alázat és a kevélység allegóriáiról. Egy másik morális jellegű mű egy végzős teológusunk diplomadolgozata a szenvedés teológiai értelmezéséről. A negyedik írás szintén egy diplomadolgozat az egyik levelezős hallgatónőnkétől, és a teremtetlen fényt vizsgálja liturgikus szempontból, a teofánia ünnepével kapcsolatban. A nőknek az egyházban való jogairól szól egy kispapi szemináriumi dolgozat. Végül pedig egy hittanár szakos hallgatónő liturgikus témájú diplomadolgozata zárja a kötetet.

Amint tehát látható, nem csak a nappali szakos hallgatók, és nem is csak a papnövendékek írásai kerültek bele ebbe a kötetbe, hanem az Intézményünk többi szakán tanulóké is, hogy teljes legyen az összkép. Persze, az elsődleges szempont mindig az, hogy megfelelő színvonalat képviseljenek az egyes írások. Ezt a tanároknak kell igazolniuk, hiszen a művek csak az ő ajánlásukra kaphatnak helyet az egyes kötetekben.

Örvendetes, hogy a munkálkodás és a kezdeményezés mindig a hallgatóké, és ez már önmagában is igen dicséretes. Kívánságként – és a jövőbe mutatóan – azonban óhatatlanul megfogalmazódik, hogy jobb lenne rövidebb írásokat közölni, hogy még színesebbé váljék a kötet.

(Ivancsó István)

Pentekosztárion vagyis húsvét-pünkösd énektár, mely tartalmazza a húsvéttól mindenszentek vasárnapjáig tartó időszak szent szolgálatait, Nyíregyháza 2002, 400 p.

Ha lassan is, de biztosan halad előre egyházunk és annak liturgikus élete. Orosz Atanáz szerzetespap áldásos – szellemi és fizikai – munkálkodásának köszönhetően immár a harmadik kötet jelent meg magyar nyelven a bizánci egyház liturgikus könyveinek sorozatából. Egyértelműen feltűnteti a könyvben, hogy milyen módszerrel hozta azt létre: „Dr. Rohály Ferenc kézirat fordítását a görög Pentekosztárion és az Anthologion III. Rómában 1883-ban és 1980-ban kiadott köteteivel egybevetette és átdolgozta”.

Aki eddig csak a Nagyböjt szent szövegeiben tudott lelkileg elmélyedni, mostantól kezdve már a húsvéti időszak örömteli liturgikus szövegei révén is gyarapodhat. Biztos, hogy a lelki igényességet növeli, a görög katolikus identitás-tudatot erősíti ez a könyv a maga mérhetetlen gazdagságával.

A könyv formátuma – külsőleg és belsőleg – megegyezik a már eddig napvilágot látott két kötetével, tehát szemmel láthatóan is gyarapszik a sorozat. Sőt, most már arra is gondot fordítottak, hogy a gerincen is látható legyen a cím, ami a könnyebb kezelhetőséget segíti.

Külön örömet jelent számunkra, hogy Hittudományi Főiskolánk vállalhatta ennek a kötetnek a kiadását, s ezzel a tudományos tevékenysége bővíthetett. Nem véletlen, hiszen Atanáz atya is tagja a tanári karunknak.

(Ivancsó István)

INSTITUTUM THEOLOGICUM A SANCTO ATHANASIO NOMINATUM, *Folia Athanasiana* 2, Nyíregyháza 2000, 138 p. ISSN 1585-1370

Hittudományi Főiskolánk idegen nyelvű tudományos folyóiratának második száma az idén jelent meg bizonyos késéssel. Dedikációja az Intézmény ötvenedik születésnapjának szól. Az írások is mintegy ezt fogják keretbe. Ugyanis az első dolgozat főigazgatónk, *Pregun István* műve, és a jubiláló Főiskolát és Szemináriumot mutatja be. Az utolsó művet pedig *Zenon Grocholewski* bíboros, a Katolikus Nevelés Kongregációjának prefektusa írta olaszul: az új főiskolai/egyetemi épület alapkövének megáldásakor mondott beszéde gyanánt. Ugyancsak belekerült a kötetbe egy másik vatikáni főpapnak, *Francesco Marchisano* érseknek a megnyitó beszéde, amelyet az egyházmegyei múzeum felavatásakor,

illetve megnyitójakor mondott olasz nyelven. *Gilles Pelland* jezsuita atya, anyaintézetünk, a római Pontificio Istituto Orientale volt rektora patrisztikus dolgozatot készített francia nyelven Órigenésről. *Ivancsó István* egy vatikáni konferencián elhangzott olasz nyelvű előadásának írásos változatával jelentkezett ebben a számban: a magyar görög katolikus egyház XX. századi történetéről. *Michelina Tenace* – anyaintézetünk professzorasszonya – egy antropológiai-patrisztikus jellegű, olasz nyelvű írásával gazdagította a kötetet. *Kisfalvi Gabriella* Szergej Bulgakov orosz teológus szofiológiájáról közölt egy orosz nyelvű dolgozatot. *Dimitri Salachas* és *George Gallaro* tanulmánya az 1996-ban kiadott liturgikus instrukciót és a keleti kánonjogi kódex vonatkozó rendelkezéseit veti egybe. A folyóiratnak ez a száma is közli a magyar, bizánci vonatkozású bibliográfiát az adott időszakból. Végül recenziókkal zárul a viszonylag gazdag tartalmú kötet.

Most már csak azt kellene elérni, illetve megvalósítani, hogy a folyóirat „utólerje” önmagát, behozza a lemaradást, s legalább az esztendő végére mindig megjelenjen az újabb száma. (*Ivancsó István*)

HIEROTHEOS VLACHOS archimandrita, *A lélek betegsége, a lélek gondozása a keleti keresztény (ortodox) hagyományban*, Budapest 2002, 156 p. ISBN 963 03 9221 6

Ami régebben elképzelhetetlen volt, az mára szinte megszokottá vált. Az utóbbi évtizedben nem kevés könyv jelent meg a bizánci lelki-ségről magyar nyelven. Így ez az irodalom már meglehetősen terjedelmesé vált. A rendszerváltozás előtti időben nehéz volt bármiféle vallásos irodalom megjelenítése. A magyar görög katolikus egyház különösen nehéz helyzetben volt. Kicsinységénél fogva sem kaphatott részt az általában korlátozott vallásos könyvkiadásból. Egy-egy keleti lelki-ségi témájú könyvet legfeljebb írógépelte formában lehetett megszerezni.

Aztán változott a helyzet, s most már a VS-Stúdió jóvoltából egymás után jelennek meg az ilyen jellegű könyvek. Most éppen Hierotheosz Vlachosz harmadik könyvét adta ki.

A szerző nem ismeretlen már a magyar olvasók előtt sem, hiszen immár a harmadik könyve jelent meg anyanyelvünkön. Biztos, hogy nem ez jelenti a legkönnyebb olvasmányt a három közül, sőt, azt lehet mondani, hogy időszerű tartalma ellenére is a legnehezebb. Az első magyarra fordított könyve, az *Egy éjszaka a szent hegy sivatagában*, a Jézus-ima elsajátításáról szól, s ma már elmondhatjuk, hogy igen nagy

sikernek örvend. A második könyvének címe anyanyelvünkön: *Bevezetés a keleti keresztény lelkiségbe*, s alapvetően fontos mű azoknak, akik a témát meg kívánják ismerni. Ez a harmadik könyv is a keleti lelkiség területén marad. Feltárja a lélek betegségeit, s megpróbálja rájuk megadni a választ a keleti egyház hagyománya szerint.

Érdekes a könyv módszere: kerekasztal-beszélgetés formájában tárja elő az egyes témákat. Nagyon fontos dolgokat mond el. Sok esetben azonban érezhető az, hogy – bár gyakorlati akar lenni – meglehetősen elméletivé válik. A módszer a keleti lelkiség alapállását tükrözi, mely szerint az öregtől, a gerontosztól kérdezi a tanítvány a világ legfontosabb dolgát: hogyan üdvözülhet. Itt is kérdezik az archimandritát a legfontosabb lelki dolgokról. Kissé, illetve olykor – s nem is ritkán – azt lehet tapasztalni, hogy műviessé válnak ezek a beszélgetések. Igaz viszont az is, hogy az atya módszertani eligazításként elmondja, hogy megszerkesztette az anyagot az elhangzott beszélgetések alapján, még magnetofonfelvételek segítségével is, sőt, felhasználta egy régebbi könyvének az anyagát is.

Igazat kell adnunk annak a kritikai észrevételnek, amit a magyar kiadás előszavának szerzője írt: „Sajnos a könyv olykor ellentmondásos benyomást kelt. Egyrészt nagy értéke, hogy a keleti egyház lelki életi gyakorlatába, illetve annak hagyományaiba és elméletébe nyújt betekintést, sok jó szempontot és megszívlelendő gyakorlatot bemutatva. Gyengesége viszont, hogy a katolikus egyházat, annak lelki életi hagyományát, gyakorlatát és gyümölcseit vagy nem ismeri, vagy előítéllettel és nagyon elfogultan szemléli. Olyan, mint ha évszázadokkal ezelőtt írta volna könyvét a kortárs szerző: hiányzik egymás értékeinek elismerése, és – hála Istennek! – az egyre ígéretesebben bontakozó egység-törekvés igénye. Ma már másképpen, a szeretet szellemében kell közkinccsé tenni Istentől kapott talentumainkat. Ha az említett fájó szemléletmódon túlteszi magát az olvasó, akkor sokat tanulhat e kis könyvből.”

Mindezek mellett azonban a könyv nagy értéke, hogy az atyák hagyományához hűségesen azt az állapotot mutatja be, amit a bűn által okozott betegség jelent, majd pedig azt az utat tárja fel, amelyen keresztül el lehet érni a gyógyulást. Ez a lélek terápiája, az ember legbensőbb részének meggyógyítása az igazi értelemben vett aszkézis révén.

Köszönet a VS-Stúdióknak ennek a bizánci lelkiség szempontjából nagyon fontos könyvnek a magyarul való megjelentetéséért!

(Ivancsó István)

WEBER, H., *Speciális erkölcssteológia*, Budapest 2001, 464 p. Kötve. ISBN 963 361 266 7

A keresztény etika sosem korlátozódott csak általános témák tárgyalására, sosem félt a konkrét kérdésektől és problémáktól. Az első etikai eszmélkedések a korai egyházban arra irányultak, mit kell az adott pillanatban megtenni, vagy okvetlenül elhagyni. A konkrét morál a keresztény etikának sok évszázadban szinte egyedüli tartalma is volt. Még erőteljesebben növekedett végül a praktikus egyedi kérdések anyaga, amikor a XVI. században a keresztény etika, mint *theologia moralis* önálló szakká fejlődött. Olyan diszciplínaként keletkezett, hogy kezdetben a „lelkiismereti esetek” (*casus constientiae*) megjelölést viselte. A túlnyomóan kazuista jellege egyre több ellenérzést és kritikát váltott ki. A XX. század kezdetén a keresztény erkölcsstan főlvázolásában a Bibliára tették a hangsúlyt. Még erőteljesebben elfordultak a régi szemlélettől a II. Vatikáni Zsinat utáni fejlődésben és annak következtében.

A speciális morál létét és jellegét ma alapvető nehézségek érintik. Az első, a mindig egyedi lelkiismeret hangoztatása és az igényelt szabadság. A második a tekintély kérdése. A harmadik a helyzetek hatalmas sokasága. Az utolsó nehézség pedig végül abból adódik, hogy a konkrét morál kérdéseiben már nemcsak a Bibliát és a teológiát kérdezik. Mind a négy nehézség arra mutat, hogy egy korábbi stílusú kazuista morál már nem lehetséges.

A szerző ezek fényében olyan előadással tesz kísérletet, amely túllép egy csupán egyedi témán. Azt az igényt persze nem támasztja, hogy a konkrét erkölcs összes elgondolkodtató témája és kérdése szóhoz jut, ilyesmi nem is lehetséges. Csak egy olyan összefoglalás érhető el, amely nem hagy túl sok hézagot.

Az előttünk lévő anyag három fejezetre tagolódik. A kezdetet azok a megfontolások alkotják, hogyan kell helyesen bánni a szóval vagy az erkölcsileg felelős beszéddel. Itt főleg az igazlelkűség régi témaköréről van szó, figyelembe véve újabb fejleményeket is, például orvosi területen. Ezután olyan kérdések következnek, melyek az élet védelmét és előmozdítását taglalják, különösen a testiség nézőpontjából. A hagyományos témák mellett, a háborút is beleértve, szóhoz jutnak azok a kérdések, melyek a modern orvosi-biológiai kutatás révén keletkeztek, és ma gyakran a bioetika név alatt szerepelnek. Az ember testiségének különleges egyedi aspektusát a harmadik fejezet tárgyalja. Konkrétan először reflexiók az ember szexualitásáról általában, majd bizonyos viselkedésmódok és a házasság etikájáról.

A speciális erkölcssteológiai tankönyv szerzője négy szempontra helyezte a hangsúlyt. Először is gyakran tekint a történelmi dimenzióra, korábban képviselt témák és tézisek, vagy nézetek és ítéletek fejlődésére. Másodsorú törekedett a széles vagy széttagolt ábrázolásra, hogy egy erkölcsi témakört jobban megértessen: melyek az antropológiai dimenziók, hogyan kell egy kérdést teológiailag, hogyan lehet spirituálisan kezelni. Harmadsorú hangsúlyozottan törekedett az előadás menetének elfogadhatóvá tételére. Végül az előadásnak áttekinthetőnek kellett maradnia, anélkül, hogy túl sok kimaradna abból, ami ma fontos.

Ennek a könyvnek egy fontos sajátossága, hogy marad a katolikus hagyomány áramában, s a szerző szeretné megvallani, hogy eközben nem kellett meggyőződése ellen írnia. *(Soltész János)*

IOANICHIE, B., *A moldvai szerzetesek élete, (Odigitria könyvek), Budapest 2002, 144 p. ISBN 963 389 328 3 ISSN 1589-1151*

Ha el lehet mondani egy könyvről, hogy hiányt pótló mű, akkor *Ioanichie Bălan* könyvére ez ténylegesen igaz. Ugyanis a moldvai szerzetesek életét és tanítását feldolgozó, ilyen jellegű munka még nem látott napvilágot. Tanúságot tesz erről a kötet előszavát író Dumitru Stăniloae is, aki igazolja, hogy 1980-ra állt össze ez a *Román Paterikon*, mégpedig román nyelven is elsőként, hogy ismertebbé tegye a világban a „román ortodox vallást”. Majd így folytatja: „Ez a könyv üzenet is kíván lenni a külföldiek számára a román ortodoxia jelentékeny és kivételes lelkiségéről, amely magas fokon, nagy intenzitással és töretlenül nyilvánul meg mind az egyéni tökéletesedés, mind a nép lelki szükségleteinek gyakorlati kielégítése terén... Ezek tükrözik azt a különös ragyogású hitet, mely egyházunk híveit betölti”. – A belgiumi Chevetogne monostorában franciára fordították le a művet 1986-ban, s ennek alapján készült a magyar kiadás 2002-ben.

A könyv egészen szép kivitelezésű, gondos munkát tükröz kívülről és belülről (mint a sorozat – *Odigitria könyvek* – többi darabja is), s nagy értéke, hogy sok fénykép teszi szemléletessé. Néhány alkalommal egy-egy szerzetes fényképével, de az esetek többségében monostorok, monostori templomok látképével. Így az olvasó előtt megelevenednek azok a helyszínek, ahol azok a szentéletű szerzetes atyák és nővérek éltek, akiknek életéről és tanításáról szól a könyv.

Mert ez a mű ténylegesen ezt mutatja be: a szerzetesek életét és tanítását. Éppen úgy, mint a híressé vált görög nyelvű *Apoftegmata*

Patrum, vagy az ószláv nyelvű *Paterikonok*. Az előbbiből egy rövidebb válogatást Baán István munkálkodása nyomán ismerhetett meg a magyar olvasó – *Az atyák bölcsessége*, (Vízöntő Könyvek), Budapest 1991, 150 p. –, majd az ugyancsak ő készítette bővebb változatot – *A szent öregek könyve. A szerzetesatyák mondásainak ábécé sorrendes gyűjteménye*, (Bizánci Írók I.), Budapest 2001, 432 p. – is olvashatja. Sőt, korlátozott példányszámban, számítógépes nyomtatással Árkosy Miklós is megjelentette magyar nyelven ezt a bővebb változatot 2001-ben. – Az ószláv nyelvű *Paterikonok* magyarul még nem jelentek meg, csupán részletekben.

A moldvai szerzetesekről szóló könyvben nem ábécé sorrendben követik egymást az életrajzok, hanem esetlegesen. Nem lehet kronológiai sorrendet sem felfedezni a mű összeállításában. De ez önmagában nem zavaró tényező.

A könyvben huszonnégy szerzetes vagy szerzetesnő életéről olvashatunk hosszabb-rövidebb formában. A jelentősebbek esetében nem csak az életrajzukat tudta összefoglalni a szerző, hanem a tanításukból is közöl részleteket, mégpedig az apoftegimák megszokott formájában. A rövid, mindig komoly tanulással rendelkező történeteket az egyes szerzőknél az ábécé betűivel jelzi az összeállító. Talán ezzel akar szimpátiát nyilvánítani a mintául szolgáló görög eredeti iránt.

Köszönjük, hogy az *Osiris* kiadó révén egy újabb jelentős művel gazdagodhatott keleti lelkiségünk vallásos irodalma!

(Ivancsó István)

ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS, *A Felfoghatatlanról és az Egyszülött dicsőségéről. Kilenc prédikáció az ariánusok ellen*, (Odigitria könyvek), Budapest 2002, 326 p. ISBN 963 389 327 5 ISSN 1589-1151

Az utóbbi években nem kell szűkölködnünk a patrisztikus irodalom magyarra fordított termékeiben. Mintegy két évtizeddel ezelőtt kezdődött a reneszánsz (Vanyó László munkálkodása következtében), de a legközelebbi pár esztendőben ez a tevékenység különösen is felvirágozott hazánkban. A II. világháború előtt tizenhat kötetben megjelentetett *Keresztény Remekírók* után – hosszú szünetet követve – Vanyó professzor indította a folyamatosan bővülő *Ókeresztény Írók* sorozatot, majd egy még újabb szériát *Ókeresztény Örökségünk* címmel. S legújabban a különböző kiadók adnak ki egyes köteteket a patrisztikus örökségből.

A legnagyobb tisztelettel vehetjük kézbe és olvashatjuk *Perczel István* áldásos munkálkodása folytán az *Osiris* kiadónál megjelent *Aranyszájú-kötetet*. Kilenc prédikációt fordított le és adott közre bőséges jegyzetekkel. Önmagában már ez is értékes. Igaz azonban az is, hogy Aranyszájú Szent János műveiből már az említett sorozatokban is jelentek meg beszédek. De ami miatt a legteljesebb tiszteletet érdemli meg a fordító, azt három oldalról is meg lehet indokolni.

Az egyik indok az, hogy Perczel István mintegy tizenöt évig, 1987-től foglalkozott a fordítás nehéz és nagy precizséget követelő munkájával. Majd a görög kritikai kiadások megjelenése után átdolgozta a már elkészült fordítását. Tehát a lehető legtökéletesebb munkára törekedett.

A másik indok pedig az, hogy nem csak fordított, hanem bőséges jegyzetekkel is magyarázta a munkáját. Így megkönnyítette az Aranyszájú-prédikációk könnyebb, sőt helyes megértését.

A harmadik indok: bevezetés és utószó. Az előbbiben a metodológiai eligazítást kaphatja meg az olvasó, valamint a legfontosabb háttér-információkat. Az utóbbiban viszont teljes és részletes körképet vázol fel a szerző Aranyszájú Szent János életéről, az ariánusokkal folytatott vitájáról és a zsidósághoz való viszonyáról. Így tehát teljes kép áll előttünk a negyedik századi nagy szónokról.

Mindezekhez már csak kiegészítésként, de az alapos munkát tükröző igazolásként szolgál, hogy a fordító egy nagyon részletes teológiai szótár összeállításáról is gondoskodott mintegy húsz oldalon keresztül. A tudományosság érdekében közölte a bibliai konkordanciátáblázatokat és rövidítéseket. Végül pedig az irodalomjegyzéket is közreadta, amelyben témák szerint csoportosítva az általános, majd a felhasznált irodalmat jelezte. Külön érdeme, hogy a magyar nyelven megjelent vonatkozó művek jelzésére is gondot fordított.

Igen nagy értéket jelent tehát a mű, bár igazán élvezni nem a nagyközönségből való olvasók, hanem a szakemberek tudják. De a fentebb említett reneszánsz idején talán egyre többen fordulnak a patrisztikus szövegek felé, így Aranyszájú Szent János művei felé is. Ezt a könyvet áttanulmányozva bizonyosan gazdagodni fog a nagy egyházatya teológiai gondolkodásának, szónoki tehetségének, s nem utolsósorban életének ismeretében.

A mi szempontunkból csupán egyetlen neuralgikus pontot észlelhetünk a könyvben. Az összeállítója szinte nem vesz tudomást a görög katolikusokról, mintha nem ismerné őket. Csak az ortodox liturgikonról,

méneáról, Hetvenes fordításról tesz említést, Berki Feriz munkájaként. Pedig 1882 óta van liturgikonunk, az éppen idézett november-decemberi ménea a legutóbbi időkből jelent meg (1997-ben), valamint a Hetvenes fordításból tekintélyes mennyiség a Triódionunkban (1996-ból). A nagyon gondos munka mellett talán még ezekre is oda lehetett volna figyelni.

Mindenesetre biztos, hogy az *Osiris* kiadó jól választott, amikor a nagy szónok műveinek magyar nyelven való közreadására vállalkozott, s nem kevésbé akkor, amikor ilyen hozzáértő szakember munkálkodásának gyümölcseként valósította ezt meg. *(Ivancsó István)*

RECENSIONES

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA, *Munkálatok a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásaiból 5*, [*Scritti dagli studi degli alunni dell'Istituto Teologico Superiore Greco-cattolico San Atanasio 5*], Nyíregyháza 2002, 210 pp. ISSN 1417-0671

Grazie a Dio, diventa sempre più una consuetudine pubblicare il volume – *Lavori* – che contiene gli scritti degli alunni del nostro Istituto. Ormai, siamo già arrivati al quinto volume, e dopo una lettura ed uno studio approfondito certamente saremo arricchiti spiritualmente-mentalmente.

Il contenuto di questo volume é molto vario, anche se possiamo leggerne «soltanto» sei saggi. Il primo scritto è il lavoro di diploma di una studentessa di catechesi che elabora la poesia religiosa di Mécs László con gli occhi del catecheta. Ne segue un'analisi di tipo patristico – che ha pubblicato un alunno del primo anno – delle allegorie dell'umiltà e della superbia, in base all'opera *Moralia* di Gregorio Magno. Un'altra opera a carattere morale è il lavoro di diploma di un teologo dell'ultimo anno sull'interpretazione teologica della passione. Il quarto scritto è di nuovo un lavoro di diploma di una studentessa del corso di corrispondenza che esamina dal punto di vista liturgico la luce non-creata, in connessione con la festa della Teofania. Un lavoro seminariale di un chierico tratta dei diritti della donna nella Chiesa. Infine, chiude il volume un lavoro di diploma di tipo liturgico di una studentessa di catechesi.

Come si vede, dunque, non si trovano in questo volume soltanto gli scritti degli studenti del corso ordinario, e non solo i lavori dei chierici, ma anche le opere di altri studenti che studiano alle diverse facoltà del nostro Istituto, cosicché il quadro d'insieme del libro possa essere ampio. Però il criterio principale della scelta del materiale rimane sempre quello, e cioè che ciascuno scritto deve mantenere il livello prescritto. Lo devono verificare i professori perché gli scritti possono inserirsi nel volume soltanto con le loro raccomandazioni.

È un fatto gioioso che l'iniziativa appartiene sempre agli studenti come anche il lavoro. E questo è anche da sé degno di lode. Come un desiderio – e per il futuro – inevitabilmente emerge la richiesta che sarebbe meglio pubblicare degli scritti più brevi affinché il contenuto del volume diventi ancora più vario e colorito. (István Ivancsó)

Pentekosztárion... [Pentecostario cioè libro dei canti di Pasque e Pentecoste che contiene gli uffici del periodo da Pasqua fino la domenica di Tutti i Santi], Nyíregyháza 2002, 400 pp.

Anche se lentamente, ma sicuramente progredisce la nostra Chiesa e la sua vita liturgica. Grazie al lavoro – spirituale e fisico – dello ieromonaco Orosz Atanáz è uscito ormai il terzo volume dalla serie dei libri liturgici della Chiesa bizantina in lingua ungherese. Egli descrive chiaramente nel libro il metodo adottato: «Ho collazionato e rielaborato la traduzione del manoscritto del Dr. Rohály Ferenc con i volumi del Pentecostario greco e con il III volume dell'Antologhion pubblicato a Roma nel 1883 e nel 1980».

Colui che poteva finora arricchirsi spiritualmente con i testi sacri della grande Quaresima, da questo momento potrà anche utilizzare i gioiosi testi liturgici del periodo di Pasqua. È un fatto sicuro che questo libro aumenta – con l'immensa ricchezza del suo contenuto – la pretenziosità spirituale e rafforza l'identità greco-cattolica.

Il formato del libro – dal di fuori e di dentro – è identico con i volumi finora già usciti, dunque si ingrossa la serie anche visibilmente. Anzi, ora si ha avuto cura anche di scrivere il titolo del libro non soltanto sul frontespizio, ma anche sul dorso del volume, aiutando coloro che useranno l'opera.

È una gioia speciale per noi che il nostro Istituto Teologico Superiore ha potuto apprendere la redazione di questo volume, e così poteva aumentare il suo lavoro scientifico. Non è per caso, perché anche Padre Atanasio è il membro del nostro Corpo Docente. (I. Ivancsó)

INSTITUTUM THEOLOGICUM A SANCTO ATHANASIO NOMINATUM, *Folia Athanasiana* 2, Nyíregyháza 2000, 138 S. ISSN 1585-1370

Die zweite Nummer der fremdsprachigen, wissenschaftlichen Zeitschrift unserer Theologischen Hochschule ist dieses Jahr mit ein

wenig Verspätung erschienen. Sie ist dem fünfzigsten Geburtstag des Institutes gewidmet. Auch die Artikel haben dieses Thema eingerahmt. Die erste Schrift ist das Werk unseres Hauptdirektors, *Pregun István*. Er stellt die jubelnde Hochschule und das zu ihr gehörende Priesterseminar vor. Der letzte Artikel wurde jedoch von Kardinal *Zenon Grocholewski*, Präfekt der Kongregation für die Katholische Erziehung auf Italienisch geschrieben: es war seine Festrede bei der Weihe des Grundsteines des neuen Hochschulgebäudes. Dieser Band beinhaltet ebenfalls die Eröffnungsrede von Erzbischof *Francesco Marchisano*, die er bei der Weihe und Eröffnung des Diözesanmuseums in italienischer Sprache gehalten hat. Der Jesuit *Gilles Pelland*, ehemaliger Rektor unseres Mutterinstitutes, Pontificio Istituto Orientale in Rom, hat eine patristische Arbeit auf Französisch über Origenes geschrieben. *Ivancsó István* stellt in dieser Nummer die schriftliche Version von einem seiner Vorträge vor, den er in einer Vatikan-Konferenz über die Geschichte der ungarischen griechisch-katholischen Kirche im zwanzigsten Jahrhundert gehalten hat. *Michelina Tenace* – Professorin unseres Mutterinstitutes – hat den Band mit einer anthropologisch-patristischen auf Schrift bereichert. *Kisfalvy Gabriella* hat eine Arbeit über die Sophiologie des russischen Theologen Sergej Bulgakov publiziert. Die Studie von *Dimitri Salachas* und *George Gallaro* vergleicht die 1996 herausgegebene liturgische Instruktion und die diesbezüglichen Anordnungen des Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium. Auch diese Nummer der Zeitschrift publiziert die aktuelle ungarische Bibliographie im Bereich der byzantinischen Theologie. Beendet wird der reich zusammengestellte Band mit Rezensionen.

So müßte man nur noch das Ziel erreichen oder verwirklichen, daß die Zeitschrift jeweils bis Ende des Jahres immer pünktlich erscheint.
(*István Ivancsó*)

HIEROTHEOS VLACHOS archimandrita, *A lélek betegsége, a lélek gondozása a keleti keresztény (ortodox) hagyományban [La malattia dell'anima, la cura dell'anima nella tradizione cristiana orientale (ortodossa)]*, Budapest 2002, 156 p. ISBN 963 03 9221 6

Che era prima incomprendibile oggi è diventato quasi abituale. Nell'ultimo decennio non pochi libri sono usciti in lingua ungherese sulla spiritualità bizantina. Questa letteratura è ormai diventata abbastanza vasta. Prima del cambiamento del sistema politico era difficile la

pubblicazione di qualsiasi letteratura religiosa o ecclesiale. La Chiesa greco-cattolica ungherese si trovava in una situazione specialmente difficile. Essendo piccola, non poteva partecipare alla pubblicazione dei libri religiosi che era limitata da parte dello stato. Si poteva ottenere un libro di tale genere, cioè di spiritualità orientale, soltanto in maniera dattilografica.

Poi le circostanze sono cambiate, e oggi escono i libri di tale genere uno dopo l'altro, grazie al VS-Studio. Ora è pubblicato il terzo libro di Hierotheos Vlachos.

L'autore del libro non è sconosciuto per i lettori ungheresi perché è uscito ormai il suo terzo libro nella nostra lingua materna. Sicuramente questo non è il più facile tra i suoi tre libri, anzi, sembra di essere il più difficile, nonostante il suo contenuto attuale. Nel suo primo libro che è stato tradotto in ungherese – *Una notte nel deserto del Sacro Monte* (1997) – si tratta dell'imparare la preghiera di Gesù. Oggi accorgiamo bene che questo libro gode di un grande successo. Il titolo del suo secondo libro – *Introduzione alla spiritualità cristiana orientale* (1998) – è un'opera fondamentalmente importante a coloro che intendono conoscere questo campo. Anche questo terzo libro si è situato sulla tematica della spiritualità orientale. Presenta le malattie dell'anima e intende a trovarne la risposta secondo la tradizione della Chiesa orientale.

Il carattere del libro è interessante: presenta in una specie di tavola rotonda i temi, uno dopo l'altro. Tratta delle cose importantissime. Nondimeno si può sperimentare talvolta che l'opera – nonostante che vuol essere pratica – diviene abbastanza teoretica. Il metodo rispecchia la posizione di partenza della spiritualità orientale, secondo cui il discepolo domanda dall'anziano, cioè dal gerontos, la cosa più importante del mondo: come si può salvare l'anima. Anche qui i partecipanti domandano l'archimandrita riguardo le cose spirituali più importanti. Parzialmente e alcune volte si vede che queste conversazioni divengono artificiali. Intanto è vero che il Padre esprime come orientamento metodologico che egli ha redatto il materiale secondo le conversazioni, anche con l'aiuto delle registrazioni foniche, anzi, che ha usato il materiale di un precedente suo libro.

Dobbiamo dar ragione all'osservazione scritta dall'autore della prefazione dell'edizione ungherese: «Purtroppo, il libro provoca un'impressione talvolta contraddittoria. Da una parte è di grande valore perché fa vedere la pratica spirituale della Chiesa orientale, rispettivamente nella sua tradizione e teoria, presentando molti buoni punti di

vista e pratiche da prendere in considerazione. La sua debolezza invece è che oppure non conosce la Chiesa cattolica, la sua spirituale tradizione, la sua pratica e i suoi frutti, o li considera con pregiudizio e prevenutamente. Come se l'autore contemporaneo avesse scritto il suo libro di secoli prima: ne mancano il riconoscimento dei valori degli altri e l'esigenza per la tendenza verso l'unità che, grazie a Dio, diviene sempre più efficace. Oggi dobbiamo mettere in un altro modo, nella mentalità della carità, i talenti ricevuti da Dio in dominio pubblico. Nel caso che l'autore riuscirà prescindere da questo dolente punto di vista, allora può tanto imparare tanto da questo piccolo libro.»

Oltre di tutto questo è il grande valore del libro che presenta – fedelmente alla tradizione dei Padri – lo stato stesso che significa la malattia causata del peccato, poi apre la strada, sulla quale si può ottenere la guarigione. Questa è la terapia dell'anima, la guarigione della parte più intima dell'uomo per mezzo dell'ascesi presa in vero senso.

Esprimiamo gratitudine al VS-Studio (che risiede a Budapest) per la pubblicazione di questo libro in lingua ungherese che è molto importante soprattutto dal punto di vista della conoscenza della spiritualità bizantina.

(István Ivancsó)

WEBER, H., *Speciális Erkölcs-teológia [Spezielle Moraltheologie]*, Budapest 2001. 464. S. Gebunden. ISBN 963 361 266 7

Die christliche Ethik hat sich nie darauf beschränkt, nur allgemeine Themen zu behandeln. Die ersten ethischen Reflexionen in der frühen Kirche gingen über das, was jeweils im Augenblick zu tun oder unbedingt zu unterlassen war. Die konkrete Moral war in vielen Jahrhunderten einziger Inhalt der christlichen Ethik. Noch stärker wuchs der Stoff der praktischen Einzelfragen schließlich an, als sich im 16. Jh. die christliche Ethik zum selbständigen Fach der «Moraltheologie» entwickelte. Sie entstand als eine Disziplin, die anfangs die einfache Bezeichnung «Die Fälle des Gewissens» trug. Die überwiegend kasuistische Art der Darstellung hat freilich zunehmend Unbehagen und Kritik ausgelöst. Zu Beginn des 20. Jh.s wurde neu eine starke Niederschlag in dem biblischen Entwurf betont. Noch stärker wurde schließlich die Abkehr vom Alten durch die Entwicklung nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil und dessen Gefolge.

Die Existenz und den Charakter der Speziellen Moral betreffen heutzutage grundsätzlicher Schwierigkeiten. Eine erste Schwierigkeit ist

die Betonung des je einzelnen Gewissens und die beanspruchte Freiheit. Die zweite ist die Frage nach Autorität. Die dritte ist die ungeheure Vielfalt der Situationen. Eine letzte Schwierigkeit schließlich ergibt sich daraus, daß in Fragen der Konkreten Moral mehr als nur Bibel und Theologie gefragt sind. Alle vier Anfragen lassen eine kasuistische Moral der früheren Stils als nicht mehr möglich erscheinen.

Im folgenden soll in ähnlicher Weise eine Darstellung versucht werden, die über ein bloßes Einzelthema hinausgeht. Allerdings wird nicht der Anspruch erhoben, daß hier nun alle nur denkbaren Themen und Fragen der konkreten Moral zur Sprache kommen. Etwas derartiges dürfte nicht möglich sein. Nur eine solche Darbietung wird hier angezielt, die nicht allzu viele Lücken läßt.

Im vorliegenden Entwurf wird der Stoff in drei Kapitel gegliedert. Den Anfang bilden Überlegungen zum rechten Umgang mit dem Wort oder dem ethisch verantwortlichen Reden. Hier geht es zur Hauptsache um die alte Thematik der Wahrhaftigkeit, unter Beachtung freilich auch neuerer Entwicklungen, etwa im medizinischen Bereich. Es folgen Fragen, die den Schutz und die Förderung des Lebens betreffen, speziell unter dem Aspekt der Leiblichkeit. In diesem Kapitel kommen neben den traditionellen Themen, inklusive der Thematik des Krieges, in einem größeren Umfang jene neuen zur Sprache, die durch die moderne medizinisch-biologische Forschung entstanden sind und heute häufig unter dem Namen der Bioethik behandelt werden. Ein besonderer Einzelaspekt der Leiblichkeit des Menschen ist sodann Inhalt des dritten Kapitels. Konkret sind es zunächst Reflexionen zur menschlichen Sexualität im allgemeinen, danach zur Ethik bestimmter Verhaltensweisen und zur Ethik der Ehe.

Der Verfasser dieses Lehrbuchs war um vier Akzente bemüht. Es ist dies einmal der häufige Blick auf die geschichtliche Dimension: die Entwicklung von Themen und Thesen oder Ansichten und Urteilen, die früher vertreten wurden. Zur zweiten wird eine breite oder aufgefächerte Darstellung angestrebt, einen Lebensbereich oder eine ethische Thematik besser verstehen zu lassen: welches die anthropologischen Dimensionen sind, wie eine Frage, eine Aufgabe oder ein Aufgabenfeld theologisch oder spirituell zu bewältigen. Der dritte eigene Akzent ist das Bestreben, den Gang der Darstellung plausibel zu machen. Schließlich soll die Darstellung überschaubar bleiben, ohne daß zu viel vom heute Wichtigen fortfällt.

Eine Eigenart dieser Darstellung ist das Bleiben im Strom der katholischen Überlieferung, und der Autor möchte bekennen, daß er sich dabei nicht verbiegen oder gegen seine Überzeugung geschrieben hat.

(János Soltész)

IOANICHIE, B., *A moldvai szerzetesek élete, (Odigitria könyvek) [La vita dei monaci di Moldavia, (Odigitria libri)], Budapest 2002, 144 p. ISBN 963 389 328 3 ISSN 1589-1151*

Se si potrebbe dire di un libro che è un'opera corrispondente ad un bisogno, quest'affermazione veramente è valida per il libro di *Ioanichie Bălan*. Infatti, finora non è uscito un lavoro di questo genere che tratta la vita e l'insegnamento dei monaci di Moldavia. Lo testimonia il famoso monaco e teologo rumeno Dumitru Stăniloae che ha scritto la premessa del volume, attestando che questo *Paterikon Rumeno* è stato composto nel 1890, ed è per questo considerato il primo libro di questo genere della lingua rumena, scritto per far conoscere più profondamente nel mondo «la religione ortodossa rumena». E continua: «Questo libro vuol essere un annuncio della spiritualità importante ed eccezionale dell'ortodossia rumena anche per gli stranieri, la quale si manifesta in un livello alto, con grande intensità ed inflessibilmente sia nel campo del perfezionamento personale sia in quello del soddisfacimento pratico del bisogno spirituale del popolo... Queste rispecchiano la fede di speciale splendore che riempie i fedeli della nostra Chiesa». – L'opera è stata tradotta in francese nel monastero di Chevetogne, in Belgio, nel 1986, e da questo è stata fatta l'edizione ungherese nel 2002.

L'aspetto del libro è specialmente bello, rispecchia un lavoro accurato in tutte le sue dimensioni (così come anche gli altri volumi della serie di *Odigitria libri*). Ha un grande valore, le molte foto, che lo fanno attraente, alcune volte con ritraggono i monaci, ma nella maggior parte dei casi hanno come soggetto i monasteri e le loro Chiese. Così vengono presentati i luoghi dove vivevano i Padri e le monache della cui vita ed insegnamento tratta il libro, come anche gli *Apoftegmata Patrum* di lingua greca diventati famosi, o i diversi *Paterikon* di lingua paleoslava. Il lettore ungherese ha già potuto conoscere una breve scelta dal primo, grazie al lavoro di Baán István – *La saggezza dei Padri*, (Acquario Libri), Budapest 1991, 150 p. –, poi può leggere la versione più vasta – *Libro dei santi anziani. Raccolta alfabetica dei detti dei monaci*, (Scrittori Bizantini I), Budapest 2001, 432 p. – fatta pure da lui. Anzi, anche

Árkosy Miklós ha pubblicato in lingua ungherese, in tiratura limitata, con stampa di computer, una più vasta versione nel 2001. I *Paterikon* di lingua paleoslava non sono ancora stati pubblicati in ungherese, soltanto i loro diversi brani.

Nel libro che tratta dei monaci di Moldavia le biografie non seguono l'ordine alfabetico, ma sono ordinate casualmente. Non si può scoprire neanche un ordine cronologico nell'insieme del libro. Però questo non è un fattore imbarazzante.

Nel libro possiamo leggere della vita di ventidue monaci e monache in forma più breve o più lunga. Nei casi dei personaggi più importanti l'autore poteva riassumere non soltanto le loro biografie, ma ci porta brani anche dai loro insegnamenti, e cioè nella forma di consuetudine degli apoftegmi. Il compilatore segnala le brevi storie, contenenti sempre di un serio ammaestramento, con le lettere dell'alfabeto. Forse vuole così presentare una simpatia verso l'originale greca fornita come esempio.

Dobbiamo ringraziare la Casa editrice *Osiris* che ha potuto recentemente arricchire la nostra letteratura di spiritualità orientale con un'opera importante. (István Ivancsó)

JOHANNES CHRYSOSTOMOS, *A Felfoghatatlanról és az Egyszülött dicsőségéről. Kilenc prédikáció az ariánusok ellen, (Odi-gitria könyvek) [Über das Unverstehbare und über die Ehre des eingeborenen Sohnes. Neun Predigten gegen die Arianer, (Bücher Odi-gitria)], Budapest 2002, 326 S. ISBN 963 389 327 5 ISSN 1589-1151*

In den letzten Jahren haben wir keinen Mangel an der patristischen Literatur auf Ungarisch gelitten. Ungefähr vor zwei Jahrzehnten begann die Renaissance (mit der Arbeit von László Vanyó), aber in den letzten Jahren ist diese Tätigkeit auch in unserer Heimat besonders aufgeblüht. Nach den *Christlichen Klassikern*, die vor dem II. Weltkrieg in 16 Bänden erschienen sind, hat Professor Vanyó – nach langer Pause – die sich immer erweiternde Serie *Urchristliche Schriftsteller* und später noch eine neue Serie mit dem Titel *Unser urchristliches Erbe* begonnen. Mittlerweile geben verschiedene Verlage manche Bände des patristischen Erbes heraus.

Heute können wir den beim *Osiris Verlag* erschienenen Chrysostomos-Band von *István Perczel* mit größter Hochachtung in zur Hand nehmen und lesen. Neun Predigten hat er übersetzt und mit reichlichen

Notizen herausgegeben. Das allein ist schon sehr wertvoll. Es ist jedoch auch wahr, daß manche Schriften aus dem Werk des Johannes Chrysostomos schon in den oben genannten Serien erschienen sind. Warum der Autor dennoch die größte Ehre verdient, kann man von drei Seiten begründen.

Das erste Motiv liegt darin, daß István Perczel sich ungefähr 15 Jahre lang seit 1987 mit der sehr schwierigen Übersetzung, die große Präzision erfordert, beschäftigt hat. Nachdem die griechische kritische Ausgabe erschienen ist, hat er die schon fertiggestellte Arbeit neu bearbeitet. So hat er sich bemüht, ein vollkommene Arbeit zu leisten.

Ein weiterer Grund findet sich in der Tatsache, daß er nicht nur übersetzt hat, sondern auch mit reichlichen Notizen kommentiert hat. Dadurch sind die Chrysostomos Predigten einfacher und besser zu verstehen.

Das letzte Motiv: die Einführung und das Nachwort. In der Einführung bekommt der Leser eine methodologische Erklärung und die wichtigsten Hintergrundinformationen. Im Nachwort liefert der Autor über das Lebens von Chrysostomos, den Streit mit den Arianern und seine Beziehung zu den Juden eine sehr ausführliche Beschreibung. Dadurch entsteht vor dem geistigen Auge des Lesers ein umfassendes Bild vom Redner des vierten Jahrhunderts.

Noch dazu als Ergänzung gilt, was die ausführliche Arbeit beweist, daß der Autor sich auch um ein sehr ausführliches Wörterbuch gekümmert hat, das ungefähr 20 Seiten hat. Wegen der Gelehrsamkeit hat er auch die biblische Konkordantie-Tabelle und die Verkürzungen mitgeteilt. Endlich hat er auch das Inhaltsverzeichnis aufgezeichnet, das nach den Themen geordnet, zuerst die allgemeine danach die verwendete Literatur mitteilt. Sein extra Verdienst, daß er sich auch darum gekümmert hat, die auf ungarisch erschiene einschlägige Literatur aufzuzeichnen.

Dadurch genießt das Werk vor allem in den Kreisen der Fachwelt eine sehr hohes Ansehen. In der oben beschriebenen Renaissance wendet man sich immer mehr den patristischen Texten zu, so auch dem Werk von Johannes Chrysostomos. Wer dieses Buch liest, wird sicher in der Kenntnis des theologischen Denkens des Kirchenvaters, des Talents des Redners und nicht zuletzt seines Lebens reicher.

Aus unserer Perspektive haben wir nur einen neuralgischen Punkt entdeckt: Der Verfasser scheint die Griechisch-katholische Tradition mit ihrer Theologie zu ignorieren, als ob sie ihm völlig unbekannt

sei. Nur über das orthodoxe Liturgikon, die Menea und die „Septuaginta“ spricht er im Zusammenhang mit der Arbeit von Feríz Berki. Jedoch haben wir seit 1882 das Liturgikon, die gerade zitierte Menea der Monate November-Dezember ist in letzter Zeit erschienen (in 1997), und von der Übersetzung der „Septuaginta“ haben wir eine große Menge in unserem Triodion (aus dem Jahre 1996). In seiner ausführlichen Arbeit hätte der Autor auch diese Werke konsultieren können.

Jedenfalls wurde für die Herausgabe des Werkes des großen Redners der *Verlag Osiris* gut gewählt und nicht weniger von Belang ist die Verwirklichung durch einen solch sachkundigem Fachmann.

(István Ivancsó)

GÁNICZ ENDRE

**KELETI EGYHÁZI BIBLIOGRÁFIA MAGYAR NYELVEN
2002-2003**

„II. Alexij Moszkva és egész Oroszország patriarchájának húsvéti körlevele az Orosz Orthodox Egyház főpásztoraihoz, pásztoraihoz, szerzeteseihez és minden hű gyermekéhez”, in *Egyházi Krónika* 2 (2002) 1-2.

A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus név- és címtára, Nyíregyháza 2001, 132 p.

A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola évkönyve 2001/2002, Nyíregyháza 2001, 154 p. ISSN 1585-7468

Munkálatok a Görög Katolikus Hittudományi Főiskola hallgatóinak írásából 4, Nyíregyháza 2001, 143 p. ISSN 1417-0671

ÁRKOSY Miklós (ford.): *Az öregek könyve – a sivatagi atyák mondásai*, Moreno Valley 2001, 259 p.

CSELÉNYI István Gábor: „A liturgia egyházképe (1.)”, in *Keresztény Élet* 27 (2002) 4.

CSELÉNYI István Gábor: „A liturgia egyházképe (2.)”, in *Keresztény Élet* 28 (2002) 4.

CSELÉNYI István Gábor: „A liturgia egyházképe (3.)”, in *Keresztény Élet* 29 (2002) 4.

CSELÉNYI István Gábor: „A liturgia egyházképe (4.)”, in *Keresztény Élet* 30 (2002) 4.

FÖLDVÁRY Miklós István: „Istenünk tornácaiban – Az osztott templomtér jelentőségéről”, in *Magyar Egyházzene* 2 (2001/2002) 171-182.

FURNÁ, Dionúsziosz, da: „Az ikonfestészet kézikönyve V.”, in *Athanasiana* 15 (2002) 69-90.

HIEROTHEOS, Vlachos: *A lélek betegsége, a lélek gondozása a keleti keresztény (ortodox) hagyományban*, Budapest 2002, 156 p. ISBN 963 03 9221 6

HOPKO, Thomas: „Az orthodox istentisztelet”, in *Egyházi Krónika* 1 (2002) 3-4.

HOPKO, Thomas: „Az orthodox istentisztelet”, in *Egyházi Krónika* 2 (2002) 4-5.

- IMRÉNYI Tibor: „Az Orthodox Egyház tanítása Hitről, Reményről, Szeretetről”, in *Egyházi Krónika* 1 (2002) 6-7.
- IMRÉNYI Tibor: „Az Orthodox Egyház tanítása Hitről, Reményről, Szeretetről”, in *Egyházi Krónika* 2 (2002) 6-7.
- IMRÉNYI Tibor: „Az Orthodox Egyház tanítása Hitről, Reményről, Szeretetről”, in *Egyházi Krónika* 4-5 (2002) 4-6.
- IVANCSÓ István (szerk.): *Ecclesiam aedificans. A 70 éves Keresztes Szilárd püspök köszöntése*, Nyíregyháza 2002.
- IVANCSÓ István (szerk.): *Velünk az Isten! Emlékkönyv Keresztes Szilárd püspök 70. születésnapjára a kispapoktól*, Nyíregyháza 2002.
- IVANCSÓ István: „A karácsonyi konták”, in *Megmaradni* 5-6 (2002) 6-7.
- IVANCSÓ István: „Az Istent dicsőítő és az embert megszentelő liturgia”, in *Athanasiana* 15 (2002) 35-56.
- IVANCSÓ István: „Dudás Miklós megyéspüspök centenáriuma”, in *Görög Katolikus Szemle* 10 (2002) 1-2.
- IVANCSÓ István: „Dudás Miklós püspök halálának 30. évfordulója”, in *Görög Katolikus Szemle* 7 (2002) 3.
- IVANCSÓ István: „Historicizmus a korai bizánci liturgiában”, in *Klió* 2 (2002) 32-36.
- IVANCSÓ István: „Isten dicsérete a teremtés művében”, in *Görög Katolikus Szemle Kalendárium* 2003, Nyíregyháza 2002, 71-79.
- IVANCSÓ István: „Liturgikus szilánkok I. – A mürő”, in *Görög Katolikus Szemle* 5 (2002) 3.
- IVANCSÓ István: „Liturgikus szilánkok II. – A liturgikus nyolcadik nap”, in *Görög Katolikus Szemle* 5 (2002) 3.
- IVANCSÓ István: „Liturgikus szilánkok III. – A királyi ajtó”, in *Görög Katolikus Szemle* 6 (2002) 2.
- IVANCSÓ István: „Liturgikus szilánkok IV. – »A hajózókért«”, in *Görög Katolikus Szemle* 7 (2002) 2.
- IVANCSÓ István: „Liturgikus szilánkok IX. – Konták”, in *Görög Katolikus Szemle* 12 (2002) 2.
- IVANCSÓ István: „Liturgikus szilánkok V. – Istenszülei énekek az imaórákon”, in *Görög Katolikus Szemle* 8 (2002) 3.
- IVANCSÓ István: „Liturgikus szilánkok VI. – Teljes szívemből és lelkemből”, in *Görög Katolikus Szemle* 9 (2002) 2-3.
- IVANCSÓ István: „Liturgikus szilánkok VII. – Liturgikus ima”, in *Görög Katolikus Szemle* 10 (2002) 2.
- IVANCSÓ István: „Liturgikus szilánkok VIII. – Uram irgalmazz!”, in *Görög Katolikus Szemle* 11 (2002) 2.

- IVANCSÓ István: „Száz éve született – Emlékezés Dudás Miklós püspökre”, in *Keresztény Élet* 46 (2002) 4.
- IVANCSÓ István: *A keleti liturgiák*, Nyíregyháza 2002, 138 p. ISBN 963 203 354 5
- IVANCSÓ István: *Szentháromság*, (Ikon és Liturgia 20), Nyíregyháza 2002, 64 p. ISSN 1418-5121
- KAULICS László: „Az Istenszülő ábrázolásai”, in *Keresztény Élet* 52 (2002) 4.
- LAKATOS László: „Házad ékessége – Az oltár I.”, in *Görög Katolikus Szemle* 10 (2002) 6.
- LAKATOS László: „Házad ékessége – Az oltár II.”, in *Görög Katolikus Szemle* 11 (2002) 9.
- LAKATOS László: „Házad ékessége – Az oltár III.”, in *Görög Katolikus Szemle* 12 (2002) 8.
- LANNE, Emmanuel: Az Egyház misztériuma az ortodox teológiában (II.), in *Athanasiana* 15 (2002) 9-34.
- LÉTRÁS SZENT János: *A létra*, Moreno Valley 2001, 308 p.
- MAGYAR András: „Bizánc és a magyarok (1.)”, in *Keresztény Élet* 33 (2002) 4.
- MAGYAR András: „Bizánc és a magyarok (2.)”, in *Keresztény Élet* 34 (2002) 4.
- MAGYAR András: „Bizánc és a magyarok (3.)”, in *Keresztény Élet* 35 (2002) 4.
- MUSSINGHOF, Heinrich: „Napnyugati Európa? Az ortodoxia az európai integrációs folyamatban”, in *Távlatok* 1 (2002) 100-111.
- NAGY Kornél: „II. Aristakes kat’olikos enciklikája 1475-ből”, in *Egyháztörténeti Szemle* 2 (2001) 103-119.
- NAGYMIHÁLYI Géza: *A Nagyböjt szakrális kultúrája a keresztény keleten*, Hajdúböszörmény 2001, 103 p. ISBN 963 440 080 9
- OLÁH Miklós: „Tartsd a lelket bennünk, Uram!”, in *Athanasiana* 15 (2002) 105-120.
- OROSZ Athanáz: *Isten a szeretet. Válogatás Szent Maximosz Hitvalló műveiből*, (Ókeresztény Örökségünk) Budapest 2002, II + 287 p. ISBN 963 9318 26 4 ISSN 1219-5588
- PETROVICS, Danica: „A zsolttár a szerb orthodox egyház liturgikus gyakorlatában”, in *Magyar Egyházzene* 2 (2001/2002) 249-254.
- PIRIGYI István: *Görög katolikus életsorsok*, Debrecen 1998, 176 p.
- PUSKÁS László: „Romzsa Tódor öröksége”, in *Jel* 6 (2001) 20-23.

Bibliográfia

- PUSKÁS László: *Megalkuvás nélkül. Romzsa Tódor élete és halála*, Budapest 2001, 191 p. ISBN 963 86182 05
- SOLTÉSZ János: „A görög katolikus egyház élete az elmúlt 10 évben”, in *Athanasiana* 15 (2002) 95-103.
- SZEBENI Olivér: „A keresztény egyházak és az orosz demokratizálódás”, in *Theologiai Szemle* 3 (2001) 179-183.
- SZŐKE Lajos: *A liturgikus egyházi szláv nyelv Északkelet-Magyarországon (XVI-XIX. század)*, Eger 2002, 200 p. ISBN 963 00 9907 1
- TÓTH Ferenc: „Görög katolikus nagyböjt”, in *Keresztény Élet* 11 (2002) 4.
- VANYÓ László (szerk.): *Nazianzoszi Szent Gergely beszédei*, (Ókeresztény Írók XVII) Budapest 2001, 415 p. ISBN 963 361 302 7 ISSN 020 976 13 XVII
- VANYÓ László: *Az egyházatyák bibliája és az ókeresztény exegézis módszere, története*, Budapest 2002, 328 p. ISBN 963 9318 29 9

Tanítvány

a magyar domonkosok lapja

2002. VII. évfolyam, 2. szám

Carlos Alfonso Azpiroz Costa OP – Homília: ApCsel 3,10 – Lk 24,13-35
Charles Taylor – A kereszténység vége – veszteség vagy nyereség?
Szabó Szádok OP – Hozzászólás a demokrácia szelleméhez
Marciej Zieba OP – Az Egyház és a demokrácia
Csejtei Dezső – Találkozás a Másik Emberrel Francisco de Vitoria és Pedro
Lain Entralgo munkásságában
Ramón Eduardo Ruiz Pesce OP – Honvágy és elhagyatottság – I. rész – Martin
Heidegger igazságának leplezése és leleplezése
Szegő Katalin – A hagyomány természetéről
Rainer Kampling – „Lásd, most szabadon beszélj...” A názareti Jézus nyilván-
nossága
Acta Sanctorum Ungariae – Boldog Dominici János OP
Imaszándék
Inhalt – Contents
Ima a hivatásokért

2002. VII. évfolyam, 3. szám

Leszek Klakowski – A vallási szimbólumok és a humnaista kultúra
Jan Andrzej Kloczowski OP – A szimbólum vallási vonatkozásai
Hankovszky Béla J. OP – Szentháromság-ábrázolások és teológiai hátterük
Lucio Florio OP – Eszmefuttatás egy kora középkori mű ürügyén (Kozmasz
Indikopleusztész: Keresztény topográfia)
Gisbert Greshake – Feltámadás a halálban ('Pártos' visszapillantás egy teológiai
vitára)
Victor M. Fernandez – Halhatatlanság, test és anyag. A test reménye
Ramón Eduardo Ruiz Pesce OP – Honvágy és elhagyatottság – II. rész – Martin
Heidegger igazságának leplezése és leleplezése
Acta Sanctorum Ungariae – (Boldog) Szűz Szalómé
Hírek – Közlemények
Ajánló
Imaszándék
Inhalt – Contents
Kivonat a Szent Domonkos Rend Magyar Tartomány Katalógusából
Gyászjelentés
Ima a hivatásokért

CSEREKAPCSOLATAINK

Igen, Budapest

Klió (Történelmi szemlélő folyóirat), Debrecen

Magyar Egyházzene (A Magyar Egyházzenei társaság negyedévi egyházzenei és liturgikai folyóirata), Budapest

Mérleg, Budapest

Tanítvány (A magyar domonkosok lapja), Budapest

Távlatok (Világnézeti, lelkiismereti, kulturális folyóirat), Budapest

Theológiai Szemle (A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának folyóirata), Budapest

Vigilia, Budapest